321

C 33

321
C 33
RIJKSUNIVERSITEIT LEIDEN
1 121 561 8

321
C 33

EENE

REIS OM DE WERELD

DOOR

D. HELLEMA,
Doctor Med., Chir. & A. O.,
Ridder Ned. Leeuw, Eikenkroon en Poolster,
Dirigeerend Officier van Gezondheid der Zeemacht.

59

Zr. Ms. Schroefstoomschip Ie kl. Curaçao in 1874 en 1875,
onder bevel van den Kapitein ter zee J. A. Vandevelde.

NIEUWEDIEP,
J. C. DE BUISONJÉ EN ZOON.
1880.

10

ACAD. LUGD. BAT. BIBL.

DEN LEZER HEIL!

Het was eene belangrijke gebeurtenis voor de Nederlandsche Marine, toen in 1874 Z. E. de Minister van Marine, van Erp Taalman Kip, een der grootste oorlogsschepen bestemde voor eene reis naar zeeën en landen, die sedert zeer vele jaren niet door een Nederlandsch oorlogschip waren bezocht.

Een mijner vrienden, gepensionneerd na 40 jaren dienst bij de Marine, schreef mij: „Dat is nog eene reis om gaarne mede te maken; ware ik nog „in dienst, ik zou verzoeken om thans aan boord van de Curaçao geplaatst „te worden.” En zoo dachten er zeer velen bij de Marine.

De reis van Z. M. schroefstoomschip 1e kl. Curaçao in 1874 en 1875 langs de westkust van Amerika, over de Stille Zuidzee, naar Japan en verder langs China en de Philippijnsche eilanden naar Batavia, is dan ook wel waard om in de herinnering te blijven, niet alleen voor de reizigers en hunne kameraden, doch mede voor ieder, die belang stelt in het Nederlandsche zeewezen, die tevens belangstelt in alles wat aardrijkskunde betreft.

In onzen tijd is de belangstelling in aardrijkskunde groot. Men neemt gaarne kennis van expeditiën naar onbekende of onvolledig bekende streken, ondernomen door koene reizigers, op kosten van gouvernement, genootschap of particulier. Door verschillende belangen gedreven, naderen de volkeren in onzen tijd meer en meer tot elkander; verbeterde middelen van communicatie maken deze grootere toenadering mogelijk, bevorderen haar meer en meer. Het internationale leven komt tot ontwikkeling en eischt dat de kennis van de aardoppervlakte en hare voortbrengselen en bewoners niet alleen vollediger worde, doch vooral ook dat deze kennis algemeen, populair worde; het populariseeren der aardrijkskunde is bevorderlijk aan het internationaal verkeer. Reisverhalen, reisbeschrijvingen, mits bevattende het getrouwe, ware, onopgesmukte relaas van hetgeen gezien, gehoord, waargenomen, ondervonden is, maken de praktijk, de casuïstiek der aardrijkskuude uit. Eene reis om de wereld is een cursus in practische aardrijkskunde.

Er bestaan derhalve voldoende aanleidingen om mijne aanteekeningen betreffende de genoemde reis van de Curaçao, door mij voortgezet naar Europa per mailboot, te publiceeren. Den lezer wordt in dit boeksken, onder den titel „Eene reis om de Wereld," een eenvoudig, doch in alle opzichten getrouw reisverhaal aangeboden, waarin de schrijver tracht de indrukken terug te geven die de reis hem gaf; hij meent dat vele belangrijke episoden dezer reis voor den welwillenden lezer iets boeiends kunnen hebben. Voor een wetenschappelijk doel is dit werk niet geschreven; uit den aard zijner betrekking vestigde de schrijver gedurende de reis veel aandacht op alles wat gezondheidsleer, klimaat en ziekeninrichtingen betreft, alle onderwerpen die voor iederen reiziger belangrijk moeten zijn.

Moge dus deze „Reis om de Wereld" welwillende lezers vinden, en met toegeeflijkheid beoordeeld worden!

D^r^. HELLEMA.

Nieuwediep, October 1880.

INHOUD.

STORENDE DRUKFOUTEN.

Bladz.	18	regel	14	v. o.	staat	27 Nov.	moet zijn	17 Nov.
„	41	„	5	v. b.	„	maan 20	„	maan (20
„	46	„	17	„	„	*M*ontevidee	„	Montevideo
„	50	„	1	v. o.	„	bestaan	„	bestaan ,
„	53	„	4	v. b.	„	een	(vervalt)	
„	55	„	8	„	„	Randa	moet zijn	Banda
„	58	„	6	„	„	Woodmont	„	Woodmount
„	64	„	3	v. o.	„	41	„	14
„	71	„	1	v. b.	„	word	„	wordt
„	72	„	10	v. o.	„	de	„	den
„	79	„	7	v. b.	„	tot	(vervalt)	
„	79	„	18	„	„	dien	moet zijn	die
„	80	„	15	v. o.	„	lange	„	langs
„	105	„	5	v. b.	„	verlengd	„	verlegd
„	106	„	16	„	„	welker	„	welks
„	111	„	10	„	„	voortaan	„	vooraan
„	125	„	21	„	„	Franciso	„	Francisco
„	145	„	15	v. o.	staat	verschillen deinhammen	moet zijn	verschillende inhammen.
„	168	„	17	„	„	zieken; de	„	zieken, waarvan de
„	175	„	11	„	„	Nangasaki	„	Nagasaki
„	206	„	2	v. b.	„	met de	„	de met
„	219	„	13	v. o.	„	zamenzijn	„	samenzijn
„	229	„	16	v. b.	„	de Leseps	„	de Lesseps
„	236	„	3	v. o.	„	struisvogels	„	strandvogels
„	237	„	3	v. b.	„	weininige	„	weinige

Verdere fouten, door den corrector of door den zetter over het hoofd gezien, gelieve men evenmin op te merken.

Bij heerlijk, zacht herfstweder verlaat den 12n October 1874 het Nederlandsche oorlogstoomschip Curaçao de reede Texel, statig in den wind op stoomende, onder het lossen van 15 minuutschoten.

De Curaçao is een flinke zeebouwer, in 1863 te Vlissingen van stapel geloopen, heeft veel dienst gedaan, werd steeds voor groote en belangrijke reizen gebezigd; gladdeks houten corvet met vol, hoog, zwaar driemasttuig, 250 p.k. stoomvermogen, gewapend met 6 metalen en 8 ijzeren kanonnen (16 c.m.), bemand thans met 238 man, en bergt hoogstens 300 ton steenkolen. Te Amsterdam heeft deze bodem verleden jaar eene belangrijke vertimmering ondergaan, waardoor de wapening zeer gewijzigd werd, de bergruimte voor kolen verminderde en de betimmering van de kajuit verbeterde.

Hoewel dit schip tot de thans verouderde typen van oorlogschepen behoort en dus in den vreemde geene schitterende vertooning zal maken, is het niet te ontkennen dat het geschikt is voor eene langdurige reis, zooals het meermalen goed heeft volbracht.

En onze reis zal eene langdurige, moeitevolle zijn: de instructie voor den kommandant luidt, dat de bestemming is naar Batavia, via Rio de Janeiro (vervangen door Buenos-Ayres, omdat te Rio de Janeiro thans de gele koorts heerscht), Kaap Hoorn, Valparaiso, Callao, San Francisco en Yokohama, alwaar nadere orders moeten worden afgewacht. We zijn dan ook voor 6 maanden van victualie voorzien en hebben ons met bijzondere zorg uitgerust, ieder in zijn dienstvak, elk voor zijn persoon. — Inzonderheid is voor de vitale krachten ditmaal goed gezorgd. Het maken eener behouden reis is ons aller doel, want lang zal deze reis duren, vele zullen de moeiten en zorgen zijn, groot kunnen de bezwaren, hinderpalen en rampen zijn.

Aan het hoofd van dezen bodem staat de zorgvuldige kapitein ter zee J. A. Vandevelde. De overige leden van den Etat-major zijn: Luit. t/z. 1e kl. 1e officier A. J. Willekens, Luitenants t/z. 2e kl. J. D. A. Neder-

burgh, W. A. Buytendijk, O. Kreet de Virieu, Jhr. W. Laman Trip; Officieren van gezondheid, 1e kl. Dr. D. Hellema, 2e kl. Dr. G. A. Haremaker; Officier van administratie 1e kl. J. H. C. ten Hove; Adelborsten 1e kl. O. H. Kuyck, C. F. de Ruyter de Wildt, R. Betz, R. Rudolph, L. A. T. J. F. van Oijen, Jhr. G. S. Boreel, P. C. W. Vandevelde, J. M. M. Pfeill, W. B. J. van Eyck; klerken: J. F. de Meester en H. A. Engeringh.

Onder de equipage bevinden zich velen die, vooral om hunne lichaamskrachten en gezondheidstoestand, eigenlijk geenszins geschikt zijn om de reis rondom de wereld mee te maken; de ondervinding der laatste dagen vóór de reis had mij geleerd, dat het mij weinig baatte, door de zwakken te evacueeren — nagenoeg even ongeschikten moesten deze vervangen: zoo arm aan sterke manschappen is thans onze Marine! Verdubbelde waakzaamheid voor het zwakke deel der equipage, doch vooral eene gelukkige reis, moeten aanvullen, wat aan de validiteit ontbreekt. Gevaarlijke kansrekening. Wij gaan dus naar zee met 238 kop, waarvan 14 onder geneeskundige behandeling. Onder deze 238 bevinden zich 16 vreemdelingen. Hun ouderdom en lichaamsgestel is als volgt: van 14—20 jaar, 49 sterke gestellen, 16 zwakke; van 21—30 jaar: 106 st., 25 zw.; van 31—40 j.: 21 st., 8 zw.; van 41—50 j.: 6 st., 6 zw.; boven 50 j. 1 st.

Het was een onaangename tijd, dien wij doorbrachten van den 17 Augustus tot den 12 October, terwijl onze bodem zich op de marinewerf, op de haven en sedert 8 October op de reede Texel bevond. Het waren dagen van onbestendigheid, waarin de banden van het familie- en maatschappelijk leven losser gemaakt werden, waarin wij na veel wanorde, eindelijk tot orde kwamen, waarin we ons moesten voorbereiden om de grootste reis te ondernemen die op aarde mogelijk is. Nadat de zeildag op den 5 October was bepaald, werden we nog door eene mingunstige weersgesteldheid en vertraging in de victualeering opgehouden.

Daar vangt dan de bevallige oorlogstoomer zijn belangrijken tocht aan; niet zonder bezorgde gemoederen gaan we eene onzekere toekomst tegen; zullen we de vaderlandsche kusten, die al flauwer en flauwer zichtbaar worden, ooit terugzien? Vol hoop en vertrouwen wenschen we elkander in de kajuit, op het voorbeeld van ons hoofd, eene voorspoedige reis, gelijk zoovelen in den lande op ditzelfde oogenblik hierin medestemmen door hunne wenschen en gebeden.

I. VAN NEDERLAND NAAR LISSABON. 12—29 Oct. 1877.

53° tot 39° N.Br. 4° O.L. tot 9° W.L.

met driedaagsch verblijf ter reede Falmouth, 15—18 Oct.

Lengte van den trek: 295 Geogr. mijlen.

Den 13 Oct. passeerden we, 's namidd. 4 uur, Dover, alwaar we den loods, beladen met brieven, van boord lieten. We konden, voorbijstoomende, dicht onder den wal, de fraaie stad in oogenschouw nemen, met de boven haar gelegene gebouwen, waaronder het kolossale fort. Den volgenden dag werden, gedurende een paar wachten, de zeilen bijgezet, met opgebankte vuren. Het weder was regenachtig; we liepen tegen den avond onder het bereik van het vuur van Star-points. Ten 10½ uur van den 15 Oct. kwamen we onder eene geweldige bui ten anker ter reede Falmouth.

Gedurende Januari 1851 lag ik hier 4 weken lang aan boord van Zr. Ms. stoomschip Ardjoeno, op reis naar Batavia. De stad is niet veranderd. Eene onaanzienlijke havenstad, verbonden per spoor met het nabijgelegen Troero, waarheen we per rijtuig een aangenaam toertje maakten, alhier eene episcopale kerk bezochten en in een logement ons ergerden over de slechte bediening en het vele geld, dat men ons afnam. Voor een rijtuig met 2 paarden, van 's middags 4 tot 's avonds 10½ uur, moesten we 18 gulden betalen. De omstreken van Falmouth zijn heuvelachtig; eene wandeling westwaarts voor de stad en terug achter de stad om, beloont de moeite. Het heuvelachtig terrein, de prachtige vergezichten tusschen de glooiingen door, alwaar hier en daar een stad of dorp zichtbaar werd, de wegen begrensd door muren van leiaardigen steen, op welke wijze eveneens de akkers zijn omheind, de armoedige woningen der landarbeiders, wekten onze aandacht. De stad is terrasgewijs gebouwd aan de zuidzijde van de Falsebaai; dalende kwamen we aan de kade terug, dronken heerlijke ale in het Globe-hotel voor 10 cts. de halve liter.

De Curaçao nam te Falmouth steenkolen en drinkwater in en stoomde den 18 October weder de baai uit, 's voormiddags ten 10 uur. — De loods, een engelsch waterheer, nam onze brieven mee, doch de mijne is nooit terecht gekomen. We namen gezondheidspassen mee voor Uruguay en Argentina, niet beter wetende of de reis over den Atlantischen Oceaan nam een aanvang, waarom we, bij vertrek van Falmouth, afscheid namen van Europa.

Buiten de Falsebaai stond vrij wat zee, ten gevolge der lang aangehouden hebbende westewinden. Onder stoom zijnde, slingerden we vrij hevig. Lichte maan is ons zeer welkom. Met alle recht wordt de lichte maan des zeemans vriendin genoemd. Zij heeft zich op onze reis als eene getrouwe vriendin betoond.

Het voortuig komt omlaag. Gevolgen.

19 October. Nadat het middagbestek tamelijk goed geweest was, terwijl op den voormiddag zooveel mogelijk zeil gezet was, de wind al ruimer en ruimer werd, de barometer rijzende was, gingen we ten 12ᵘ welgemoed het luncheon gebruiken; zaten echter nauwelijks of we werden ontsteld door een ontzettend gekraak, wel een halve minuut aanhoudende; de adelborst van de wacht komt de longroom binnenstuiven met de jobstijding dat het voortuig naar beneden gekomen was. Het was een jammerlijk schouwspel. De voorsteng was op twee plaatsen gebroken en nu hing de rest van boven, met de zware raas en zeilen, door het afhangend stengewant aan de voormars bevestigd, voor de fok, die bijstond, heen en weer te slingeren. De grootbramsteng was evenzeer gebroken.

Daar is de Curaçao dan eensklaps in hare vaart belemmerd! eene groote teleurstelling voor hen, die op eene vlugge reis hunne hoop gevestigd hebben. Er wordt zooveel mogelijk zeil geborgen en wat afgehouden om aan het schip de minst mogelijke schommeling te geven, ten einde van het afhangend tuig bevrijd te raken, en indien het kan, binnen boord te bergen. De schipper en zijne beste matrozen hebben handen vol werk, wat gansch niet zonder levensgevaar is; er is geen oogenblik wanorde, bedaard en met overleg wordt er gewerkt zonder dat eenig ongeluk van beteekenis plaats vindt. Behalve het afgebroken stuk steng en een stuk van bakboords bakspier, die bij het vallen van dat stuk steng afgebroken werd, gelukt het met veel inspanning om alles te bergen. De bakboordszij van het dek, van af den bak tot de campagne, ligt vol rondhout en zwaar touwwerk. De zeilen en 't loopend touwwerk worden in het tusschendeks geborgen. Eerst na middernacht is men er mee gereed, eerst waarna de fok weder

gebruikt kon worden. Terstond na het ongeluk wordt bevel gegeven weder te stoomen; doch de ketels, pas leeggespuid en dus nog heet, moeten langzamerhand gevuld worden teneinde ongelijke uitzetting te voorkomen. 's Namiddags ten 6ᵘ zijn we weder onder stoom. Het is een groot geluk dat we dezen dag schoon weder hadden, eene bramzeilskoelte, die tegen den avond uit het NW. blies met klimmenden barometer.

De kommandant begreep dat we eene haven moesten binnenloopen om de belangrijke haverij te herstellen. Doch welke? wij waren 12 zeemijlen van Brest en 30 van Plymouth. In den nacht kon Brest niet aangedaan worden, doorstoomende kon even spoedig de laatste plaats bereikt worden. Tot dit laatste werd des avonds laat besloten en dus koers gezet naar de Engelsche kust. Een teleurstellend vooruitzicht, op onzen weg terug te keeren! Doch 's nachts veranderde het plan, wegens heviger wordenden Noordelijken wind. Er werd dus besloten eene plaats aan de Portugeesche kust op te zoeken. Het schip werkte sterk, wij slingerden ter dege, in de nanacht; — gelukkig was de fleet geborgen. Het prachtige draailicht van Ouassant (bij Brest) was 's nachts ten 2ᵘ zichtbaar.

20 Oct. We stoomden en zeilden met eene 6 mijls vaart, in ZW. richting. — Ik had gelegenheid het gebroken deel van de steng nader te bezichtigen. Op de plaats der breuk bevinden zich 6 groote noesten in een kring. Een der noesten was zelfs vervangen door een stuk vreemd hout. Er was uitwendig niets te zien geweest, door de dikke laag harpuis. Op het oogenblik dat de steng brak, had de uitkijk op de voormarsrâ tegenwoordigheid van geest en vlugheid genoeg om zich te redden.

22 Oct. Wij avanceeren langzaam, stoomende en zeilende, gister eenige uren bijliggende, zijnde de wind vrij hevig en genoegzaam zuid.

23 Oct. Wij vorderen weinig. De zachte luchtsgesteldheid verraadt reeds de nabijheid van een zacht klimaat. We zijn dan ook nabij Spanje, ongeveer 12 mijl ten westen van Kaap Finisterre. Heden voormiddag hadden we Noordenwind, de zoogenaamde „Portugeesche Noord", die het schip weldra 4 à 5 mijl deed vooruitgaan, waarom met stoomen wordt opgehouden; het water wordt echter in de ketels gelaten, de vuren uit. Van de kalmte en betrekkelijke rust wordt gebruik gemaakt om het meeste vuil weg te spoelen, de equipage te laten wasschen en hier en daar den boel op te redderen. Het is dus een dag van verademing, men kan weer behoorlijk op zijne beenen rechtop loopen, terwijl gedurende de laatste 5 dagen het aanhoudend slingeren, nu en dan zeer erg, ieder dwong tot het aannemen der wonderlijkste lichaamshoudingen, zoowel in beweging en in staande houding, als zittende en liggende. Zoo herinner ik mij, voor ruim 23 jaar, aan boord van

de Ardjoeno, mede in deze parages, Spaansche zee, nagenoeg zeedol te zijn geweest, ten gevolge van het aanhoudend vreeselijk slingeren door de geweldige deining. Zulk een kalme dag als heden is dus eene groote verademing. Door dergelijke afwisselingen van het onaangename met het minder onaangename, wordt het zeeleven dragelijk; wel hem, die spoedig tevreden is en bij den dag leeft. Thans, nu de mindere schepeling een gevoel van welbehagen ondervindt bij de verademing die hem gegeven wordt, — zie het volkje daar eens vroolijk en ijverig in de weer om hunne plunjes te wasschen! — hebben de officieren, doch inzonderheid de kommandant, een te helder bewustzijn van den werkelijken toestand, van verantwoordelijkheid van het heden, en van de kansen in het verschiet, dan dat ze aan dit gevoel van welbehagen toegeven; zij begrijpen daarvan de betrekkelijke waarde te goed.

24 Oct. We avanceeren weinig uit gebrek aan wind, en wordt er uit zuinigheid geen stoom gemaakt, omdat de gelegenheid spoedig kan veranderen. Het is een wissel getrokken op mijn geduld. Ik aanschouwde heden morgen, hoe ijverig ieder in de weer is om het schip te reinigen. Aardig is het te zien, hoe Janmaat alsdan met de biggen omspringt, waarvan er een 16tal in geschikte hokken zijn meegenomen.

28 Oct. Na wat sukkelen, ten gevolge van tegenwind en stilte, zijn wij eindelijk, door stoom op te maken, waarbij tevens de wind uit het Noorden aanwakkerde, tot op eenige mijlen van Lissabon genaderd, zoodat wij met opgebankte vuren en klein zeil zacht vooruitgaan en morgen kaap Roca kunnen verkennen. Lissabon toch is gekozen als de plaats, alwaar niet alleen de schade hersteld zal worden, doch alwaar dan tevens het geheele tuig aan een nauwkeurig nader onderzoek zal worden onderworpen. Het feit, dat bij goed weder een steng afknapt, was bij nadenken wel geschikt om geen onbepaald vertrouwen te stellen in het overig tuig.

29 Oct. Reeds vóór zonsopgang werd kaap Roca verkend en stoomden we den Taagmond in. Weldra kwam een Portugeesche loods aan boord en passeerden we aan den rechteroever eene reeks forten en voorsteden. Ten 1 uur lieten we voor Portugals schoone hoofdstad het anker vallen. Hier wist men reeds sedert gister dat een groot schip, in nood verkeerende, de kust naderde.

II. VERBLIJF TE LISSABON (29 Oct.—17 Nov.).

Gedurende ons verblijf op de Taag, vóór Lissabon, nam de luchttemperatuur, die sedert ons vertrek uit Nederland voor ons van 14° C. tot 22°5 C. gestegen was, weder af tot 17.5° C.; de morgens en avonden werden al koeler en koeler. Enkele regendagen uitgezonderd, was de weersgesteldheid zeer aangenaam en behoorde eene wandeling in de heuvelachtige stad tot de geliefkoosde uitspanningen, waartoe de gunstige ligging van het schip, nabij het Centraalhotel, ons zonder moeite en veel onkosten in staat stelde. Overal waar de Curaçao het anker laat vallen, wordt eene „shoreboat" gehuurd, die den geheelen dag ten dienste van het schip is.

Nagenoeg steeds was de lucht helder en woei een verkwikkende bries uit het Noorden tot Oosten. Aan deze gelukkige omstandigheid is het toe te schrijven, dat de vermindering der tusschendeksruimte, die dagen lang bleef bestaan, geen nadeeligen invloed uitoefende op den gezondheidstoestand der equipage, omdat hun verblijf dag en nacht met zorg kon worden geventilleerd. De vele werkzaamheden in het tuig werden door geene regens belemmerd en hadden, bij het frissche, milde weder en de dagelijksche ververschingen, eene voordeelige uitwerking op de bemanning. In gevolge eener uitnoodiging van den kommandant om te adviseeren in zake ververschingen, adviseerde ik om deze gedurende ons verblijf alhier steeds te verstrekken. Op eene langdurige zeereis moet men zooveel mogelijk versch vleesch en groenten eten, als voorbehoedmiddel, onder meerdere, tegen scheurbuik.

De ligging van Lissabon wordt in schoonheid slechts door ééne Europeesche stad overtroffen, Constantinopel; door Napels alleen geëvenaard. Even als Napels steeds bedreigd wordt door den Vesuvius, zoo Lissabon door aardbevingen (anno 1009, 1117, 1146, 1344, 1356, 1531, 1579, 1699, 1722 en *1755*). Lissabon ligt op 38°42′ N.Br. en 9°5′ W.L. (Greenwich) aan den noorderoever van de Taag, waar de rivier zich tot een meer verbreedt, 9 eng. mijlen voordat zij zich in zee stort. Hoofdstad des rijks, zetel van den Patriarch, van het gouvernement, van het hoogste burgerlijk

en militair gerechtshof, en van een van de 17 distrikten, waarin Portugal is verdeeld. Volgens den census van 1864 bedraagt de bevolking 163.763 binnen de muren en met inbegrip der voorsteden ongeveer 200.000 zielen; in 1874, 224.000, volgens den Almanach de Gotha. Een enkele blik op de kaart toont aan, dat Lissabon bestemd is, om een der drukste havens van de wereld te worden, zooals ze reeds een der beste is. De handel tusschen Z. Amerika en Europa is met groote snelheid toenemende en de handelsbetrekkingen met Afrika worden dagelijks belangrijker. Reeds is Lissabon met de aangrenzende landen door ijzeren wegen verbonden, en met wat minder apathie der kapitalisten kon de tijd tot op de helft van den tegenwoordigen verminderd worden, om passagiers en mails van geheel Europa naar Z. Amerika en Afrika over te brengen; niet alleen winst in tijd, doch ook in veiligheid, omdat het gevaar der Noordelijke Zeeën ontweken wordt. Er is evenwel ééne oorzaak, die de verwezenlijking van dat alles tegenhoudt, en dat is de apathie van den Portugees; reeds terstond bij onze aankomst vertelde ons de Ned. consul dat de handel en industrie grootendeels in handen is van vreemdelingen, Engelschen, Franschen, Duitschers.

Lissabon is op een aantal heuvelen gebouwd; vroeger 7, zijn er thans meer, door de opname binnen de muren van St. George Kastel, Graça, Nossa Senhora del Monte, Penha de França, campo de Sant Anna, Buenos-Ayres, Chagas Santa Catharina, S. Vicente en S. Roque.

Het panorama, dat zich bij het opstoomen der Taag voordoet, is bij ieder bekend als onvergelijkelijk schoon en oefent een betooverenden indruk uit op hem, die eenigen tijd niets dan water en lucht zag.

Kaap Roque omstevenende, komen achtervolgens in het gezicht de dorpen Cascaes, Carcavellos, Oeïros en Paço d'Arcos, gelegen in bergkloven, rijk aan kleurschakeeringen, met de grijze bergen van Cintra op den achtergrond, gekroond door het tooverachtig gelegen paleis van Dom Fernando, terwijl aan den tegenovergestelden rivieroever de bleek-blauwe Arrabida-bergen tot aan kaap Espichel den horizon begrenzen, en op den voorgrond het visschersdorp Trafaria verschijnt.

Eerst bij de nadering van Belem wordt de hoofdstad zichtbaar. De bekoorlijke toren van Belem, met de plaats, waar Vasco de Gama landde bij zijne terugreis uit Oost-Indie, trekt terstond de aandacht. Een weinig verder is het beroemde Jeronymitenklooster, gesticht door Dom Manuel de Groote, ter herinnering aan de ontdekkingen van Vasco de Gama. Hooger op is de kerk van de Memoria en het verbazend groote, onvoltooide paleis van Ajuda, thans (in den winter) het verblijf van de koninklijke familie, begrensd door groene, met windmolens bedekte heuvelen.

Verder de Taag op, komt men opvolgender wijze voorbij het Astronomisch observatorium, te midden van olijfbosschen; de merkwaardige waterleiding (bekken); de industrieele voorstad Alcantara; het asyl voor gebrekkige zeelieden; het paleis Necessidades van Dom Fernando, den vader des konings; het paleis van den markies de Pombal, laatstelijk de residentie van den keizer van Brazilie; — totdat boven alles de dom van de Estrella zichtbaar wordt.

De nieuwe boulevard, Atterro da Boa Vista, voorbijkomende, met de kerk van Chagas daarboven, komen wij aan het hart van de stad, de Praça do Commercio of Black horse Square, waarvan rechts het tolkantoor en links het Marine-arsenaal. Verder oostwaarts, aan de helling van een heuvel, komt de oude kathedraal en op den top van den heuvel het St. George kasteel, verder de kerk en klooster van St. Vincent, de onvoltooide Obras de Santa Eugracia en het station.

De ligplaats van de Curaçao is een eindweg beneden het Marine-arsenaal, voorbij hetwelk alleen Portugeesche oorlogschepen mogen ten anker komen. Wij liggen ongeveer tegenover het midden van den boulevard da Boa Vista, een klein kwartier roeiens ten westen van het Centraal-hotel, een groot rood blokvormig gebouw, digt bij den oever. Het is niet wel mogelijk, om het bekoorlijk ensemble te beschrijven, vooral bij een gezicht van uit het midden der rivier in den vroegen morgen. Als de zon klimt, schitteren de met azulejos bedekte daken en de met gekleurde tegels opgezette muren der gebouwen, terwijl in den avond de duizenden lichten van de terrasgewijs gebouwde stad eene reusachtige illuminatie imiteeren.

De overzij van de rivier, de outra-banda, heeft een geheel ander voorkomen; hier naakte heuvelen, steil aan den rivierkant, met Cachilhas tegenover het arsenaal en Almada iets westwaarts.

In den winter is het klimaat van Lissabon versterkend en verfrisschende, zooals wij tot ons voordeel hebben ondervonden; in den zomer evenwel is het uitermate heet, zoodat alsdan het hof te Cintra verblijf houdt. In Juli en Augustus toch is de maximaal temperatuur in de zon hooger dan te Rio Janeiro, hoewel de gemiddelde temperatuur te R. d. J. hooger is dan te L. In den zomer is de N.wind heerschende.

De plotselinge afwisselingen in temperatuur gedurende den dag kunnen niet voordeelig zijn voor aandoeningen der ademhalingswerktuigen, en toch wordt Lissabon door de Engelsche medici aanbevolen als een geschikt verblijf voor teringlijders. De winters zijn zeer zacht, sneeuw valt er zeer zelden. Toen in 1825, 1829 en 1836 er veel sneeuw viel, vlood de domme menigte uit angst naar de kerken.

Het jaar is verdeeld in winter, van December tot Maart; lente: April, Mei; zomer van Juni tot September; herfst: October, November. Voor gelijke breedte in Amerika zijn de jaargetijden alhier vroeger; de abrikoos, persik en kers bloeien te Lissabon in de eerste week van Februari; in Lexington eerst in 't begin van April. Groene erwten en aardappelen vindt men te Lissabon reeds in Maart in overvloed. De herfstregens beginnen in October, doch na 11 November volgen steeds eenige schoone dagen: Verâosinho de Sâo Martinho (Sint Martinus kleine zomer). Gedurende December, Januari en Februari vallen hevige regens. In Maart is het weder zeer veranderlijk. In April komen veelvuldig zachte regenbuien voor. Van Mei tot September is de hemel in den regel onbewolkt.

De volgende opgaven, omtrent temperatuur en gevallen regen zijn afkomstig van het observatorium van den Infant Dom Luis:

MAAND.	Temperatuur F. (schaduw)				Regen		Voorheerschende richting van den wind.
	Gemidd.	Maxim.	Minim.	Maxim. (zon).	Eng. duim.	Regendagen.	
Dec. 1871	47.97	60.44	35.42	101.66	2.61	10	NNO. NNW.
Jan. 1872	52.57	60.26	39.92	106.52	6.97	25	NW. WNW.
Februari	52.48	63.32	43.34	110.48	8.62	17	ZW. ZZW. Z.
Maart	55.11	71.24	43.16	116.96	3.32	12	N. NNW.
April	58.12	78.44	46.40	122.36	1.96	11	WZW.N.NNO.
Mei	59.13	76.64	48.92	125.06	1.18	9	N. NNW.
Juni	67.42	87.44	53.60	132.98	—	—	id.
Juli	69.22	89.24	58.82	133.16	0.23	2	id.
Augustus	71.76	90.32	59.54	135.14	0.13	2	id.
September	67.89	88.52	54.68	129.74	0.87	8	NNW. N.
October	58.51	70.70	48.56	116.96	4.24	16	N. NNW.
November	55.53	72.50	41.72	114.44	2.69	15	N.
12 maanden	59.54	90.32	35.42	135.14	32.82 Totaal	127	N. NNW.

Men kan de stad Lissabon verdeelen in een hoog gedeelte, op heuvelen gebouwd, de oude stad; en in een laag gedeelte, de Baixa genoemd, dat

of langs de rivier zich uitstrekt, of in het oude gedeelte ingrijpt, n.l. dat gedeelte wat in 1755 na de aardbeving, door den markies de Pombal is herbouwd en wel het schoonste gedeelte van Lissabon is; hier wordt, nabij de rivier, de Prâça do Commercio gevonden, een ruim, vierkant plein, omgeven door schoone gouvernements-gebouwen: ministeriën, tolkantoor, beurs, stadhuis, en in het midden waarvan het ontzaglijke ruiterstandbeeld van Joseph I verrijst, in donker gebronsd koper, waarnaar de naam „black horse square" aan het plein is gegeven. Aan de N.zijde van het plein, in het midden, bevindt zich de beroemde „Arco da rua Augusta", welke boog omgeven is door standbeelden en toegang verleent tot eene lange, rechte, breede straat van prachtige gebouwen, parallel met welke nog twee schoone straten loopen.

Nog een tweetal monumenten wekken de bewondering, dat van Pedro IV op het Praça de D. Pedro, en het standbeeld van de Camoëns op het gelijknamig plein van geringen omvang.

De stad is rijk aan paleizen en kerken, waarvan eene korte, bondige doch voldoende beschrijving gegeven is, zoomede van alle bijzonderheden van Lissabon, in het pas verschenen werkje: A guide to Lisbon bij J. A. de Macedo. 1874.

Bij onze dagelijksche wandelingen door de stad vertoefden we gaarne in de Passeio publico en in de Passeio d'Estrellas. Geïntroduceerd zijnde in de litterarische societeit, of club der aanzienlijken, rustten wij hier meermalen uit. Het St. José Hospitaal en het Marine Hospitaal werden bij herhaling door mij bezocht, en vond ik hier steeds eene zeer welwillende ontvangst.

De middelen tot vervoer in stad en omstreken zijn goede rijtuigen en een zeer goed bediend paardenspoor; dit laatste bevindt zich alleen in het effene, lage gedeelte der stad, de Baixa, en langs de rivier, tot Alcantara en Belem (voorsteden). Fransch en Engelsch sprekende en voldoende voorzien van Engelsch geld, kan de vreemdeling, vooral uit Noordelijk Europa, gedurende de wintermaanden. te Lissabon een zeer genoeglijk leven leiden in de goed ingerichte hotels. Voor den zeeman is deze stad een alleraangenaamst station en als zoodanig, vroeger althans, bij de Nederlandsche Marine bekend.

Wij kwamen niet in aanraking met Portugeesche familien, waartoe ons het voorname introductie-middel, het kunnen spreken van de landtaal, ontbrak. Het spreken van Portugeesch en Spaansch is een noodzakelijk vereischte voor hem die niet alleen het Iberisch schiereiland, doch mede Zuid Amerika bereist. Hoeveel gaat door dit gemis niet voor den bezoeker ver-

loren! Te Lissabon waren onze kennissen de Nederlandsche consul, Muurling, en de Minister Resident, Mr. Everwijn, die we van tijd tot tijd ontmoetten, zoowel aan boord als in hunne woningen. De laatste, coelibatair, noodigde ons op een officieel diner.

Het doel van ons toevallig verblijf te Lissabon werd goed bereikt. Een particuliere scheepstimmerman leverde aan de Curaçao twee nieuwe stengen en werd met zijne hulp het tuig nauwkeurig nagezien.

Gedurende ons verblijf alhier konden we brieven wisselen met onze betrekkingen in het Vaderland; bij onze aankomst zond ik een telegram af, wat groote gerustheid gaf, omdat men in het vaderland zeer bezorgd was over het lot van de Curaçao; immers kort na ons vertrek had een hevige storm dagen lang in het kanaal en de Noordzee gewoed. De brieven kwamen in eene week over.

Gewoonlijk doet de bezoeker van Lissabon een tocht naar de zomerresidentie Cintra, wat geschieden kan per spoortrein of per rijtuig. Even als andere uitstapjes, zooals naar Belem, naar het groote reservoir der waterleiding, stelde ik zulks uit tot na het bezichtigen van de stad zelve. Een enkele maal bezocht ik per stoomboot, waarvan er twee steeds heen en weer varen, den overkant van de Taag, het plaatsje Cachillas, alwaar de scheepsbouwmeester, Sapaya Jr., een Portugees die Engelsch sprak, onze gids was (hij maakte onze stengen); de heer Sapaya toonde ons zijne drooge dokken, in de rotsen uitgehouwen en waarbij de eb en vloed der rivier worden gebruikt. Wij bezochten, al klimmende, het westwaarts op den hoogen steilen oever gelegen dorp Almada, alwaar ik op een verheven punt, naast het kerkhof van Almada, een heerlijk vergezicht genoot, geheel Lissabon aan den overkant der schoone rivier voor mij, naar zee toe het Cintra-gebergte in het verschiet, rechts van Lissabon de enorme komvormige verbreeding van de rivier en aan de zuidzijde van deze kom, de blauwende bergen landwaarts in.

Lissabon is goed voorzien van heerlijk water, dat door de „Aqueducto das aguas livres" uit het cintra gebergte wordt aangevoerd naar de talrijke fonteinen, „Chafarizes," vanwaar de waterdragers „aquadeiros" of „Gallegos," die georganiseerd zijn, het water verder vervoeren; van deze aquadeiros zijn er steeds een troep bij iedere fontein aanwezig, allerlei vaatwerk vullende. — Ze zijn tevens de aangewezen brandblusschers, alsdan dienstdoende bij de „bombas," brandspuiten. Brand is zeer gevreesd te Lissabon — de huizen zijn vrij hoog en het water is er schaarsch.

Op eene eigenaardige wijze worden de meeste woonhuizen gebouwd, ten einde het plotseling instorten bij aardbeving te voorkomen. Men bouwt

eerst het houten geraamte, voor alle etages, voor alle vertrekken, dat stevig in elkander zit en hieromheen en hiertusschen worden de buitenmuren en binnenmuren opgetrokken. Voor de groote, publieke gebouwen, zooals ik aan het in aanbouw zijnde stadhuis op de Prâça do Commercio, opmerkte, tracht men de stabiliteit te verkrijgen door enorm dikke muren.

De pleinen, doch vooral de publieke tuinen in de stad zijn eene weldaad voor de bewoners, althans voor het goed gekleede deel dezer. Drie dezer tuinen werden bij herhaling door mij bezocht, de Passeio publico of P. do Rocio, in de Baixa; de Passeio da Estrella, nabij de Estrella kerk (de Basilica do coraçâo de Jesus) op de hoogte Buenos Ayres, zoo genaamd omdat dit wel het gezondste gedeelte van Lissabon is, (waar dan ook de meeste Engelsche familien wonen), en de Prâça do Principe real, nabij eene prachtige fontein. — In de Rocio en Estrella tuinen was tweemaal 's weeks muziek; zulke wandelplaatsen, alwaar alles voor het genoegen en het gemak van het publiek is ingericht, fraaie bloemperken, zitplaatsen in overvloed, uitgestrekt terrein, — alwaar geene gelegenheid is een cent te verteeren, mist men in ons goede Vaderland, althans in het centrum der groote steden. Het is alleen een vereischte dat men als fatsoenlijk mensch gekleed is, anders wordt men door de portiers geweerd.

Opmerkelijk is, niet alleen in de tuinen, doch overal in de stad, de deftige houding en gang der Portugeezen, hunne veelal nette kleeding, de lijvigheid der dames nadat de jeugd voorbij is, de stille bedrijvigheid en goede manieren op straat: men hoort geen geschreeuw, men ziet geene stuitende manieren, ieder gaat bedaard zijn gang. Een Portugees, die zich respecteert, en dat doen ze, zal men met geen pakje op straat zien loopen; zoo verhaalt men dat, toen de inwoners van Coimbra voor de Franschen de vlucht namen, de vrouwen wel alles meedroegen wat zij konden, doch dat de mannen liever alles verloren, dan dat zij zich verlaagden tot pakkedragers. Ze zeggen dan ook: God schiep eerst den Portugees en toen de Gallegos (Spanjaarden uit Gallicie) om hem te bedienen.

Deze Gallegos nu doen het vernederende werk in de stad, het kruierswerk; men vindt er ongeveer 3000; evenals de Duitsche grasmaaiers in ons land, de Iersche werklieden in Engeland, de Chineezen in Java en andere landen, zoo tracht de arme Spanjaard uit Gallicie door hard werken in de Portugeesche steden, zijn lot te verbeteren.

De Lissabonsche Portugees is op straat verder kenbaar, doordat hij steeds de schaduwzij der huizen opzoekt; hij is bang dat de zon zijne bruine tronie doet verbleeken. In den zomer is deze vrees voor de zon wel te begrijpen, want dan moet het er in de hellende straten, zoowel als in de lage

stad, onuitstaanbaar heet zijn. Daarbij heeft de dag te Lissabon iets eigenaardig schitterends; deze, zoogenaamde reverbatie, schittering, der lucht is zeer sterk, waarom wij onze stroohoeden en coquille-ooggiazen trouw gebruikten. — Het bleeken en droogen van linnen, zooals ik in de Hospitalen zag, geschiedt in de zon in zeer weinig tijd. — In zijne woning zoekt de Portugees, vooral des winters, de zonzijde op, wetende dat het op die plaats in de stad niet deugt, welke door de zon nimmer beschenen wordt. De Italiaan zegt: „Dove non entra il sole entra il medico" (waar de zon niet binnenkomt, daar doet zulks de doctor).

Bij onze komst te Lissabon troffen we nog heerlijke druiven aan en weinige dagen daarna waren ze niet meer te krijgen; de tijd was voorbij. De heerlijkste sinaasappelen zag ik in kolossale hoeveelheden aan de kade verschepen.

Alle levensbehoeften zijn hier tamelijk duur — misschien iets goedkooper dan in Nederland. Als leverancier van de dagelijksche mondbenoodigdheden voor de equipage en officieren hadden we een zeer geschikt persoon, natuurlijk een vreemdeling, een Duitscher.

De geldswaarde wordt in Portugal naar milréis en réis berekend; voor welk eerste het teeken $ gebezigd wordt; 375 réis is in waarde ongeveer gelijk aan een gulden. De in omloop zijnde munten zijn de gouden van 5 en van 2 milréis, de Engelsche gouden munten, zilveren Portugeesche munten van 500, 480, 240, 209, 120, 100, en 50 réis en koperen stukken van 40, 20, 10 en 5 réis.

Papieren geld natuurlijk in overvloed, waarmeê we ons evenwel niet inlieten, hier evenmin als in de overige landen, die we later bezochten.

Velen onzer bezochten meermalen de Italiaansche opera in het Theatro de S. Carlos; hier treden veelal beroemde zangeressen op: de koninklijke familie bezoekt dit theater geregeld. Onuitstaanbaar is echter de hitte en benauwdheid gedurende de voorstellingen.

Jaarlijks wordt te Lissabon de sterfdag van den vorigen koning op bijzonder plechtige wijze herdacht. Zoo werd ons kennis gegeven dat zulks den 11 Nov. zou plaats hebben en werd de état major uitgenoodigd door onzen Minister-Resident om de plechtige mis in de Cathedral, Basilica de Santa Maria Major, of Sé de Lisboa, bij te wonen. Den geheelen dag hoorden we van de reede klokkengelui en kanonschoten. Ook de Curaçao deed ten 12 uur een saluut van 21 schoten. Ik verkoos in gemakkelijke burgerkleeding door de stad rond te dolen, boven het in groot uniform adsisteeren aan eene dergelijke vertooning. In de club ontmoette ik een paar officieren van de Curaçao in groot uniform, die eene zonderlinge ontmoeting hadden gehad.

Zich bij vergissing naar de Sacramento kerk begevende, om te voldoen aan de uitnoodiging, denkende alhier de groote mis te zien celebreeren, waren ze tegenwoordig bij eene aanzienlijke begrafenisplechtigheid; tot het laatst waren ze dupes hunner vergissing. Op eene komische wijze werd zulks door een hunner aan tafel verteld.

Op zekeren dag, van eene wandeling naar de Estrellatuin terugkomende, ontmoette ik 2 lijkstaatsiën; de eerste was de begrafenis van een soldaat; door 6 soldaten aan de handen gedragen, lag het lijk op eene eenvoudige baar, bedekt met een groen kleed, met verguldsel rijkelijk afgezet; de andere trein was zeker zeer deftig: immers de lijkwagen, door 4 paarden getrokken, in vergulden harnachementen, was van een eleganten, ouderwetschen vorm, zwaar verguld, gevolgd door eene eveneens zwaar verguldeu kar, door 2 paarden getrokken, van antieken vorm, waarin twee opgetooide, biddende geestelijken zaten. Een 12tal gewone rijtuigen volgden, alles in den gewonen draf. Het rijtuig, waarin de priesters zaten, wordt „berlinda" genoemd, — zooals zulke in de vorige eeuw gebruikt werden.

Het aantal kerken en kloosters is te Lissabon verbazend groot. Men vindt er zeer oude onder, uit de Romeinsche en Moorsche tijden afkomstig, waaraan belangrijke historische bijzonderheden verbonden zijn.

Eene merkwaardige en zeer nuttige stichting is het „Hospital real de S. José; door de Jezuiten in 1593 opgericht, voor hun beroemd college „Santa Antâo", werd het sedert de verdrijving dezer door Pombal tot Hospitaal. De ingang tot dit Hospitaal is even zonderling als indrukwekkend. Op den top van een heuvel gelegen, ziet men het eerst de verbazend groote ruïne van het schip der vroegere kerk, als eene der weinige nog aanwezige herinneringen van de aardbeving van 1755. Boven de poort, zamengesteld uit de bouwstoffen die de ingestorte kerk leverde, bevindt zich eene door marmeren beelden omgevene inscriptie: „Monumentum hoc ad perpetuam memoriam „restaurationis Portugalliae, etc. MDCCCXI." Verschillende gebouwen, door binnenhoven afgedeeld, door groote en ruime gaanderijen verbonden, zijn grootendeels ingericht voor ziekenzalen. Van verdiepingen is nauwelijks sprake, omdat het sterk hellende terrein deze voor den vreemdeling haast onkenbaar maakt. Uitgestrekte kolonnades, overdekte verbindingsgangen tusschen de deelen der inrichting, dienen tot wachtplaatsen van hen die hulp komen zoeken, of tot wandelplaatsen bij regenachtig weder. „De heer F. Alberto d'Oliveiro, „Facultativo do Hospital de S. José, Director," deed mij de eer aan, zelf mij rond te leiden en mij voor te stellen aan sommige geneesheeren die nog met hunne visites op de ziekenzalen bezig waren.

Een zeer bezienswaardig gedeelte van de inrichting is de keuken, waartoe

een hooge corridor toegang verleent. Eene koepelvormige ruimte, enorm hoog en zeer ruim, naar boven uitloopende in een glazen koepeltje, waarvan de zijden naar willekeur geopend en gesloten worden door een toestel, die beneden behandeld wordt. Hoewel hier voor 1400 menschen gekookt wordt, was de temperatuur op manshoogte nauwelijks hooger dan die buiten. Nabij dezen kooktempel bevindt zich de even doelmatige als spatieuse dispense, het magazijn van levensmiddelen; in eene aangrenzende schuur lagen groote hoeveelheden granen en peulvruchten.

Zoowel in deze magazijnen, in de keuken als op de ziekenzalen, alwaar ik bij de distributie der spijzen tegenwoordig was, heb ik mij kunnen overtuigen, dat de voeding in het Josephshospitaal eene zeer goede is.

Het op korten afstand van het Hospitaal zich bevindende gebouw voor de wasch is mede zeer doelmatig. In het midden dezer ruime, luchtige localiteit bevinden zich eenige marmeren waterbekkens, waaraan een 20tal vrouwen haar werk verrichten. Het linnen is vooraf gekookt in houten kuipen, ter middellijn van $1\frac{1}{2}$ meter, waarvan een zevental langs een der zijden van het gebouw zijn opgericht; de inhoud wordt aan het kooken gebracht door heete lucht, die in de kuip dringt langs eene op den bodem zich bevindende, als slang opgerolde looden buis, welker wand met gaatjes voorzien is. Een der hoeken van de ruimte is ingenomen door eene centrifugaal-droogmachine, terwijl het droogen voleindigd wordt in de droogkamer, in een anderen hoek aanwezig. Langzamer, doch nog altijd zeer spoedig, heeft het droogen plaats bij zonnewarmte, waartoe in de nabijheid van het waschhuis eene opene plaats aanwezig is. Bij het bezoek van een hospitaal hebben twee zaken voor mij veel waarde, n.l. de keuken en de wasch. Ventillatie der ziekenzalen, de inrichting der privaten en de apotheek zijn mede belangrijke deelen, om op te letten. Dit alles nu is uitstekend goed in dit groote Hospitaal, zoomede is de wijze van verpleging, door soeurs de charité, liefdevol en de behandeling der artsen humaan; de geneeskundige hulp geschiedt door 24 medici, die tevens in de stad praktizeeren en waarvan de meesten docenten zijn aan de Escola medico-chirurgica de Lisboa, waarvan het gebouw grenst aan het Hospitaal, terwijl beide inrichtingen administratief geheel gescheiden, doch door banden van onderwijs innig verbonden zijn.

De gezamenlijke uitgaven van het Josephshospitaal bedragen gewoonlijk per jaar 200.000 milréis, of ongeveer 530.000 gulden, waarvan 84.000 milréis voor de voeding. Ieder lijder kost met alles per dag 90 cts. Holl. Deze uitgaven worden gedekt 1°. door de renten van de bezittingen der inrichtingen, voortspruitende uit landerijen, die gedeeltelijk de huur in natura

opbrengen, en uit effecten; 2°. voor een klein gedeelte uit de restitutie van betalende lijders; 3°. door giften en legaten; 4°. wat op geene andere wijze gedekt kan worden, door de municipaliteit.

Het is natuurlijk dat ik het Marine Hospitaal te Lissabon niet onbezocht mocht laten; op een der eerste dagen van ons verblijf begaf ik mij derwaarts per tramway. Het Hospital del Marinha is gelegen in de Campo de Santa Clara, oostwaarts van de St. Vincentkerk, aan het oostelijk gedeelte van de stad, nabij den oever der rivier, doch vrij hoog boven deze; vroeger een klooster, werd het in 1797 tot een Hospitaal ingericht. De ligging is zeer gelukkig met een ruim uitzicht op de rivier van af balkons, van de verschillende verdiepingen, en van uit den kleinen, netten tuin. De dirigeerende officier van gezondheid, Carlos Guilherme de Farina e Silva, een overste, 32 jaar lang officier van gezondheid, had de beleefdheid in persoon ons rond te leiden. Dit Hospitaal kan 350 zieken opnemen, heeft dus het vierde van de grootte van het St. Jozephs Hospitaal, doch behoeft in orde en netheid voor dit groote Hospitaal niet onder te doen. Voor ruim 16 jaar werden hier vele lijders aan oogziekte van de Nederlandsche oorlogschepen behandeld. Onder de merkwaardigheden van dit Hospitaal merkte ik de badkamer op: in een koepelvormig lokaal bevindt zich een 12tal, in den grond gelaten marmeren badkuipen, radiair geplaatst, in het centrum van welke de gemeenschappelijke afvoerbuis zich bevindt. Of deze vreemde badkamer doelmatig is, betwijfel ik zeer.

Op een der laatste dagen bezocht ik het Arsenal da Marinha, eene soort van marinewerf, alwaar zich ook de marineschool voor adelborsten bevindt, zoomede het koloniaal museum. De aanwezige marine is niet groot. Op de reede liggen slechts drie kleine Portugeesche oorlogschepen, een corvet, een schroefstoomschip en een aviso.

Het korps officieren van gezondheid, uit burger-geneeskundigen gerecruteerd wordende, bestaat uit 24 leden, n.l. 1 kolonel inspecteur, 1 overste, 2 majoors, 8 kapiteins en 12 eerste luitenants doctors. Het grootste deel der Marine bevindt zich in Afrika en in de Indiën.

Hoeveel belangrijks voor mij te Lissabon en omstreken nog te bezoeken overbleef, zoo waren wij allen toch recht verheugd dat den 17 November 's morgens ten ruim 9 uur het anker gelicht werd, om onze reis te vervolgen.

Een ministerieel telegram, eenige dagen vroeger uit Nederland ontvangen, bepaalde onze reis naar Rio de Janeiro, vanwaar nu de gele koorts geweken was.

III. REIS VAN LISSABON NAAR RIO DE JANEIRO.

(Van 39° N.Br. tot 23° Z.Br.; van 9—43° W.L.Gr.)

Van den 17 November — December 1874.

Deze trek, 1126 geogr. mijlen lang, werd in 31 dagen afgelegd. Bij het verlaten en aandoen der reeden en van 1—5 Dec. werd gestoomd. De N.keerkring werd den 24 Nov. en de aequator den 6 Dec. op 26° W.L. gepasseerd. De middagstand van den thermometer klom regelmatig van 17° C. tot 27° C. tot den 27° Nov. (16 N.B.), bleef tusschen 27° en 29° C. tot den 13 Dec. (19° N.B.), daalde den 16 Dec. tot op 24° C. gedurende de vaart langs de kust van Brazilie, tijdens regen en mist.

De hoogste luchttemperatuur (29, 3. C.) werd den laatsten November waargenomen op 9° N.Br. De 2, 3, 13—17 Dec. waren regendagen. Overigens was helder, frisch, droog weder de regel.

's Morgens van den 27 Nov. vertrokken we van de reede van de schoone Taagstad, tevens voor langen tijd afscheid nemende van Europa; al spoedig verdween Lissabon met haar pracht uit het gezicht, de heerlijke voorsteden Alcantara en Belem volgden, mede de voorgebergten Rocque en Espizel; en toen wij onder de luwte van het Cintra-gebergte weggestoomd waren om de west, daagde de „Portugeesche Noord" op; de zeilen werden bijgezet, de vuren weder uitgedoofd en met eene heerlijke gelegenheid, 10, 9 à 8 mijls vaart, bij zachte weersgesteldheid en in den avond en nacht bij lichte maan, nam de groote reis thans het goede begin.

18 Nov. De gelegenheid was prachtig; al vroeg kwam de eerste officier mij vertellen dat we al in den passaat waren. Nagenoeg voor den wind, met alle bijzeilen B.B., 8 mijls vaart. Tegen den avond werd het stiller.

Er werd strafoefening gehouden. Den voorlaatsten nacht van ons verblijf te Lissabon had een stoker, Duitscher, poging aangewend tot desertie: hij

was door een der geschutpoorten in de rust geslopen, had zijn kleederen tot een pak boven het hoofd gebonden, liet zich in zee glijden en was gezwommen naar een nabij liggenden schooner, waarvan de gezagvoerder hem den volgenden morgen aan boord van de Curaçao terugbracht. De beide schildwachten, die tijdens de ontvluchting de wacht hadden, werden mede voor het rooster afgestraft.

20 Nov. Even als gister, zacht, stil weder. Met 3 à 4 mijls vaart drijven we in den koers.

21 Nov. Den geheelen dag was Madera in 't zicht, in zijne geheele uitgestrektheid, op 6 à 10 mijl, ten Oosten.

28 Nov. De gelegenheid, sedert 8 dagen zeer gunstig, zoodat we flink geavanceerd zijn, werd heden minder goed, zoodat op den platvoet de vuren werden aangelegd; het kwam evenwel niet tot stoomen; de wind, met regen, wakkerde weder aan; er kwamen vele schepen in 't zicht. Het is warm, en wordt het in de hutten benauwd; als nu en dan de patrijspoortjes geopend kunnen worden en een heerlijke wind door de hut strijkt, is zulks eene rechte verademing.

29 Nov. Gelegenheid flaauwtjes, 3 à 4 mijl, warm.

30 Nov. Betrekkelijk vrij goede gelegenheid. Zagen eene groote bruine kapel om het schip fladderen en in het tuig rondvliegen. In den nacht, ik was door de hitte benedendeks naar de campagne gevlucht, kwam er een groot schip vooruit in 't zicht, tegenligger; van weerskanten werd er druk gemanoevreerd om eene collisie te voorkomen.

1 Dec. Hevig onweer en buien. Heden morgen worden de vuren aangelegd. Stoomden daarna met 7 à 4 mijls vaart. Na den eten, 8ᵘ 's avonds, liet ik mijne vouwstoel naar den brug brengen en genoot hier het heerlijk frissche van een tropischen avond, bij zachten gang van het schip, nadat de warmte van den dag zeer drukkende was geweest. Het waren een paar genotvolle uren; als het goed weder is, zal dit voortaan regel zijn.

2 Dec. Heden morgen ten 4ᵘ hevige buien, bliksem, regen. Ik neem een regenbad op het dek, wat echter geene algemeene navolging verdient. Het weder is dezer dagen veelal regenachtig, hoogst zoel en onaangenaam, drukkend warm; de koelste plaats van het schip is nog de ziekenboeg, alwaar ik dezer dagen de voormiddaguren doorbreng om eene statistiek van de equipage op te maken.

Heden avond werden we door Neptunus aangepraaid, die zijn bezoek, met toestemming van den kommandant, op morgen aankondigde. De brandende teerton bleef nog een half uur achter ons in 't zicht, bij eene 4 à 5 mijls vaart.

4 Dec. Er werd op de gebruikelijke wijze het Neptunusfeest gevierd, van

9—11^{u} voormiddags; de afzichtelijke optocht had plaats, het doopen geschiedde op eene regelmatige wijze. Er waren intijds de noodige maatregelen genomen tegen dronkenschap. Het ware te wenschen dat het overal plaats vond zooals thans a/b. Curaçao, opdat men van lieverlede zou inzien, dat het classieke Neptunusfeest dienstbaar gemaakt kan worden aan het streven, om het ruwe en dierlijke van den matroos tegen te gaan, in plaats van zulks daardoor te bevorderen. Het is de taak van den etat-major om openbaringen van het gemeene, zooals zoo dikwijls bij het Neptunusfeest plaats heeft, tegen te gaan en door iets fatsoenlijkers te vervangen. Er was voor deze gelegenheid wijn meegenomen uit Lissabon, voor gelden, door de officieren en equipage bijeengebracht.

Des avonds werden de zeilen bijgezet; na den eten op den brug gezeten, is het ons een groot genoegen de opstekende Z.O. wind de zeilen te zien vullen.

7 Dec. We avanceeren met eene 5 mijls vaart, koers Z., doch bij den wind gewoonlijk ZW. Gister, omstreeks den middag passeerden we de linie. De patrijspoortjes, zoowel in de hutten als in het tusschendeks, zijn dag en nacht open. We gewennen aan de warmte. Toch wordt het saai, eentoonig aan boord, omdat de warmte tot luiheid noopt; alleen eene geregelde werkzaamheid is in staat den geest opgewekt te houden.

8 Dec. We passeerden 's namiddags 4 uur een tegenliggend Engelsch koopvaardij-fregat, met wie seinen gewisseld werden: het verzoek te rapporteeren „alles wel.”

9 Dec. We zijn fiks in den Zuidoostpassaat en kunnen ruim koers liggen, ZW., met lijzeilen bij, doch de wind komt nog niet flink door. De avonduren op den brug zijn voor ons eene dagelijksche uitspanning; heerlijk weder, prachtige sterrenhemel, tot welks beschouwing de kijkers goede diensten bewijzen; het Zuiderkruis is sedert 4 dagen goed te zien; het wachtvolk maakt dan gewoonlijk muziek, danst op de tonen eener harmonica, die te Lissabon door de matrozen voor *f* 20.— is aangekocht.

12 Dec. We zeilen voor den wind, met eene 7—9 mijls vaart, recht op Rio de Janeiro aan.

14 Dec. De schoone gelegenheid der laatste dagen maakte gister plaats voor stilte en regen, aanvankelijk met hooge, lastige zeeën; thans liggen we vrij kalm.

's Avonds hadden we den kommandant tot gast aan tafel; o, wee! wat was het benauwd in de longroom: koekoek en patrijspoortjes dicht en veel wijn, daarbij walmende lampen of onvoldoend licht. Het diner was dan ook niet zeer geanimeerd, wat de met kostbare, geconserveerde spijzen

en fijne wijnen beladen tafel anders wel verdiende. Na het diner spoedden we ons naar het dek, ik naar mijn avondverblijf; er kwam gelukkig eene flinke bries, die de warmte in het schip wat temperde en het schip een tijd lang met eene elfmijls vaart deed vooruit stevenen.

15 Dec. Al weder op den middag geen zon, nu al drie dagen aaneen, hetgeen bij het naderen van land zeer ongewenscht is. Tegen den avond lagen we met marszeilen in top om de Z.W., 8 mijls vaart. De warmte neemt af.

16 Dec. Veel regen, 7 à 8 mijls vaart. Vochtig, doch minder warm in 't schip.

17 Dec. In den achtermiddag stilte, waarom de vuren worden aangemaakt; we stoomen nu met eene 7 à 8 mijls vaart op kaap Frio aan, waarvan we ten 2 uur nog ruim 22 mijl verwijderd zijn; rekenen dus in de hondewacht het vuur van Frio in 't zicht te loopen. We ondervinden het groote voordeel van stoom.

18 Dec. Ten 5 uur 's morgens wordt kaap Frio verkend, doch worden we weldra in mist gehuld, die zachtkens en behoedzaam voortstoomen raadzaam maakt.

Nog hield in den voormiddag een dikke mist de hooge kust van Brazilië voor ons verborgen, toen we, voorzichtig koersende en onder stoom, deze zeer nabij waren gekomen. Tegelijkertijd met den waarschuwenden kreet „een schip vooruit" doemt een gevaarte uit de mist op, onder het wederkeerig geven van signalen met de stoomfluit, en verdwijnt even snel, als een spook, achterwaarts. Eene groote mailboot was ons op eene halve kabellengte voorbijgegaan. Hoe lichtelijk hadden we in de diepte kunnen verdwijnen! Welk een ontzettend gevaar heeft ons één oogenblik bedreigd!

Even als een tooneelvoorhangsel, dat wordt omhoog getrokken, zoo plotseling trekt nu voor onze oogen de mist op en doet zich een majestueus schouwspel voor, dat zelfs den voor verrassingen het minst vatbaren uit ons midden met verbazing boeit, en ook hij hem eene rilling van ontroering teweegbrengt. Wat zien thans onze oogen, sedert eene maand alleen aan lucht en water gewend? Dáár ligt hij, die kolos, die vermaarde reus, met de voeten Noordwaarts, ruggelings op den wereldbol, als eene haast ondenkbaar groote statue op haren piëdestal. Boven hem hangt de opgetrokken nevel, die weldra weder daalt en het verheven schouwspel tijdelijk weder voor onzen starenden blik verbergt. Doch de landverkenning is met de vereischte zekerheid bewerkstelligd en met alle behoedzaamheid stoomt de Curaçao den trechtervormigen ingang tot de binnenzee, de prachtige baai van

Rio de Janeiro, (juister die van Nictheroy) binnen. De bergtoppen Gavia, Corcovado en het vermaarde suikerbrood (het hoofd, de romp en de voeten van den reus) komen onder andere vormen voor, en weldra laat een Nederlandsch oorlogschip het anker vallen binnen de forten, die den toegang tot de hoofdstad van Braziliё beschermen. 's Namiddags ten 4 uur waren we te Rio de Janeiro.

IV. VERBLIJF TE RIO DE JANEIRO.

18—26 Dec. 1874.

San Sebastião de Rio de Janeiro, de hoofdstad van het keizerrijk Brazilië, ligt aan den westoever van de baai van Nictheroy, op 22° 53′ 51″ Zuiderbreedte en 43° 8′ 30″ W.L. Gr. De baai van Nictheroy heeft 19.8 kilometer in omvang en eene diepte van 10—15 vadem, op enkele plaatsen zelfs van 50 vadem. Deze zeeboezem heeft ten naastebij den vorm van een plompen voet, met N.O.waarts gekeerde punt. Een groot aantal eilandjes, van ongelijke grootte en hoogte, begrenzen den oever, waardoor het watervlak aanzienlijk wordt verkleind. De toegang der baai tot den trechtervormigen inham der zee is het nauwst tusschen de forten S. Theodosio en S. Crux, alhier 9 kabellengten bedragende; op deze opening na wordt deze kleine binnenzee omzoomd door hoogland, rotstoppen, door glooiingen afgewisseld en zich verheffende tot rotsgevaarten, bergen en bergketens, die al naar den afstand, de kleurschakeeringen van grijsgroen, grauw en grijsblauw vertoonen.

De residentie met hare voorsteden ligt niet ver van den ingang der baai en heeft aan hare overzij het landstadje Nictheroy, hiermede eene drukke communicatie hebbende door middel van stoombooten, die in 20 minuten den overtocht doen en waarvan er ieder half uur twee van elken kant vertrekken. Tusschen de residentie en de voornaamste eilanden achter in de baai varen mede stoombooten. Gezien van het schip, dat in de lijn ligt tusschen de hoofdstad en Nictheroy, mist deze eerste het prachtig voorkomen van eene terrasgewijs gebouwde stad, zooals Lissabon. Slechts eene der hoogten, ten Zuiden, is met gebouwen voorzien, zoomede het door een kanaal van de stad gescheidene, N.O.waarts van dit gelegene hooge, rotsige eiland „das Cobras”.

Wereldberoemd is de baai van Nictheroy, gewoonlijk die van Rio de Janeiro genoemd. Deze vermaardheid is te danken aan de bekoorlijke ligging, aan den uiterst onregelmatigen oever, aan het overgroot aantal grootere en

kleinere eilandjes, waardoor deze oever is gemaskeerd, door den veelal weelderigen plantengroei en de talrijke steden en dorpen, kloosters, forten, fabrieken en villa's die zich overal vertoonen, waarheen de blik zich wendt. Om dit onbeschrijfelijk prachtig en sterk gevarieerd vergezicht te genieten, moet men een der hoogten, bijv. die van de hoofdstad, tot gezichtspunt nemen, of een toer per stoomboot doen langs de eilanden van de baai.

Zuidwaarts van de stad, langs den oever der baai, een uur gaans ver, tot aan de Botofogo-bocht, bevinden zich in onafgebrokene volgorde veelal aanzienlijke gebouwen, hotels, villa's, en nabij de stad de Santa Casa da Misericordia en de Passeyo Publico. In westelijke richting, van af de voorstad Cateti, begint het liefelijke Oranjedal, of het dal van Larangeiras, en evenzoo verlengt zich van af Botofogo naar het westen een dal, dat ten Noorden begrensd door het Corcovado-gebergte, zich in de richting van Gavia uitstrekt. Van af Botofogo, een uur gaans westwaarts, bevindt zich in dit dal de allerbekoorlijkst gelegen Jardin botanique, het lustoord van Rio de J. Een kruislaan van hooge palmen (Oredoxa regia) geeft aan deze plek een indrukwekkend aanzien. Het gezichtspunt nemende aan het eind der lange laan, aan den voet van het gebergte, omringd door een tal van ruischende waterstroompjes, het fantastisch vergezicht voor zich, de fontein in het kruispunt, dan waant men zich in eene betooverde wereld — de indruk is onbeschrijfelijk en wegsleepende. Tusschen de prachtige palmen door stuit het oog op hooge bamboesbosschen, bevallige waterpartijtjes, hoog opgaand geboomte met enorme vruchten beladen (cassie, nangka, manga), en langs den bergkant een voetpad opgaande, voert dit tot de landelijke residentie van den waardigen Directeur, Dr. Glasl, die aan een uithoek van dit lustoord een plekje heeft afgezonderd, dat eenmaal onder gunstige gegevens tot een wetenschappelijken hortus botanicus zich zal ontwikkelen, nadat de belangstelling van het publiek, dat beschermen moet, voldoende zal zijn opgewekt. Onzes inziens is het oordeel van den schrijver der populaire beschrijving van de reis van de Novarra, Dr. von Schertzer, over dezen tuin te hard, wanneer hooge eischen gesteld worden, waaraan zeer zeker niet wordt voldaan. Met de ontwikkeling van den landbouw zal de vorming van een wetenschappelijken plantentuin hand aan hand gaan. De belangstelling in landbouw neemt reeds toe in Brazilie; het sierlijke gebouw in de stad, nabij de landingsplaats, is dat, waar het ministerie van landbouw zetelt; aan den Jardin botanique is eene landbouwkundige school verbonden, zoomede eene zijdewormteelt. Eerst met de ontwikkeling der cultures op Java is de botanische tuin te Buitenzorg groot geworden. Zoo zal het ook gaan met het afgezonderde plekje van Dr. Glasl.

De stad wordt van drinkwater voorzien door een stelsel van toevoer- en distribueerbuizen ter lengte van 360 kilometer, waardoor dagelijks voor elken bewoner 70 liter water geleverd wordt. Alsof zulks nog niet voldoende ware, worden er maatregelen genomen om eene nog grootere hoeveelheid van het heerlijke bergwater in de stad te voeren. Wordt dit plan volvoerd, dan is zeer zeker de stad Rio de J. van alle steden der aarde het rijkst voorzien van water. Voor de tegenwoordige behoefte is nog voldoende de voor eene eeuw gebouwde waterleiding van Carioco, met 80 bogen over het dal tusschen de Santa Thereza en S. Antonio bergen. In de stad en voorsteden vindt men op de meeste hoeken en straten en op de pleinen, kranen en fonteinen.

In den bodem der stad bevindt zich een riolenstelsel, dat evenwel vrij doelloos is, dewijl de noodige hoeveelheid water, ter doorspoeling, in den regel ontbreekt. Verstopping komt dus veelvuldig voor en bij veel regen worden de straten, die in het midden veelal geulvormig zijn aangelegd, in opene riolen en moerassen veranderd. Bij regenachtig weder heeft de stad een bijzonder morsig voorkomen. Sedert mijn bezoek in 1850 is in dezen ontzaglijk veel ten goede veranderd. Toen zag men bij elke fontein een tal van lijders aan elephantiasis en behoorden straatsteenen tot de zeldzaamheden. Nog in 1857 is Dr. Karl von Schertzer, de begaafde schrijver van de „Reise der Oesten. freg. Novarra um die Erde", verontwaardigd over het gebrek aan openbare reinheid van Rio de J. Daarna is er verandering gekomen; — men ziet op straat niet meer de ongelukkigen, die thans in de gestichten een onderkomen vinden. In de voorstad S. Christophâo bevindt zich het gesticht voor behoeftige lijders aan elephantiasis graecorum, thans ten getale van 80. Onlangs belangrijk uitgebreid, heeft het een jaarlijksch inkomen van ruim 100,000 milréis (in Brazilie zijn 750 réis in waarde gelijk aan 1 gulden) waaronder 2,000 Staatssubsidie. Overal in de hoofdsteden des lands worden dergelijke inrichtingen aangetroffen, onder andere in het tegenover Rio de Janeiro gelegene Nictheroy (Asylo de Santa Leopoldina). De eigenlijke stad is geheel bestraat en door gas behoorlijk verlicht.

Het plaveisel is evenwel slecht onderhouden, vooral daaraan toe te schrijven, dat het, uitgezonderd in de Rua de Reita, naar het midden afhelt, hier de goot vormende, waarlangs de afvoer van hemelwater plaats vindt. In vele der nauwe straten ligt aan eene of aan beide zijden der goot een tramspoor en blijft er alsdan geen plaats voor een smal trottoir. Toch passeeren aldaar prachtige equipages, tramwagens en talrijke wandelaars elkander, wat vooral in de aanzienlijkste straten het geval is. Een niet onbelangrijk voordeel heeft de nauwte dezer straten en de hoogte der huizen: de wandelaar is er beschut tegen de brandende zonnestralen; dit ondervindt men het best, als men zich

beweegt in de breede straten der blokvormig gebouwde steden Montevideo en Buenos-Ayres. Toch is Rio de J. juist door de hoogte der huizen en de nauwte der straten, door het slecht ingericht riolenstelsel, eene alleronaangenaamste stad, niet alleen voor den vreemdeling, doch mede voor den stedeling zelven. Geen grootere weldaad is aan deze stad in de latere jaren bewezen dan door de begiftiging met tramwegen, welke in en buiten de stad in overvloed gevonden worden. Ze behooren, hoewel alle door Noord-Amerikanen aangelegd, thans aan 5 maatschappijen, waarbij de beide beste lijnen, uit het hart der stad naar den Horto botanico en naar Christophâo, in handen van Noord-Amerikanen zijn gebleven, terwijl de slecht rendeerende lijnen aan drie Braziliaansche maatschappijen zijn verkocht. Dagelijks maakten wij gebruik van den tram, waarmeê we ons voor weinig geld in alle richtingen bewogen en hiertoe betrekkelijk weinig tijd noodig hadden, zoodat we geregeld aan boord konden slapen en eten.

Ik stel mij voor, dat over een aantal jaren de oude, ongezonde stad Rio de Janeiro slechts bewoond zal zijn door neringdoenden en werklieden, terwijl de bemiddelde stand de wijk genomen heeft naar de, langs den oever der baai en in de bekoorlijke dalen der nabijheid aangelegde voorsteden, slechts kantoren houdende in de „citade capital"; de even snelle als gemakkelijke, doelmatige en goedkoope communicatie door de tramwegen heeft een krachtigen aanstoot gegeven tot de uitbreiding van de stad. Deze verhouding herinnert aan den band, tusschen de oude stad Batavia en hare bekoorlijke buitenwijken. Ook uit Rio de Janeiro zullen binnen een niet lang tijdsverloop de gouvernementsgebouwen zich verplaatsen langs de baai. — Door deze uitbreiding zal de stad haren ouden roem van gezond te zijn herkrijgen en zullen epidemiën tot de zeldzaamheden behooren.

Als handelstad heeft Rio de J. eene hooge beteekenis. Voor de stoomschepen is deze stad het rustpunt tusschen de steden van de Westkust van Zuid-Amerika en Europa. Als rustpunt tusschen de Europeesche havens en Oost-Indie is het sedert de opening van het Suez-kanaal van veel minder gewicht dan vroeger. De uitvoer van producten, invoer van Europeesche en Noord-Amerikaansche waren en producten, zoo mede de doorvoer, is er belangrijk.

De reede van Rio de J., eene der veiligste en ruimste van de geheele wereld, biedt in hygiënisch opzicht voor de ten anker liggende schepen eenige bezwaren aan. In de voormiddaguren kan de temperatuur stijgen tot eene afmattende hoogte; weldra wordt ze getemperd door den zeewind (van 10ᵘ tot 6ᵘ); tegen den avond kan zelfs de afkoeling aanmerkelijk zijn; 's morgens van 4ᵘ—9ᵘ landwind. — Onweders, vergezeld van hevige windstooten,

behooren tot de gewone gevolgen van heete dagen. Malaria-invloeden zijn hier niet te vreezen, tenzij het vaartuig, weinig diepgang hebbende, onmiddellijk onder den rook der stad ligt. Het drinkwater is goed, de ververschingen, n.l. brood en vleesch, goed; groenten en vruchten duur; de vruchten der tropen worden in groote verscheidenheid aangetroffen.

Dewijl we vóór onze aankomst vier dagen lang bij mistig, buiig weder en veelal dik bewolkte lucht een betrekkelijk lagen thermometerstand gehad hadden, vonden we de reede van Rio de J. zeer warm.

Te Lissabon had men ons verzekerd dat in dezen tijd het verblijf te Rio de J. voor vreemdelingen zeer lastig was door de groote hitte. Doch dit viel nog al mee. Als de temperatuur des namiddags het hoogste was (27—30° C.) bracht de zeewind verfrissching aan, en nu en dan zuiverden van het Orgelgebergte afzakkende donderbuien den athmospheer. Zonnetenten, langere middagrust en nauwkeurig toezien op de werkzaamheden in het tuig, sparen der roeiers, — waren ongetwijfeld de goede voorbehoedmiddelen tegen de nadeelige uitwerking van de keerkringshitte. Volgens de getuigenis van geloofwaardige bewoners van de stad was deze Decembermaand de koelste sedert vele jaren. Toch vonden we het onuitstaanbaar warm, midden op den dag, in de nauwe straten van de stad; ja zelfs in den jardin botanique was het alsdan drukkend heet.

Gelegen nabij den keerkringsgrens, binnen deze en aan zee, heeft de hoofdstad van Brazilië haar eigenaardig klimaat vooral te danken aan de, door vrij hooge bergen van alle kanten ingeslotene ligging. De gemiddelde temperatuur, 26° C. opgegeven wordende, zou zekerlijk veel hooger stijgen, indien niet de binnenzee en de trechtervormige toegang van den oceaan tot de binnenzee, als afkoelende en verfrisschende oorzaken in 't spel waren.

Gewoonlijk begint de regentijd in November en duurt voort tot Juni; Januari is daardoor de onaangenaamste maand. Ons deelde men meê en zulks van verschillende zijden, zoodat wij het geloofden, dat Rio de J. in de laatste 20 jaar niet zulk eene koele Decembermaand had gehad als die van 1874, en toch teekende de thermometer op den middag, in de schaduw, in de stad, 32° C. Evenwel namen wij gedurende de weinige dagen van ons verblijf ter reede Rio de J. en in de stad en voorsteden, groote verschillen van temperatuur waar; als er 's avonds onweder geweest was, opgevolgd door regen gedurende het grootste gedeelte van den nacht, en op den volgenden dag de lucht bewolkt bleef, dan daalde de temperatuur tot 24° C.

Aan de uitgestrekte kusten van Brazilië waaien meestal Zuid-Oostewinden van April tot Augustus en Noord-Oostewinden van September tot Maart. De landwind waait van 's morgens 4—9 uur, de zeewind van 10—6ᵘ. In

de baai van Nictheroy woei in den regel eene frissche bries, doch kwam stilte veelvuldig voor, meestal van 10—1ᵘ. Na heete dagen volgt tegen den avond veelal onweder; het Orgelgebergte en de Corcovado worden in donkere wolken gehuld, die weldra een verheven schouwspel aanbieden.

Het onweder trekt van bergtop tot bergtop, trekt heen en weder over de baai, verdwijnt weder achter de bergen of spoedt zich zeewaarts, in dit geval den toerist in zijn ranke boot met angst vervullende. Steeds zal het onweder in hooge mate de boorden van de baai zuiveren en verfrisschen en heeft dus, hier vooral, een voor den mensch weldadigen invloed.

Aan den voet der begrenzende bergen bevinden zich op vele plaatsen, zoo ook op niet verren afstand van de „citade capital", moerassen; in den regentijd vormen zich vele kleine riviertjes, die later weder opdroogen.

In het algemeen mag het klimaat van Rio de Janeiro vochtig en heet genoemd worden. Toch kan het niet voor ongezond gehouden worden, zooals de sterfte-statistiek bewijst. Wij hebben de overtuiging, dat jaarlijks de stad in hygiënische verhouding verbetert, dat het klimaat vooral verbeteringen ondergaat door den middellijken invloed der tramwegen. Door deze n.l. wordt aan de zich opeenhoopende bevolking gelegenheid gegeven om zich te verplaatsen; de voorsteden breiden zich uit langs den zoom der baai en in de dalen binnenslands; moerassen worden door kunstmatige afwateringen herschapen in vruchtbare akkers; immers het omringende land komt meer onder de oogen van het publiek; bekoorlijke villa's en tuinen bevinden zich thans daar, waar men ons verzekerde dat nog voor weinige jaren verpestende waternederzettingen zich bevonden.

De bodem van Rio de J. en omstreken bestaat uit den verweerden en neergespoelden detritus der naburige graniet- en gneisgevaarten, waarover, onder den invloed van eene weelderige vegetatie, een tamelijk dikke bouwgrond als roodachtige modder. Het eenigszins verder binnenslands gelegene Orgelgebergte, de in de onmiddellijke nabijheid gelegene lagere bergketen, met de toppen Gavia, Corcovado, Tejuca, het suikerbrood, alle hebben het eigenaardige van steile kruinen, — evenals de in de baai gelegene eilandjes, door diep water omgeven, als dergelijke graniettoppen beschouwd moeten worden. Men kan in de omstreken van Rio de Janeiro eene verzameling maken van donkere, porphyrachtige marmersoorten met groote rosékleurige veldspaathkristallen; bij het spoorwegstation te Engenho-Novo ziet men grauwe, glimmerhoudende rotsen en rondom de Botofogobocht gele en rosékleurige, glinsterende steenen. De gneisz is wit te Santa Theresa, wit en zwart gestreept in S. Christophâo (voorsteden van Rio de J.). De diorit der bergen rondom de stad levert de steenen, waaruit men

omheiningen maakt, terwijl de granietaardige diorit tot straatsteenen gebezigd wordt.

De natuurlijke geschiedenis van Rio de J. en omstreken is die van het grootste gedeelte van Brazilië. Om deze te leeren kennen is het museum nationale van Rio de J. een uitmuntend hulpmiddel. In 1817 gesticht, staat het aan de spits der natuur-historische verzamelingen van Zuid-Amerika. Uit vier afdeelingen bestaande: zoölogie, botanie, geologie en archaeologie, wordt ieder dezer bestuurd door een directeur, een van welke door de Regeering tot directeur-generaal benoemd wordt. De directeuren met hunne adjuncten maken den raad van bestuur uit, terwijl talrijke mindere ambtenaren hun ter zijde staan. Twee reizende naturalisten zijn in de provinciën steeds werkzaam voor het museum, terwijl dit bij binnen- en buitenlandsche inrichtingen talrijke correspondeerende leden telt.

Door dit museum worden specimina van alle natuurvoortbrengselen des lands verzameld, aan een nader onderzoek onderworpen en dienstbaar gemaakt als onderwerpen van wetenschappelijke voorlezingen, ten einde theoretische en practische kennis onder de bevolking te verspreiden.

Des Zondags is de inrichting voor het publiek geopend en telt alsdan gemiddeld 1000 bezoekers; op andere dagen, uitgezonderd des Donderdags, is de toegang gemakkelijk verkrijgbaar.

De belangrijkste verzamelingen zijn de geologische en mineralogische, die in drie ruime zalen zijn tentoongesteld; van de zoölogische verzameling is vooral het ornithologische gedeelte zeer rijk, terwijl de ethnographische collectie veel waarde heeft voor de kennis van de vroegere bewoners van Brazilië.

Hoewel het gebouw van het nationaal museum zeer omvangrijk is, vele zalen bevat, is de ruimte niet meer voldoende door de groote aanwinst van voorwerpen in de laatste jaren. Het staat met dergelijke musea in Europa in verbinding en ruilt volgaarne zijne duplicaten. Men heeft het plan in de provinciën filiaal-musea op te richten, waarbij de onderlinge ruiling van duplicaten tot onderlinge verrijking kan bijdragen.

Omtrent de fauna en flora en delfstoffen van Brazilië verwijzen we naar de speciale werken. Een beknopt overzicht dezer wordt onder andere gevonden in het door Laemmert te Rio de J. uitgegeven werkje: „das Kaizerreich Brazilien auf der Wiener Weltausstellung. 1873," waaraan we vele opgaven verschuldigd zijn.

Als een der merkwaardigste boomen van Brazilië mag ik alleen vermelden de Carnauba (Copernicia cerifera), welke palmsoort in overvloed wordt aangetroffen in de bosschen, vooral in de provincie Ceara. Aan de wortels schrijft men de geneeskracht toe van salsaparilla; de stam levert taaie, glanzende

vezels, zoomede bouwmateriaal voor huizen en wordt het hout zelfs gebruikt voor muziekinstrumenten en waterbuizen; uit het merg bereidt men sago, wijn en azijn en is bij tijden van langdurige droogte nagenoeg het eenig voedsel van de inwoners: deze boom biedt aan eene langdurige droogte weerstand. Voor den handel van Brazilië heeft de Copernicia eene gewichtige beteekenis, omdat ze de fijne vezelen levert voor de fabricatie van matten, hoeden, manden en bezems, terwijl uit de bladeren plantenwas wordt getrokken, van alle welke artikelen groote hoeveelheden worden uitgevoerd.

De bevolking van Brazilië bedroeg in 1867 11.780,000 zielen, waaronder 500,000 Indianen en 1.400,000 slaven. Krachtens de wet van 28 Sept. 1871 wordt sedert niemand meer als slaaf geboren in Brazilië en bestaan er fondsen van regeeringswege om de emancipatie geleidelijk te doen plaats vinden.

Evenals in de oude wereld het optreden van verwoestende volksziekten, met name der cholera, én de maatschappij heeft wakker geschud uit den toestand van zorgeloosheid in zake gezondheidsmaatregelen, én allerwege zoowel van Staatswege geneeskundig toevoorzicht, als van gemeentewege plaatselijke gezondheidscomité's heeft te voorschijn geroepen, — zoo ook in het Zuidelijk deel der Nieuwe wereld, te Rio de Janeiro.

Men waande zich alhier, door een genoegzaam aantal breedtegradeu van Centraal Amerika gescheiden, beveiligd tegen de gele koorts. Uit New-York, alwaar sedert 1848 deze epidemie heerschte, werd zij door de Amerikaansche brik Brazil (Dr. José Pereira Rego. Memoria historica das Epidemias de febre amarilla e cholera-morbo. Rio de Janeiro 1873) te Bahia gebracht; aanvankelijk tot de reede en havenstad van Bahia beperkt, werd de ziekte niet herkend en in de laatste dagen van 1849 naar Rio de Janeiro overgevoerd. Weldra wist men én te Bahia én in de hoofdstad, wat er gebeurde. Uiterst onwelkom was ons in 1850, aan boord van Zr. Ms. Fregat Prins van Oranje, de ervaring dat we ten anker waren gekomen voor eene volkrijke stad, alwaar de gele koorts voor de eerste maal heerschte en vreeselijk woedde. In plaats van na eene afmattende reis de lang verbeidde verademing te genieten, werd de communicatie met den wal verboden en moesten we reeds na weinige dagen de reis vervolgen, tot herinnering de kiemen van dysenterie meenemende, waaraan weldra 60 van de 500 kop in meerdere of mindere mate leden. Te Rio de J. bleef in 1850 de negerbevolking grootendeels van de gele koorts verschoond, doch heerschte onder deze de dysenterie.

De oprichting van de Junta central de hygiene publica, resideerende te Rio de Janeiro, was het gevolg van het bezoek van de gele koorts.

Na het optreden van de tweede epidemie van gele koorts in 1852 werd een hospitaal voor besmettelijke ziekten opgericht aan den aan de stad tegenovergestelden oever der baai, aan de overschoone Jurujuba-bocht. Deze weldadige inrichting, het maritiem hospitaal van S. Isabel genoemd, wordt inzonderheid dienstbaar gemaakt ter opname van door besmettelijke ziekten, gele koorts, cholera en pokken, aangetaste opvarenden van de ter reede liggende schepen, waartoe op geregelde tijden een of meer stoombootjes de lijders van de schepen afhalen. Buitendien worden tijdens het heerschen van epidemiën ook lijders van de reede opgenomen in de Misericordia.

Santa Isabel staat onder het toezicht van de Junta c. d. h. p., aan welk lichaam de geneeskundig inspecteur van het havendepartement een jaarlijksch verslag uitbrengt, dat gevoegd wordt bij de verslagen van de Junta central (Relatorios do Presidente da Junta central de hygiene publica). President van dit staatslichaam is Dr. José Pereira Rego, en secretaris Dr. Termino Vellez, ridder van den Ned. Leeuw. De eerste is tevens geneeskundig inspecteur van de haven en ontvangt als zoodanig het verslag van den geneesheer-directeur van S. Isabel, thans Dr. Bento Maria da Costa.

Aan deze verslagen der laatste jaren, die door de welwillendheid van sommige leden der Junta central, met wie ik het genoegen had kennis te maken, mij werden afgestaan, zijn enkele bijzonderheden ontleend geworden, die den lezer een zelfstandig oordeel mogen doen erlangen omtrent den gezondheidstoestand dezer allerbelangrijkste stad. Deze bijzonderheden zijn bijeengetrokken in de achterstaande tabellen A—F. Op volledigheid maken deze tabellen geenszins aanspraak. Daartoe waren te weinig gegevens onder mijn bereik. In dezen beäam ik het woord, waarmee Dr. J. P. Rego zijn verdienstelijk werk „memoria historica das epidemias da febre amarella e cholera-morbo" besluit: „feci quod potui, faciant meliora potentes."

A. Temperatuur van de lucht te Rio de Janeiro (Fahrenheit).

	1872.	1873. 1e. helft der maand.	1873. 2e. helft der maand.
Januari	73° — 93°	82° — 90°	83° — 94°
Februari	77 — 93	80 — 89	80 — 90
Maart	80 — 90	80 — 89	80 — 82
April	72 — 79	69 — 76	72 — 83
Mei	67 — 82	68 — 84	77 — 85
Juni	70 — 79	70 — 82	64 — 77
Juli	59 — 77	61 — 77	65 — 85
Augustus	62 — 83	61 — 81	70 — 83
September	66 — 80	69 — 84	66 — 91
October	60 — 80	64 — 86	69 — 78
November	62 — 90	69 — 80	80 — 94
December	77 — 96	80 — 86	72 — 97

B. Gevallen Regen. Maandelijks en Jaarlijks. (m.m.)

	1872.	1873.	Totaal gevallen regen in de jaren:	
Januari	33.5	116	1855	827
Februari	171	42	56	1060.4
Maart	136	1e. helft 81 2e. „ 164.5	57	1203
April	459	20 12	58	1161.2
Mei	116	5.5 27.1	59	1197.7
Juni	66.5	9.1 91	60	1010.85
Juli	54.1	21 10	61	1225.15
Augustus	18	5 11	62	1556.23
September	56.1	10.5 29	63	1891.49
October	49.5	21 50	64	962.9
November	60	37 40	65	1256.36
December	123.5	60.1 38.5	66	1623.5
			1872	1283.2
			1873	901.3.

Deze opgaven (A en B) zijn afkomstig van het Keiz. Astron. Observ. te Rio de J.

C. Sterfte-Cijfers.

Jaar.	Totaal overleden.	aan gele koorts.	cholera.	koortsen malaria.	pokken.	dysenterie.	meningitis.	totaal bevolking.
1849	8009					?		
1850	11192	4160 (c)				?		250000 (a)
1	8809	930						
2	9727	1943						
3	8535	853						
4	7507 (e)							
5	11180		2300					
6	8085	67						
7	8944	1425						
8	9721							
9	9389	500						
1860	11018	1249		764				
1	8586	247		557				
2	8612			658				
3	8645				113	1404		
4	8159				225	775		
5	9600							
6	8735 *m.* 5402 *vr.* 3333		?	402				350000 (b)
7	9030 *m.* 6067 *vr.* 2963		423	697	227			
8	8414		234	774	102			
9	8688	273		641			1348	
1870	10214	1127		877	328		1412	
1871	9547 *m.* 5701 *vr.* 3846			980	120			
1872	10338 *m.* 6474 *vr.* 3864	102			1021			
1873	(f) 15190 *m.* 10208 *vr* 4982	3467			1629			274972 (d) *m.* 158766 *vr.* 116206

In 1872 stierven 37 per mille, mannen 40.7 p. m., vrouwen 33,3 p. m.
„ 1873 „ 52 „ „ 61 „ „ 43 „

Aanm. (*a*) Volgens Dr. v. Schertzer. Reise der Novarra.
(*b*) Verslagen van de Junta c. d. h. p. 1866.
(*c*) Dr. J. P. Rego. Memoria historica. 80000 personen werden aangetast.
(*d*) Verslagen van de Junta c. d. h. p. 1873.
(*e*) Het laagste cijfer sedert 1847.
(*f*) Onder dit getal zijn 523 zeelieden begrepen.

D. Aantal overledenen aan de voornaamste ziektevormen.

	1870.	1871.	1872.	1873.
Totaal overledenen	10214	9547	10338	15190
Doodgeborenen	428	500	502	578
Vitia primae format.	168	217	217	243
Mors violenta	115	151	154	201
Variola	338	120	1021	1629
Morbilli	22	31	48	26
Scarlatina	2	56	27	20
Angina	16	10	12	
Febris typhoidea	268	192	206	627
„ perniciosa	520	694	528	831
„ amarella	1018	8	102	3467
Febres diversae	81	94	79	218
Cholera morbus	4	5	6	
Dysenteria	63	47	46	81
Encephalo-meningitis	268	255	278	281
Vitia cordis	412	406	414	523
Bronchitis, pleuritis, pneumonia	392	534	411	450
Hepatitis	202	190	143	258
Tuberculosis pulmonum	1612	1773	1511	1626
Elephantiasis arabum	1			
„ graecorum	11	1		
Cachexia syphilitica	89	91	99	82
Delirium tremens	20	21	30	28
Apoplexia cerebralis	193	211	203	199

E. Gele koorts (1873)

Nationaliteiten in de verschillende hospitalen.

	Behandeld	Gestorven.
Brazilianen	550	106
Portugeezen	4360	1281
Italianen	167	78
Spanjaarden	249	63
Duitschers	251	92
Oostenrijkers	59	24
Franschen	271	94
Engelschen	569	157
Zwitsers	19	5
Noord-Amerikanen	59	25
Russen	50	15
Deenen	87	24
Noren	93	41
Zweden	145	53
Nederlanders	73	7
Afrikanen	4	4
Ongenoemde vreemdelingen	66	28

F. vormen van gele koorts 1873.

Hospitaal S. Isabel.

Vormen.	Aantal gevallen.	
	Behandeld.	Gestorven.
Simplex	450	0
Typhosa	93	7
Typhosa ataxica	3	2
„ adynamica	4	1
„ haemorrhagica	34	12
Haemorrhagiac	89	60
Ataxica	44	42
Ataxico-haemorrhagica	64	63
Adymamica	4	2
Ataxico-adynamica	3	3
Niet te omschrijven.	18	1
(Hieronder Nederlanders	13	3)

Geneesheer Dr. B. M. da Costa.

Evenals te Lissabon, zoo had ik ook te Rio de Janeiro gelegenheid, de beide Hospitalen te bezoeken, die mij de meeste belangstelling inboezemden, n. l. het Marine Hospitaal en de vermaarde Misericordia.

Den 22sten December bezocht ik het Marine Hospitaal. Aan den Noordoosthoek der stad, tegenover het uitgestrekte arsenaal der Marine, van dit gescheiden door een smal kanaal, bevindt zich het vrij hooge, rotsige eiland das Cobras, dat aan den oever ingenomen wordt door droogе dokken en magazijnen van de marine en waarvan de top bedekt wordt door de verschillende gebouwen, die het Marinehospitaal uitmaken.

Wij werden op eene zeer welwillende wijze in deze gebouwen rondgeleid door den Cirurgiâo de esquadra (overste) Dr. Joâo Ribeiro de Almeida, chef van de interne kliniek. Sommige zalen maakten een zeer bevredigenden indruk op den bezoeker, andere verkeerden in een min gunstigen toestand. Men was sedert eenigen tijd bezig het Hospitaal te restaureeren en wat we van de in aanbouw zijnde nieuwere gedeelten zagen, deed met recht verwachten, dat na de voltooiing der werken, het geheel in alle deelen aan de eischen van een centraalhospitaal der Braziliaansche Marine zal voldoen.

In staat om ruim 300 lijders op te nemen, waren thans de bedden slechts gedeeltelijk bezet. Een der Cirurgiôes de esquadra, Dr. Bento de Carvalho e Souza, is de geneesheer-directeur, onder wiens leiding niet alleen de administratieve, pharmaceutische en geneeskundige dienst plaats vindt, doch die tevens een overwegenden invloed uitoefent op de vernieuwing en uitbreiding, die de inrichting ondergaat. Zoo zagen wij dezen ijverigen chef bezig zijne bevelen te geven met betrekking tot het in aanbouw zijnde physisch-chemisch laboratorium.

De pharmacie beslaat een belangrijk deel, dewijl alle schepen van de Braziliaansche Marine alhier van geneesmiddelen voorzien worden. In een der aangrenzende localen stonden bezendingen gereed voor de verschillende stations. Ons bezoek plaats vindende gedurende de voormiddaguren, den tijd der visites op de zalen, zagen we kweekelingen deze visites volgen. Deze jongelingen, eene toelage van ongeveer 50 gld. 's maands genietende, doen dienst in dit hospitaal, doch worden eerst bevorderd tot officier van gezondheid, als ze, na het ondergaan van het faculteitsexamen, tot de geneeskundige praktijk in het rijk zijn toegelaten.

De in het hospitaal dienstdoende officieren van gezondheid zijn gerechtigd tot het geven van genees- en heelkundig onderwijs aan het ziekbed, welke klinieken in den regel door studenten van de Medische faculteit worden bezocht. Aan het hoofd van den geneeskundigen dienst van de

Braziliaansche Marine staat een hoofdofficier van den geneesk. dienst als inspecteur. Het corps officieren van gezondheid bestaat uit 9 hoofdofficieren, 20 kapiteins en 50 luitenants, die grootendeels op de verschillende schepen verspreid zijn.

In het Marine-Hospitaal doen thans dienst 7 officieren van gezondheid en 2 apothekers. De tractementen zijn geëvenredigd aan die der overige officieren der Marine. Alle officieren van gezondheid bezitten den titel van medicinae doctor, aan de geneeskundige faculteit te Rio de J. of te Bahia verkregen.

Op de ziekenzalen heerschte doelmatigheid met netheid en zindelijkheid gepaard, zonder eenige weelde. De nieuwere ijzeren kribben waren van fijn netwerk van gegalvaniseerd ijzerdraad voorzien, waarop eene dunne wollen matras, hetgeen eene veerkrachtige, zachte, frissche ligplaats is en voor het klimaat van Rio de J. zeer doelmatig wordt bevonden. In de keuken heerschte alleen weelde; de fransch-sprekende kok vertoonde ons met zelfvoldoening de groote hoeveelheden gebraden vleesch en gevogelte, van eene superieure kwaliteit. Dr. de Almeida huldigt de moderne begrippen van de geneeskundige praktijk. In de zalen zagen we alleen mannelijke suppoosten. Het religieuse element, in alle Zuid-Europeesche en Zuid-Amerikaansche hospitalen zoozeer op den voorgrond tredende, staat in dit hospitaal op den achtergrond.

Op den kruin van de rots geplaatst, heeft men van uit de gebouwen van het hospitaal een heerlijk vergezicht, zoowel over de geheele baai als over de stad. Er zijn dan ook zooveel mogelijk terrassen aangebracht, zelfs tuintjes, waarin de herstellende zieken naar hartelust wandelen, zoodra de hitte van den dag wat verminderd is.

Op mijne vraag, waarom men op deze rots een hospitaal had opgericht, terwijl in de nabijheid van de stad, aan de landelijke oevers van de baai daartoe zulk eene schoone gelegenheid bestond, werd mij door onzen deskundigen geleider misschien wel te recht geantwoord, dat deze plaats geheel vrij wat van den invloed der malaria, en dat alleen zeelieden werden verpleegd, die op deze rots beter in hun element waren dan te midden van den weelderigen plantengroei aan den voet der naburige bergen.

Aan het strand der baai, op een half uur afstand van het centrum der stad, verheft zich de grootsche stichting: Santa Casa da Misericordia, het in rijkdom en weelde en zorg voor alles wat de verpleging van zieken betreft, zeker ongeëvenaarde hospitaal van Braziliës hoofdstad.

Het gebouw bestaat uit twee groote, door een middengebouw verbondene

vleugels van 2 verdiepingen, aan den hoofdweg, door dezen gescheiden van het strand der baai, en uit meerdere, met de vleugels parallel loopende nieuwere gedeelten, tusschen het hoofdgebouw en een heuvel gelegen, onderling door rechthoekige gebouwen verbonden, waardoor 4 wandeltuinen en 2 binnenplaatsen ontstaan. Het geheel, van voren lang 182 meter, beslaat eene oppervlakte van ongeveer 10.000 □ meter en kan in gewone omstandigheden met gemak 1100 lijders opnemen. Van 1872—1873 werden hier 14.539 lijders verpleegd, waarvan 946 stierven en 10.526 herstelden. Hiervan afgetrokken 317, die binnen 24 uur na de opname stierven, bedroeg het sterftecijfer 18 °/₀, niettegenstaande vele opgenomenen den dood nabij waren en de stad in dit jaar gedurende vele maanden door twee epidemiën werd bezocht. Van 1871—1872 was het mouvement in de Misericordia als volgt:

	Brazilianen		vreemdelingen		totaal
Bleven van vorig jaar onder behandeling	348 m.	282 vr.	413 m.	24 vr.	1067
Ingekomen	2116 „	1251 „	6310 „	687 „	10364
					11431
Hersteld	1725 „	899 „	5524 „	480 „	8628
Overleden	407 „	360 „	793 „	215 „	1775
Blijven onder beh.	332 „	274 „	406 „	16 „	1028

Binnen 24 uur na de opname stierven 206, binnen 48 uur na de opname 100 en op den 3^en^ dag 91. — De sterfteverhouding was in dit jaar 15 °/₀ en na aftrek van de binnen 24 uur gestorvenen: 14 °/₀.

Bij ons herhaald bezoek in de Misericordia hebben wij bevestigd gevonden wat Laemmert mededeelt in zijn boek: „das Kaizerreich Brazilien auf der „Wiener Weltausstellung in 1873", dat in dit ziekenhuis steeds de grootste orde en reinheid heerscht, en de zieken zonder onderscheid van nationaliteit, godsdienst en ras, met alle zorg en humaniteit worden behandeld.

Evenals in het aan de Botofogobaai gelegene uitmuntende krankzinnigengesticht D. Pedro II, dat door hetzelfde lichaam beheerd wordt als de Misericordia, geschiedt alhier de verpleging uitsluitend door de barmhartige zusters van S. Vincent di Paolo, aan welke mede het huishoudelijke beheer, de keuken en de apotheek, zoomede het administratieve beheer is opgedragen. Deze zusters, veelal Fransche en Duitsche, krijgen in de Misericordia hare op-

leiding en worden van hier uitgezonden naar de groote hospitalen der overige Zuid-Amerikaansche hoofdsteden; mijne bekendheid met de Misericordia en de kennismaking met enkele opper-zusters heeft mij onder andere bij het bezoeken der hospitalen van Santiago de Chili en van Lima veel stof tot discours gegeven met de zusters in deze laatste stichtingen. — Ruim 60 zusters (Irmaês) van verschillenden rang, afkomstig uit verschillende werelddeelen en rijken, bevinden zich in de Misericordia, geholpen door een groot aantal vrouwelijke handlangsters en een geringer aantal mannelijke handlangers voor het grove en zware werk.

De groote reinheid en orde is het gevolg van veel arbeid en zorg; zoo zag ik in alle gangen en zalen, den vloer nauwkeurig gecireerd, en waren steeds knechts bezig deze te boenen; ongetwijfeld is dit wel het middel om zonder water alles rein en stofvrij te houden.

Met de Santa Casa da Misericordia zijn verbonden:

1°. Vier permanente bureaux voor geneeskundige consultatiën, waarvan één in het hospitaal en drie in de verschillende wijken der stad. Die in de Misericordia, (de even sierlijke, als doelmatige en spatieuse, zoogenaamde bankzaal, nabij den hoofdingang,) werd in 1872 door ruim 7000 lijders bezocht; velen uit ver verwijderde plaatsen. Eene dergelijke bankzaal troffen wij aan in het Sint-Jozephs hospitaal te Lissabon.

2°. Het vondelingshuis.

3°. Het weeshuis voor meisjes.

4°. Het asyl Santa Thereza voor kleine meisjes.

Het inkomen der Misericordia en bijbehoorende inrichtingen bedroeg in het jaar 1871—72 ongeveer *f* 2.300.000, waarvan na aftrek der uitgaven een saldo overbleef van *f* 200.000.

De gezondheidsdienst (sanitaire dienst, geneeskundige behandeling en directe verpleging) wordt uitgeoefend door 1 medico-director, 5000 milreis (van 750 réis op een gulden) tractement in 't jaar; 1 adjudante, 4000 m. r.; voor ieder tweetal zalen 1 facultativo medico, 2400 m. r.; evenveel medicos adjuntos; 5 pensionistas internos, 10 pensionistas externos ordinarios en 10 extraordinarios; voor ieder tweetal zalen 1 Irma de Caridad en evenveel ajudantes; 1 chef de pharmacia en 2 ajudantes; 5 praticantes, 3 apprendices 1e kl., 3 apprendices 2e kl.

Tot mijne teleurstelling ontbrak mij de tijd om een bezoek te brengen aan het krankzinnigengesticht Don Pedro II aan den Botofogobocht, waartoe mij een toegangskaart was gegeven voor den Heer Z. de Goës e Vosconcellas, regent dier inrichting; (deze heer, dien ik aan zijne woning in de stad

opzocht, was vroeger minister van binnenlandsche zaken en hoofd der liberale partij in den Staat; thans als een ijverig ultramontaan bekend.)

De Nederlandsche Consul-generaal was absent, naar Europa. Een Fransch Israëliet, een koopman, Vallée, is onze consul, doch liet deze zich weinig aan ons gelegen liggen; onze leverancier Palm, in 1877 Nederlandsch vice-consul geworden, was ons steeds van veel dienst; hij had zijn verblijf te Nictheroy, alwaar wij hem opzochten en bij die gelegenheid eene aangename wandeling maakten langs het strand en de schilderachtig gelegene villa's. De grootere afstand van de hoofdstad maakt het natuurschoon niet minder bekoorlijk.

Met genoegen maakte ik te Rio de J. kennis met den verdienstelijken boekhandelaar Laemmert, een bejaard, waardig man, reeds 35 jaar in Brazilië verblijf houdende; ik maakte hem gelukkig met een paar goudsche pijpen en wat friesche baaitabak: deze had hij voor 35 jaar in Holland leeren kennen en waren de goudsche pijpen hem steeds in aangename herinnering gebleven. Tot tegengeschenk vereerde hij mij een fleschje kostbaren balsem, als onfeilbaar middel om kneuzingen en wonden te genezen! Ik kocht bij Laemmert zijn werk „das Kaizerreich Brazilien", wat mij zeer welkom was. Laemmert was versierd met zeven ridderorden!

Het leven te Rio de J. is vrij duur, althans te oordeelen naar de hooge prijzen, die door ons betaald moesten worden zoowel voor victualie, waarmêe de voorraad aan boord werd aangevuld, en voor de ververschingen voor de equipage, als voor de benoodigdheden voor de tafels van den Etat-major. Dewijl het schip nabij de stad lag en de tramwagens ons ten allen tijde ten dienste stonden, zoo konden we aan boord slapen en eten, en toch elken dag uitstapjes doen, waardoor hotels en restauraties door ons vermeden konden worden.

Het postkantoor te Rio de J. verkeert in een allerellendigsten toestand. In een oud gebouw gevestigd, vond ik het er in hoogen graad wanordelijk, slordig en vuil, en was dus de indruk niet geschikt om vertrouwen te hebben in de richtige bezorging van brieven. Het telegraafbureau verkeerde in beteren toestand; bij onze aankomst bezorgde ik een telegram voor de echtgenoot van den kommandant, waarvoor 93 $ 900 (9 $ = 12 gulden) betaald werd, welke som door den kommandant, mij, de overige officieren en de adelborsten was bijeengebracht.

Toen wij ter reede Rio de J. arriveerden, kwam de secretaris van het consulaat ons brieven brengen, zoo mede voor den kommandant een telegram

van den Minister van Marine te 's Hage dato 2 Dec. 74, waarbij de instructie in zooverre gewijzigd werd, dat de Curaçao na het verlaten van Rio de Janeiro ook nog Buenos-Ayres moest aandoen. Hierdoor werd ons verblijf te Rio de J. zooveel mogelijk ingekort, dewijl het raadzaam was om met volle maan 20 Januarij 75) vóór straat Magelhaens te zijn.

Te kort bleven we vóór deze heerlijk gelegene, merkwaardige stad met hare prachtige omgeving! Hoe gaarne hadden wij nog eenige dagen getoefd, om grootere excursies te kunnen maken!

Doch verder, oneindig verder, ligt het doel onzer reis!

V. VAN RIO DE JANEIRO NAAR MONTEVIDEO.

Van 22°—35° Z. Br. Van 43°—56° W. L. Gr.

Van 24 December 1874—4 Januari 1875.

Tusschen deze steden werd de trek van 267 geogr. mijlen in 9 dagen afgezeild; bij het verlaten van de baai van Nictheroy en het opstevenen van den mond der Plata rivier werd gestoomd. Deze rivier naderende, ondervonden wij door het buiige weder, de woelige zee en eene sterke daling van den thermometerstand, den invloed van een pampero, die, zooals wij weldra vernamen, dezer dagen aan de Plata rivier woedde.

De middagtemperatuur daalde gedurende dit traject van 27 tot 18° C., op eene niet regelmatige wijze.

Over het geheel troffen we het met de weersgesteldheid uitstekend, zijnde die veelal helder en droog; het verlaten van de keerkringen, den dag na ons vertrek van Rio de Janeiro, op 43° W. L., was voor de bemanning aangenaam en harer gezondheid voordeelig. Bij aankomst te Montevideo verzond ik het volgende officieele schrijven: „Gedurende het verblijf ter „reede Lissabon, de reis over den Atlantischen Oceaan naar Rio de Janeiro „en van hier naar Montevideo, heeft de bemanning van de Curaçao zich in „een gunstigen gezondheidstoestand mogen verheugen. Onder de 238 kop „sterke bemanning bevinden zich enkelen, die onder de zeer zwakken, an„deren die onder de zwakken gerekend moeten worden. De eerstgenoemden „zullen wel gedurende de geheele reis onder geneeskundige verpleging zijn, „zooals tot heden het geval was. Bij de zwakken zal het eerst de invloed „van algemeene ziekteoorzaken waarneembaar zijn. Hoewel dus meerderen in „het ziekteregister voorkomen, waren in den regel niet meer dan 3 à 4 „onder behandeling en verpleging (zoogenaamd „er op in"). Ziekten van „algemeenen aard zijn niet waargenomen.

„Evenmin kwamen chirurgische ziekten, verwondingen of accidenten van „eenige beteekenis voor. De equipage verkeert alzoo in een gewenschten ge„zondheidstoestand, eet met smaak, is opgeruimd, waarmee het uiterlijk in „overeenstemming is. De voortdurende zorg voor alles, wat de hygienische „verhoudingen der scheepsbemanning betreft, wordt den geneesheer gemak„kelijk gemaakt door den kommandant en den eersten officier, die steeds „alles op hoogen prijs stellen en bevorderen, wat voor het lichamelijke wel„zijn der menschen dienstig is.”

Den 26[sten] December was het reeds 's namiddags 1½ uur geworden toen we de reede van Rio de Janeiro stoomende verlieten; we hadden alhier tot buurman gehad het Pruisische oorlogsstoomschip Hertha, kommandant Knor, die eene instructiereis met adelborsten rondom de wereld deed, doch in tegenovergestelde richting als wij. Wij bewonderden de zuinigheid van den Duitscher, die achter op het dek twee achterlaadkanonnen van klein kaliber voerde, waarmee hij steeds het saluut deed, terwijl wij, evenals ieder fatsoenlijk oorlogsschip, daartoe de batterij van zware kanonnen bezigden. Er lagen weinige oorlogschepen op de reede, een paar kleine Brazilianen lagen achter het eiland „das Cobras” en op de reede lag nog een Engelsch observatieschip; zoodat we noch bij de aankomst, noch bij het vertrek veel kruid behoefden te verspillen. — We stoomden statig tusschen de beide forten (het tolhek van de baai) heen, en verlieten alzoo de prachtige baai. Een uur later waren we reeds in vol zee, met een hevigen wind uit het Zuid-Westen, zoodat de Curaçao, die acht dagen lang zoo kalm gelegen had, weer vrij wat bewegingen maakte. Weldra verdwenen de toppen van den reus, die zich thans evenwel onder geheel andere vormen voordeed, uit ons gezicht.

Voor het eerst gedurende de reis hadden wij, ik vooral, veel last van de ruimstank in onze hutten: een ware plaag; alle toegangen tot de inhouten van het schip, zelfs de patrijspoortjes van binnen, moesten zorgvuldig gesloten worden. Gelukkig werd het dagelijks minder warm op 't dek, zoodat de keerkringskleeding weder voor het tenue in 't blaauw plaats maakte.

28 Dec. De gelegenheid is vrij goed. Met marszeilen, onderzeilen en langscheepsche zeilen, bij den wind, Zuid liggende, Z. en O. koers, loopen we 8 mijl. De zon gaat kwart voor 7 u. onder.

30 Dec. Schoone gelegenheid; koers Z.W. nu en dan loopen we 10 à 11 mijl. De equipage eet heden voor het eerst geconserveerd vleesch in blikken, dat op mijn advies te Rio de J. is aangekocht, in plaats van zout vleesch. Dit bevalt uitmuntend, en geen wonder: het zijn uitmuntende Australische blikken.

31 Dec. Schoone gelegenheid, 8 à 10 mijls vaart. Lijzeilen. — Het schip slingert nog al.

De laatste dag des jaars, voor ieder denkend mensch een dag van ernstige overdenkingen, is zulks vooral voor den zeeman, voor ons, voor mij, die heden avond uren lang achter op de compagne doorbracht, starende op de snel achter ons verdwijnende golven van den onmetelijken oceaan! Voorwaarts — steeds voorwaarts!

1 Jan. 1875. Heden nacht veranderde de gelegenheid; Westewind, onweder, veel regen. In den voormiddag vrij helder en droog, flinke wind, doch West, zoodat we voor klein zeil moeten bijliggen, omdat er te veel zee is om te stoomen. Het begin van het jaar is ons in dezen niet gunstig.

2—3 Jan. We slingeren vrij erg, doch avanceeren toch, den stroom in 't voordeel hebbende. We ontmoeten op meerderen of minderen afstand vele schepen.

Den 3^{den} Jan. komen we voor den ingang van den ontzaggelijken Plata stroom, die hier 30 geogr. mijlen breedte heeft. We nemen een loods aan boord uit zijn kotter, terwijl er van het lage land alleen het eiland Maldonado aan stuurboord zichtbaar is; tegen den avond worden de lichten van de buitenreede van Montevideo en weldra de lichten van de stad zelve zichtbaar.

4 Jan. We komen heden nacht ten 2 u. ten anker, zachtkens stoomende, tusschen de schepen der buiten- en binnenreede door. — Zoodra het dag werd zagen we de uitgebreide stad Montevideo, door eene kleine baai van den kegelvormigen heuvel, stroomopwaarts, gescheiden, nabij ons en eene talrijke vloot koopvaardijschepen rondom ons, terwijl op de buitenreede eenige groote Engelsche oorlogschepen zich vertoonden.

Hoewel het ministerieel bevel luid dat de Curaçao Buenos-Ayres moet bezoeken, zoo moest hiervan toch worden afgezien, dewijl de rivier voor de Curaçao al spoedig naar boven te weinig diepte heeft; slechts bij springtij zou het mogelijk zijn op de buitenste buitenree van Buenos Ayres te komen. — Een persoonlijk bezoek van den kommandant moest dus het bezoek van de Curaçao vervangen.

VI. VERBLIJF DER CURAÇAO TE MONTEVIDEO.

Van 4—9 Januari 1875.

Het voorstel van den kommandant, dat ik hem naar Buenos-Syres zou vergezellen, werd door mij in dank aangenomen.

We begaven ons vroegtijdig in den namiddag naar den wal, en landden aan de baaizijde, nabij de Aduana, het prachtige, uitgestrekte tolkantoor. Aan de overzijde van de baaivormige kom, waarin eene talrijke vloot kleinere koopvaardijschepen, verheft zich de Cerro, de Montevideo(berg), met een fort.

We moesten aan de Aduana onze koffertjes laten visiteeren. Dit gebouw, het tolkantoor, heeft eene gewichtige beteekenis voor de huishouding der republiek Urugay, zooals in alle Zuidamerikaansche Staten het geval is; geen wonder dat deze gebouwen in de vooruaamste havensteden eene grootsche vertooning maken. De Nederlandsche consul, de Vry, een Rotterdamsch jongman, die alhier als compagnon in den handel werkzaam is, geleidde ons door de stad. Deze heeft eene groote uitgebreidheid, bestaat uit een oud gedeelte, gesticht sedert 1717, bestaande uit 124 blokken huizen, en een nieuw gedeelte van 186 blokken.

De oppervlakte der stad beslaat het derde deel van die van Buenos-Ayres, en begroot men de bevolking op 107.000 zielen. De straten zijn alle recht en snijden elkander onder rechte hoeken; ieder blok, quadra, is dus door vier straten omgeven. In de voornaamste straten vindt men tramwegen; deze loopen mede buiten de stad naar de buitenwijken. Zoo voerde onze vriendelijke geleider ons per tramwagen naar de vroegere Buschenthal's Quinta, thans het bekoorlijke „hotel Prato" gelegen achter den berg Montevideo (die den naam aan de stad gegeven heeft). De weg derwaarts is omringd door een groot aantal min of meer aanzienlijke buitenplaatsen, Quinta's genaamd (spreek uit kwienta) en gedeeltelijk aan de kanten beplant met reeds hooge boomen, Eucalyptus globulus, welke boom uit Australië afkomstig, in Zuid-Amerika

welig tiert, en alhier, zoomede in de provincie Buenos-Ayres overvloedig wordt aangeplant. Wij treffen een heerlijken dag weder en hadden gaarne langer vertoefd in het Prato, doch moesten ons 's middags ten 5 ure inschepen aan boord van de Jupiter, die ons naar Buenos-Ayres zou overvoeren.

De Jupiter, een der booten eener Fransche maatschappij onder Fransche vlag varende, onderhoudt de gemeenschap tusschen de Urugay-rivier, Buenos-Ayres en Montevideo. Het is eene prachtige boot, met boven- en benedensalon, en daarbij nog hutten onder den benedensalon, zooals de meeste Amerikaansche rivierbooten zijn ingericht. Het is een groot gevaarte op het water, met machines van hooge drukking en daardoor met groote snelheid (raderboot).

Ten 6 uur vertrok de boot en gingen we kort daarna aan tafel, die voor 140 passagiers der 1e kl. gereed stond. Aan het hooger einde namen we plaats (wij waren in uniform) aan weerszijden van den commissaris. Onze buren spraken Fransch en had er een levendig discours plaats. Op het dek van de boot, dat ten gemakke der passagiers zeer doelmatig is ingericht, was niets te zien dan water en lucht, zoodra de Montevidee uit het gezicht verdween.

Met eene verbazende snelheid doorsneed de Jupiter stroomopwaarts de zoete wateren van dezen reuzenstroom. We liepen 15 à 17 mijlen. De heerlijke avond bij het geflonker van den zuidelijken sterrenhemel, werd boven op de boot doorgebracht, onder gezellig discours van de passagiers, onder welke een ongedwongen toon bestond. We troffen onder hen een Nederlander aan die met zijne familie naar Paysandu (aan de Uruguay) terugkeerde, alwaar hij bij den aanleg van den spoorweg werkzaam was. Het was reeds laat, toen we naar beneden gingen, en voor dat ik mij ter ruste begaf op een der gemakkelijke rustbanken in den salon, oefende ik mij in het slurpen van de de maté (Paragay- of Zuidzeethee); de commissaris van de boot, een voorkomende Franschman, stelde mij daartoe in de gelegenheid, doch ik schonk hem niet het genoegen, mij den mond te branden, dewijl ik met behoedzaamheid door het zuigpijpje den heeten drank opslurpte. Het gebruik van de maté is zeer algemeen onder de inlanders en spaanschsprekende blanke bevolking van Zuid-Amerika.

Ten 4 uur 's morgens kwamen wij aan voor Buenos-Ayres, op de binnenste buitenree. Groote schepen, zooals de Curaçao, moeten op de buitenreede blijven, wegens den diepgang, op zulk een afstand dat van het dek nauwelijks de oever (rechter) te zien is. Wij lagen niet ver van de stad. Prachtig zag ik de zon opkomen. Ten 5 ure kwamen de tolbeambten aan

boord van de Jupiter en was het nu eerst geoorloofd ons van boord te begeven, waartoe een aantal bootjes en sloepjes met Argentijners bemand hunne hulp aanboden. Iedere sloep kostte de bagatel van 2 patagons (dollars).

Wij stapten te Buenos-Ayres af in het Argentine hotel, dat, hoe prachtig en grandioos ook ingericht, een horribele n°. 100 had — een euvel dat in deze streken algemeen is. Wij verkwikten ons met een koud bad, waartoe de gelegenheid in het sous-terrain uitmuntend was. Al spoedig werden we door den heer Paats, Nederl. consul, die van onze komst verwittigd was, in een net rijtuig afgehaald en naar zijne gastvrije woning gebracht; slechts kort duurde ons verblijf in deze merkwaardige stad; reeds den volgenden namiddag verlieten we weder onzen vriendelijken gastheer.

Nadat de zaken waren afgehandeld, (de kommandant van de Curaçao heeft in last om de consulaten te inspecteeren) deden wij eene groote wandeling door de stad, wat mij door de hitte niet best beviel, waarbij de uniform mij geweldig hinderde. Wij bezochten de Aduana en de Provinciale bank. Van het eerste hadden we op eene der zalen der tweede verdieping een ruim gezicht over de rivier; van de groote schepen, die op de verre buitenreede lagen, konden we (het was helder weder) slechts het tuig zien; het gewapend oog kan op deze hoogte zelfs de vlag niet onderkennen; het scherpste gehoor kan op dezen afstand geen kanonschot hooren. Met den heer Paats het wenschelijk achtende dat voor deze belangrijke handelsplaats de Nederlandsche vlag zich van tijd tot tijd vertoont, moeten we opmerken dat alleen weinig diepgaande oorlogschepen hiertoe geschikt zijn.

Des avonds vereenigden zich eenige vrienden aan den disch van den heer Paats, onder welke ettelijke Nederlanders, Duitschers en een paar Spanjaarden. Natuurlijk werden er toespraken gehouden, met dit bijzondere, dat er in 5 talen gesproken werd: Spaansch, Engelsch, Fransch, Duitsch en Nederlandsch. Het discours werd na den eten voortgezet op het platte dak; de bewoners der stad brengen hunne avonduren op de daken door.

In den vroegen morgen van den volgenden dag (6 Januari) begaf ik mij, gewapend met den kijker, naar het torentje, op een der hoeken van het dak, zag echter weinig meer van de stad dan de daken der gebouwen.

Wij deden in den loop van dezen dag een alleraangenaamsten rijtoer door de stad en naar het nabijgelegen stadje Flores; terugkeerende, bezochten we Palermo, dat aan de rivier grenst en alwaar het paleis van den vermaarden president Rosas zich bevindt, dat thans voor eene militaire school is ingericht. We stegen aan den boschrijken zoom van de rivier uit om wat rond te stappen en zagen tusschen de boomen verschillende groepjes van families, die alhier den feestdag (3 koningen) kwamen doorbrengen (pic-nic partijtjes);

de meesten waren met elegante rijtuigen uit de stad herwaarts gekomen.

Het land is vlak, weinig geboomte, slecht bebouwd en dus arm aan natuurschoon, waarom men het moerassige bosch van onaanzienlijk geboomte tot een ontwijk kiest uit de bedrijvige stad, die vooral aan de buitenquadras thans zeer stoffig is. — Langs een anderen weg de stad weer binnenrijdende, dan wij haar verlaten hadden, namen we waar, hoezeer ze dagelijks in omvang toeneemt.

De blokken huizen worden van uit de stad hoe langer hoe onaanzienlijker en weldra neemt het plaveisel der straten een einde.

De weg naar Flores is voorzien van een tramspoor; de wagens waren heden overvuld met netjes gekleedde stedelingen. Ter zijde van den weg bevonden zich vele, soms aanzienlijke Quinta's, en stapten we uit bij een dezer, de villa van den heer Mülhall, den uitgever van de veelgelezene courant, „Standard", juist op het oogenblik dat deze zijne courant van den dag zat te lezen. We begroetten dezen heer, een aanzienlijk Engelschman, die met zijne beide broeders, als uitgevers van een dagblad, sedert vele jaren goede zaken maken. Tevens is hij uitgever van een gids voor de staten van de Platarivier, welk nuttig werkje van tijd tot tijd herzien wordt. — De heer Mühlhall had de beleefdheid het blad, dat hij in de hand hield, den kolonel aan te bieden, omdat er juist in vermeld stond dat de admiraal „Van der Velt" met den majoor doctor „Helmond", twee „distinguished Dutchman" van de Curaçao, zich op dezen dag te Buenos-Ayres bevonden!

Buenos-Ayres noemt men het Athene van Zuid-Amerika, zooals Lima haar Parijs heet te zijn. Het heerlijk, zacht klimaat, waarbij de hitte door pamperós getemperd wordt; de groote werkzaamheid der bewoners, die, voor een deel, en dit niet het minst invloedrijke, wereldburgers zijn en vrij van bekrompenheid; de overwegende invloed dien deze hoofdstad van de voornaamste staat van het Argentijnsche statenverbond op de overige staten uitoefent — eene ware hegemonie — zijn misschien de redenen van deze benaming.

De talrijke schepen op de reede, de groote bedrijvigheid in de straten, de moderne geest die alles beheerscht, het drukke verkeer met de overige Argentijnsche Staten, waarvan de Staat Buenos-Ayres in macht de helft vertegenwoordigt en de stad Buenos-Ayres verreweg de voornaamste zeehaven is, dit alles maakt deze stad wereldberoemd. Opmerkelijk is de snelle aanwas in de laatste jaren, ten gevolge van den stroom van landverhuizers uit het zuiden van Europa, die zich hierheen het eerst richt en daarna in de overige Argentijnsche Staten zich verspreidt. Het „Handbook of the River Plate

Republics" van M. G. en E. T. Mülhall is voor de landverhuizers herwaarts een goede gids. In 1860 kwamen 4700 immigranten, in het verloopen jaar 96.000; de inkomsten aan de Aduana waren in 1860 200.000 pond sterling, thans 4 millioen. Het aantal inwoners in 1860 100.000 bedragende, is thans, in 1875, ongeveer 240.000.

De stad is een langwerpig vierkant, de langste zijde aan de rivier, in vierkante blokken verdeeld door 23 straten, die parlallel met de rivier loopen en 30, die de eerste rechthoekig snijden. Hier en daar zijn een of twee quadra's open gelaten, waardoor flinke pleinen ontstaan, die tot markten dienen. Op een dezer marktpleinen zag ik zeker meer dan een honderdtal lange, groote karren met gedroogde huiden; op een ander plein een nog grooter aantal dergelijke groteske voertuigen met wol beladen, die, nadat ze verkocht zijn, rivierwaarts trekken en bij lagen waterstand (eb en vloed zijn hier vrij sterk) het zacht glooiende rivierstrand afrijden, totdat ze de lichtervaartuigen bereiken, zoodat de paarden tot aan den buik in het water staan.

Door de boeren in den omtrek wordt veel geld verdiend met den aanvoer van melk, die in blikken bussen van af verre afstanden te paard in de stad wordt gebracht.

Op onzen rit ontmoetten we talrijke troepen melkdragende paarden, die evenals de rijders, wonderlijk waren opgetuigd.

Hoe eentoonig de bouworde van de stad ook zij, door de elkander regelmatig rechthoekig kruisende, enorm lange, rechte straten, zoo vonden we de voornaamste „calle's" waarlijk schoon door de prachtige gebouwen, woon- en winkelhuizen. Het geheel teekende eene groote mate van welvaart.

De stad Buenos-Ayres bezit een wereldvermaard Museum van fossilen, onder het beheer van den beroemden Burmeister.

De hospitalen van Buenos-Ayres zijn de volgende:

Het Mannen-hospitaal, waarvan de stichting dagteekent sedert 1611. De stad bestrijdt alle uitgaven, bedragende jaarlijks *f* 200.000. Twintig fransche Sœurs de Charité zijn de huishoudelijke bestuurderessen en ziekenverpleegsters. Hier vinden ouden en gebrekkigen een asylum en ontvangen eene kleine geldelijke toelage voor tabak en yerba maté. Het aantal lijders is gemiddeld 4000 per jaar. Sterfteverhouding 11%. Van deze lijders zijn Argentijners 42%, Italianen 13%, Spanjaarden 11%, Franschen 8%, Duitschers 6%, Engelschen 2% en andere nationaliteiten 18%. De verplegings- en behandelingskosten bedragen gemiddeld een gulden per dag.

Het Vrouwen-hospitaal, in 1743 opgericht en in 1823 uitgebreid, toen het overging onder het bestuur van de Sociedad de Beneficientia, in vereeniging met een damesgenootschap; 14 zusters, Mariadochters genoemd, in 1859 uit

Italië aangekomen, zijn hier de verpleegsters, die ieder *f* 20 per maand als salaris genieten. Te Santa Fé, Rosario en Cordova bestaan dergelijke inrichtingen. In deze inrichting, 200 bedden bevattende, worden jaarlijks 800 lijderessen verpleegd, van welke 29% sterven.

Het Engelsche hospitaal, in 1859 grootendeels op kosten van het Engelsche gouvernement opgericht en sedert onderhouden, heeft 3000 L. gekost; plaatselijke contributiën ten behoeve dezer inrichting bedragen jaarlijks 6000 L. Het bevat 2 ziekenzalen voor betalende lijders, voor de eene *f* 5, voor de andere *f* 2 per dag. Ook onvermogende Britsche onderdanen worden gratis behandeld en verpleegd. Het hospitaal staat onder het bestuur van den Engelschen consul, ter zijde gestaan door de Engelsche en Schotsche geestelijken en eene commissie uit de contribuanten.

Evenzoo bevinden zich te Buenos-Ayres een Fransch, een Italiaansch en een Iersch hospitaal.

Het saniteits instituut, eigenlijk een vrouwen hospitaal, is eene allerliefste inrichting.

De Convalescentia is een krankzinnigengesticht met gemiddeld 400 lijders, van welke 24% genezen worden.

Op onzen rijtoer werd ons door den consul het een en ander meegedeeld omtrent den politieken toestand van den staat Buenos-Ayres. Voor weinige weken had de liberale partij haar hoofd Mitres, die vroeger aan het hoofd van het bewind had gestaan, tot een opstand gedwongen en was het tot een beslissenden slag gekomen in de nabijheid van de stad, waarbij Mitres was gevangen genomen. De bewindslieden, die de provincie of staat Buenos-Ayres van het Argentijnsche statenverbond besturen, hebben in hun midden een minister van oorlog, die brutaal is en niets ontziet, en die in staat is, als hij zijn zin niet krijgt, alles omver te werpen. De welgezinde notabelen van de stad Buenos-Ayres, en wel het meerendeel der invloedrijke burgers, waaronder ook de Nederlandsche consul behoort, zijn Mitristen, doch hebben zich niet openlijk tegen de regeering willen verklaren, opdat de stad niet te veel zoude lijden. De Mitristen, op Buenos-Ayres aantrekkende, waren te fatsoenlijk om te plunderen en de banken te berooven, konden zich dus niet de noodige middelen verschaffen om te overwinnen. Mitres is een achtenswaardig, eerlijk man, het hoofd van de partij van gematigd-liberale beginselen. De tegenwoordige regeering, gesteund door de clericalen, wordt geduld door de republikeinen, uit vrees voor de gevolgen van revolutie en contra-revolutie, zooals in de laatste jaren dikwijls plaats vond en waardoor de ontwikkeling van deze landen, de opening van nieuwe bronnen van bestaan de bouw van een groot aantal geprojecteerde spoorwegen

en de toevloed van landverhuizers zeer belemmerd werd. Men meent thans, dat het land op deze wijze een tijdperk van rust, van langeren duur dan vroeger, te gemoet gaat.

De handel is thans nog gedrukt, eendeels door den kortstondigen opstand van Mitres, anderdeels door de kortelings plaats gehad hebbende epizoötie, doch vooral ook door de zwendelarijen in landverkoop. Toch is het openbaar en het handelskrediet zeer groot. Het aantal banken is legio; deze geven allerlei geldswaardig papier uit; doch ook handelshuizen en maatschappijen brengen eigen papieren geld in circulatie. Het kan niet missen, of dit overdreven krediet leidt tot allerlei wanverhoudingen. De rijkdom van het land bestaat in den kolossalen veestapel. Landbouw bestaat er niet noemenswaardig en is nog zeer primitief. De nijverheid is nog in het begin van ontwikkeling, de invoer van alle artikelen van weelde en Europeesche behoeften is allerbelangrijkst. De vrijheidsgeest der bevolking, die voor een zeer belangrijk deel uit ontwikkelde vreemdelingen bestaat, beoogt de ontwikkeling van de rijkdommen des lands: alom in de provinciën van het Argentijnsche statenverbond begint men met den aanleg van spoorwegen. De middelen van vervoer langs de groote rivieren vermenigvuldigen zich. In de grootere steden en naaste omgeving dezer vindt men overal tramwegen.

Zij, die aan de toestanden eener geregelde maatschappij van de oude wereld gewoon zijn, en hiernaar hun maatstaf stellen om andere toestanden te beoordeelen, staan verbaasd over den snellen aanwas der steden in Amerika, over de ruime opvattingen van het mijn en dijn, over de luchthartigheid, waarmee in de ernstigste zaken wordt gehandeld, over de enorme bedrijvigheid, de groote pracht en tevens het volkomene gebrek aan netheid, zooals ik hier en te Montevideo opmerkte.

De nieuwe wereld is wel het land der contrasten. Hare eigenaardigheden worden daardoor verklaard, dat de jeugdige maatschappij met ervarene elementen wordt begiftigd, door de immigratie en de overplanting van de Europeesche beschaving. Zuid-Amerika (de republieken n. l.) is een jongmensch, dat al spoedig in den vollen levensstroom geworpen, thans bezig is zijne krachten te ontwikkelen; — geen wonder dat hij overmoedig, balddadig en tevens krachtig wordt en het gevoel voor anderen, het gemoedelijke, de piëteit, verliest.

De eenvoudige levenswijze is in deze stad niet duur; het vleesch, het voorname voedsel voor hoog en laag, is er zeer goedkoop. Meel heeft genoegzaam den gewonen marktprijs. Men rekent bij papieren dollars, die in 1822 de waarde had van 50 pence, in 1826 van 44 pence, in 1836 van 6 pence, en thans van 2 pence of 10 cts. Holl. De harde dollar of patacon

wordt bij de Nationale bank gelijk gesteld met 50 pence. De Engelsche sovereign of guinje wordt met 122½ papieren dollar gelijk gesteld. Even als in Rio de Janeiro, is hier Engelsch en Amerikaansch goud- en zilvergeld zeer gewild; de dollar, welke in waarde en bijzonderen naam verschilt naar de plaats, waar hij geslagen wordt of werd, is in 100 centen verdeeld en vertegenwoordigt de zilveren en koperen pasmunt hier en te Montevideo een zeker aantal dezer centen. De groote koperen stukken zijn zeer lastig in het gebruik, doch niet zoo gevaarlijk als de papieren dollars. Te Montevideo was het papieren geld, veelal saamgefrommeld, vuil en gescheurd, voor ons afschrikwekkende en konden we niet besluiten het in ontvangst te nemen tegen onze Engelsche gouden munt.

Het deed mij veel leed, dat ons verblijf niet een paar dagen kon worden verlengd; onze vriendelijke gastheer en zijne lieve vrouw hadden er zich een feest van gemaakt om ons te brengen op de estancia (landgoed) van hare moeder, die 2 uur sporen en dan nog ½ uur ver rijden gelegen is, in het district Lincoln (estanciëro Frers); op welke boerderij ongeveer 20,000 schapen aanwezig zijn (in de provincie Buenos-Ayres bevat de veestapel 60 millioen schapen en 6 millioen hoornvee, terwijl er estancias gevonden worden van 10,000 runderen en andere van 100,000 schapen) en alwaar de grootvader Frers uitgestrekte plantsoenen had aangelegd. Deze goede gelegenheid om met eene estancia kennis te maken, moesten we laten voorbijgaan.

Den 6en Januari 's namiddags ten 5 uur werd ons door onze vrienden uitgeleide gedaan en bracht eene uitmuntende boot ons over de sterk bewogene wateren van den Platastroom (want het woei hard uit het oosten) aan boord van de „Ville de Salto". Ten 6 uur gingen we onder stoom, doch keerden weldra op onzen weg terug omdat er een gat in den ketel was ontstaan, zoodat de machinekamer vol heet water was; ternauwernood konden we de reede van B. A. weder bereiken. Gelukkig dat het ongeval niet later had plaats gevonden, en gelukkig verder dat op de reede van B. A. nog een stoomboot van dezelfde maatschappij (van Uruguay) zich bevond. We dineerden, doch zeer slecht, eerst nog aan boord van de „Ville de Salto" en langzamerhand werden passagiers en bagage op de tweede boot overgebracht, wat ten 10 uur was afgeloopen, niet zonder bezwaar, want het water was zeer woelig. Ten 11 uur kwam de kapitein van de tweede boot, „City of Uruguay", van den wal met de noodige papieren; hij zwetste op zijne intieme vriendschap met den President van B. A., waardoor hij in het late avonduur nog door dezen geholpen was; als hij zulk een goed vriend niet geweest ware van den Pre-

sident, dan hadden wij tot den volgenden middag moeten wachten. Wij verlieten dus ten tweede male de reede van B. A.

We hadden samen eene goede hut, en weldra lag mijn reisgenoot in een een gerusten slaap, doch ik was wat onrustig geworden. Aan het voeteneinde van iedere kooi in de hutten lag een reddingstoestel, wat voor iedere boot verplichtend was sedert een boot vol passagiers was verongelukt; ik meen dat zulks op den Platastroom voorviel, nog geen twee jaar geleden. Ik deed dus een nachtelijken onderzoekingstocht door het geheele schip. Het bliksemde sterk in het N. W. en dacht ik aan de mogelijkheid van een opkomenden pampero, doch de wind blies gelukkig stevig uit het oosten. Wij liepen eene ijzingwekkende vaart; de kapitein vertelde mij dat hij 17 mijl liep. Ik bleef een uurtje met hem praten; de man sprak vloeiend Fransch, was Oostenrijker van geboorte, had reeds als gezagvoerder een paar maal een groot schip om kaap Hoorn gebracht, en wilde nu op 25jarigen leeftijd zijn geluk beproeven in deze parages. Deze merkwaardige, moedige persoonlijkheid had mij tot kalmte gebracht en spoedig rustte ik uit van de vermoeienissen van den dag, die vele geweest waren.

Den volgenden morgen (7 Januari) omstreeks 9 uur arriveerden we te Montevideo en stapten ditmaal af in het Oriental-hotel, dat in waarheid uitmuntend is ingericht.

Na de stad nog eens in verschillende richtingen per ferro-carril (tramwagen) te hebben doorkruist, bracht ik een bezoek aan het gunstig bekende Hospital de Caridad te Montevideo.

Nabij het fort San José, aan het uiteinde van den kleinen landtong, waarop het oude gedeelte van de stad Montevideo is gebouwd, bevindt zich in calle 25 de Majo, het stedelijk ziekenhuis de Caridad. Het voorkomen aan straat is aanzienlijk en wordt dit hospitaal niet ten onrechte een sieraad der stad genoemd. Aan straat heeft het een front van 100 yards lengte, is drie verdiepingen-hoog en beslaat het grootste gedeelte van een geheel „quadra". Het gedeelte der inrichting aan straat munt uit door de ruimte en luchtigheid der zich alhier bevindende ziekenzalen. Deze beantwoorden werkelijk aan alle eischen, die men redelijkerwijze kan stellen. Geenszins is zulks het geval met die gedeelten der inrichting, welke zich achter het front, in het midden van het „quadra" bevinden, alwaar de lijders aan oogziekten, huidziekten, benevens de gevangenen, verpleegd worden. In dit gedeelte, bijeengetrokkene gebouwen, was gebrek aan lucht en licht. Aanvankelijk rondgeleid wordende door de priorin der pleegzusters, had Dr. Fleury, dien ik in een der corridors ontmoette, de beleefdheid mij verder te begeleiden.

De inrichting bevat 300 bedden. In 1873 werden 4655 lijders verpleegd, van welke 3990 herstelden en 338 stierven. In 1825 opgericht, ging het in 1856 over in handen van de Soeurs de Charité, die, met het huishoudelijk beheer en de verpleging belast, verantwoordelijk zijn aan eene commissie uit den stedelijken raad, welke commissie echter alles behalve permanent is, zeer ten nadeele van het goede beheer. De inkomsten spruiten voor een gedeelte voort uit de Beneficientia-loterij (welke bron van inkomsten in alle hospitalen van Zuid-Amerika te baat genomen wordt) en uit stedelijke subsidiën. De geneeskundige dienst wordt verricht door een zeer veranderlijk aantal civiele geneesheeren, onder toezicht van een hunner. Hun invloed is echter niet overwegende genoeg om de eerste regelen der gezondheidsleer, de zorg voor orde en reinheid en overvloed van zuivere lucht, in alle deelen der inrichting toe te passen. Dr. Fleury meende dat daartoe eene meerdere stabiliteit in het landsbestuur moest voorafgaan.

Even als zijn beroemde bloedverwant, is Dr. Fleury een voorstander van de methodische hydrotherapie en trof ik in de Caridad eene badkamer aan, geheel ingericht volgens het systeem van Prof. Fleury.

Onder de zaken, die mijne opmerkzaamheid in hooge mate boeiden, maak ik melding van de ligging der lijders en van de secreten. In ijzeren kribben liggen twee ontzaglijke matrassen, van stroo onder, van wol boven; op dezen elastieken berg ligt de lijder, gedekt door eene vuurroode deken. De secreten, op grooten afstand van de ziekenzalen, verkeeren in een toestand, te afgrijselijk om dien te beschrijven, doch in overeenstemming met hetgeen men in deze landen nagenoeg overal aantreft. Zelfs in de aanzienlijkste hotels en in de woningen van vermogende ingezetenen. Welk eene krachtig werkende oorzaak tot het vreeselijk om zich heen grijpen van epidemieën, vooral van cholera, zoodra deze zich vertoont, zooals in 1871 te Buenos-Ayres!

In de Caridad bevindt zich eene katholieke kerk van aanzienlijke grootte, waarin mede dikwijls volgens den Engelschen ritus godsdienstoefening wordt gehouden. De apotheek, eenvoudiger en minder omvangrijk dan wij voor en na in de Zuid-Amerikaansche hospitalen aantroffen, munt uit door netheid. Verder trof het mijne aandacht, met hoeveel sierlijkheid in een groot aantal kasten, van glazen deuren voorzien, allerlei verbandstukken opeengestapeld lagen. Iets dergelijks zag ik mede in het Sint Josephs hospitaal te Lissabon en in de Misericordia te Rio de Janeiro.

Behalve de Caridad, is nog der vermelding waard het Engelsche hospitaal, uit particuliere bijdragen tot 7200 L. opgericht in 1847, bevattende 5 ziekenzalen, samen met 60 bedden.

De bewoners van Uruguay, Banda Orientalis, zijn bij de bewoners van Buenos-Ayres bekend onder den naam van „vagebonden van republikeinen". Die van Buenos-Ayres noemen zich gaarne „Portensers", hunne havenstad (porte) als den toegang tot de Argentijnsche confederatie beschouwende, die zij daardoor beheerschen. De vrouwen van Montevideo zijn vermaard wegens hare schoonheid; de weinige gelegenheid, die wij hadden om iets van de bevolking te zien, was echter voldoende om zulks te kunnen bevestigen.

De republiek van Randa Orientalis verkeert gewoonlijk in een toestand van gisting. Gedurende ons verblijf was het rustig in de stad.

Op de aan drie zijden opene reede van Montevideo ondervond de Curaçao gegedurende het kortstondig verblijf den verfrisschenden invloed van den veelal uit het oosten waaienden zeewind, en bleven we verschoond van de landwinden, die zoo dikwijls de ter reede en in de baai liggende schepen verontrusten, als ze zich tot de kracht eener zoogenaamde pampero (over de pampas komende) verheffen. Zulk een pampero kan verschrikkelijk zijn: vergezeld van de verhevenste natuurverschijnselen, bliksem, donder en stortregens, neemt de wind, over de onmetelijke pampas van het binnenland strijkende, in kracht meer en meer toe, en is eene zware plaag voor de ter reede liggende schepen, waarvan telken jare een groot aantal vernield worden.

Zoodra de wind westelijk wordt en de onweersbuien uit het westen opzetten, daalt de barometer, en wijdt de voorzichtige zeeman zijne zorgen aan de ankers. Op de Amerikaansche en Engelsche schepen bestaan bijzondere voorzorgsmaatregelen tegen een pampero.

Uitgezonderd Uruguay, is dit gedeelte van Zuid-Amerika zeer vlak, en is het dus aan de veelvuldige pampero's toe te schrijven, dat er geene wouden worden aangetroffen. Op het rivierbed van den reuzenstroom la Plata en der groote rivieren, waaruit deze gevormd wordt, de Parana en de Uruguay, heeft het woeden van een pampero veelal grooten invloed: de rivierbanken verplaatsen zich en de bedding verheft zich van lieverlede op onregelmatige wijze; geen wonder dus dat de rivierloodsen dikwijls het spoor bijster worden en er in den mond van de Plata meermalen op de hier gevaarlijke banken strandingen plaats vinden.

Voor Montevideo was de middagtemperatuur van 18° tot 25° C., en bestond er eene groote onregelmatigheid in de dagelijksche rijzing en daling dezer, afhankelijk van de onregelmatige windstrooming. Den laatsten dag van ons verblijf, 8 Januari, was de wind zeer hevig, hetgeen het gaan en komen van en aan boord met sloepen ondoenlijk, met kotters zeer lastig maakte.

De pogingen, zoowel te Buenos-Ayres als te Montevideo in het werk gesteld om een loods mee te krijgen voor Straat Magelhaens, mislukten, zoodat we zonder loods vertrokken. De Engelsche en Amerikaansche oorlogsschepen hebben voor dat gevaarlijk vaarwater hunne eigene loodsen.

VII. VAN MONTEVIDEO NAAR DE MAAGDENKAAP.

35°—52° Z.Br. en 55°—68° W.L.

Van 9 tot 23 Januari 1875.

Deze 336 geogr. mijlen lange trek werd in 14 dagen afgezeild (alleen den eersten en laatsten dag stoomden we).

In den vroegen morgen van den 9 Januari verlieten we de reede van Montevideo en stoomden dwars door het Engelsche eskader van 5 groote stoomfregatten heen, vlak bij den spiegel van den Engelschen Schout-bij-nacht het gebruikelijke saluut van 13 schoten gevende. Deze schepen lagen op de buitenreede van Montevideo, en hadden we dus met hen de gewone beleefdheidsvisites niet gewisseld, evenmin met de overige 3 Engelsche en 1 Spaansche oorlogsschepen, die in de baai lagen; alleen aan den Schout-bij-nacht van het Amerikaansche oorlogsfregat, dat niet ver van ons lag, had de kommandant van de Curaçao een bezoek gebracht.

Nog onder den invloed zijnde van den Platastroom, die het water mijlen ver in zee brak maakt, was de weersgesteldheid en vooral het vochtgehalte van den atmospheer zeer veranderlijk; de hoogste graad van vochtigheid wisselde af, een paar maal zelfs zeer plotseling, met droogte en daling van de temperatuur.

Den 12 Januari deden zich hevige windstooten voor uit het W. en N.W., waarom de marszeilen dicht gereefd werden en al het overige geborgen. De wind was warm en bracht dus weinig regen mede (geene praecipitatie van water). Deze weersgesteldheid en windrichting waren het bewijs dat er in de pas door ons verlatene parages een geweldige pampero heerschte, welken ervarene weerkundigen te Montevideo bij ons vertrek voorspeld hadden, als in aantocht zijnde. In den donkeren nacht, ten 11 uur, vertoonde zich eensklaps het roode licht van een schip, dwars aan onze loefzijde, wat ons deed afhouden. Aan den grooten top vertoonde zich tegelijkertijd, gedurende een

half uur, het St. Elmus vuur, bij hevigen wind, die zeer warm was. Een zorgvol oogenblik. Het licht werd niet meer gezien. Hondewacht stil.

In de volgende dagen hadden we eene heldere lucht, weinig oceaandeining, eene heerlijk koele zomer-weersgesteldheid, koesterende zon, terwijl we betrekkelijk langzaam om de Zuid vorderden, koersende in de nabijheid van de kust, die eerst den 21sten Januari zichtbaar werd, toen wij den Woodmont zagen en hier land verkenden; reeds meermalen waren we door zoogenaamd boterland bedrogen geworden. Het heerlijke, zachte, frissche weder, dat wij in deze parages aantroffen met de effene zee, is zelfs in den zuidelijken zomer, hier alles behalve regel, zoodat wij in dezen alweder zeer gelukkig waren. De middagtemperatuur daalde vrij regelmatig van af 25° tot 14° C. De overgang van de keerkringshitte tot het frissche zomer-zeeklimaat van den zuidelijken gematigden aardgordel was ieder hoogst gevallig. De gezondheidstoestand der equipage was dan ook uitstekend.

Den 23sten Januari, 's morgens ten 3 uur zagen wij kaap Virgins. Het bestek kwam precies uit; met sterk dalenden barometer en hand over hand toenemenden Z.O. wind liepen we den wal in en kwamen 's morgens ten 8 uur in de bocht van Dungenes ten anker.

VIII. REIS DOOR DE STRAAT VAN MAGELHAENS.

52°23′—52°42′ Z. Br. en 68° tot 74° W. L.

23 Januari 1875—1 Februari 1875.

De straat is 80 mijl lang; om welken afstand af te leggen we gedurende 60 uur stoomden en op 4 plaatsen gedurende 7 dagen ten anker kwamen. Den 23sten Januari bereikten we den oostelijken ingang van dit, in zoo menig opzicht even beroemd als berucht, even gunstig als gevaarlijk, even aangenaam als lastig vaarwater. De uit het zuidoosten opstekende stormwind joeg ons letterlijk de straat in en deed ons eene schuilplaats zoeken achter Dungenes. Ik zegende dit ingaan in de straat van Magelhaens, omdat hierdoor de vaart om kaap Hoorn werd ontweken; eene vaart, die, in westelijke richting ondernomen door een schip, dat buiten staat is om op te werken noch om vooruit te stoomen tegen hevigen wind bij hooggaande zeeën, voor de opvarenden allerlei bezwaren zou hebben opgeleverd en hunne gezondheid voor het vervolg van de lange reis ongetwijfeld zou hebben benadeeld.

De bocht van Dungenes wordt gevormd door het westwaarts zich uitstrekkende, gelijkmatig 200 à 400 voet hooge land van Patagonië, dat vrij steil afloopt en omzoomd is door eene smalle strook laag land, die zich oostwaarts tot een kleinen landtong (Dungenes) verlengt, welke landtong ons beschermt. Op het einde van dezen ziet men een vlaggestok, waarschijnlijk in 1869 door het Eng. oorlogsstoomschip Nassau geplaatst. Wij liggen hier achter 2 ankers en des noods achter de ankers opstoomende, de beide rustankers gereed om te vallen, genoegzaam beschut tegen den hevigen storm uit het Z.O.

Terwijl de stormwind op korten afstand van ons de golven opzwiept, wat we kunnen zien, en daar buiten de hooge golfgevaarten tegen de onherbergzame kusten doet breken, liggen wij zacht te wiegelen en hooren

met vermaak den wind gieren door het gekortwiekte tuig; want reeds intijds waren de noodige voorzorgen genomen, door het hooge tuig in te korten en alles stevig te bevestigen, vooral de batterij, het staande wand en de brassen, terwijl reeds te Montevideo de achter den spiegel hangende whaleboot op de campagne was gezet en bevestigd.

Achter Dungenes liggende, hebben we gelegenheid eb en vloed te observeeren, waarvan de juiste kennis voor de vaart door de straat zoo noodzakelijk is. Er is hier een verval van water van 7 à 8 vadem, bij hooge vloeden tot 50 voet klimmende. Hierdoor loopt dan ook een geweldige stroom in dit gedeelte van de straat.

24 Januari. Hedenmorgen ten 1 uur begonnen anker op te winden; ten 3 uur onder stoom. De wind was sedert gistermiddag, onder veel regen, in kracht afgenomen, was zuidelijk geworden en is nu west; het is regel dat men, de straat doorgaande in eene westelijke richting, den wind altijd tegen heeft. Vandaar dat de zeilschepen, die in deze richting de reis, ondernamen, in vorige tijden dikwijls maanden lang werk hadden om door de straat te komen. Zelfs later, omstreeks 1830, hadden de Engelsche opnemings-oorlogsschepen Beagle en Adventure, dagen lang werk om een kleinen afstand af te leggen, die thans door de mailbooten in een uur wordt afgestoomd. De beschrijvingen van dergelijke reizen in oude tijden zijn allerbelangrijkst, zoowel door de alles trotseerende volharding dier moedige zeevaarders, als door de thans ongekende teleurstellingen en hartroerende ellende van allerlei aard, waaraan ze waren blootgesteld.

Zeer belangrijk was op dezen dag onze vaart door het oostelijke gedeelte van straat M. We liepen met eene snelheid van 14 mijl door de Narrows (8 mijl stoom en 6 mijl stroom). De kust van Vuurland werd meer en meer zichtbaar en weldra naderde het hooger wordende land van weerszijden tot de vorming van de eerste nauwte, week terug, om andermaal eene tweede nauwe passage te vormen, waarop geruimen tijd alleen de kust van Patagonië in 't zicht bleef, die van af St. Elisabethseiland, dat wij ten 3 uur 's namiddags passeerden, een minder ruw en een bergachtig voorkomen erlangde, struikgewas en weldra geboomte vertoonde. Tegen het groenende, hoogopgaande land, wordt ten 5 uur aan de witte daken Sandy-Point zichtbaar, alwaar we ten 6 uur het anker laten vallen.

De Chiliaansche nederzetting ligt 53° 51′ Z. Br. en 70°52′ W.L., Punta Arena of Sandy-Point genaamd, niet te verwarren met Punta Arena op het eiland Chiloë. In 1853 zette zich alhier eene Duitsche volkplanting neder van ongeveer 150 personen, die door het Chiliaansche gouvernement met

vele privileges werd bedeeld. Vicente Perez Rosales gaf in 1857 te Hamburg een geschrift uit „Essai sur le Chili," waarin over deze kolonie veel wetenswaardigs wordt medegedeeld. Te Port Famine, eenige mijlen zuidelijker aan hetzelfde strand, had het Chiliaansche gouvernement in 1843 eene strafkolonie gesticht.

Hier was het dat in 1581 Sarmiento, met 23 schepen en 2500 man uitgezonden om in deze straten koloniën te stichten, 400 mannen en 30 vrouwen achterliet, met leeftocht voor 8 maanden. Sarmiento werd door de Engelschen gevangen genomen en de ongelukkige volkplanting werd vergeten, althans aan haar lot overgelaten, zoodat slechts 12 mannen en 3 vrouwen nog leefden, toen Thomas Cavendish met zijn scheepje Desire de baai bezocht; de overigen waren van honger en ellende omgekomen en wordt hun lot door den naam van de baai (hongersnoodbaai) in treurige herinnering gehouden. In deze zelfde Port Famine werd door Chili in 1843 eene strafkolonie opgericht, die te niet ging, toen eenige jaren daarna de gedetineerden den gouverneur, den pastoor en vele anderen vermoordden en de nederzetting verwoestten. Er werd een oorlogsschip afgezonden ter strafoefening. Met de Duitsche volkplanting te Punta Arena werd de strafkolonie verbonden; er werd garnizoen geplaatst. Lieden uit Chiloë, voor die volkplanting zeer geschikt geoordeeld, werden door het toestaan van bijzondere voorrechten uitgelokt om de nederzetting te vergrooten; er werden in de nabijheid steenkolen ontdekt, wat tot een nader onderzoek leidde; er vormde zich eene exploitatie-maatschappij dezer mijn; en thans is het eene niet onbelangrijke plaats, groot 1500 zielen, waaronder 100 soldaten en 80 bannelingen, welke kolonie in belangrijkheid zal toenemen, zoodra de geprojecteerde stoomsleepmaatschappij door de straat van Magelhaens zal zijn tot stand gekomen en de exploitatie van steenkolen daardoor nog meer bevorderd wordt, zooals thans de mailbooten veelal Sandy-Point aandoen om kolen in te nemen. Deze kolen zijn nu nog niet van eene beste kwaliteit, doch komen in den nood uitnemend te stade en verbeteren jaarlijks, naarmate de mijn ouder wordt. Daarbij wordt er te Sandy-Point veel ruilhandel gedreven met de Tehuelches, die huanacovleesch en -huiden, en struisvogelvederen en -vellen komen inruilen tegen suiker, koffie, zeep en tabak; aan gemunt geld hebben de inboorlingen geene behoefte, en de verkoop van sterke dranken is door het Chiliaansche gouvernement gestreng verboden. Van tijd tot tijd komen groote gezelschappen Indianen te Sandy-Point, veelal om huiden te ruilen. Zoo waren er 4 dagen voor onze komst een honderdtal gekomen en weder vertrokken, achterlatende 2 vrouwen ter bereiding en verzorging van huiden. Wij zagen deze welgebouwde menschen en gelooven gaarne wat wij vernamen

omtrent den aard der Indianen, dat ze zijn een schoon, zachtaardig, krachtig en moedig ras.

Bougainville zegt: „Deze lieden waren van eene fraaie gestalte; onder „degenen welke wij gezien hebben, was niemand korter dan 5 voet 5 à 6 „duim, noch langer dan 5 voet 10 duim; doch het scheepsvolk van de Etoile „had er verscheidenen van 6 voet gezien. Hetgeen zij reusachtigs hebben, is „de ontzaglijke breedte van schouders, de grootte van het hoofd en de „dikte der ledematen. Zij zijn sterk en welgevoed; hunne zenuwen zijn stijf „gespannen en hun vleesch is vast en gespierd; zij zijn de menschen die, „aan de natuur en volsappige voedsels overgelaten, den volkomen groei, „waartoe zij bekwaam zijn, verkregen hebben; hun gelaat is noch stuursch, „noch onaangenaam en dat van verscheidenen zelfs fraai; hun aangezicht is „rond en een weinig plat; levendige oogen, uitnemend witte breede tanden, „lange zwarte haren, om het voorhoofd opgebonden. De huidskleur trekt naar „koperkleur. Niettegenstaande de gestrengheid der luchtstreek zijn zij van „af de middel tot boven steeds naakt. Zij bezigen gordels van guanaco- of „sourillo-vellen en laarzen van de huid van paarde- of pumapooten; ze riepen „onophoudelijk „chaöuä."" Met deze getuigenis komen de beschrijvingen overeen, die King, Fitz-Roy en Darwin in 1833 en Musters in 1873 van hen gaven.

Er zijn wellicht nimmer grootere onwaarheden door sommige reisbeschrijvingen verspreid, dan omtrent de bewoners van de Zuidpunt van Zuid-Amerika. Reeds hun naam is onjuist. Deze moet zijn Tehuelches en niet Patagoniërs. Patagon beteekent groote voet en is afgeleid van hunne voetstappen, omdat ze in dubbele laarzen loopen. De tweede onjuistheid is hunne lengte; deze is niet zoo fabuleus groot. In 1520 vermeldde Pegafetta, dat de kleinste bewoner van het zuidelijkste gedeelte van Zuid-Amerika langer was dan de langste Castiliaan. Drake in 1578 dat ze niet langer waren dan sommige Engelschen; Krijvet in 1591 dat ze 15 à 16 span (?) hoog zijn; van Noort in 1598 dat de inboorlingen eene groote lengte hadden. Schouten in 1615 maakt melding van geraamten, 10 à 11 voet lang. Narborough in 1669 dat mr. Wood langer was dan één der inboorlingen. In 1750 gewaagt Falkner van een Kaïque, die 7 voet en eenige duimen lang was en in 1761 Byron van een opperhoofd van 7 voet, terwijl weinigen korter waren. Wallis nam in 1766 de maat van de langsten; een was 6 voet 7 duim, meerderen 6 voet 5 duim; de gemiddelde lengte was 5 voet 11 duim. Viedma vond in 1783 de gemiddelde lengte 6 voet. d'Orbigny trof in 1829 niemand aan, die 5 voet 11 duim te boven ging; de gemiddelde lengte was 5 voet 4 duim. Fitz-Roy en Darwin constateerden in 1833 de gemiddelde lengte grooter dan bij eenig volk, zijnde 6 voet, enkelen waren langer, weinigen korter.

Ze zijn geharde ruiters en geoefende lazo- en bola-jagers.

De productie van de kolenmijn te Sandy-Point is nog niet in staat, de onkosten van de nederzetting te bestrijden. We zagen een spoorweg liggen, van af een paalhoofd opwaarts het boschrijke gebergte in, werwaarts de locomotief de ledige wagens in een half uur ter plaatse brengt. De locomotief retourneert terstond; op gezette uren rollen de volle kolenwagens den weg af.

De aanleg der plaats is alweder in vierkante blokken, waarvan nog weinige met eenvoudige woningen bezet. De gouverneur, Don Diego Dublé Almeida, een majoor der Chiliaansche artillerie, ontving ons zeer gastvrij; wij gebruikten een smakelijk diner en vonden des avonds een gezelschap van heeren en dames die muziek maakten. Des middags op onze wandeling had ik eene vrouw van een der colonisten opgemerkt, bezig met het naaien met eene naaimachine. Op de uiterste zuidpunt van Amerika, te midden van besneeuwde bergen en van Indianen, vonden we dus een spoorweg, een concert en eene naaimachine.

Op de reede van Sandy-Point lag een Chiliaansch oorlogsschip van betrekkelijk geringe afmetingen, doch van de nieuwste constructie, in Engeland vervaardigd en uitmuntend bewapend. Op de ontwikkeling der zeeofficieren viel nog al wat aan te merken; de Chiliaansche officier, die ons kwam complimenteeren bij onze aankomst, sprak slechts enkele woorden Engelsch en Fransch, kende onze vlag niet en had nog nooit van Nederland gehoord. Toch wist men ons eenige belangrijke bijzonderheden dezer vaarwaters te geven.

26 Januari. We verlaten heden morgen 6 uur Sandy-Point met verlies van een schepeling, die, met verlof aan den wal zijnde, niet aan boord terugkwam en waarom we den Gouverneur verzochten dezen, als hij terecht kwam, ons na te zenden naar Valparairo per mailboot.

De wind was zuid, we moesten zuidwaarts op; het woei vrij wat, en ten 12 uur waren we 9 mijl verder, bij kaap Isidâo. Wij stoken kolen van Sandy-Point, 6 dollar de ton, 70 ton meegenomen; ze zijn niet best, doch we doen het er toch mee, nu het er nog al op aankomt. Ik was sedert 5 uur op 't dek. Er is veel op te merken. Overal hooge bergen om ons heen, vooral in 't Zuiden, met sneeuw bedekt. Het is koud. We stoomen dicht langs de kust van 't vasteland; landtong na landtong wordt zichtbaar. Mijn kijker is steeds op de bergen gericht, wier benedenhelft met geboomte begroeid is, en aan wier toppen ijsplekken en watervallen te zien zijn. Het is een verrukkelijk varen.

Ten 3 uur komen we ten anker in het St. Nicolaasbaaitje, 2 mijl ten

O. van kaap Froward. We waren een landtong gepasseerd, waarop honderden zeehonden zich in de zonnestralen koesterden. Onze ankerplaats is in de nabijheid van een klein eilandje, alwaar een paar doode boomen uitsteken, aan een van welke eenige plankjes zijn gespijkerd. Er wordt beproefd met een paar sloepen, vol matrozen en mariniers, te landen aan de vaste kust, om hout te kappen, tot eenig amusement; doch de steile oever, met scherpe steenen en kelp bezet, is ongenaakbaar, omdat het nog al waait, en voor het riviertje achter in de baai ligt eene bank, zoodat niets overblijft tot uitspanning der manschappen, dan te landen op dit eilandje, genaamd Sanchez en hier mosselen te rapen. Aan den boom wordt ook een plankje gespijkerd, waarop deze woorden: „Dutch man of war Curaçao, 26 January 1875." Op de overige 7 plankjes leest men: H. M. S. Nassau, January 1869; Vaudreuil 22 Sept. 1871; M. S. Richmond, Aug. 28 1873; left Boston Dec. 15 1873, Febr. 13 1874. Sch. H. Bluff, S. H. Merville; Pelcomongo, Cangnez, Venpinossa, 3 Dec. 1874, C. L. Rodriguez. Peruana; H. M. S. Rocket 20 January 1875. — Tevergeefs wordt aan boord moeite gedaan om visschen of vogels te vangen. Van het eilandje worden eenige bloeiende struiken meegebracht.

Van uit de St. Nicolaasbaai hebben wij een heerlijk gezicht in het zuiden, over het kanaal, op de hooge bergen en pieken van de eilanden van Vuurland. Een dezer, de verste, Mont Sarmiento, omstreeks 7000 voet hoog, vertoont zich geheel wit. Lange rijen bergen, met piekvormige kammen, sluiten zich rechts en links aan dien berg en vertoonen uitgestrekte sneeuwvelden. De dalende zon werpt heldere strepen en donkere schaduwen op het witte veld. Verheven, majestueus schouwspel! In onze onmiddellijke nabijheid verheffen zich mede rotsgevaarten, doch grootendeels met geboomte begroeid; alleen de spitsen, 600 à 800 voet hoog, met sneeuw bedekt. Het is koud in de lucht, en toch zijn we hier in het hartje van den zomer. De wind is zuid en brengt koude aan: het ijzige zuiden.

Waarom is het Zuider-halfrond kouder dan het Noorder? Volgens J. Adhemar, die Revolutionen des Meeres, Leipzig 1843, is hiervan de oorzaak gelegen in het verschil van de lengte van herfst en winter in het noorden van die van het zuiden. Herfst en winter duren in het zuiden zeven dagen langer dan lente en zomer; in het noorden duren herfst en lente zeven dagen korter dan lente en zomer. De gezamenlijke tijd van herfst en winter is dus in het Zuider-halfrond 41 dagen langer dan in het Noorder-halfrond. Hierdoor is de jaarlijksche, gemiddelde temperatuur in het zuiden geringer dan in het noorden. Dit verschil in den duur der jaargetijden aan

beide Polen is gelegen in den in 21000 jaren volbrachten cyclus der van het westen naar het oosten (de tegenwoordige) en van het oosten naar het westen draaiende lengteas der aardbaan (langzame verschuiving van den dierenriem). Het tegenovergestelde van thans, (dat n.l. herfst en winter aan de Noordpool 14 dagen langer aanhouden dan aan de Zuidpool en dus het Noorder-halfrond zooveel kouder is dan het Zuider, als dit thans kouder is dan het Noorder) zal plaats vinden over 10,500 jaren en heeft plaats gevonden vóór 10,500 jaren. Astronomische waarnemingen hebben geleerd, dat in 1248 lente en zomer in het Noorder-halfrond den grootsten duur hebben gehad en 8 dagen langer duurden dan herfst en winter. Sedert wordt dit verschil geringer, totdat aan beide Polen herfst en winter even lang duren als lente en zomer, wat in het jaar 6498 zal moeten geschieden; hetzelfde zou dan plaats gehad hebben 10,500 jaar vroeger, of ongeveer 4000 jaar voor de geboorte van Christus.

De natuurkundigen beweren dan ook vrij algemeen, dat deze streken in de ijsperiode verkeeren.

Bongainville vond reeds het algemeen voorkomen, vooral „van de eilanden „van Tierra del Fuego, verschrikkelijk; de bergen zijn er bedekt met eene „blauwe sneeuw, zoo oud als de wereld."

Omtrent het klimaat van straat Magelhaens geven de volgende waarnemingen, gedurende eenige jaren te Sandy-Point gedaan, inlichting:

Gemiddelde maandelijksche temperatuur: C.

	Jan.	Febr.	Maart	Apr.	Mei	Juni	Juli	Aug.	Sept.	Oct.	Nov.	Dec.
Gemiddelde.	11.42	10.52	9.09	7.88	4.12	2.34	2.81	2.81	4.50	8.07	9.38	9.50
's Morgens.	11.93	11.59	10.14	7.78	3.86	1.97	2.66	2.83	5.33	9.04	10.77	10.94
's Middags.	13.31	13.03	10.67	9.88	5.36	3.72	3.86	3.86	5.81	9.63	10.88	10.88
's Avonds.	9.03	6.93	6.47	5.98	3.15	1.33	1.91	0.73	2.37	5.54	6.48	6.69

Het geheele jaar. 7.24. Zomer 10.97. Herfst 7.03. Winter 2.77. Lente 8.18.

Toestand van den dampkring, hoeveel dagen:

Hemel	Jan.	Febr.	Maart	April	Mei	Juni	Juli	Aug.	Sept.	Oct.	Nov.	Dec.
Onbewolkt.	6	1	5	2	5	6	6	7	5	2	0	1
Veranderlijk.	9	8	10	11	9	8	7	8	10	8	10	5
Geheel bedekt.	16	19	16	17	17	16	18	16	15	21	20	25

Gedurende het geheele jaar 46 onbewolkte dagen, 103 veranderlijke en 216 geheel met wolken bedekt.

Gevallen regen in m. m.

Het geheele jaar. 494.3.	Jan.	Febr.	Maart	April	Mei	Juni	Juli	Aug.	Sept.	Oct.	Nov.	Dec.
	31	14.5	35.7	17.8	27.5	56.6	64.5	13.5	64.	92.	31.5	45.7

Deze opgaven maken zeker op groote nauwkeurigheid geene aanspraak en loopen over een te gering aantal jaren; het klimaat aan den zuidkant van de straat is veel kouder en veel ruwer, terwijl het westelijke gedeelte van de straat mede kouder, mistiger is, dan het oostelijke gedeelte, kaap Froward tot punt van scheiding nemende.

Den 27sten Januari was wel de belangrijkste dag van onze vaart door de vermaarde straat. Ik was van af 's morgens 3 uur op het dek. Het was koud, 4° C. Ten vier uur was de Curaçao weder onder stoom, den strijd tegen wind en stroom hernieuwende. Weldra stoomden we om de zuidelijkste punt van het vasteland van Amerika heen: we rondden kaap Froward, op zeer korten afstand onder dit gevaarte heen stevenende; van af een hoog voorgebergte stak een eenzaam rotsgevaarte een eindweg in het water uit. Zoodra was dit indrukwekkende voorgebergte niet door het Noorden heen, of de kille, vochtige westewind verving den frisschen zuidelijken wind van de beide vorige dagen. Plotseling was de heldere hemel beneveld, de klimaatsverandering duidelijk waarneembaar. Echter hield deze vochtige koude niet lang stand; naarmate de hooge bergen van weerszijden elkander weder naderden en de zon inmiddels hooger klom, nam de westewind in kracht af, zoodat er zelfs in het Crooked-rek eene aangename weersgesteldheid heerschte.

De vaart is heden in de hoogste mate verheven en grootsch: aan weerskanten rijzen op korten afstand de met sneeuw omkranste berggevaarten uit het water, en in de verte, vooral om de Zuid, op de eilanden van Vuurland, ziet men de bergkammen van korte pieken, alle besneeuwd; hier en daar

een geheel witten berg. Telkens verandert de koers en telkens opent zich een nieuwe weg; weldra is de gezichtskring alom begrensd door bergen, alle kale rotsen, vooral om de Zuid; enkele nog van beneden met geboomte begroeid. Vooruitstevenende, verandert ieder oogenblik het tooneel. Robben en enkele watervogels schijnt het eenige te zijn dat leeft. De geheele natuur is ijzig verheven, indrukwekkend, majestueus! Het vaarwater wordt al nauwer en nauwer. Bij het eiland Groot-Foeri zien we eene branding voor ons, veroorzaakt door eene ontelbare menigte zeehonden; op het eiland ontwaren we rook en weldra ook eene sloep met menschen, een rood vlaggetje vertoonende. Het is eene oude walvischvaarderssloep, bemand met 9 Fueges (Vuurlanders), 4 vrouwen en 5 mannen, met robbevellen gedeeltelijk bedekt, in hunne gillende gebarentaal bedelende om „tabak"; ze ontvangen brood en tabak en geven een paar pijlen in ruil. Behalve een oude man, hebben ze allen goedige gezichten (zooals onze medelijdende belangstelling meent), dikke hoofden, lichtroodachtig tanige gelaatskleur en eene kleine, slecht geproportionneerde gestalte. In hun sloep lagen doode robben en bevond er zich een smeulend vuur, dat een hunner gedurig oprakelde, terwijl een ander ijverig bezig was met behulp van een stuk robbevel het water uit de lekke sloep te hoozen. Dit volkje moet het in den winter uiterst erbarmelijk hebben. Men noemt het thans hier zomer; ik heb allles diks en warms aangetrokken en nu was het heden een mooie dag. Deze Vuurlanders maakten in de hoogste mate ons medelijden gaande. Ze staan wel op den laagsten trap van menschelijke ontwikkeling. Het land verkeert dan ook in de ijsperiode.

Fitz-Roy, P. King en Darwin, die omstreeks 1830—33 meerdere tochten rondom Vuurland maakten, waren menigwerf met de inboorlingen in aanraking, van welke ze zelfs een viertal naar Engeland opzonden, die na een drietal jaren terugkeerden. Genoemde schrijvers stellen deze Indianen lager dan de oorspronkelijke bewoners van Nieuw-Holland. Hun wapen was de steen, dien ze met de handen een ongelooflijk eind wegslingerden. In een zeker aantal zich verzamelende, waren ze vijandig. Van de uitwerking van schietgeweer hadden ze niet het minste begrip. Als ze den kogel van een geweeer of van een kanon, op grooten afstand afgeschoten, in hunne nabijheid waarnamen, dan namen ze steenen op en wierpen deze terug. In den Vuurlander kan men nauwelijks den mensch herkennen. Op deze eilanden bestaan onderscheidene stammen, die onderling zeer verschillen en westwaarts zich aansluiten aan de Indianen rondom het Smiths kanaal.

Bougainville zegt van de Vuurlanders, die hij even als wij in de straat van Magelhaens ontmoette: „Deze wilden hieven het geschreeuw „Pecherais" aan;

„ze zijn klein, leelijk en mager en hebben een onverdragelijken stank; ze zijn „bijna naakt, hebbende geene andere kleeding dan slechts vellen van zeewolven „al te klein om hen te bedekken. Deze vellen dienen mede tot daken hunner „hutten en tot zeilen hunner praauwen. Ze hebben ook vellen van den huanaco, „doch in zeer klein getal. Hunne vrouwen zijn afschuwelijk en de mannen „schijnen weinig achting voor haar te hebben. Deze vrouwen varen met de „prauwen en zorgen voor alles; hoe koud het water ook zij, de vrouwen „zwemmen rondom de prauwen om ze uit het wier te bevrijden en van water te „ontlasten. Op het land verzamelen de vrouwen hout en schulpvisch zonder „dat de mannen zich hiermee bemoeien. Zelfs de vrouwen, die kinderen aan „de borst hebben, zijn van deze bezigheden niet ontslagen; zij dragen het „kind op den rug, toegevouwen in het robbevel, dat haar tot kleeding dient.”

De bewoners van Sandy-Point zijn weinig gesteld op hunne overburen: soms komen er kano's in de nabijheid landen en stelen dan alles wat ze kunnen.

Na onze ontmoeting met de sloep met Vuurlanders, die een klein half uur langs zij had gelegen, terwijl we stopten, kwam ons de mailboot tegen van de Engelsche Zuidzeelijn, Illiman genaamd, vol passagiers, die we nabij passeerden, zoodat persoonlijke groeten gewisseld werden. Deze boot zal onze brieven, die we te Sandy-Point achterlieten, voor het vaderland bestemd, medenemen.

Op den verderen tocht heden, passeerden we weldra het nauwste gedeelte tusschen het Crooked-rek en het lange rek; hier is de straat 2000 meter breed, nog nauwer dan in de eerste Narrow. Van de geheele straat Magelhaens is het Crooked-rek het schilderachtigste gedeelte.

In het lange rek, waar in den regel dikke mist heerscht, was het nu helder, gelijk wij het tot nu toe in alles buitengewoon gunstig treffen. Toch is het in dit WNW.-waarts loopende rek bitter koud; tusschen de met sneeuw bedekte bergen zagen we rechtuit het kanaal open, doch er kwam haast geen einde aan. Eerst ten 5 uur waren we ongeveer aan het eind van het lange rek, en nu werd er, omdat de barometer niet gunstig stond, eene ankerplaats gezocht aan den zuidelijken oever, (van het eiland Desolation). De beide sloepen met het handlood vooruit, werd de Curaçao geloodst binnen eene kleine, vrij diepe kom, langs een smallen, betrekkelijk langen toegang. Deze kom, cirkelrond, is juist groot genoeg om er te zwaaien met behulp van een werpanker. Op 15 vadem wordt het anker geworpen. Van alle kanten rijzen de bergen schier loodrecht omhoog, tot ongeveer 1000 voet.

Het baaitje draagt een zeer eigenlijken naam: „Port Angosta”. Ik noemde het een paar dagen na onze komst den leeuwenkuil, en niet zonder

reden. Naast ons zien we een prachtigen waterval, op 100 voet hoogte; de ruischende stroom, ongeveer 4 meter breed, is in de hutten hoorbaar. Hedenavond zaten we ten 9 uur aan de eettafel, toen het schip zich, zoo we meenden, in veiligheid bevond. Het binnenloopen van de Curaçao in dit baaitje of kommetje, waarvan de nauwelijks zichtbare ingang zoo smal en nauw is, mag wel een meesterstuk van manoeuvreeren worden genoemd: met kalmte, zonder haperen, ging alles in zijn werk. Trouwens deze tocht door zulk een moeielijk vaarwater, alleen bekend uit de kaarten, is wel een bewijs dat de kommandant en de eerste officier de kaarten en de zeilaanwijzingen nauwkeurig hadden bestudeerd; geen oogenblik was men in het onzekere omtrent de verkenningspunten en met zelfvertrouwen werd gekoerst, omdat men ieder oogenblik wist, waar men zich bevond. Dit is mede wel een bewijs van de nauwkeurigheid der Engelsche kaarten.

De Curaçao is het eerste Nederl. oorlogsschip dat door straat Magelhaens gaat, en dat wel in westelijke richting!

28 Januari. Des namiddags nadat de regen was opgehouden, die ons den geheelen dag aan boord gehouden had, maakte ik eene excursie; ik bezocht den waterval en beproefde tevergeefs de rotsen te beklimmen, ten einde boven den waterval te komen, alwaar zich een meertje moest bevinden. Het was een verrukkelijk gezicht, dat bruisende water in breede, witte stroomen van de rotsen te zien storten, in een drietal salto's, te midden van woeste, steile rotsgevaarten, die van alle kanten schier loodrecht omhoog gingen, hier en daar, in de gleuven, begroeid met vervormde boomstruiken. Begeleid door een flinken matroos, een Noorman, die een bootshaak had meegenomen, hernieuwde ik de poging op eene andere plaats, waartoe we moesten landen achter een langen rotstong; hier voerde een kanaalvormig diep water tot eene ondiepe kreek, die zeer verraderlijk was, want in de blauwe granietklei zouden we zijn weggezakt. Er hadden zich eenige adelborsten bij ons gevoegd en nu begaven we ons naar boven, ten einde langs een omweg boven de watervallen te komen. We klauterden door het dichte struikgewas, over de met een voet dikke laag mos bedekte steenen (hoekige groote rolsteenen), welke moslaag als een spons vol water was. In zigzag kwamen we eindelijk 600—700 voet hoog, bij welk opklimmen ik veel dienst had van mijn Noorman en zijn haak. We werden evenwel door eene met struikgewas gevulde rotsspleet gescheiden van eene opene helling, die ik van af het schip als geschikt voor ons doel had opgemerkt. We moesten dus terugkeeren, welk dalen met zeer veel moeite gepaard ging en groote voorzichtigheid vereischte. Zulke excursies geven eene aangename afwisseling aan het scheepsleven gedurende een lange reis.

31 Januari. Sedert drie dagen worden we op eene verontrustende wijze gekweld door hevige val-dwarrelwinden (williwaws). Terwijl de weersgesteldheid regenachtig en ruw is, de barometer sterk dalende, en ongetwijfeld in den nabijgelegen Zuider Oceaan stormen heerschen, waarvan de hoofdstroom over onze hoofden voorbijgaat, zijn het toch de afdwalende nevenstroomen van den stormwind, die ons het leven in Post Angosta zeer onaangenaam maken. Plotseling wordt het schip bewogen door den hevigen dwarrelwind, die een minuut lang, soms iets langer, aanhoudt en alles doet schudden en beven; het schip rukt met geweld in de kettingen en giert en zwaait, met groot gevaar om met het achterschip tegen de rotsen te stooten en de schroef te beleedigen. Steeds derhalve stoom op, om op het eerste teeken te kunnen draaien; — gedurig anker lichten, anker werpen, trossen op werpen vooren achteruit brengen, voor- en achteruit stoomen, om het rukken in de ankerkettingen tegen te gaan bij het gieren ven het schip, en het telkens eene betere plaats te geven, als de ankers zijn doorgegaan. De nachten, hoewel niet lang, zijn hier, in dezen kuil, stikdonker en vervullen ons met groote zorg. Gistermorgen brak er bij een hevigen williwaw een ankerketting. Terstond stoomen om vrij van de rotsen te komen, waardoor mede de tweede ketting brak. Gelukkig was het rustanker, dat den vorigen dag gevallen was, en weer opgehaald, doch nog niet bezorgd, gereed en werd dit op de goede plaats gebracht. Een der werpen met vollen tros ging ook verloren, omdat men den tros moest laten slippen. Zoo waren we twee van de vier ankers kwijt, en wel de zwaarsten, daarbij 55 vadem ankerketting, een stopanker van 500 kilo, nieuwen tros en eenige handlooden en loodlijnen. Welk eene verraderlijke kom! Het verlies van drie ankers in één oogenblik maakte op ons allen een zeer pijnlijken indruk. Diep werd de beteekenis van het anker voor het behoud van het schip gevoeld. Op den rotsgrond houdt het anker niet, of geraakt bekneld tusschen de steenen, terwijl de ketting stuk schuurt tegen het graniet. Ik wenschte deze verraderlijke plaats tegen den loyalen oceaan te verruilen!

Zoodra er gelegenheid was, gisteren, was men bezig om het stopanker op te visschen; 2 sloepen, met eene lijn, in 't midden door een paar kogels bezwaard, waardoor het gelukte om de boei te vangen, die door de kelp was onder water gesleept. Daarna was men bezig om naar de zware ankers te duiken. Een stoker was twee uur lang onder water; hij zag de kettingen; de man verhaalde mij, dat het beneden een even prachtig rotsgezicht was als van af het dek naar boven. Dit werk wordt heden vervolgd. De gebezigd wordende toestel, die van Rouquayrol-Denayrouse, bevalt zeer goed. Op een

stoel zittende word de in een ondoordringbaar kleed gehulde man (met koperen helm en 4 kijkglazen, terwijl de handen vrij blijven, zijnde de mouwen van het gummi-pak door stevige elastieke ringen om de polsen bevestigd) tot op eene bepaalde diepte naar beneden gelaten en rondgevoerd met de sloep, waaraan hij hangt, en waarin de luchtpomp staat, die door eene stevige elastieke buis den duiker de dampkringslucht toevoert, onder eene drukking, die de drukking van het water tegen eene klep van den helm moet overwinnen, zoodat het boven den duiker aan de oppervlakte des waters steeds borrelt.

Aan de luchtperspomp is een manometer, die de drukking van de lucht in de buis aangeeft en waarnaar de beweging van de pomp geregeld wordt. Aan elke diepte beantwoordt eene bepaalde drukking. Goed bestuurd en behandeld, is het duiken op deze wijze zeer veilig; het eenige bezwaar is de koude van het water, waartoe het pak met zware wol is gevoerd en de man vooraf in zware wol gekleed wordt. De ontbloote handen zijn echter aan het water blootgesteld en is de bloedsomloop in deze daarbij belemmerd door de omsnoering, zoodat ze ten laatste gevoelloos worden. Na 2 uur duikens was onze duiker zeer wel, op de koude handen na; ik gaf hem terstond een glas warmen rumgrog. Het uit- en aantrekken van het pak kost nog al moeite. Er bevinden zich in dat pak drie gaten, voor het hoofd en de beide handen. Om deze openingen is het elastiek zeer zwaar; de polsen worden omklemd en tevens de bovenste borststreek, die vooraf met een rondgaand veerkrachtig kussen wordt bedekt. Tevens heeft de helm een elastiek rondgaand verlengsel naar beneden, wat mede over het pak heen, op de sleutelbeen- en nekstreken drukt en door banden onder de oksels door, bevestigd wordt. Onderaan worden looden schoenen bevestigd, mede boven aan borst en rug is lood aangebracht. De man blijft dus geheel droog en wordt door de verhoogde drukking der overal tusschen zijn pak en het lichaam indringende lucht beveiligd tegen de drukking van het water op groote diepten. Aan den toestel, die in 3 kisten wordt gepakt, is ons slechts 20 vadem buis meegegeven, veel te weinig: er kan daarmee slechts tot op eene diepte van 10 vadem gewerkt worden.

Het gelukte een der kettingen te vinden, aan een tros te bevestigen, met plan om den volgenden dag het schip er boven te brengen en den ketting met het anker binnen te halen.

1 Februari. Toen hedennacht de barometerstand gunstiger werd, nadat we een halven dag van williwaws waren verschoond gebleven, werd er besloten deze verraderlijke ankerplaats te verlaten, en zulks, ten einde grootere onheilen

te voorkomen, niet uit te stellen door naar het anker te visschen. Reeds ten 5 uur stoomden we uit den leeuwenkuil en waren tegen den avond buiten de straat, in de Stille Zuidzee, die echter op deze hoogte in den regel alles behalve stil is. Tot 12 uur troffen we het zeer goed, zacht weder, doch toen wij de kaap der Pilaren voorbij waren, kwam de noordewind met veel regen en hooge deining der zee.

Straat Magelhaens is in alle opzichten zeer belangrijk:

1°. Voor den zeeman. Wind en stroom, bodem en kust, alles is eigenaardig. In westelijke richting is de wind steeds tegen. In den oostelijken toegang is de stroom geweldig en het waterverval zeer groot. Overal vindt men kelp, waar het gevaar begint; deze soort van zeewier (fucus gigantea) heeft stengels van 30 vadem lengte en bladen van een meter, met luchthoudende verdikkingen, waardoor het gewas van af den bodem loodrecht omhoog gaat naar de oppervlakte des waters; als het gezien wordt moet de zeeman op zijne hoede zijn. De talrijke kanalen en inhammen doen de opmerkzaamheid verdubbelen; alsdan is er geen gevaar, door de onovertreffbare opnemingen der Engelsche marine en de hiernaar vervaardigde nauwkeurige kaarten.

2°. Voor den natuuronderzoeker. Het is een rijk veld voor geologische, anthropologische, zoölogische en botanische onderzoekingen, waarmede, onder anderen door de Engelschen King, Fitz-Roy en Darwin, een goed begin is gemaakt.

3°. Voor den industrieel en de handelaar. Even als het land ten Noorden dezer straat nu reeds een twistappel is voor Chili en de Argentijnsche confederatie, zoo is die reeds een terrein voor kolonisatie. Sedert 3 eeuwen zijn daartoe pogingen aangewend; met onstuimige drift vingen de Spanjaarden daarmede aan. Doch door den geregelden stoompakketdienst langs de straat is het nu eerst mogelijk geworden dat nederzettingen wortel schieten en de rijkdommen des lands: hout, visch, steenkolen, exploiteeren. Tegenover de guurheid van het klimaat staat de uitgebreide kust, die aan weerszijden, in de Zuidzee en in den Atlantischen Oceaan, weldra aansluit aan beschaafde landen.

XI. REIS VAN KAAP PILLAR NAAR VALPARAISO.

53° tot 33° Z. Br. 74°—81°—71° W.L.

Van den 1sten tot den 15den Februari 1875.

Deze trek, lang 434 geogr. mijlen, werd in ruim 14 dagen afgelegd, waarbij van den 3—6 en 14—15 Februari onder stoom. Zoodra was de Curaçao niet door de straat van M. gestevend, of we ontmoetten aan de westkust van Amerika's zuidpunt de holle wateren van den Grooten Oceaan, hevig ontroerd door storm uit het Noorden.

2 Februari. Hedennacht stak een storm uit het Noorden op en bleef tot hedennamiddag 5 uur voortduren; we lagen nu eens voor dit, dan weder voor dat zeil. Hooge zeeën, korte golvingen, zwaar slingeren; het ontbijt vloog over de stormlatten heen. De blauwe golven kijken nieuwsgierig over de verschansingen; men neemt alle mogelijke voorzorgen in het bevestigen van batterij en barring; de barometer daalt langzaam tot 743.5.

3 Februari. De wind in kracht iets afnemende; de lucht wordt helderder, de barometer rijzende. Wind WZW. Er wordt op een zoogenaamden uitschieter gewacht; de zeilen zijn geborgen en even stoom genoeg om gang in 't schip te houden. Wij slingeren den geheelen dag vreeselijk. Met groote moeite kan men zich staande houden. Er wordt eindelijk over den goeden boeg (stuurboord) gelegen, doch zoo scherp mogelijk; ten einde zooveel mogelijk west te halen. Toch zijn we een eind weegs om de Zuid geraakt, haast tot aan de parallel van kaap Hoorn.

4 Februari. Heden is het bij uitstek guur, vochtig weder met hevigen wind, steeds holle zee, weer dalende barometer; gelukkig kunnen we over den goeden boeg liggen, waardoor we niet meer zuid halen. We hebben gezelschap aan albatrossen, (diomeda glacialis) waarvan het mij gelukt, niettegenstaande het hevige slingeren, een te vangen. Zoo ving ik in 1850,

ten zuiden van de kaap de Goede Hoop, aan boord van de Ardjoeno, een groot aantal dezer reuzenmeeuwen. Die van de kaap de Goede Hoop zijn wit, deze grootendeels grauw gekleurd.

5 Februari. We hebben een vrij goed etmaal gemaakt om de Noord-oost, welke koers echter nog niet deugt, waarom heden avond de zeilen geborgen worden, opdat we stoomende meer west krijgen. Er schijnt hier veel stroom om de oost te gaan.

Er wordt eene zeer onaangename ontdekking gedaan, dat n.l. het schip belangrijk geleden heeft, zoogenoemd zwak in de lendenen geworden is, kenbaar aan het hevige stooten van het roer, zoodra de snelheid grooter is dan 7 mijl. Inzonderheid is zulks het geval wanneer stoom- en zeilkracht tegelijkertijd werken. Dit is waarlijk eene treurige ontdekking, met het oog op den langen weg, dien de Curaçao nog te maken heeft.

7 Februari. Hedenmorgen vroeg ging de schoorsteen neer en werden de zeilen gezet.

8 Februari. Hevig slingeren, gisteren en heden.

9 Februari. Sedert ruim eene week zijn we de slachtoffers van het geweldige slingeren.

Hedenmorgen werden we tot overmaat van ellende, ten 4 uur, letterlijk uit de hutten gespoeld door eene geduchte stortzee, die aan B.B. op de hoogte van den valreep werd overgenomen, een dozijn mariniers, die stonden te halen aan de brassen, tegen stuurboords verschansing sloeg, en van af de groote tot aan de bezaansmast het dek bedekte, door de koekoeken der adelborsten en der officieren en door de voor- en achterlongroomtrappen naar beneden drong, longroom en voorlongroom langs spoelende en zelfs tot in den achterkoebrug doordringende.

Dit koopje hadden we te danken aan eene onoplettendheid van den roerganger.

Gisteravond en hedennacht lagen we bij voor het gereefd grootbarkzeil; de stormwind was hevig, hoog en kort waren de golven, weerbarstig was de kiel, die zeer moeielijk lag. Heden neemt de wind gelukkig in kracht af, is in den voormiddag ZW., de lucht wordt helder, de zon schijnt vriendelijk en zal de hooge zee nu allengs ook wel wat afslechten. Alle onderzeilen staan des namiddags weder bij, met de marszeilen in top; het schip loopt 7 à 8 mijl, nu en dan dreigende schuddingen vertoonende; dan moet de vaart verminderd worden, door zeil te minderen. Koers NNW.

Gedurende deze stormdagen waardeerden we het ten zeerste dat de reis

door straat Magelhaens was genomen geworden. Immers de gezondheidstoestand onzer bemanning bleef uitmuntend. Het bleek nu ten volle dat deze gezond bloed had. Ik betwijfel op goede gronden of zulks wel het geval zou geweest zijn, indien we den tocht rondom kaap Hoorn hadden moeten doen, die, indien ze voor ons mogelijk geweest ware, vermoedelijk een 3 à 4 maal langeren duur zou gehad hebben.

De reis rondom de zuidpunt van Amerika, in welk jaargetijde ook, in welke richting ook plaats vindende, heeft voor alle schepen, wellicht met uitzondering van de met een hoog stoomvermogen voorziene mailbooten, steeds vele bezwaren, die door eene bespoedigende, inkortende vaart langs het op geringere breedte gelegene kanaal van Magelhaens wel veel worden verminderd, doch altijd blijven wegen, n. l. door het ontstaan van ziekten onder eene talrijke bemanning en wel door het ontstaan van scheurbuik.

Bij nagenoeg alle beschrijvingen van reizen, in vroegeren en lateren tijd om de zuidpunt van Amerika ondernomen, alwaar door de holle zee, den hevigen wind, en den kouden, vochtigen dampkring, zooveel van de opvarenden gevergd wordt, ontmoet men steeds de vermelding van vele ziekten en onder deze van scheurbuik bovenaan, waardoor voor de overblijvende gezonden de bezwaren en de ellende nog werden verdubbeld.

Deze tocht nu, rondom de zuidpunt van Amerika, is volbracht, en de gezondheidstoestand is uitmuntende gebleven. Waaraan is dit niet genoeg te waardeeren voorrecht toe te schrijven?

Uitgaande van de overtuiging, dat scheurbuik reeds maanden lang voor het gevreesde te voorschijn komen moet worden behandeld, is reeds van af de indienststelling van de Curaçao met vereenigde krachten nauwlettend zorg gedragen voor een frisch en zuiver tusschendeks, voor eene krachtige voeding, voor eene steeds doelmatige kleeding en voor aanhoudende bezigheid, met vermijding van noodelooze vermoeienissen. Steeds is er nauwlettend acht gegeven op de zwakken onder de schepelingen; hun werd intijds de dienst verlicht, wijn verstrekt en gemakkelijk verteerbare kost gegeven; geringe bezwaren werden verholpen, gelijk dan ook iedere klacht werd aangehoord, zonder dat er gelegenheid werd gegeven tot dienstonttrekking; die werkelijk ongesteld werd, vond eene ziekenverpleging, even goed als in een welingericht hospitaal; doch hem werd geen enkel uur langer verblijf gegund in den ziekengrens dan noodig was. Aan de equipage was het reeds bij de komst aan boord duidelijk, ieder begreep het, dat het grootste gewicht gehecht werd aan de instandhouding eener gezonde, valide scheepsbemanning. Aan de vereenigde pogingen van den kommandant en zijner daartoe aangewezene officieren kwamen zeer gewenschte omstandigheden ter hulpe, zonder

welke de beste pogingen, op de beste inzichten gegrond, niet zulke goede resultaten zouden hebben gehad.

Als zulke vermelden we: gelukkige omstandigheden bij het victualeeren, zoowel in Nederland (pas binnengehaalde oogst) als te Rio de Janeiro (vleesch, in blikken); de geleidelijke overgang van klimaat, niettegenstaande eene vrij snelle verplaatsing over 88 breedtegraden; de weinige regendagen; de weinige stormdagen en het niet lang aanhoudende stoomen.

Het korte verblijf in straat Magelhaens, alwaar 's nachts geankerd werd en dus de kilheid van den nacht door een gering deel der equipage werd gedragen, was ons in den zuidelijken zomer nog al dragelijk: het kanaal is bijna overal beschut door met ijs en sneeuw bedekte bergketens; de temperatuur werd slechts een enkelen morgen 6°5 C., doch overigens niet lager dan 8° C. aangetroffen.

10 Februari. Al slingerende vorderen wij goed. Scharen van Diomeda glacialis blijven ons vergezellen. De dag wordt aanmerkelijk korter en geen wonder, want wij verplaatsen ons in de richting van den meridiaan. Zoo hebben we sedert gisteren 3 breedtegraden afgelegd.

11 Februari. Het roer schijnt zich te beteren: 9 mijls vaart; het is aangenaam in de lucht; de zee is merkbaar kalmer. De bramzeilen staan weder bij. Welk een verschil bij 3 dagen geleden! Toen alles misère, thans is ieder in de weer om het schip op te knappen; ieder bereidt zich voor op het binnenvallen te Valparaiso, waardoor geen tijd over is om te denken aan de ellende die voorbij is.

12 Februari. Men begint zich dunner te kleeden. Nog steeds worden we door albatrossen vergezeld.

14 Februari. Het is heerlijk weder, kalme zee, doch de wind is niet voordeelig, zoodat we geen koers kunnen liggen. Er wordt stoom opgemaakt.

De schipper met zijn volkje weert zich heden terdege, om de lange bramstengen op te brengen, waartoe de barring moet worden opgebroken. Ook wordt de whaleboot weder achter aan den spiegel gehangen, wat nog al voorzichtigheid vereischt. De stormklossen worden onder de wielen der affuiten weggenomen; de noktakels, die aan alle raas waren aangebracht geworden, de voor-den-wind-zeilers en nog meer andere voorzorgsmaatregelen, worden opgeruimd.

De avond beantwoordt aan den dag. Bij prachtigen starrenhemel, eene aangename, frissche weersgesteldheid en kalme zee, terwijl ieder

in eene opgewekte stemming verkeert, naderen we de Chiliaansche kust.

15 Februari. Met het aanbreken van den dag wordt het hooge land met blauwe bergen zichtbaar.

Ten 12 uur 's middags laat de Curaçao het anker vallen ter reede Valparaiso.

X. VERBLIJF TER REEDE VALPARAISO.

Van 15 tot 27 Februari 1877.

De Curaçao ligt van alle schepen het verst uit den wal (een half uur roeiens van de stad). Hoewel hieruit vele inconveniënten voortspruiten, is zulks in het voordeel der equipage, omdat men op dezen afstand geen last heeft van den stoffigen atmosfeer, zoodra de zuidelijke winden over de quebrada's opsteken. De algemeene regel, om niet onder den rook eener stad te gaan ankeren, dat de zeekant eener reede verkieslijk is, is om eene dubbele reden vooral ter reede Valparaiso in acht te nemen: vooreerst om geen last van de stof te hebben, doch vooral wegens de mogelijkheid van stormen uit het Noorden, die dikwijls hevig zijn en aan de reede den naam van onveilig geven. Bij storm uit het Noorden zouden de schepen groot gevaar loopen tegen de stad te stranden. Zoo erg onveilig kan deze reede evenwel niet zijn, want wij zien twee drijvende droge dokken nabij de stad liggen, welke gevaarten dan toch wel in de eerste plaats zullen te lijden hebben.

In onze nabijheid zien we een Fransch pantserschip, la Galliconnière, met een Schout-bij-nacht, en een Chiliaansch gepantserd schip, Cochrane, dat pas uit Engeland herwaarts is gekomen. Nader bij de stad liggen nog een paar Chiliaansche oorlogsschepen en eene vrij talrijke vloot van koopvaarders van haast alle natiën (geen Hollander), waaronder een tweetal groote mail-steamers en meerdere stoomschepen.

De baai van Valparaiso wordt gevormd door een noordwestwaarts strekkenden hoek van de hooge kust. De flauwe bocht, waaraan de stad ligt, buigt zich al spoedig noordwaarts. De stad is bij het omzeilen van genoemden hoek, waarop seinpost, vuurtoren en fort, al spoedig aan den waterkant zichtbaar en ligt aan den voet van het 600 à 1000 voet hooge land, waarvan de ravijnen „quebrada's" als lichtere strepen op eenigen afstand zichtbaar zijn. Het hooge land is dor en zonder geboomte.

Bij het oploopen van de reede, bij helder weder, zijn de Cordilleros de las Andes (de Andesketen) zichtbaar en bij zeer helder weder zelfs de ver landwaarts in gelegene hoogste toppen dezer bergketen, waaronder men de 23000 voet hoogen Acuncagua, met zijn witten, blinkenden top, al spoedig boven alle opmerkt.

De stad, het oude Valparaiso, thans onmerkbaar zich verlengende tot tot in het vroegere Almandra, gezamenlijk thans als Valparaiso bekend, is gebouwd tusschen de quebrada's en de baai, waardoor de breedte in het midden, waar de vroegere Almandra begint, zeer gering is. Aan het oosteinde, alwaar het stationsgebouw van den spoorweg naar Santiago, en de bedding van een bij regentijden te voorschijn komenden bergstroom zich bevinden, is het stadsgedeelte tamelijk breed. De stad heeft dus, van de reede gezien, volstrekt geen aanzienlijk voorkomen; het oog ontwaart het dorre, hooge land, en reeds terstond vraagt men zich af: „waar ligt nu de „vallei van het paradijs", wat het woord „Val-paraiso" beteekent. Zoodra 's middags de zeewind opsteekt en door de quebrada's heen het fijn granietstof in wolken naar stad en reede jaagt, vindt men dit alles behalve paradijsachtig. Doch de zeeman, vooral hij, dien de tocht om kaap Hoorn gemaakt heeft, vindt deze reede verrukkelijk, waar de ververschingen, vleesch, fruit zoo goed zijn, waar de heerlijke, kalme avonden en de opgeruimde bevolking tot tevredenheid stemmen; „hij rust hier uit, na de inspanningen en ontberingen, en denkt dan aan het paradijs."

Gedurende de beide eerste dagen van ons verblijf op de reede van Valparaiso was de middagtemperatuur ruim 24° C.; deze nam gedurende de volgende 10 dagen regelmatig af tot op 18° 7 C. De dagelijksche temperatuursverschillen waren niet groot; de nachten waren even zacht en verkwikkende als de dagen koesterende en opwekkende (als de wind n.l. niet te sterk over het land woei).

De late avonduren worden door den spaansch sprekenden beau monde, de badgasten, waaronder meestal talrijke dames, gekozen om te spelevaren over de reede, hetzij in roeibootjes, hetzij in kleine stoombooten — wat voor de opvarenden der ter reede liggende schepen iets zeer gezelligs geeft.

Gedurende de zuiderzomermaanden is Valparaiso de badplaats van de voorname Chilianen der hoofdstad Santiago, die alsdan gedeeltelijk naar hunne lusthuizen hooger in het gebergte, gedeeltelijk naar Valparaiso, het stof en de hitte van Santiago ontvlieden.

De Nederlandsche belangen in Chili zijn toevertrouwd aan een consul-generaal, Boonen, met eene dochter van een der eerste Chiliaansche familiën gehuwd, woonachtig te Lota, in een der zuidelijkste provinciën, vanwaar

hij drie dagen reis had naar Valparaiso, en aan een consul, te Valparaiso, Schierholtz, compagnon van een Duitsch handelshuis. Deze heeren zijn in genoemde hoedanigheid bekend in den Almanach de Gotha, doch bleek het ons dat ze bij de Chiliaansche regeering niet geaccrediteerd zijn, zoodat bij deze regeering Nederland niet vertegenwoordigd is. In de laatste 25 jaren heeft geen Nederlandsch oorlogsschip deze thans belangrijke zeehaven bezocht. Een paar dagen na onze komst vertoonde men ons de photographische afdruksels van eene titelplaat uit eene oude reisbeschrijving, voorstellende het bombardement van Valparaiso door een Hollandsch eskader, wat in 't begin der zeventiende eeuw moet hebben plaats gehad.

We namen tot leverancier een gewezen Hollandsch scheepskapitein, de Veer, die tot de gezetene burgers van V. behoort; deze rekende het zich tot eene groote eer met het vertrouwen zijner landslieden begiftigd te worden. Een zijner goede vrienden, mede Hollander van geboorte, sedert jaren bierbrouwer te Valdivia, was met zijne familie overgekomen, om eens weder een vaderlandsch schip te zien.

Onze consul, die het veel te druk met eigene zaken had, had in overleg met den heer Boonen, hun beider vriend, den Belgischen consul-generaal Mr. Ed. Sève, te Santiago woonachtig, uitgenoodigd om jegens ons de honneurs waar te nemen. Deze vriendelijke heer, die voor jaren eene reis door Nederland had gemaakt en hiervan de aangenaamste herinneringen had, heeft zich van deze opdracht uitmuntend gekweten en ons het verblijf in Chili zeer aangenaam gemaakt.

Het inwendige van Valparaiso valt mee. Tusschen de baai en de lange deze zich uitstrekkende stad, is eene vrij breede, goed onderhoudene kade met rails, die naar het spoorstation loopen. Bij de landingsplaats bevindt zich een flink, groot gebouw, het tolkantoor en de havenbeurs (Aduana en Bolsa) boven eene poort, die geleidt tot een ruim, vierkant plein, de Plaza del Independentia, rondom hetwelk zich het postkantoor, het brandspuit-locaal bevinden en waarop de voornaamste straten uitloopen. In het gouvernementsgebouw resideert de hoogste overheidspersoon, „de Intendente", gouverneur van de provincie Valparaiso.

De heer Schierholtz had de beleefdheid ons in de Unionclub te introduceeren, alwaar ik menigmaal, bij mijne wandelingen in de stad, kwam uitrusten. In de voornaamste straten der stad loopt de tramway of ferrocarril, door de stad zelve beheerd. Men heeft hier ook vigilantes, doch deze verkeeren in den ellendigsten toestand; ik liet mij in zulk een rijtuig brengen naar het voornaamste hospitaal, dewijl dit in eene afgelegene buurt ligt, al-

waar geene tramwegen zijn. In dit hospitaal, ook „la Caridad" genoemd, werd ik deerlijk teleurgesteld; ik vond hier eene reeks oude gebouwen, gedeeltelijk tegen de klippen gebouwd en waarvan het geheel, evenals de inrichting, een slechten indruk op mij maakte. Geen wonder dat de stedelijke regeering tot den bouw van een geheel nieuw ziekenhuis heeft besloten, waaraan men, in de nabijheid van het oude, reeds bezig was. Dit zal ingericht worden voor 262 vrouwelijke en 280 mannelijke lijders. In de Caridad hebben de pleegzusters het huishoudelijk beheer en de verpleging, terwijl de behandeling der lijders is opgedragen aan civiele geneesheeren.

Gedurende 1873 werden in het „Hospital Jeneral de Caridad del Valparaiso" verpleegd 3589 mannen en 1802 vrouwen, en stierven 641 mannen en 489 vrouwen; deze sterfte is enorm; alleen aan longtering stierven in het hospitaal 236 mannen en 240 vrouwen.

Het nieuwe hospitaal, waarvan de administrateur Lions mij de teekening liet zien, wordt volgens het paviljoen-systeem ingericht.

Eene inrichting, die al spoedig onze opmerkzaamheid trok, werd meermalen door mij bezocht, n. l. de overdekte markt aan het westeinde der stad. Hier zijn in groote hoeveelheden de artikelen van dagelijksche consumptie uitgestald, en heeft ieder koopman zijn eigen hoek of plaats. Peren, druiven, perziken, abrikozen, sinaasappelen, meloenen, goede groenten, zeer goed vleesch, enz. vindt men in deze permanente markt, alwaar bij het aanbreken van den dag de voorraad wordt vernieuwd door de boeren uit den omtrek.

In het midden van de stad vindt men een plein „Plaza del Triumphe", omgeven door schoone gebouwen en met enkele boomen beplant. Hier wandelt men des avonds gaarne. Er is mede een bloementuin als wandelplaats, die evenwel door geen onzer werd bezocht.

Valparaiso, de voornaamste haven- en handelsstad der republiek, de hoofdstad der provincie Valparaiso, vertegenwoordigt nagenoeg het gelijknamige departement.

De bevolking stelt men op ongeveer 96,500 inwoners, waarvan de aanzienlijken voor een goed deel door vreemdelingen, grootendeels door kooplieden, worden vertegenwoordigd. Koophandel en zeevaart zijn de bronnen van bestaan; de rijke haciendaires uit den omtrek komen alhier hunne inkoopen doen, vandaar dat men te Valparaiso goed voorziene magazijnen van kostbare weelde-artikelen vindt. De politie is er zeer goed, althans in de hoofdwijken. In de achterbuurten der stad, in de quebrada's, is de macht van de politie nog beperkt. In vroegere tijden waren deze quebrada's (de ravijnen, die naar den bergrug geleiden en die nabij de stad met ellendige

woningen bezet zijn) zeer berucht; menig matroos, als gedeserteerd opgegeven, vond in deze holen den dood. Thans is ook in de quebrada's meer orde gekomen, want de intendente F. Eschaurren regeert met vaste hand.

Aan de overzijde van den hoogen bergrug is er meer afwisseling. Hier en daar, in de glooiingen, bevinden zich quinta's, villa's van vermogende ingezetenen van Valparaiso. Zoo bezochten wij op Zondag den 20[sten] Februari de villa van den heer Peters, compagnon van onzen consul, werwaarts de rit, in een goed rijtuig met flinke paarden, zeer aangenaam was; dit buitenverblijf, omringd door veel geboomte, gelegen in een valleitje, had ik niet achter dien dorren granietrug gezocht. De ontvangst alhier was zeer hartelijk; wij vonden een talrijk gezelschap en was er in de achtergalerij een heerlijk collation gereed gemaakt.

De vorige dag, 19 Febr., de verjaardag van Z. M. Willem III, Koning der Nederlanden, werd aan boord van de Curaçao op eene luisterrijke wijze gevierd. Op den middag gaven alle oorlogsschepen een saluut van 33 schoten. Onze kommandant had den vorigen dag overal kennis gegeven van dit feest. Er was eene buitengewone drukte op de reede; het stond den geheelen dag niet stil aan boord van de Curaçao van bezoek. Onder de hooge bezoekers vermeld ik den „Intendente en den Minister van Justitie", die bij hun vertrek een saluut van 19 schoten bekwamen. Fransche en Chiliaansche zeeofficieren, bij ons bekende en onbekende familiën uit de stad, waarbij het schoone geslacht rijkelijk vertegenwoordigd was, kwamen ons met de verjaring van onzen vorst feliciteeren. De Curaçao was voor dezen dag zoo netjes mogelijk. Ieder die aan boord kwam, moest het schip bezien. De officieren waren in groot uniform en in de longroom werd dapper gedronken op den jarigen koning; de champagne stroomde van 's morgens tot 's avonds. Ieder onzer was in de weer, om aan de bezoekers een goeden indruk van het Hollandsche oorlogsschip te geven.

Door tusschenkomst van onze vrienden Sève, Boonen, Schierholtz, e. a. was ook de Etat-major der Curaçao dezen avond geïnviteerd op een „baile de Fantasia", gecostumeerd bal, dat toevallig op den 19 Februari gegeven werd door de „Sociedad filarmonica" in haar nieuw gebouw. Wij verschenen natuurlijk in groot uniform, even als de overige ter reede aanwezige zeeofficieren. In eene keurig net gedecoreerde, zeer ruime, hooge danszaal was de bloem van Chili bijeen. De kostbaarste, sierlijkste en vreemdste costumes zoowel der dansers als der danseressen, wedijverden om den voorrang. Sève was gehuld in het zware kleed van den „Prophète"; historische costumes uit de Régence; zinnebeeldige costumes; eene jonge dame was gehuld in groen gaas, van onderen tot boven gegarneerd met heusche Engelsche souvereigns; eene

andere in een zoogenaamd Araucanian costume, zijnde geheel van struisvogel-vederen, geschakeerd met schitterende vogels. Ik schatte het aantal dansende paren op 300 à 350. Oogverblindend waren de costumes, doch de schoonheid der aristocratische Chilenas viel mij bitter tegen. En wie een praatje met de jeugdige schoonen wilde maken, moest wat spaansch kunnen spreken, want de signorita was alleen in deze taal toegankelijk. De enkele dames, die Fransch of Engelsch spraken, waren haast niet te naderen, door den drom van zeeofficieren. Omstreeks middernacht werden de dames door hare cavaliers geleid naar de in het gebouw zich bevindende en van boven op de danszaal uitzicht hebbende restauratiezalen, alwaar aan verschillende tafels een keurig collation gereed stond. Sommigen onzer bleven tot aan het einde van het feest, doch voor mij was de dag vermoeiende genoeg geweest, waarom ik mij voegde bij de naar boord terugkeerenden. De Sociedad filarmonica is sedert een jaar opgericht, telt 100 leden, die ieder 180 pésos (*f* 2.40 de Chiliaansche dollar of péso) entrée, en eene maandelijksche contributie van 4 pésos betalen. Het was de eerste partij, die de Sociedad gaf, waartoe sommige leden zich sedert vele maanden hadden voorbereid. Vele costumes waren daartoe uit Parijs ontboden, onder andere dat van onzen Belgischen Consul-generaal. Een groot aantal leden zijn Duitschers — de Fransche zeeofficieren hadden echter de uitnoodiging aangenomen en waren in een groot aantal verschenen.

Gehoor gevende aan eene uitnoodiging van den heer Sève, maakte ik in gezelschap van den kol. Vandevelde en zijn zoon, onder geleide van den heer Boonen, een uitstapje naar Santiago, werwaarts we ons den 22 Februari per spoortrein begaven; 's morgens ten 8 uur van Valparaiso vertrekkende, arriveerden we des middags ten 12 uur 30 min. in de hoofdstad des lands. De plaatsen en stations, die we passeerden, waren de volgende:

Cabriteria; Vina del Mar 8^u 9′; oude weg; El Salto 8^u 15′; Quilpue 8^u 30′; Pena blanco 8^u 40′; Limade 9^u; San Pedro 9^u 10′; Quillota 9^u 20′; la Cruz 9^u 25′; la Calera; 9^u 30′ met kopermijnen; Ocoa 9^u 45′; los Vegos 10^u; Llaillai 10^u 15′; 20′ halte, waarna we eene prachtige vallei passeerden met eene brug tusschen 2 tunnels; Montenegro 11^u 10′; Tiltis 11^u 35′; Langra 11^u 45′; Batuco 12^u; Colma 12^u 7′; Quilicura 12^u 17′; Renea 12^u 22′; Santiago de Chili 12^u 30′.

De 1e klasse kostte 5 pésos of 1 guinje; deze wagens zijn ingericht evenals de 1e kl. wagens van de Europeesche spoorwegen; ik vond ze vreeselijk warm, dewijl de portiers niet opengelaten konden worden wegens de stof, gedurende het geheele traject; de 2e kl. wagens kosten 4 pésos, de 3e kl. $2^1/_2$ pésos.

De weg loopt eerst nog een eind langs de baai tot aan Vina del Mar, nabij de uitmonding der Acuncagua-rivier, en volgt nu grootendeels het dal dezer rivier, nu eens vrij steil klimmende, dan weder langs genoegzaam vlak terrein, alwaar we vele duizendtallen runderen zagen weiden, toebehoorende aan de hacienda's der Acuncagua-vallei, die besproeid wordt door beekjes, welke grootendeels van de onaanzienlijke Acuncagua-rivier, een bergstroom, worden afgeleid. Het boomgewas was hier zeer schaars. Te Quillota evenwel (nog provincie Valparaiso) veranderde zulks; dit is een allerliefst gelegen plaatsje, in eene vlakte vol tuinen en boomgaarden. Men bood allerlei heerlijke vruchten in nette mandjes te koop aan: druiven, perziken, peren, pruimen, barbarijsche vijgen, (de vrucht eener cactussoort, vol pitten, doch een aangenaam zuur vocht bevattende). Op halfweg, te Llaillai, pleisterden we 20 minuten en was hier gelegenheid warme ververschingen te gebruiken. Van hier zagen we een zijtak van den spoorweg noordwaarts afgaan naar de hooger in het gebergte gelegene stad Philippi. De hooge toppen van de Andes waren noordwaarts en noordoostwaarts duidelijk te zien. Niet gewoon aan het reizen per spoor door bergachtig terrein, waren wij opgetogen over de telkens afwisselende tooneelen, in de bergen, over de bergen, door deze heen langs bekoorlijke valleien. Gedurig werden we opmerkzaam gemaakt op gaten in de hellingen der bergen, zijnde toegangen tot de in geheel Chili aanwezige, meestal koper-mijnen, welke veelal door particulieren op zeer primitieve wijze worden geëxploiteerd. Inzonderheid te la Calera en voorbij Llaillai waren deze mijnen veelvuldig. Op sommige punten, waarop we opmerkzaam gemaakt werden, was de Acuncagua zichtbaar. Tot mijn verdriet moesten de glazen gesloten blijven wegens het fijne granietstof, waarin de trein gehuld was. Van af Valparaiso gedurig kronkelende, verheft zich de weg tot in de nabijheid van Santiago, tot op eene hoogte van ruim 2000 voet, de zoogenaamde Kustcordilleras overtrekkende. De weg loopt door 5 niet zeer lange tunnels en passeerden we eene belangwekkende viaduct over eene diepe bergkloof. Te Renea waren we gekomen aan de groote vlakte, waarin Santiago ligt, en daalde de weg nu eenigermate.

Aan het uitgestrekte stationsgebouw te Santiago werden we ontvangen door onzen gastheer, den heer Sève; er heerschte hier eene groote drukte; van hier gaat de spoorweg verder zuidwaarts.

Het waren twee drukke dagen, die we doorbrachten te Santiago; recht hartelijk werden we gerecipiëerd door de heeren Sève, Boonen en Carl Fraenckel, de laatste een schatrijk bankier, door zijne vrienden de Chiliaansche Rothschild genoemd. Den dag onzer aankomst dineerden we des avonds in de Unionclub, als gasten van den heer Fraenckel, die een aantal

vrienden, waaronder letterkundigen en staatslieden, om zich vereenigd had. Onder dezen bevond zich de ex-minister F. S. Asta-Buruago, schrijver van eene geographie van Chili.

De Unionclub is een groot indrukwekkend gebouw met gezelschaps-, eet-kleed-, boekenzalen en eene groote zaal, 't geleek wel een kerk, waarin een tiental biljarten zich bevonden. Op het menu van 't diner verscheen eene „salade à la Hollandaise". Na den afloop reden we nog eenige straten om door de schoone, regelmatige stad; de maan gaf het noodige licht, er was overal vroolijkheid en uit menige woning, waar buren en vrienden een avondpartijtje (tertullio) hadden, klonk muziek. Wind en stof hinderden niet en ieder vond het overheerlijk op straat.

Den tweeden dag bezocht ik reeds vroegtijdig, onder geleide van onzen gastheer Sève, het voornaamste krankzinnigen-gebouw en het pas voltooide groote, stedelijke ziekenhuis. In het eerste „Casa de Orates" alwaar zich 475 lijders van beider kunne bevonden, toefden we slechts kort, doch lang genoeg om te ervaren, hoe treurig het nog in Chili gesteld is met het lot der krankzinnigen. De inrichting, waar deze ongelukkigen opgesloten zijn, verdient nog ten volle den naam van dolhuis: de verpleging is allerellendigst; van geneeskundige behandeling, nog minder van eene psychiatrische behandeling, is geen sprake. Aan de drie hoofdvoorwaarden voor de verpleging en behandeling van krankzinnigen: tucht, orde en reinheid, scheen men nog niet te denken. In eene ommuurde ruimte liepen een honderdtal dezer ongelukkigen tierende en schreeuwende dooreen; we werden door een drietal oppassers vergezeld, en waren ternauwernood veilig. Langs de muren bevonden zich hokken met miserabele ligplaatsen, in eene van welke zich een lijder bevond, wiens beide beenen door eene langzame versterving waren aangetast, waardoor in de nabijheid de lucht als verpest was. Tot de lijders der tweede en eerste klasse werden we niet toegelaten. Het bleek mij uit de Memoria del Interior over 1873, dat het gouvernement een geneesheer uit Frankrijk had ontboden om het krankzinnigenwezen te hervormen, zoodat in Chili welhaast een betere toestand in hoc zal ontstaan.

De ongunstige opinie, door het bezoek in het krankzinnigen-gesticht bij mij ontstaan over de trap van beschaving in Santiago, werd geneutraliseerd door de kennismaking met het nieuwe, stedelijke ziekenhuis. Eene dubbele reeks van afzonderlijke gebouwen, even zoovele ziekenzalen uitmakende, in het midden dezer de gebouwen voor administratie, kerk, apotheek, keuken alles van eene verdieping, vormt eene inrichting volgens het verspreid paviljoen-stelsel, eene groote oppervlakte beslaande, geschikt ter opname van 500 à 600 zieken van allerlei aard, en geheel beantwoordende aan de eischen

van den modernen hospitaal-bouw. Wij werden hier zeer voorkomend ontvangen door de Hermanas de la Caridad, waaronder vele die in de Misericordia hare opleiding ontvangen hadden. Ze staan onder toezicht eener Sociedad de Beneficientia, oefenen het huishoudelijke beheer en de verpleging der zieken uit, en zijn verantwoordelijk aan het stedelijke bestuur van Santiago, hetwelk de onkosten bestrijdt, die niet door de liefdadigheid gedekt worden.

We hadden elkander op dezen dag, 's middags ten 12 uur, rendez-vous gegeven op de Cerra de la Santa Lucia. Toen wij in Sandy-Point waren, ten huize van den gouverneur, hadden de dames ons ten sterkste aanbevolen de Santa Lucia te Santiago te bezoeken, zijnde dit alleen eene reis naar Chili waard. En waarlijk, men had er ons niets te veel van verteld. Eene 200 voet hooge, steile rots, in de stad, aan het Noordelijke einde gelegen, is in de laatste jaren tot eene uitspanningsplaats vervormd, waartoe een rijke burger een millioen pésos heeft gegeven.

Door middel van in de rots uitgehouwene trappen klimt men naar boven, op verschillende hoogten van alle zijden tuintjes, grotten, waterwerken, kiosken, kapellen ontmoetende, terwijl zich aan de zuidzijde eene flinke restauratie bevindt. Op den top staat een zwaar kanon, dat dagelijks het middagschot doet, en tevens een klein observatorium met telescopen, barometers, enz. Van af den top heeft men een betooverend vergezicht op de Cordilleros ten noorden en zuiden, en zien we, als à vol d'oiseau, de wijd uitgestrekte stad aan onze voeten liggen, te midden eener groote vlakte, die 1600 voet ligt boven de oppervlakte der zee (gemidd. baromerstand 717$^{m.m.}$). Eene rivier, de Maipucho, komt uit de Andes en stroomt langs den westelijken omtrek der stad, voert thans in haar breed stroombed slechts weinig water, dat genoegzaam geheel afgeleid wordt ter voeding van de fonteinen en besproeiing van de stad. In regentijden, en als de massa sneeuw beneden de sneeuwlijn smelt, kunnen de wateren zeer aanzienlijk zijn. Van ons hoog gezichtspunt hadden we de heerlijke Alameda in hare geheele lengte voor ons, zijnde eene breede laan, die de stad in eene rechte lijn doorsnijdt; deze Alameda bevat vijf banen: langs de huizen en gebouwen, waaronder zeer prachtige, eene breede rijbaan, dan aan weerskanten eene dubbele rij hooge populieren, waartusschen de tramwegen, en in het midden de breedste baan, met op kleine afstanden standbeelden en fonteinen. Tusschen de populieren aan weerskanten is eene geul met steeds stroomend water, waaruit in de voormiddaguren de geheele Alameda besproeid wordt, wat evenwel niet belet, dat in de namiddaguren het stof genoegzaam onverdragelijk is, want alsdan wordt de weg sterk bereden door de prachtigste equipages. De stad bestaat voor verreweg het grootste gedeelte uit rechthoekige

blokken huizen, zijnde bijna alle straten recht; de meeste straten zijn voorzien van tramwegen. De rijtuigen zijn te Santiago zeer talrijk en goed; van af de Santa Lucia konden we het voortdurend drukke gerij in de nabijgelegene straten opmerken.

Een paar heerlijke uren brachten we op de Santa Lucia door, welk genot niet weinig verhoogd werd door gezelligen kout en door het fijne collation, wat we te danken hadden aan den heer Boonen, die zijne vrienden in deze verhevene restauratiezaal had vereenigd. In de verte lagen de hooge bergen voor ons, die Chili scheiden van de Argentijnsche republiek. De heer Fraenckel stelde mij voor om hem te vergezellen op zijne reis over deze bergen naar Cordova, die hij denzelfden avond zou aanvangen, en waartoe alles in gereedheid was: paarden, wagens en gewapend geleide; er was natuurlijk geen denken aan, gevolg te geven aan deze welgemeende uitnoodiging. Toen wij ons te Buenos-Ayres bevonden, had ik ook liever viâ Rosario en Cordova de reis naar Santiago de Chili gedaan, dan langs straat Magelhaens: doch het is den Nederlandschen zeeofficier zelden gegeven iets meer te zien van de vreemde landen, die hij bezoekt, dan enkele havenplaatsen; te dezen opzichte had ik dus nog niet te klagen.

Nadat we van de Santa Lucia waren afgedaald, reden we nog eenige uren rond, bezichtigden de regeringsgebouwen, de munt, het gebouw voor de in September a. s. te houden internationale tentoonstelling, welks oprichting reeds een goed eind gevorderd was, en brachten een bezoek aan eene zeepfabriek, door iemand gedreven wordende, die zich een Hollander noemde, doch die bleek een Belg te zijn. Het fabrikaat dezer fabriek, dat van eene niet steeds onschuldige samenstelling was, in vorm en kleur zeer fraai (toiletzeepen), vindt veel aftrek in de republiek, alwaar het voor Parijsche zeep verkocht wordt.

Mede bezochten we de schoonzuster van den heer Boonen, de wed. Friars, en hadden gelegenheid een kijkje te nemen in de huishouding eener rijke Chilenienne.

De dag werd besloten met een diner ten huize van den heer Sève, die eene talrijke vriendenschaar bij zich had genoodigd. In den tuin, à la giorno verlicht, te midden van volgeladene perzikboomen en onder een dak van druiven, werd na het eten het geanimeerde discours voortgezet. Onze gastheer had een oogenschijnlijk hevig dispuut met den secretaris der Fransche legatie, eene woordenbataille tusschen den bezadigden, ervaren wereldburger en den opstuivenden, jeugdigen Franschman, over den besten staatsvorm.

Den volgenden morgen, 24 Februari, retourneerden we ten 8 uur met

den trein naar Valparaiso, de aangenaamste herinneringen medenemende uit Santiago, alwaar we zoo hartelijk ontvangen en feestelijk onthaald waren geworden.

Santiago, in 12 kerspelen verdeeld, telde 1 Januari 1872 223.000 inwoners, 115.000 vrouwen en 108.000 mannen. In 1871 waren gestorven ruim 7000, dus ten naaste bij 1 op 32; waren geboren nagenoeg 11.000, dus 1 op ruim 21; aldus een aanwas der bevolking van ongeveer $^1/_{56}$.

Valparaiso (kerspelen doce Apostoles en Salvador) telde 1 Januari 1872 76.500 inwoners, 38.500 vrouwen, 38.000 mannen; gestorven in 1871 3700 = 1 op ruim 20; geboren in 1872 4500 = 1 op 17, waardoor aanwas van ruim $^1/_{94}$.

De bevolking van Chili bedroeg den 1 Januari 1872 2.003.346 zielen, behalve de Araucaniërs, Patagoniërs en Vuurlanders. In 1871 werden ruim 80.000 kinderen geboren, stierven ongeveer 50.000 personen en hadden er 14.000 huwelijken plaats. Alzoo werd er één geboren, stierf er één en en had er één huwelijk plaats op resp. 24, 62, en 141 inwoners.

Deze getallen zijn ontleend aan den Anuario estatistico de la Rep. Chili. XIII, 1871—1872.

Omtrent het bezit van Patagonië wordt strijd gevoerd tusschen de diplomaten van Argentina en die van Chili; in het verslag van den Minister van Buitenlandsche Zaken aan het Chiliaansche Congres, een volumineus kwartijn, wordt eene groote ruimte ingenomen door de „hangende kwestie der limieten", waarin een tal van oude documenten worden opgenomen, ten einde het goed recht van Chili op Patagonië te bewijzen. Sandy-Point wordt dan ook als een integreerend deel der republiek Chili beschouwd.

Van alle Zuid-Amerikaansche republieken is in Chili de maatschappij het best geregeld en de macht van den Staat het best bevestigd; de reden hiervan moet gezocht worden, eensdeels in het klimaat, waarbij de geographische ligging veel invloed uitoefent, anderdeels in den aard van de bewoners. Door de eigenaardige geographische ligging: eene smalle strook lands, door de Cordilleras en den Grooten-Oceaan begrensd, is Chili overal vrij gemakkelijk langs den zeekant toegankelijk, kan een opstand tegen het wettige gezag nimmer lang duren, wordt óf in den aanvang gedempt, óf het komt spoedig tot een beslissenden slag. De op betrekkelijk hooge trap staande landbouw, de neiging der bewoners voor orde, hun zin voor huiselijkheid, hunne spaarzaamheid, vooral in de zuidelijke provinciën, waartoe het koelere klimaat ontegenzeglijk bevorderend werkt, rechtvaardigen in velerlei opzicht de vergelijking der Chilianen met de Nederlanders. Ook Chili heeft in zijne geschiedenis een roemrijk tijdvak, den worstelstrijd tegen Spanje. Hunne on-

afhankelijkheid erlangden de Chilianen na den bloedigen slag bij de Maypo (5 April 1818) en noemen ze zich sedert „hyos del pais", „zonen des vaderlands."

Bij den Chiliaan heeft de in geheel Amerika zoo algemeene zin voor vrijheid zich geordend. Toch kwam het mij uit de verschillende bijgewoonde gesprekken voor, dat de staatsinrichting van de republiek vele aristocratische kleurtjes heeft; zoo is het stemrecht door een aanzienlijken census beperkt. Ook was het oordeel over 't intellectueele gehalte der eigenlijke burgerklasse niet gunstig.

De ontwikkeling van landbouw, handel, zeevaart en industrie van Chili heeft een aanstoot ontvangen door Californië; Chili leverde in de eerste jaren der opkomst van dit goudland het benoodigde graan en was Valparaiso het groote station voor de schepen naar Californië. Sedert Californië ruimschoots in eigene behoeften voorziet, is de meerdere productie van Chili gebleven en de handel toegenomen. De veestapel van Chili in de valleien is aanmerkelijk; de hacienda's zijn uitgestrekt en telt men op deze de runderen bij duizendtallen.

Het klimaat van Chili is een der gezondste van de geheele wereld, wat vooral te danken is aan de sterk voorheerschende Zuidewinden.

Naar gelang der aardrijkskundige ligging heeft Chili vierderlei klimaat: 1°. Het woestijnklimaat in de provincie Atacama, alwaar regen eene groote zeldzaamheid is. 2°. Het klimaat van Coquimbo, met een regenloozen zomer en schralen plantengroei. 3°. Het centraal-klimaat van Chili (de provinciën Santiago, Valparaiso, Colchagua, Talca en Maule), met veel regen in den winter, weinig regen in het voor- en najaar en zeer zelden regen in den zomer. 4°. Het klimaat van Zuid-Chili, alwaar oorspronkelijke wouden en uitmuntende weiden gevonden worden; hier is de lucht vochtig en valt er veel regen.

Voor de verschillende gedeelten van Chili is de temperatuur zeer uiteenloopende, als afhankelijk van de hemelsbreedte en de hoogte boven de oppervlakte van de zee. De gemiddelde, jaarlijksche temperatuur van Santiago, gedurende 12 jaar waargenomen, bedraagt 12,9° C.; die van Valparaiso, gedurende 9 jaar waargenomen, 13,71° C.; van Coquimbo (4 jaar) 15,66° C.; van Serena (4 j.) 14,79° C.; van Valdivia 11,01° C.

De gemiddelde, jaarlijksche stand van den barometer is voor Santiago 717,15 m.m.; voor Valparaiso 758,15; voor Coquimbo 762,97; voor Serena 760,85; voor Valdivia 762,13.

De hoeveelheid jaarlijks gevallene regen bedraagt te Copiapo, gedurende 4 jaar waargenomen, 7,9 m. m.; te Serena (4 j.) 38,6; te Valparaiso (4 j.) 359,6; te Santiago (6 j.) 275,7; te Talca (3 j.) 526,5; te Valdivia (3½ j.)

2557,4; te Corral (3 j.) 2745,2; te Puerto Montt (4 j.) 2263; te Ancud 1320,9.

In centraal-Chili is de avond-dauw gedurende den zomer, en de ochtend-dauw gedurende het geheele jaar regel. Aan den zeekant is mist zeer gewoon, terwijl de Andesketen veelal in wolken is gehuld.

Hagel en onweder komen weinig voor in Chili, noch aan de kust, noch in het binnenland.

Het land wordt dikwijls verontrust door aardbevingen, doch hebben deze in den regel niet die hevigheid, als in de noordelijke republieken; ze zijn van oscillatorischen aard en worden als zoodanig veelvuldig waargenomen te Valparaiso en te Santiago. Die van 7 Juli 1874 te Valparaiso was zeer belangrijk, zoomede die van 28 Sept. en 8 Oct. van hetzelfde jaar; onderaardsche, rommelende geluiden gingen telkens vooraf. Deze aardbevingen hebben invloed op de bouworde der huizen, die meestal van éénc verdieping zijn, of met zeer zware muren opgebouwd worden.

Genoemde meteorologische opgaven zijn van den heer Sève, die eene beschrijving van Chili in het licht geeft, waarin omtrent Climatologie en Meteorologie veel gebruik gemaakt wordt van den Annuaire du Bureau central météorologique de Santiago du Chili, door den verdienstelijken Don José Ignacio de Vergara.

De levenswijze in Chili, althans in Santiago en Valparaiso, moet zeer duur zijn. Zoo betaalden wij voor het kilo versch brood 30 cts. Holl.; id. versch vleesch 75 cts., eieren per stuk $12^1/_2$ cts., de liter versche melk 50 cts., voor een dozijn peren *f* 1.80. Te Llaillai, alwaar we op onze terugreis van Santiago eenige ververschingen gebruikten, verbaasden we ons over den buitensporigen prijs.

Den 24sten Febr. teruggekeerd te Valparaiso, woonden wij des avonds een bal bij aan boord van de Galliconnière, gegeven door den S. b. n. Perigord en de officieren. Hier ontmoetten we een groot deel der dansers en danseressen van het gecostumeerde bal, doch ontbraken de Duitschers en de Duitsche families, die niet geïnviteerd waren. De Franschman had zijne beleefdheid ten offer gebracht aan het gevoel van wraak.

In de beide volgende dagen maakten we nog menige wandeling in de stad Valparaiso, bezochten het theater, dwaalden in het oostelijke en westelijke deel der stad rond en beklommen eene quebrada tot halverwegen de hoogte, van waar we stad en reede konden overzien.

Er werden dagelijks ververschingen verstrekt aan de equipage: vleesch, brood, groenten waren van eene zeer goede kwaliteit en in ruime hoeveelheid verkrijgbaar, even als de heerlijkste boomvruchten; aardappelen waren

puik. Even als te Rio de J. werden de victualieruimen weder aangevuld.

Bij het vertrek van Valparaiso waren eenige schepelingen lijdende aan acuten maagkatarrh met diarrhoea, bij enkelen met koortsbewegingen gepaard gaande. Ook in de stad Valparaiso en in de hoofdstad Santiago heb ik mij kunnen overtuigen, dat deze zelfde aandoening van den spijsverteringstoestel zich voordeed onder de laagste standen der bevolking. De oorzaak dezer diarrhoea onder de equipage der Curaçao is blijkbaar te zoeken in het rijkelijke gebruik van onvolledig gerijpte vruchten (peren, perziken, watermeloenen) en van zoetigheden, waartoe het rijkelijke bezit van geld, het verbod van passagieren en de op buit beluste kadraaiers, gereede aanleiding gaven. Te Santiago komt deze darmaandoening vrij regelmatig jaarlijks voor in dezen tijd, die samenvalt met overvloed van ooft. Causa sublata, tollitur affectus: het vertrek naar zee was voldoende ter voorkoming van nieuwe gevallen en ter genezing der aanwezige lijders.

Den schepeling, dien we te Sandy-Point hadden achtergelaten, vonden we reeds hier bij onze aankomst. Toen wij van Valparaiso vertrokken, den 27 Febr. des morgens ten 10 ure, waren twee jeugdige machinisten aan den wal achtergebleven. Aan den consul werd nog het verzoek gericht, deze schepelingen ons na te zenden naar Callao.

XI. REIS VAN VALPARAISO NAAR CALLAO DE LIMA.

33°—12° Z. Br.; 71°—77° W. L.

Van 27 Febr. tot 9 Maart 1875.

Deze trek van 334 geographische mijlen werd, zeilende in den Z. O. passaat, in 10 dagen afgelegd. De middagtemperatuur der lucht steeg regelmatig van 18° C. tot 25°. Gedurende de eerste week was de lucht droog en gevoelde ieder zich frisch en opgewekt.

3 Maart. Zachtkens drijven we voor den wind noordwaarts, veelal aan weerszijden lijzeilen. Het regelmatige leven aan boord, bij goed weder en zacht klimaat, komt zeer te pas als men vermoeid is naar lichaam en geest, zooals met mij het geval was, na een tiendaagsch verblijf te Valparaiso en Santiago.

5 Maart. We loopen in den Z.O. passaat 6 à 7 mijl. Het intertropicale (we passeerden gisteren den Zuiderkeerkring) passaatleven aan boord, regelmatig en kalm, doet ons goed. Het schip is geheel op zijn Oost-Indisch ingericht — tenue in 't wit — tegen den avond gymnastische oefeningen voor het jeugdige deel der bemanning.

Bij het naderen van de kust van Peru, sedert 7 Maart, was de atmosfeer zeer vochtig, kenbaar aan het klam aanvoelen van alle voorwerpen, het nat worden van het dek, zelfs van de zeilen en het ontstaan, bij gevoelige gestellen, van eene onaangename, drukkende gewaarwording door verhinderde huiduitwaseming, Deze groote mate van vochtigheid van den atmosfeer, vooral na zonsondergang, en in den voornacht, gevoegd bij den grooten rijkdom van de zee aan dierlijke wezens eener lagere organisatie (een sterk phosphoresceeren van het zeewater werd opgemerkt, waarbij het een vischreuk verspreidde, zoo sterk, dat het voor badwater ongeschikt was) maken het reeds zeer waarschijnlijk, dat het kustklimaat van Peru, en wel-

licht van de geheele westkust van tropisch Amerika, tot zymotische ziekten praedisponeert. In den vroegen morgen van 9 Maart vertoonde zich voor onze oogen de hooge kust van Peru met de Cordilleros de las Andes. Bij het opgaan van de zon verborg deze zich voor ons, op een tiental mijlen uit de kust, gedurende geruimen tijd achter de hemelhooge bergen; aan den westelijken voet der Cordilleros blijft de opgaande zon natuurlijk zooveel langer verborgen. De Andes zijn voor de smalle strook lands ten westen eene ware parasol in den eersten morgenstond en duurt de dag alhier zooveel korter. Zulks moet op de luchttemperatuur van Callao, en nog meer op die van Lima, verlagend inwerken. Reeds was de zon een klein half uur op, voordat ze boven de bergkammen te voorschijn kwam. Spoedig waren de Andes niet meer zichtbaar, ze doken weg achter nevels en banken; in het N.O. teekende zich daarna het hooge Lorenzo-eiland af. Weldra stoomden we dit om en bespeurden we aan de schepen de reede van Callao.

Gedurende dit aanloopen van de kust trof de rijkdom aan visch en aan groote watervogels onze aandacht; groote scholen visch trokken rechts en links en gaven aan het water het voorkomen eener branding (evenals in str. Magelhaens het de zeehonden deden) terwijl de vogels, pelikanen, nog grooter dan albatrossen, de vlugheid dezer missen en met hunne breede vlerken lomp neerploffen.

XII. VERBLIJF TE CALLAO DE LIMA.

Van 9 tot 18 Maart 1875.

Den 9den Maart, omstreeks den middag, kwam de Curaçao ten anker ter reede Callao, op een half uur roeiens van de stad, een mastbosch van koopvaardijschepen van alle natiën (de Nederlandsche uitgezonderd) en Engelsche, N.-Amerikaansche, Fransche en Peruaansche oorlogsschepen tusschen zich en den wal hebbende; de Curaçao lag het verst op de reede. In het Oosten was Lima zichtbaar aan den voet van het gebergte. Ten Zuiden verhief zich in de nabijheid het hooge, kale Lorenzo-eiland met den vuurtoren op den noordelijken top; van alle kanten vertoonde dit steil uit de zee opstijgende eiland zich als een dorren berg, eene aan de oppervlakte verweerde granietmassa, ontbloot van alle vegetatie en tot verblijfplaats strekkende aan eene groote menigte zeevogels, groote en kleine, die hun voedsel op de reede vinden.

De luchttemperatuur was 's middags ten 12 uur vrij bestendig 25° C. en leverde in de morgen- en avonduren zelden grooter verschil op dan 2° C. De atmosfeer was vrij droog; veelal bewolkte lucht. De equipage genoot dagelijks ververschingen van eene even goede hoedanigheid als te Valparaiso. De kadraaiers maakten goede zaken met den verkoop van vruchten; de hooge prijs dezer waarborgde tegen te overvloedig gebruik. De uitmuntende gezondheidstoestand der equipage onderging door het verblijf ter reede Callao geene verandering.

Gedurende ons nagenoeg negendaagsch verblijf alhier maakten we genoegzaam dagelijks uitstapjes naar de stad der Driekoningen, Lima, die van Callao per spoor in een half uur te bereiken is.

Te Callao landende, was ik verrast door de prachtige kade en ruime havenkolk, alwaar de aanlegplaats van kleinere vaartuigen zich bevindt, terwijl lichters en kleinere zeeschepen tegen de buitenkade kunnen liggen.

Talrijke, zware ijzeren kranen zijn aan de kade aanwezig, die langs den geheelen zeekant van spoorbanen is voorzien en verbonden is met het zuiderstation voor den ouden spoorweg naar Lima en met het noorderstation voor de Oroyabaan. De aanleg der kaden is grootsch en was men nog bezig met de aanvulling van het terrein, waartoe de Kustcordilleros het fijne granietgruis leveren. Door de nieuwere en grootere gebouwen aan den zeekant heeft Callao nog al eenig voorkomen, doch de stad ingaande wordt men zeer teleurgesteld. Hoewel het niet meer de vuile havenstad is van een twintigtal jaren geleden, is het wanordelijke van straten en huizen, het onaanzienlijke der winkels, het verval van geheele wijken, wel in staat op den vreemdeling een weinig gunstig denkbeeld van de stad te geven. Men is evenwel bezig Callao te vervormen op de wijze der nieuwere steden, n.l. in vierkante blokken, waardoor breede en rechte straten tot stand komen. In de richting der beide spoorlijnen breidt de stad zich uit en het oude gedeelte wordt van lieverlede doorgeslagen. Enkele kleine pleinen, met bloemperken in het midden, steken behaaglijk af tegen de smakeloos gebouwde huizen met hunne platte daken. Slechts enkele straten bevatten huizen met 2 verdiepingen, want aardbevingen komen dikwijls voor.

Callao bezit enkele bezienswaardige gebouwen: de Aduana, het hospitaal, kerken, ook protestantsche, zoomede begraafplaatsen. In het midden der stad, in de nabijheid eener kazerne, zag ik op een veld met ongelijken grond, een aantal armzalige tenten, de verblijfplaatsen van soldatengezinnen. Verder trof het mijne aandacht, dat er zoo weinig drukte was, terwijl eene groote menigte schepen op de reede zulks anders deed verwachten. Het postkantoor zag er zeer morsig uit en heerschte hier de grootste nonchalance; aan een ieder, die een brief zoekt, wordt een groote hoop toegeschoven, waaruit men zijne gading kan zoeken, mits voor iederen brief, dien men meeneemt, gefrankeerd of niet, daarenboven het peruaansche postzegel van 10 centavos (25 cts. Holl.) wordt betaald; zoo gebeurde het sommigen onzer, dat hun zeer toevallig voor hen bestemde brieven werden aangeboden door Hollandsch sprekende kaailoopers (gedeserteerde matrozen), die deze brieven van het postkantoor hadden afgehaald op bovenvermelde wijze, ten einde zich bij de Hollandsche zeeofficieren verdienstelijk te maken. Geen wonder dus dat hier brieven verloren gaan. Gedurende de geheele reis was dan ook Callao de eenige plaats, waar dit gebeurde. Het Engelsche consulaat is het mailpostkantoor, n. l. voor de brieven naar en van Europa; de brieven van Europa worden hier gedistribueerd naar de verschillende postkantoren in de Republiek. De Engelsche consul gaf mij den raad, om verlorene brieven aan het postkantoor te Lima te zoeken. Hier drong ik met veel moeite door tot

in de binnenste vertrekken, die nauwkeurig bewaakt werden. De communicatie met Europa is eene dubbele, òf om de zuid langs straat Magelhaens, òf om de noord viâ Panama. Talrijke booten van verschillende maatschappijen loopen in deze lijnen.

Lima, voor ongeveer drie eeuwen op Driekoningendag gebouwd, ligt 450 voet boven de zee, aan den voet van 3000 voet hooge bergen (Kustcordilleros), aan het einde der vallei van den Rimac, welke bergstroom de stad in twee deelen deelt, die door 2 steenen en 1 houten brug onderling verbonden zijn. Onmiddellijk beneden deze bruggen vormt de Rimac watervallen van eenige voeten hoogte; vooral in den zomer, in dezen tijd, heeft de Rimac nog al veel water, anders is het grootste deel van zijne bedding droog en loopt de snel vlietende, gele bergstroom in eene kronkelende geul, tusschen de keisteenen zijner bedding. Lima telt ongeveer 160.000 inwoners, bezit een groot aantal kerken en kloosters, is genoegzaam vlak; de straten hellen slechts weinig; is gebouwd in quadra's; de straten zijn er vrij nauw. Evenmin als te Callao is er een paardenspoor, doch heeft men er goede vigilantes, die een sol (*f* 2.25) in 't uur kosten. Er zijn een groot aantal grootere en kleinere pleinen, met de noodige hoeveelheid standbeelden en fonteinen, en meestal in het midden van een plein een door een ijzeren hekwerk afgesloten vierkant of hoekig bloemperk. Van deze bloemperken, in 't midden waarvan meestal een fontein, worden doorgaans photographieën gemaakt en verkocht, die aan geheel iets anders doen denken dan aan de wezenlijkheid. Deze pleinen met bloemperken zijn popperig. Hetzelfde zag ik te Callao, te Valparaiso en Santiago, ja ook te Montevideo en Buenos-Ayres.

Op eenigen afstand van Lima, een half uur rijdens ver, bestaat een schoone tuin, die der tentoonstelling, met het zich goed voordoende tentoonstellingsgebouw, kiosken, koepels, tenten, lanen, park, waterwerken, hokken met wilde dieren, waarvan ik schoone exemplaren zag, o. a. vicunna, alpaca, huanaco en een drietal prachtige leeuwen. Deze tuin vormt een zeer goed geheel en is een sieraad van Lima, wordt echter weinig bezocht De beau-monde amuseert zich liever te Chorillos aan het zeestrand, doch vooral aan de roulettetafels aldaar. Het is te Chorillos koeler. Een spoorweg ligt tusschen Lima en Chorillos. Ook zagen we op eenigen afstand van Lima het zuilvormige monument van 2 Mei 1866. Deze datum speelt in de benamingen van openbare gebouwen eene groote rol. Zoo is mede het nieuwe hospitaal voor mannen aldus genoemd.

Lima bezit vier spoorstations, voor de oude lijnen naar Callao en Chorillos (sedert 1848) en voor den spoorweg over de Cordilleros de las Andes,

Oroyabaan genoemd, die van af den linkeroever van den Rimac door Lima trekt. De beide eerste wegen zijn voor de eigenaars (Engelschen en Amerikanen) eene goudmijn; de laatste is, zoolang ze niet voltooid is, eene ruïne voor het gouvernement, dat zich daardoor zoo diep in schulden gestoken heeft, dat thans alles gedrukt wordt en zelfs aan de mogelijkheid der voltooiing getwijfeld wordt.

Te Lima bezocht ik bij herhaling het nieuwe hospitaal, Dos de Mayo, zoo mede het vrouwen-hospitaal Santa Anna. Beide inrichtingen staan, met andere liefdadigheidsgestichten, onder het bestuur der Sociedad de Beneficientia, aan welker bureau ik tot mijne teleurstelling geene verslagen kon verkrijgen.

Het eerstgenoemde hospitaal, een kwartier rijdens buiten Lima, beslaat een uitgebreid vierkant en heeft, evenals het vrouwen-hospitaal, éène verdieping. Gebouwd volgens het paviljoen-stelsel, zijn de straalswijs gelegene zalen gericht op het cirkelvormige middelplein en grenzen aan het andere einde aan de binnen het vierkant zich bevindende, hier en daar overdekte gang. Aan den buitenkant dezer gang bevinden zich verschillende localiteiten, o. a. keuken en bijgebouwen, de waschinrichting, kleine ziekenvertrekken; aan de vier hoeken van het vierkant zijn koepels; die, links van den toegang, is bestemd tot opname der lijken. De nette kerk is in het midden aangebracht; de apotheek beslaat eene groote ruimte. De ziekenzalen met asphalten vloer, eigenaardige, zeer doelmatige ventillatie-inrichting aan de vensters, door middel van het in drie beweegbare gedeelten verdeelde raam, de luchtige ligplaatsen, — hebben een vriendelijk voorkomen; de grootte der 16 zalen wisselt af van 30 tot 60 bedden, zijnde de grootste ziekenzalen die, welke naar de hoeken van het vierkant gericht zijn. Er is in het hospitaal desnoods plaats voor 600 lijders. Bij mijne bezoeken vond ik slechts enkele zalen in gebruik en deze slechts voor een gedeelte bezet. Ook was het gebouw nog niet ten volle afgewerkt; voor eenige dagen voltooid en in dienst gesteld, heeft dit nieuwe, even sierlijke als doelmatige en aan alle redelijke eischen zeer goed beantwoordende gebouw het oude hospitaal van San Andrew vervangen. Italiaansch wit marmer is met kwistige hand aangebracht aan trappen, gangen, keuken, waschlokaal en badkamers. Vijf geneesheeren en een twintigtal Soeurs de Charité zijn aan het hospitaal verbonden. Deze laatsten nemen de ziekenverpleging, de apotheek en het huishoudelijke beheer voor hare rekening. Van de Soeur supérieure heb ik geene cijfers kunnen bekomen omtrent ontvangst en uitgaven, mouvement van zieken en sterfteverhouding (natuurlijk betreffende het oude hospitaal San Andrew). De kosten van bouw en inrichting van dit waarlijk

zeer goede hospitaal, zullen zeer groot zijn. Het bureau van weldadigheid zal ter dekking dezer, menige loterij moeten houden. Zoo zagen wij gedurende ons verblijf te Lima, elken avond, op de Plaza principal, op eene verhevenheid, deze vrome loterij in vollen gang, met de onmisbare, groote trom, groote ronddraaiende, vuurroode bussen en opzichtelijk gekleedde weesjongens.

Het vrouwen-hospitaal Santa Anna. Wat voor 16 jaar Dr. K. von Schertzer van de Santa Anna getuigde, dat dit met zijne groote, luchtige zalen en 350 bedden het best ingerichte hospitaal der hoofdstad is, kan thans geene waarheid zijn, sedert de oprichting van den Dos de Mayo. Santa Anna heeft eene eigenaardige bouworde, zooals ik nog nergens heb aangetroffen. Hooge, lange, breede zalen loopen straalswijs uit op de centrale, koepelvormige ruimte, door middel van welke alle zalen eene gemeenschappelijke luchtruimte vormen, zonder door deuren te kunnen worden afgesloten. Slechts enkele zalen, die zich bevinden in de hoeken, overblijvende tusschen de einden der divergeerende zalen, maken hierop eene uitzondering; ze zijn ook kleiner. Een vreemden aanblik levert het op, als men zich in het middelpunt plaatst en zich om zijne lengteas draaiende alle zalen tegelijkertijd overziet; het toezicht op de zalen kan hierdoor gemakkelijk worden uitgeoefend, dat zonder deze inrichting bij 300 vrouwen van Lima wel moeielijk zoude vallen, doch hierdoor wordt schromelijk gezondigd tegen de hoofdvereischten eener zieken-inrichting. Toch moet het erkend worden, dat het frisch was in de Santa Anna. De asphalten vloer en het groot aantal Ventanas de Teatinas (lucht- en lichtscheppingen in het gewelf, zolder of dak, in Peru door de Teatiner monniken het eerst ingevoerd, in Nederland eenigzins gewijzigd bekend onder den naam van Spaansche geveltjes) zijn hiervan de oorzaak en zullen Dr. von Schertzer tot bovenstaande lofspraak geleid hebben.

In de door mij bezochte Zuid-Amerikaansche hospitalen, evenals in het Sint-Joseph hospitaal te Lisboa, staat de „Charité” op den voorgrond. Vooral bleek mij zulks weder in de Santa Anna. Op eene binnenplaats komende werd ik verrast door een vijftigtal jonge kinderen van 1—4 jaar, die, aan zindelijke lange tafels aangezeten, gespijzigd werden op kosten van de inrichting, waarin de moeders dezer kinderen verpleegd werden.

De bijgebouwen, bureaux, keuken, apotheek, kerk, wasscherij, waren aan den vierkanten omtrek, buitenwaarts der ziekenzalen, aangebracht.

Escuela de Medicina. In een onaanzienlijk vierkant gebouw, tegenover het Santa Anna gasthuis, bevindt zich de geneeskundige school. Rondom een binnenplein, in twee verdiepingen, zijn eenige collegezalen en musea. Het wemelde van studenten, die met veel gedruisch een der zalen uit- en inliepen, terwijl een hunner werd geëxamineerd. Een der professoren had de

groote beleefdheid mij rond te leiden en maakte mij o. a. op menig belangrijk voorwerp in het zoölogisch museum opmerkzaam. Het aantal opgezette vogels, vooral zeevogels, is zeer groot. Prof. Raymondi is in het bezit eener volledige verzameling Peruaansche kapellen, die in zijne woning bewaard wordt. Ontzaglijk veel moeite en zorg moet alhier worden besteed voor de bewaring van dergelijke verzamelingen. Te recht maakt von Schertzer nog al ophef van de boekenverzameling, die er zeer eerwaardig uitziet en ongetwijfeld eene groote waarde heeft voor de geschiedenis van Peru. De bescheidenheid verbood mij bij mijn geleider er op aan te dringen, mij met de leermiddelen voor Anatomie en Physiologie bekend te maken, nadat ZHGel. mij had medegedeeld dat het onderwijs in deze vakken veel te wenschen overliet, wat trouwens wel te verwachten was. Aan de geneeskundige school verbonden is de Botanische tuin, waar alles, wat ik zag, de doorslaande bewijzen leverde, dat hier met zorg en ijver werd gewerkt. De Botanices professor, Dr. Colingo, met zijn amanuensis, een Vlaming, zijn met een groot aantal werklieden bezig aan de uitbreiding, waartoe het terrein gereed ligt. De verzameling van Cactus- en Aloë-soorten is zeer uitgebreid. De Peruaansche flora vindt hier hare meeste vertegenwoordigers; sommige keerkringsplanten worden gekoesterd in kassen boven en in den grond. Het verblijf voor de Victoria regia was gereed, doch deze plant nog niet aangekomen. In dezen tuin maakte ik kennis met de moederplanten van de Coca en van de Paraguay-thee. Men zegt dat de Peruaansche Berg-Indianen, door Coca te kauwen, reizen in het gebergte doen van drie dagen lang, zonder eenig voedsel te gebruiken; vermoeid wordende, zouden ze uitrusten door eenige minuten op het hoofd te staan! Onder de vele merkwaardigheden in dezen plantentuin maak ik gewag van eene 6jarige Percunia (Fitulaceae), reeds een hoog opgaanden boom, waarvan de stam 2½ voet middellijn had en onder wiens bladerrijke kruin een talrijk gezelschap kon plaats nemen; geen wonder dat het hout zeer spongieus is. Als aandenken werd mij eene heerlijke, welriekende bloem vereerd, die in Peru tamelijk zeldzaam is, die van de Stanhopia tigrina major (Orchideae). Eigenaardig in dezen tuin is de wijze van besproeiing, die trouwens door de nabijheid van den Rimac en door het zacht hellende terrein zeer gemakkelijk wordt gemaakt. Een paar aangename uren bracht ik in dezen aan natuurschoon overrijken tuin door en verliet ik dien met den wensch, dat de uitbreiding geene belemmering mocht ondervinden.

Een der eerste personen, die ik te Lima bezocht, was Prof. A. Raymondi, van wien Dr. von Schertzer in 1859 het volgende getuigenis aflegt: „De

„man, die in staat is voor den bloei der geneeskundige school te Lima, „door zijn wetenschappelijken zin en zijn ijver, zeer bevorderlijk te zijn, is „Prof. Antonie Raymondi, Italiaan van geboorte en opleiding, die algemeene „Historia naturalis doceert en gedurende zijn nog betrekkelijk kort verblijf „in Peru, reeds in alle richtingen schoone, practische bewijzen heeft gegeven „zijner geleerdheid en van zijn ijver voor de wetenschappen."

Deze minzame natuuronderzoeker ontving mij in zijn studeervertrek, dat omringd was van allerlei laboratoria en localen met verzamelingen van naturaliën. Hij deelde mij mede dat hij gedurende 19 jaar in de Peruaansche Cordilleros de las Andes had rondgereisd, om den bodem en zijne mineralia, zijne bewoners, fauna en flora, vooral ook in geographisch opzicht, te leeren kennen, — dat hij sedert een paar jaar „zijn anker had laten vallen in Lima", alwaar hij zich nu wijdde aan de samenstelling van een groot werk, „El Perú," dat op kosten van het Gouvernement wordt uitgegeven te Lima. De vriendelijke geleerde toonde mij eene kolossale portefeuille, vol schetsen en photographieën, de meeste door hem zelven vervaardigd, betrekkelijk de Ethnographie en de natuurlijke historie van Peru, alle welke bestemd zijn voor het toekomstige werk over Peru, om dit te illustreeren, in navolging en als tegenhanger van het groote werk van Gay over Chili. Op mijne vraag, welken omvang het werk zal erlangen, antwoordde de tevredene natuurphilosoof: „dat is afhankelijk van de jaren levens, die de goede God mij „nog schenken zal." Het eerste deel, een dikke kwartijn, zijnde de inleiding tot het geheele werk, zag in 1874 het licht, en werd mij hiervan een exemplaar door den schrijver vereerd, even als een groot boek over de Peruaansche provincie Ancachs, een kleiner over de provincie Litoral de Loreto, benevens een paar kleinere geschriften, alle van zijne hand.

Een paar dagen later bezocht ik Prof. Raymondi nog eens, en werd weder even hoffelijk ontvangen.

Prof. Raymondi wijdt zich alleen aan zijne studiën, gaat niet in de wereld, vandaar dat ik hem niet heb ontmoet op het diner bij onzen Consul-generaal Rafaël de Canevaro, alwaar men onuitputtelijk was in den lof over dezen geleerde.

Op dit diner had ik het geluk geplaatst te zijn naast den Minister van Binnenlandsche Zaken, Don Aurelio Garcia y Garcia, die voor mij een aangename en onderhoudende dischgenoot was, door mij vele zaken, Lima en Peru betreffende, mede te deelen.

Zondag den 14 Maart bezochten we, onder geleide van een broeder des Consul-generaals, Caesar de Canevaro, de badplaats Chorillos; uit het werk

van von Schertzer was mij deze plaats bekend, doch in 15 jaar is het stadje, thans met 11 à 15 duizend zielen (afwisselende naar het seisoen), zeer veranderd. De voorname lieden van de hoofdstad hebben hier hunne zomer-paleisjes en dooden den tijd met luieren, baden en hazardspelen. Hier worden dikwijls op één avond kolossale fortuinen gewonnen en — verloren. Wij troffen bij den heer Jozé de Canevaro, een anderen broeder van Rafaël en lid van het congres, zelfs député, bij wien we familiaar dineerden, den vice-president der republiek aan, den hoofd-ingenieur van de Oroyabaan, benevens andere hooge personaadjes, van welke we sommigen reeds op het diner bij den heer Rafaël hadden ontmoet. Te Chorillos heerscht dezelfde weelde als in de hoofdstad. Van af de fraaie terrassen heeft men een verrukkelijk gezicht op de schoone baai. In het Noorden kon men de toppen van de masten der schepen ter reede Callao onderscheiden.

Het stadje zelf heeft weinig aangenaams, nauwe straten, slechte trottoirs; de frissche zeelucht, de zeebaden en het spel, benevens de wandelingen op de terrassen, die dezen avond propvol waren van den beau-monde van Lima, terwijl er fanfare-muziek werd uitgevoerd; het iets minder warme klimaat, zijn zoo vele oorzaken, dat het tot den bon-ton behoort hier eene woning te bezitten of te huren tegen hooge prijzen, tot 1000 gulden 's maands, of er althans den Zondag door te brengen, wat men noemt „naar het land gaan"; de huizen, zelfs de rijkste, worden hier nog steeds ranjoe's, hutten, genoemd, eene herinnering aan de nog niet lang verledene, geringe beteekenis van Chorillos. Wij keerden ten 9[u] per spoor terug en waren te middernacht aan boord. De heer Jozé de Canevaro, die des Zondags te Chorillos receptie houdt voor zijne vrienden, welke er gewoonlijk blijven spelen, laat deze des nachts, als het spel is afgeloopen, met een extratrein naar Lima terugbrengen.

De kommandant had plan om den 15 Maart weder van Callao te vertrekken, doch op het diner bij den Consul-generaal de Canevaro, den 12[den] Maart, was er een plan beraamd tusschen den gastheer, den minister Garcia y Garcia en den hoofdingenieur van de Oroyabaan, welk plan te Chorillos tot rijpheid kwam, dat de kommandant en de officieren van de Curaçao een tocht zouden maken langs de Oroyabaan, tot zoover deze berijdbaar was, waartoe de regeering van Peru een extratrein met het noodige personeel ter beschikking stelde. Het vertrek van de Curaçao werd dus uitgesteld.

De voor ons allen zoo gedenkwaardige tocht langs de Oroyabaan, door de Andes, tot op eene hoogte van 11,300 voet, had den 16 en 17 Maart plaats.

Tusschen afloopende sierra's (bergkammen) storten de hoog uit de Cordil-

leros de las Andes ontspringende bergstroomen bruischend naar beneden; zoo ook de Rimac. De loop van den Rimac wordt gevolgd door de Oroyabaan. Deze baan is bestemd om Peru's voornaamste havenstad Callao in spoorverbinding te brengen met den naastbijgelegenen, bevaarbaren tak van de Amazonen-rivier, aan gene zijde van de Andes, en om dus de beide oceanen te verbinden. Het deel van de baan, dat thans voor het verkeer geopend is, strekt zich uit tot de brug van Anchi, hoog boven den Rimac. Nog 4000 voet hooger klimt de weg. Als er geld genoeg is (?), zal de weg over een paar jaar gereed zijn en zegt men dat Peru gered is, omdat dan de mijnen op eene groote schaal ontgonnen kunnen worden, terwijl de guano dan verdwenen zal zijn.

De volgende stations zijn aan dezen weg:

	Lengte van den weg in kilometers.	Naam van het station.	Hoogte in voeten boven het zeevlak
	$7\frac{1}{2}$	Callao — Lima	448
	$18\frac{1}{2}$	Santa Clara	1312
	$33\frac{1}{2}$	Chosica	2800
	$44\frac{3}{4}$	Cochachacras	4588
	$46\frac{1}{4}$	San Bartholomé	4905
	$51\frac{3}{4}$	V. Agua de Verrugas	5840
	$55\frac{3}{4}$	Surco	6655
	$62\frac{1}{4}$	Matucana	7788
	69	Tambo Viso	8870
	$74\frac{1}{4}$	Tambo raque	9843
	$77\frac{1}{2}$	San Mateo	10530
	$79\frac{3}{4}$	Puente del Infiernillo	10923
Zoover nu berijdbaar.	$81\frac{7}{8}$	„ di Anchi	11300
	83	Rio Blanco	11543
	$86\frac{3}{4}$	Chicla	12220
	$104\frac{1}{2}$	Tunel en la Cima	15645
		Monte Meiggs	17574
	119	Yauli	13420
	136	Oroya	12178

Hier laat ik de vertaling volgen van een extract uit een welgeschreven stuk, voorkomende in de Revue des deux mondes, van 1 Januari 1874, door F. Balny d' Avricourt, getiteld: „un chemin de fer a travers les Andes." Ik deel mede, hetgeen op onze reis betrekking heeft.

„ „In December 1869 ging H. Henry Meiggs (een der uitstekendste ingenieurs van dezen tijd) het contract aan met het Peruaansche gouvernement om twee spoorwegen over de Andes te maken. Voor de Oroyabaan werd hem 27 millioen sols (f 56.000.000) toegestaan, betaalbaar in schatkistbons, benevens vrije invoer van het noodige materiaal, het recht om vreemde werklieden in te voeren en het vrije gebruik van het terrein, waarlangs de weg ging, voor zoover dit aan den staat toebehoorde. In Januari 1870 werd de eerste steen gelegd en 6 jaar later moet de weg gereed zijn, tot aan Oroya; 8 à 12 duizend werklieden, Chilianen, doch meest Chineezen, zijn dag en nacht aan 't werk." " (Ik meen dat thans van Anchi tot Oroya, de groote werken, bruggen, tunnels, reeds grootendeels gereed zijn.)

„ „De lijn begint te Callao en biedt tot een Lima niets bijzonders aan. Deze 10 kilometers zijn een gewone spoorweg. Van Lima tot aan San Pedro Maura klimt men langs den linkeroever van den Rimac. De vallei is breed en goed bebouwd." " (Ik zag enorme velden met suikerriet, velden die afgebrand waren en velden alwaar de stoomploeg aan 't werk was.)

„ „Tot hiertoe was de helling niet grooter dan 2½ meter op de 100 meter, doch van af S. P. Maura neemt de helling van de vallei zoozeer toe, dat het maximum der helling, dat men niet mag overschrijden, 4 op 100, noodig is, of, voor de krommingen, waarvan de straal minstens 120 meter moet zijn, 3 op de 100." "

„ „Men komt zoo te Cochachacras, zonder iets anders te zien dan schuren en hoeven, rechts en links in de vallei, een paar onaanzienlijke dorpjes en verder, aan weerszijden de naakte kammen der naburige bergen. Te San Bartholomé, een weinig hooger op, is de vallei zoo nauw geworden, dat er nauwlijks ruimte genoeg is voor de rivierbedding en een weinig alluviaalgrond." "

„ „Terwijl talrijke konvooien muilezels en lama's rechts het smalle bergpad betreden, dat aan de helling der bergen is aangebracht, schrijdt langs de hellingen aan den linkeroever de trein, heen en weer trekkende, omhoog en komt langs een omweg aan het station Surco, 10 kilometer verder. Te dezer plaatse is het verval van den Rimac veel grooter dan 4/100, en indien de trein de rivierbedding was blijven volgen, zou men onvermijdelijk in de rivier te recht zijn gekomen, zonder van de zijdelingsche hoogten, verder op, te kunnen gebruik maken. In dit traject merkt men de eerste kunstwerken op: enorme uithakkingen in de granietbergen, waarvan er eene niet minder diep is dan 30 meter; talrijke stutmuren voor de steile kanten; meerdere tunnels en vooral de vermaarde viaduct van Verrugas, de hoogste, die er op de geheele wereld bestaat, omdat zij op eene lengte van 175

meter, in het midden eene hoogte heeft van 90 meter. Zij rust op drie verticale pilarenstelsels van 50, 55 en 70 meter elevatie, die op een voetstuk van graniet rusten (met Portl. cement.)"" (Het voetstuk van het middelste pilarenstelsel zag ik uit een kuil opgetrokken.) „„Deze brug, geheel van ijzer, en 600.000 kilo wegende, is in N.-Amerika gegoten en bij gedeelten herwaarts vervoerd."„

„„Te Surco is de weg weder even hoog als de Rimac, dien ze alhier overtrekt door middel van eene 60 meter lange brug. Nog tweemaal wordt de rivier overgetrokken door middel van bruggen, waarvan de eene, die van Chollapa, niet minder merkwaardig is dan de viaduct van Verrugas; zij heeft eene lengte van 108 meter, terwijl de middelste boog, het 58 meter breede rivierbed overspannende, den bergstroom onder zich laat voortrollen. Aldus, door middel van een zig-zag, waartoe 2 kleine, naast elkander gelegene valleien veel voordeel opleveren, komt de spoorweg langs een bevalligen omweg te Matucana en loopt hier langs de rivierbedding. Hier is de vallei breeder, de helling zeer gering en kan de weg met gemak groote bochten beschrijven langs den bergstroom. Reeds zijn we 90 kilometer van de zee verwijderd en hebben we de hoogte van 2300 meter bereikt."" (Op 40 kilom. afstand van het hoogste punt van den weg.)

„„Men zou meenen dat het onmogelijk is om verder te gaan, want een weinig hooger dan Matucana verdwijnt de vallei en stuwt de Rimac in de diepte van bergkloven zijne schuimende wateren naar beneden, tusschen steile oevers, wier toppen zich in de wolken verliezen. Tevergeefs zoekt het oog den weg, overal stuit de blik op de uitgerafelde bergkammen, op nauwe en peillooze bergkloven, op het kale graniet. Soms vertraagt de bergstroom zijne woeste vaart in een valleitje, alwaar de Indiaan zijne hut heeft opgeslagen, met het voorbijbruischende water zijn land besproeiende. Dit Rimacwater weet hij te leiden naar soms aanmerkelijke hoogten, zoodat men zich verbaast, een landelijk groen te zien op nauwelijks toegankelijke hellingen. Deze luchtcultuur is evenwel niet zonder gevaar. In Augustus 1873 heeft Lima binnen hare muren gesidderd, toen plotseling de bedding van den Rimac droog liep. Door de aanhoudende inwerking van het water, dat door de Indianen ter besproeiing langs de hellingen en dikwijls overhellende hoogten geleid werd, liet plotseling een gedeelte van een berg los, stortte neder in de vallei, stremde den loop van den bergstroom, die boven den hinderpaal eene laguna (kom) vormde en eerst na verloop van eenige dagen, toen deze kom overliep, zijn weg vervolgd."„ (Dit had plaats tusschen Matucana en Tambo Viso, alwaar ik eene belangrijke verbreeding van het stroombed zag. Hier zijn de bergen zeer los, heeft het graniet weinig samenhang. Wij

passeerden hier op den terugtocht onder eene regenbui met bliksem en donder, en zagen van af eene ontzaglijke hoogte steenen naar beneden komen.)

„„De baan voor den spoorweg verdween bij deze aardstorting. De weg werd verlengd, en de Rimac vervolgde zijn ontstuimigen loop door middel van cascaden. Op het gedeelte van den weg tusschen Tambo Viso en Chicla zijn er verschrikkelijke punten: men wordt ontroerd bij den aanblik van het reusachtige en verwarde tooneel, dat de" " (onbeschrijfelijk woeste en thans tevens verhevene) „„natuur aanbiedt, — en de geest wordt verslagen bij de gedachte dat eene locomotief zoo aanstonds deze verschrikkelijke bergpassen zal overschrijden. Hoe groot zijn niet de moeielijkheden, die men heeft moeten overwinnen! Het is haast niet mogelijk, den weg voet voor voet te volgen, de inhakkingen der granietbergen, de ophoogingen der hellingen, te beschrijven, die vereischt worden om de gelijkmatige helling te vormen.""

„„Niet minder dan 30 bruggen en viaducten ter gezamenlijke lengte van meer dan een kilometer, en 35 tunnels, samen ter lengte van 5 kilometers, (onder deze is begrepen de 1173 meter lange tunnel, die den top der Cordilleros, den mont Meiggs, doorboort) zijn tot stand gekomen! Te midden van zulk een tal van hinderpalen, bij de noodwendigheid om steeds te stijgen, zou men nooit aan het hoogste punt zijn gekomen zonder die talrijke kronkelingen en omwegen, die door de zijdelingsche valleitjes gemakkelijk worden gemaakt. Op sommige plaatsen is de bergpas zoo nauw, dat de kronkeling zelfs onmogelijk is en de weg in zig-zag naar boven gaat."" (Op een paar plaatsen heb ik zelfs tunnels in zulke zig-zaggen opgemerkt, die op korten afstand boven elkander zich bevonden, door welke tunnels de trein opvolgender wijze passeerde.)

„„Van af Matucana gaat de weg met veel moeite langs den linkeroever van den Rimac; over den voet der bergen passeert de weg de schrikaanjagende nauwte van Chacahuaro, treedt den bergpas binnen en kruist den Rimac een weinig stroomafwaarts van Tambo Viso; daar maakt hij een zig-zag van niet minder dan 2 kilometers, gaat nog eens over den bergstroom, komt eindelijk uit den quebrada (ravijn, bergkloof) van den Parac, wiens linkeroever hij volgt tot aan het station van Arure. De bergen wijken nu wat uiteen,"" (in de diepte ziet men den kronkelenden Rimac) „„en eindelijk vertoont zich het aardige dorpje San Mateo, dat 9000 voet boven het oppervlak der zee ligt en 5 Eng. mijlen van Matucana verwijderd is. Eensklaps vernauwt zich de vallei, verdwijnt, en men heeft slechts eene enorme bergspleet voor zich, eenige honderden meters diep, in welker bodem de rivier statig en majestueus heenbruischt, als langs een afgrond, waarvan de wanden

worden gevormd door loodrechte, in pieken uitloopende granietmuren. Van verre hoort men het gedruisch der watervallen, wier schuimend wit zich weldra vertoont; langs tallooze omwegen, kronkelingen en spiralen, zwevende boven afgronden, boven en onder massa's porphyr en trachyt, die ternauwernood in evenwicht worden gehouden en in hun val alles dreigen te verpletteren, voert de wondervolle, in de granietrotsen uitgehouwene"" (over afgronden door viaducten geleid wordende en het graniet als tunnels doorborende) „„spoorbaan door de vermaarde Infiernillo (hel), het schoonste punt wellicht, en zeker het indrukwekkendste van de geheele Cordilleros. De Rimac, breed 40 m., stort zich onstuimig van eene hoogte van 50 m. en bruischt door de rotsen heen."''

Zoover mijn papieren gids, die vrij goed den weg beschrijft.

De Rimac heeft op de hoogte van den Infiernillo zich zelfs een weg gebaand dwars door het graniet, alsof een paar tunnels voor den bergstroom waren gemaakt ter verlegging zijner bedding.

Nog eene tunnel, nog eene viaduct, over een afgrond, in welker bodem men den bergstroom ziet wegsnellen, en wij bevinden ons aan het einde van de spoorbaan, voor zoover deze voor ons passeerbaar is. We zijn te Anchi, thans een druk station, later wellicht van geene beteekenis; hier ligt de bedding van den Rimac eenige honderden meters lager. De ingenieurs ontvingen ons hier zeer voorkomend en hadden onder andere een aantal stukken gouderts te onzer beschikking gesteld.

Ik gaf mij onderweg den tijd niet om aanteekeningen te maken. Er mocht geen oogenblik verloren gaan om het verbazende schouwspel der natuur op te nemen; ieder oogenblik wijzigde zich het heerlijk schoone, boven alles indrukwekkende tafereel. Uren lang stond ik binnen en wederom buiten den gemakkelijk ingerichten spoorwagen. Vrees of beklemdheid werd niet waargenomen; het gevoel voor het onbeschrijfelijk prachtige van het tafereel drong alle andere gewaarwordingen ter zijde en eene ongekende aandoening maakte zich van ons meester, toen we zoo boven en in en onder de hoogste bergen der aarde, boven, over en langs afgronden heensnelden, altijd hooger en hooger, rechts en links, voor en achter de meest trotsche tafereelen eener majestueus woeste natuur aanschouwende. Allen waren we verstomd — uren lang werd er niet gesproken.

Reeds aan het eerste rechte eind zagen we aan de dikke rookkolommen, die we mijlen ver achter ons lieten, hoezeer de krachtige locomotief zich inspande om te klimmen. IJzingwekkende was het, toen de vlammenbrakende stoomwagen door de eerste tunnel ging en een vuurregen alles was wat

men zag. Wonderlijk snel waren we gewoon aan tunnels en afgronden, aan kronkelingen en spiraalgangen!

Enkele punten van de baan, ja meerdere, liggen nog als versch in het geheugen en zullen hieruit wel nimmer verdwijnen, evenmin als zoo menige merkwaardige episode van deze reis om de wereld.

Gedurende den tocht hadden wij steeds den Rimac in 't zicht, die steeds zijne gele wateren, woestbruischende, zeewaarts rolt en stuwt. Nu eens spoorden we gezellig naast den wilden bergstroom, dan weder zagen we hem eenige honderden meters beneden ons; enkele malen, als de weg van den eenen oever op den anderen overging en een schoon vergezicht aanbood langs het Rimacdal omhoog, zagen we den stroom zich bevallig kronkelen als een witte band tusschen de groene boorden, die de bergenrijen scheiden. Als we hem een oogenblik uit het oog verloren hadden, dan vertoonde hij zich weldra weder in zijne geheele woestheid.

Te San Mateo, waar we op de heenreis een half uur toefden, wandelden we in gezelschap van eene karavaan lama's over eene hangende brug, en bleef ik een paar minuten op het midden van deze staan, starende vol verbazing op den bruischenden, dwarrelenden, ziedenden stroom, die in bolvormige, schuimende golven onder mijne voeten voortrolde; oorverdoovend was het gedruisch van den nooit eindigenden strijd, dien de vallende watermassa streed tegen de rotsblokken in haar nauw stroombed.

Boven Anchi zag ik den Rimac tusschen de Andes-toppen te voorschijn treden; hoe gaarne had ik den stroom tot aan zijn oorsprong willen volgen:

Even geel was het water van den Rimac boven aan de brug van Anchi, als beneden bij de bruggen van Lima; de gele klei, die hij medevoert, heeft geen enkel oogenblik tijd om te bezinken. Tallooze kleinere bergstroomen van kristalhelder water zag ik verdwijnen in den gelen Rimac, en slechts op ééne plaats, tusschen Santa Clara en Chosica, alwaar een grootere bergstroom uit een zijdelingsch dal aan den rechteroever van den Rimac zijn helder water met dat van den Rimac vereenigt, zag ik dezen eene korte poos aan het rechtsche gedeelte helderder. Boven Anchi verliest de Rimac weldra zijn imposant voorkomen. Te Matucana, waar we den 16 Maart ontbeten en den volgenden nacht logeerden, bruischt de Rimac statig voorbij het stationsgebouw, tevens logement, en heb ik den stroom den geheelen nacht gehoord als een stormwind, die over de toppen van woudboomen heengaat.

Hoe heerlijk was niet de berglucht! Zoo zuiver, zoo frisch! Barometer en thermometer daalden als om strijd, deze laatste van 24° C. te Lima tot 13° C. te Anchi. Hoe opgeruimd en luchtig, hoe welbehaaglijk gevoelden we ons op deze hoogte, al moesten we ons, wegens het groote verschil in

temperatuur binnen weinige uren, in onze reisdekens wikkelen, toen we boven Anchi op eene uitstekende bergpunt ons neerzetten om het indrukwekkende tafereel goed op te nemen. Toch bespeurden sommigen onzer, als we aan de stations vertoefden en hier rondwandelden, spoedig eene lichte vermoeidheid, en van het hoogste punt terugkeerende, een lastig oorsuizen, dat bij enkelen eenige uren aanhield.

Te Matucana sliepen velen zeer onrustig, wat echter veeleer aan de sterke indrukken en vermoeienissen van den voorafgaanden dag moet worden toegeschreven.

Op de verschillende stations wemelde het van allerlei soort van menschen, die grootendeels aan den bouw van den weg geëmployeerd waren; enkele dorpjes, door Peruanen bewoond, lagen zeer schilderachtig, doch bleken bij de nadering door eene zeer armoedige bevolking bewoond te worden.

Als we hoog boven het Rimacdal, langs den bergwand ons voortspoedden, en dan in het diepe dal zagen, gebeurde het meermalen dat het oog lange karavanen van paarden, muildieren, ezels, schapen en lama's ontdekte, zoo klein, dat ze nauwlijks met het ongewapende oog als zoodanig te herkennen waren. De drijvers of geleiders dezer troepen zijn Peruaansche Berg-Indianen, een klein, leelijk soort van bruinroode menschen, die een stupide voorkomen hebben en ook onbegrijpelijk onwetende zijn. Dit volkje, dat in het gebergte óf verspreid woont, óf in de armoedige dorpjes, is zeer roofzuchtig; ze zijn als geboren roovers bekend, niettegenstaande in ieder dorpje een katholiek kerkje met een geestelijke gevonden wordt. Wie in 't gebergte reist, heeft steeds een gewapend geleide bij zich. Zoo zagen we in de treinen, die we op sommige stations ontmoetten, steeds soldaten, als geleide voor reizigers, die hier en daar het gebergte ingingen. Zoo hadden wij, toen wij te Tambo Viso des avonds omstreeks 5 uur den trein verlieten en langs de spoorbaan afdaalden naar Matucana, een drietal met geweren gewapende treinwachters bij ons. In iederen trein bevindt zich een zeker aantal geweren en naast den machinist en naast den stoker staat een geladen buks.

Al te spoedig passeerden we in het begin van den terugtocht de vele treffende punten. Het dalen had met groote snelheid plaats. Te Tambo Viso hadden we eene gedwongene halt. Hier troffen we eene geweldige regenbui met veel bliksem en hevigen donder, waardoor de bergtoppen hoog in de wolken boven ons beroerd werden, zoodat we de spoorbaan met geel slik overstroomd en versperd vonden; kleinere en grootere steenen, als rolsteenen, kwamen los en buitelden langs de bergwanden naar beneden, waardoor zelfs de locomotief en tender, later ook de eetwaggon, getroffen werden, zoodat

de eerste buiten de rails gezet werd; gelukkig was zulks nog intijds voorzien en werd er afdoende geremd, zoodat de trein op dit allergevaarlijkste oogenblik stopte; in een oogenblik waren we allen op de baan en brachten met vereenigde krachten de locomotief weer in 't spoor en den trein in veiligheid achter eene verhevenheid, eene soort van parapet, alwaar de vallende steenen bleven liggen. — Gelukkig was er geen belangrijk deel van de locomotief getroffen; in het midden van den eetwagen was een gat geslagen van een vierk. meter; er was goed uitgekeken op den trein; men scheen zulke steenvallen bij ervaring te kennen; zoodra we in den regen kwamen, werd de gang vertraagd, en toen de uitkijk, die het remrad in handen had, boven steenen zag vallen, gaf hij sein en oogenblikkelijk stond de trein stil. Eenige meerdere snelheid — en we waren in den afgrond verdwenen!

Die plaats is als eene gevaarlijke bekend, althans bij de ingenieurs en conducteurs; als het regent en dondert vallen er steenen, want de granietsoort, die den berg samenstelt, heeft weinig samenhang. Deze onweders in het gebergte, als ze plaats hebben, komen op vaste uren van den dag voor; vandaar dat men reeds te Chorillos er op aangedrongen had, dat wij denzelfden dag niet zouden terugkeeren, zonder ons hiervan de reden mede te deelen.

Welk een vreemd gezicht was het ons, toen wij, in veiligheid zijnde, daar omhoog dien steenval zagen. Het was, alsof er aan den anderen kant van den hemelhoogen berg reuzen stonden, die onophoudelijk over den top heen steenen wierpen. Deze beschreven groote bogen in de lucht, stuitten lager weder tegen den bergwand en kwamen springende en gierende over de spoorbaan in den afgrond terecht. Na een donderslag was de steenval het ergste. Langs de spoorbaan ontstond een gele waterstroom, die zich eveneens in den afgrond ontlastte, de baan hier en daar voeten hoog met geel slik bedekkende.

Daar stonden we, doornat van den regen, geheel beslikt, doch met innige erkentelijkheid over ons behoud — evenwel, we wisten niet wat er in een volgend oogenblik zou gebeuren. Indien de regen en het onweder met toenemende hevigheid aanhield, dan kon onze ondergang slechts een korten tijd zijn uitgesteld. Gelukkig bedaarde het onweder, doch de regen hield bij buien aan, en op ééne plaats vielen nog voortdurend steenen op den weg. Zouden wij in den waggon terugkeeren en hier den nacht doorbrengen? Behalve andere zwarigheden woog het nog al sterk bij ons, dat we aan koude en honger zouden blootgesteld zijn, want er was wel een eetwagen, doch geene teerkost, omdat men aan de stations daarvoor zou zorgen.

De weg was op te vele plaatsen met klei en steenen bedekt, zoodat het betrekkelijk gering aantal wegwerkers en spoorwegbeambten uren lang werk had om de baan te klaren; met welk werk geen aanvang kon gemaakt worden, voordat het vallen van steenen en het stroomen van water ophield. Er bleef dus geene andere handelwijze over dan te voet het naaste station op te zoeken, voordat het donker werd; de ingenieurs moesten dit besluit van onzen koenen bevelhebber billijken, hierbij verklarende, dat zij met zulke passagiers de gevaarlijkste tochten zouden willen ondernemen. Op éene plaats op den weg vielen nog altijd steenen. Met moed passeerden we op een drafje deze gevaarlijke plek, onze kommandant voortaan, terwijl op een afstand spoorbeambten stonden, met hunne fluitjes seinen gevende, om staan te blijven of den draf te versnellen, al naar dat ze de steenen zagen vallen. Behalve dat een onzer in het voeten diepe slik ter zijde van de rails viel, kwamen we gelukkig ook dit gevaar te boven, dat werkelijk zeer groot was, want groote keien sloegen naast ons in den weg. Verheugd en opgewekt, hoe nat en bemorst we ook waren, wandelden we nu verder onder een zachten regen langs de spoorbaan naar Matucana. Hier vonden we een goed diner en werkelijk goede logeerkamers, 2 à 3 bedden op eene kamer.

Den volgenden morgen ten 7 ure was onze wakkere conducteur met den trein te Matucana en nam ons weder op. Te Chosica moesten we wachten op den gewonen trein, die ten 9 ure van Lima vertrokken was. Ten 12 ure bevonden we ons a/b. Curaçao terug.

Omtrent dezen merkwaardigen tocht zond onze kommandant het volgende rapport aan den Minister van marine (zie Jaarboek van de Kon. Ned. Zeemacht 1875—76).

„„Toen de regeering van Peru ons op den 16 Maart jl. eene gelegenheid aanbood tot het gaan zien van de Oroyabaan, een spoorwegwerk van zeer buitengewonen aard, en de officieren aanboord van de Curaçao zeer genegen waren om van dit aanbod gebruik te maken, achtte ik mij verplicht, ons vertrek van de reede van Callao, dat reeds op den 16 Maart was bepaald, een dag uit te stellen.” ”

„ „Dewijl de hoofdingenieur van den genoemden spoorweg mij had verteld, dat wij, 's morgens ten 6 ure van Callao vertrekkende, aldaar gemakkelijk voor 9 uur 's avonds konden terug zijn, en alle beschikkingen, die daartoe noodig zijn, zouden genomen worden, zoo bleef er van de luitenants ter zee slechts één aan boord.” ”

„ „Ons uitstapje over de Andes werd echter niet binnen den bepaalden tijd

volbracht. Met mooi weer en eene heldere lucht ging alles zeer goed tot aan het station Puente di Anchi en hadden wij in ruime mate gelegenheid de vele kunstwerken, welke wij passeerden, te zien en te bewonderen. De regen, welke gedurende onze terugreis viel, had echter gevolgen, die ons wel is waar een zeer goed denkbeeld konden geven van de groote moeilijkheden, waarmede een ingenieur bij het maken van spoorwegbanen over steile bergen heeft te kampen, doch welke toch niet in alle opzichten aangenaam voor ons waren." "

„ „De eerste door mij opgemerkte uitwerking van dien regen was, dat eenig zand en gruis van een steilen berg, dien wij voorbij reden, naar beneden rolde; geen gevaar vermoedende, gingen wij rustig voorwaarts, totdat wij tusschen de stations Tambo Viso en Matucana een berg passeerden, waarvan niet alleen gruis, maar ook vrij zware steenen naar beneden rolden." "

„ „Vóórdat wij tijd hadden over onzen toestand na te denken, werd de locomotief zoo duchtig door een steen getroffen, dat hare voorste wielen derailleerden. Hierop verlieten de treinvoerder met zijne ondergeschikten, en — op zijn verzoek — ook alle passagiers den trein en plaatsten zich eenige honderden meters achter de wagens, waar nog geene steenen vielen." "

„ „Gedurende den tijd dat wij daar stonden, vielen verscheidene steenen op en in de rijtuigen, waarvan er een door den bodem van een rijtuig heenging. Zoodra de regen verminderde en dientengevolge het vallen van steenen een oogenblik ophield, naderden wij den trein weder, maakten de wagens van de locomotief los en reden die met vereende krachten, eenige meters tegen de hellende rails op." "

„ „De machinist bracht vervolgens, met een paar doeltreffend ingerichte hefboomen en door achteruit te stoomen, de voorste wielen van de alleenstaande locomotief weder op het spoor. De reis werd daarop met goeden moed voortgezet. De trein was echter nauwelijks in beweging, of het begon weder harder te regenen en wij naderden dan ook spoedig een berg, waar de vallende steenen elkander zoo snel opvolgden, dat de machinist het niet verantwoord achtte die plaats voorbij te rijden." "

„ „Op de plek waar wij toen halt hielden, vielen geene steenen, doch, als het eenige uren door bleef regenen, zoude, volgens het gevoelen van den treinvoerder, het gevaar groot worden, dat een gedeelte van den berg daar ter plaatse bezweek en op den trein viel. Dit was, zoo zeide hij, reeds eenmaal gebeurd, en toen hadden verscheidene personen daarbij het leven verloren (zie la Revue des deux mondes, Janvier 1874)." "

„ „Na rijp beraad met een paar met geweren gewapende spoorwegbeambten, die hadden behoord tot het geleide van een naar een station op de Andes

vertrokken betaalmeester, besloten wij den steenregen in een gunstig oogenblik te voet te passeeren en te beproeven, of wij het station te Matucana konden bereiken, tot het verkrijgen van een goed onderkomen gedurende den nacht. (Ontmoetingen met roovers schijnen in die streken niet zeldzaam te zijn).” ”

„ „Bij dien tocht zakten eenigen van ons gezelschap nu en dan een voet of drie in den modderigen grond bezijden de leggers van de rails, doch geen hunner werd door de vallende steenen getroffen. Kort na onze komst te Matucana hield het op met regenen. De trein bleef dan ook behouden, doch kon zijne reis niet voortzetten vóór den volgenden morgen tegen 9 uur, nl. niet vóórdat men de op de rails gevallen steenen had opgeruimd.” ”

„ „Te Chosica halt houdende om den trein van Lima af te wachten en te dejeuneeren, vertelde ons de stationschef dier plaats, dat hij gedurende den nacht drie telegrammen van den Consul-generaal der Nederlanden had ontvangen, om te vragen wat de reden was, dat wij nog niet terug waren gekomen. Twee op mijn verzoek gezondene telegrammen van Matucana, een naar onzen Consul-generaal te Lima, en een naar zijnen agent (onzen leverancier) te Callao, zijn, naar het schijnt, niet terecht gekomen. Door de slechte bezorging of de slechte afzending van mijn telegram naar Callao bleef de wachthebbende officier op de Curaçao onbekend met ons wedervaren en bleef dientengevolge eene naar den wal gezondene sloep den geheelen nacht op ons wachten.” ”

„ „Toen wij op den 17 Maart allen behouden aan boord van de Curaçao waren teruggekomen, wilde ik Peru niet verlaten, voordat ik den Minister van Binnenlandsche Zaken, den heer Aurelio Garcia y Garcia, nogmaals in persoon mijnen dank had betuigd voor de ons betoonde beleefdheden.” ”

„ „Het verdient misschien opmerking, dat de heer Garcia niets had vernomen van het door ons ondervonden oponthoud op onze spoorwegreis van Puente di Anchi naar Callao en dat de heer Canevaro, wiens kanselier de genoemde reis heeft meegemaakt, mij niets vertelde van door hem verzonden en ontvangen telegrammen en de door ons ondervonden tegenspoeden slechts ter sprake bracht tot het plaatsen van de opmerking, dat hij vroeger nooit iets had gehoord van het vallen van steenen op de Oroya-baan.” ”

„ „Ik heb natuurlijkerwijze mijn best gedaan om bij mijn gesprek met de heeren Garcia en Canevaro, het minder aangename van onzen tocht naar de Andes zoo min mogelijk aan te roeren en mij te bepalen tot het uitspreken van mijne waardeering van de door ons geziene reuzenwerken, die werkelijk de bewondering van een ieder verdienen.” ”

. . . .

„ „Ik moet hier nog mededeelen, dat een te Callao wonende Duitscher mij heeft verteld, dat het van algemeene bekendheid is, dat de toestand van de Oroyabaan tusschen Matucana en Tambo Viso nog veel te wenschen overlaat; dat bij regenachtig weder aldaar meermalen ongelukken zijn gebeurd; (zie „la Revue des deux mondes" Janvier '74) dat het wel is waar, in den regel niet voor den middag regent en de afvaarturen van de gewone treinen zóó geregeld zijn, dat zij het station Matucana vóór 12 uur passeeren, doch dat het plan om het bedoelde gedeelte van den genoemden spoorweg door het maken van een tunnel te verbeteren, toch al meermalen is ter sprake gebracht." "

Klimaat van Lima en Callao. Het algemeen verspreide gezegde: „en Lima no llueve", „ „te Lima regent het niet," " is niet ten volle waarheid. Het regent er wel, doch de regendroppels zijn uiterst fijn. In zoogenaamde regenachtige jaren kan de hoeveelheid gevallen regen zelfs 400 m. m. bedragen. Den 11 Augustus 1850 onder andere regende het zelfs zoo overvloedig te Lima en Chorillos, dat de daken doorlieten en men zelfs vaatwerk moest plaatsen om het hemelwater op te vangen. Eene regenbui, eene enkele stortbui, zooals men in de tropen veelal ziet vallen, zou voor Lima, Chorillos, Callao, zelfs voor Valparaiso en Santiago, en ongetwijfeld voor de meeste plaatsen dezer streken, eene ware ramp zijn, omdat geheele wijken opgetrokken van en gedekt zijn door gedroogde aarde. Het gebruik van dit materiaal in deze streken is reeds een bewijs zoowel van de geringe hoeveelheid hemelwater die valt, als van de zachte en langzame wijze waarop deze hoeveelheid valt.

De volgende opgave geeft van deze vochtigheid en gevallen regen een overzicht:

Vochtigheid van den atmosfeer en gevallen regen, te Lima.

MAAND.	Gemiddelde vochtigheid. (100 = verzadigd). 's morgens 9 u.	's middags 12 u.	's avonds 6 u.	's nachts 12 u.	Gevallen regen in m. m.	Aantal regen-dagen.	Hemel geheel helder; dagen.	Hemel steeds bewolkt; dagen.
Januari	66	57	60	89			5	7
Februari	67	59	64	85			7	
Maart	68	56	65	78			8	4
April	71	60	72	79			10	
Mei	71	56	71	82	5.3	9	4	9
Juni	79	71	75	86	31.2	22		16
Juli	77	73	77	85	34.6	24		27
Augustus	77	68	78	87	31.5	30		25
September	76	60	77	85	29.6	27		20
October	70	67	69	81	27.4	14		15
November	68	68	79	81	9	9	2	6
December	64	64	65	86	1.4	6	6	7
Gedurende een geheel jaar (1869).					170.0	141	42	136

„ „De kust van Peru (Maury, Natuurkundige beschrijving der Zeeën, vertaald door M. H. Janssen, Dordrecht 1855) ligt in het gebied der altijddurende zuidoostewinden. Ofschoon Peru op den zoom ligt van den grooten Zuidzeeketel, regent het er evenwel nooit. De oorzaak is duidelijk.” ”

„ „De zuidoostewinden in den Atlant. Oceaan komen voor het eerst bij de kust van Afrika op water. Op hunnen noordwestelijken tocht waaien ze schuin over den Oceaan, totdat ze aan de kust van Brazilië komen. Nu zijn ze zwaar met water beladen, dat zij over het continent medevoeren, onderweg afzetten en er de bronnen mede voeden van de Rio la Plata en van de zuidelijke takken van de Amazonen.” ”

„ „Eindelijk komen ze aan de in sneeuw gehulde Andes, en hier wordt hun al de vochtigheid ontnomen, welke lage temperatuur er uit kan wringen.” ”

„ „Op den rug van die bergketen gekomen, storten zij, als koele en drooge winden, langs de hellingen van den Pacifiek neder. Geene uitdampings-oppervlakte ontmoetende, noch koudere temperatuur dan zij op de bergtoppen vonden, bereiken zij den Oceaan, vóórdat zij nieuwen waterdamp heb-

ben opgedaan, dien de luchtsgesteldheid van Peru er als regen zoude kunnen uittrekken. Wij zien tevens dat de Andes de verzamelaars zijn van het water voor de rivieren van Chili en Peru, welke in de Atlant. Zee uitwateren. In Peru bestaan alzoo geene moussons." "

Deze voorstelling van Maury moet niet al te letterlijk worden opgevat. Op weinige mijlen afstand van Lima, in de Sierra, regent het veelvuldig en in den regentijd, die in de verschillende bergstreken op verschillenden tijd invalt, dagelijks, waardoor aardstortingen, steenvallen, bergverschuivingen plaats vinden, vooral bij hevige onweders, zooals wij ondervonden hebben.

Het klimaat van de smalle strook kustland, alwaar Callao en $7^1/_2$ kilometer binnenwaarts, 160 meter boven het zeevlak, Lima gelegen zijn, onderscheidt zich in menig opzicht van het zoogenaamde tropische klimaat.

Deze eigenaardigheden worden teweeggebracht door de nabijheid van de, in de richting van het Noorden en Noordwesten tot het Zuiden en Zuidoosten zich uitstrekkende, ontzaglijke, meervoudige ketens der Andes, en van den met de Cordilleros nagenoeg evenwijdig loopenden Oceaan. Tevens werkt de langs Peru's kust in noordelijke en noordwestelijke richting zich bewegende polairstrooming van de zee verlagend op de luchttemperatuur. Hierdoor geene moussons, doch zwakke aanduidingen der vier jaargetijden; hierdoor belangrijke daling der tropische hitte; hierdoor drooge lucht, waarvan het vroegere watergehalte bij het strijken over de hooge bergen, door deze wordt teruggehouden. Het klimaat behoort dus tot de drooge zeeklimaten eener grootere breedte.

De helling van het kustland verhindert het ontstaan van moerassen; terwijl de rivieren alle het karakter van bergstroomen behouden. De hellende vlakte, waarin Lima en Callao liggen, wordt besproeid door den Rimac, die met groot gedruisch door de hoofdstad stroomt en op korten afstand van Callao in den Grooten Oceaan zijne gele wateren uitstort.

Even als de bovenstaande vochtigheids-tabel is de volgende opgave betreffende de temperatuur ontleend aan Paz Soldan:

Barometer- en thermometerstand te Lima, in 1869.

MAAND.	Gemiddelde barometerstand.	Gemiddelde thermometerstand.					SEIZOEN.
		9 uur 's morgens.	12 uur 's middags.	6 uur 's avonds.	12 uur 's nachts.	's maands.	
Januari	744.55	22.63	23.83	24.22	21.30	23.49	zomer 23.31
Februari	5.01	23.56	25.40	24.29	21.32	23.86	
Maart	5.79	23.19	24.88	23.41	20.67	23.02	
April	5.72	20.71	22.91	21.06	18,38	20.77	herfst 17.56
Mei	6.80	17.30	19.66	17.55	16.11	17.65	
Juni	7.09	15.58	16.72	15.23	14.33	15.46	
Juli	8.38	14.31	15.29	14.07	13.25	14.23	winter 14.81
Augustus	9.16	14.66	16.66	14.52	13.53	14.69	
September	8.97	15.63	17.08	15.12	14.27	15.52	
October	8.87	16.61	18.51	16.30	14.93	16.65	lente 17.88
November	8.40	17.33	19.16	17.16	15.50	17.28	
December	7.28	19.78	21.43	19.95	17.63	19.73	
het geheele jaar	747.168	18.52	20.15	18.58	16.77	18.524	

Aardbevingen hebben zeer veelvuldig plaats, doch bestaan in den regel uit lichte trillingen van den grond. Zoo werden in 1849, 42 aardbevingen waargenomen. Manuel Rouaud y Paz Soldan (observ. metereol. hechas en Lima 1849) heeft in dezen de stelling verkondigd, dat het aantal aardbevingen in rechte reden staat tot de aantrekkingskracht van zon en maan. Toch kunnen deze tremblores ook het karakter van terramotos (verticale bewegingen) hebben, en alsdan tot ontzettende rampen aanleiding geven, zooals te Lima het geval was in de jaren 1586, 1630, 1687, 1747, 1808 en 1828. Bij die van 1747 verdween de oude stad Callao. (Na ons bezoek, n.l. in Mei 1877, heeft wederom een der hevigste terramotos de geheele kust van Peru geteisterd en zijn o. a. de prachtige havenwerken en dokken van Callao verwoest geworden.)

De vraag, of het klimaat van Callao en Lima gezond is, is, zooals veelal, niet rechtstreeks te beantwoorden. Een droog zeeklimaat, niet excessief warm, zonder malaria, kan onmogelijk ongezond genoemd worden. Doch of de inwoners, vooral de vreemdelingen, er zich gezond bevinden, betwijfel

ik zeer, en wanneer zulks aan het klimaat wordt toegeschreven, is dit alsdan stellig ten onrechte. Verkeerde levenswijze, overmatige arbeid, habitueel gebruik van alcoholica, slepen vele chronische ziekten na zich, die streng van klimaatziekten moeten gescheiden worden, zooals hier, evenzoo elders. De beruchte inheemsche ziekte, verruga genaamd, wordt aan het drinken van het bergwater toegeschreven. Klimaat en drinkwater zijn in de tropen, wat de tocht is in onze vaderlandsche dreven, nl. zondebokken, waarop 's menschen kwalen worden geladen.

Het leven in Peru, wanneer de wijze van leven op Europeesche wijze wordt ingericht, is zeer kostbaar. De artikelen van weelde kosten zeer veel. De Peruaansche dollar of sol kostte ons *f* 2.15; de zilveren pasmunt is $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{5}$, $\frac{1}{10}$, $\frac{1}{20}$ sol. Engelsch goud en zilver, zoomede Fransch goud en zilver geld is zeer gewild. Chiliaansche en Noord-Amerikaansche munten circuleeren veel, evenals die der naburige republieken. Veel papierengeld, zoowel bankpapier als muntbilletten, is in omloop. Op vele banknooten komt een portret voor eener zeer schoone vrouw, n.l. van de echtgenoot van onzen Consul-generaal Rafaël de Canevaro, die directeur is van de Anglo-Peruaansche en van de Nationaal-Peruaansche bank.

Den 18 Maart, 's morgens ten 5 uur, verlieten we de reede van Callao. Een paar dagen vroeger waren de te Valparaiso achtergeblevene machinisten aan boord gekomen; zij hadden de reis gemaakt met een Italiaansch zeilschip.

XIII. REIS VAN CALLAO DE LIMA NAAR SAN FRANCISCO.

12° Z.Br. — 38° N.Br.; 77 — 129 — 122° W.L.

Van den 18 Maart — 25 April 1875.

De trek, lang 1270 geogr. mijlen, werd in ruim 38 dagen afgelegd; 31 Maart, 1 en 2 April (bij het passeeren van den aequatoriaal-stiltegordel), van den 13—19 April (cancer-stiltegordel), den 22, 24 en 25 April (bij het naderen van de kust, om koers te liggen), dus gedurende 12 dagen onder stoom. De middagtemperatuur klom van af het vertrek van Callao al spoedig tot 27° C. (21 Maart, 11° Z.Br.) varieerde tot den 7 April (13° N.Br.) weinig, was het hoogste den 5 April (10° N.Br.), zijnde toen 29° C., en nam nu regelmatig af tot aan San Francisco, tot op 14° C.

Bij de verwijdering van de kust van Peru werd de dampkringslucht, die in de nabijheid der kust zeer vochtig was, weldra opvallend droog, waardoor de toenemende warmte goed verdragen werd. Den aequatoriaal-stiltegordel passeerende, troffen we zeer vele regenbuien, door windstooten vergezeld, donkere, bedompte dagen met drukkende warmte: de dampkringslucht van 28° C. was met waterdamp verzadigd.

Het groote voordeel van het stoomschip kwam nu helder te voorschijn, niet het minst in hygiënisch opzicht: de manschappen behoeven niet voortdurend nat te blijven, het tusschendeks blijft droog; de lucht benedendeks, zelfs op 't dek, blijft frisscher, waardoor de ademhaling regelmatiger plaats vindt. Dit alles, wanneer intijds de regententen worden uitgehaald, hetgeen bij het zeilschip, dat onophoudelijk moet manoevreeren, niet doenlijk is. Den stiltegordel van Cancer doortrekkende, troffen we het watervlak van den Grooten Oceaan spiegelvlak, zagen veel drijfhout en hadden eene heerlijk zachte weersgesteldheid.

Gedurende dit traject waren we 28 dagen tusschen de keerkringen, en hoewel de weersgesteldheid frisch was gedurende de eerste 10 dagen, toen de Z.O.-passaat het schip gemiddeld 45 mijl in 't etmaal deed vooruitstevenen, en de stiltegordels, door de onwaardeerbare hulp der stoomwerktuigen spoedig werden doortrokken, — zoo was de verzwakkende invloed

der aanhoudende warmte waarneembaar aan de gevoelige constituties onder de equipage, doch vooral onder den Etat-major. In de longroom nam de eetlust bij sommigen af. Het aantal zieken bleef gering, enkele koortsen kwamen voor; een meerder gebruik van wijn en kinine werd noodzakelijk; het ziektecijfer was dan ook in de maand April hooger dan in ieder der vijf voorafgegane maanden.

18 Maart. In den achtermiddag worden de zeilen bijgezet. Vrij goede gelegenheid. Lichte maan.

22 Maart. Hedenmorgen ten $4^{1}/_{2}$u. viel er een man uit de bakb. fokkerust over boord. Algemeen geroep „man over boord," in het holle van den nacht; we zeilden voor den wind, 8 mijls vaart. Het roer werd aan lij gelegd, ieder snelde naar achteren, want bij een dergelijk ongewoon rumoer springt zelfs de slapende op en is in een oogwenk op 't dek; eenigen zijn reeds in 't want; bij de lichte maan is er goed zicht op 't water. Niemand dacht aan de mogelijkheid van redding — daar klinkt het verrassende „hij is gered" ons in de ooren: de matroos Gaus heeft het wonderbare geluk gehad, zoodra hij te water lag, een vanglijn, die uit de sloep langs het schip sleepte, te grijpen, en kon daardoor op de hoogte van de bezaansrust, alwaar men hem aan zijn geroep ontdekte, gered worden. Dit is nu reeds de vierde man, die overboord valt en gered wordt (drie ter reede Falmouth); drie der equipage zeilden achter en kwamen aan eene volgende haven aan boord terug. We zijn dus nog even sterk als bij het vertrek uit het Vaderland.

24 Maart. De gelegenheid blijft goed; we maken etmalen van 40 à 50 mijl. Voor den wind slingeren we vrijwat, de patrijspoortjes, sedert Callao meestal open, moeten gesloten worden. Heerlijke avonduren op de brug

28 Maart. Paaschzondag. Zooals gewoonlijk des Zondags na de parade wordt voorlezing gehouden uit het daartoe gebruikelijke werk. Hoe goed de schrijver het ook meent, jammer is het, dat hij zelf niet een paar reizen over het blauwe water heeft medegemaakt — zijn werk hadde aan bruikbaarheid gewonnen!

31 Maart. We passeeren voor de tweede maal de linie. Sedert een paar dagen zijn we in de stilte. Hedenmorgen ten 7u. werkt de machine. Het zwakke schip kan weder niet meer dan 35 slagen verduren, en dus niet meer dan vijf mijl loopen. Onder stoom zijnde, begint het roer weldra te stooten.

1 April. Afwisselend regen met stilte en wind, stoomen en zeilen. Zoo liggen we hedennamiddag te drijven, terwijl het water in stroomen van

den hemel valt. Het is warm, benauwd en donker in de longroom. Ik zit in de hut, 29 C, twee kaarzen brandende en het patrijspoortje open.

3 April. We schijnen in den N.O.-passaat te zijn, hoewel nog vrij schraaltjes, bij den wind, koers N.W., 4½ mijl.

Doch de lucht, de atmosfeer is verbeterd, niet meer dat doodend heete, vochtige en stille van de lucht van de laatste 4 dagen. Gisternacht hebben we de poolster weder begroet.

7 April. De gelegenheid is niet schitterende, doch we avanceeren stadig aan. De warmte neemt wat af, toch nog 28° C. in de hut.

13 April. Na een dag stilte, heden stoomen, 5 à 6 mijl, N. en W. We zagen een blok hout drijven, waarbij eene menigte visschen zich ophielden.

15 April. De vierde dag van stilte (van 19° tot 24° N.Br. 123° tot 126° W.L.). We naderen San Francisco linea recta. Hedenmorgen passeerden we den noorderkeerkring.

Als het stil blijft, moeten we blijven stoomen, hebben daartoe steenkolen genoeg.

We zien op het spiegelgladde oceaanvlak gedurig stukken van boomstammen, niet behakt, met schelpdieren omkorst, sommige omringd door kleinere en grootere visschen. Ze hebben ongetwijfeld zeer lang hier rondgedreven, te oordeelen naar het verweerde voorkomen der meeste. In de verte doen ze zich wit of zwart voor. Eene nauwkeurige kennis der zeestroomen dezer parages is noodig om de plaats van oorsprong dezer stukken hout te bepalen, terwijl van een anderen kant de nauwkeurige studie van dit drijfhout hun groeioord zou kunnen doen kennen en dus tot de kennis der zeestroomen zou leiden.

Deze ronddrijvende stukken hout gaven ons eene aangename afleiding. Voordat we wisten wat die aan den horizon opdagende voorwerpen beteekenden, werden er allerlei gissingen gemaakt; het gewapende oog meende eene boot te ontdekken en de verbeeldingskracht vulde deze met schipbreukelingen; neen, de boot vertoont geene levende wezens — ze zal misschien een paar lijken bevatten; ik zie het al, roept een der ijverige waarnemers, het is geene boot, het is een drijvend zeemonster; neen, verbetert een ander, mijn kijker is een albeslisser, en ik zeg, het is een stuk rondhout, kijk, daar komt er nog een aandrijven. Er wordt recht op aan gestuurd, en aan alle gissingen een einde gemaakt. Menig onzer zou gaarne deze stukken hout van naderbij bekeken hebben, doch de kommandant meende, zeker te recht, dat het de moeite van eene sloep te strijken niet zou beloonen. — Intusschen was ons nieuwe stof tot discours gegeven — allerlei denkbeelden op het gebied der zeestroomingen hielden ons bezig.

17 April. Heden werd het lijk van een matroos overboord gezet, die aan eene uitterende borstziekte bezweek, na gedurende bijna de geheele reis in den ziekenboeg te zijn behandeld en verpleegd.

Deze is de eerste schepeling dien we verliezen.

Het in zee over boord zetten van een lijk heeft met militaire honneurs plaats en is steeds eene aandoenlijke plechtigheid. Indien de gelegenheid het toelaat, zooals thans, staat de equipage, voor zooverre zij niet tot den trein behoort, op het dek gerangeerd. Het lijk, in zeildoek ingenaaid en met een kogel aan het voeteneinde bezwaard, wordt op eene plank gelegd, met de Nederlandsche vlag overdekt, en rondgedragen door het baksvolk, waartoe de overledene behoorde; de officier en de adelborst zijner divisie, benevens twee baksvolken volgen; vier mariniers, die de salvo's doen, gaan voorop. Driemaal gaat de trein rond en worden bij het passeeren van het lijk de hoofden ontbloot en wordt door de wacht het geweer gepresenteerd. Aan stuurboordsvalreep wordt het lijk in zee gelaten, terwijl de schipper overluid de woorden uitspreekt: „Een! Twee! in Gods naam!"

De salvo's worden gedaan bij het opnemen van het lijk en onmiddellijk voor en na het overboord zetten.

18 April. We avanceeren al stoomende, langzaam doch zeker. Er is eene zware deining uit het Westen, waardoor we sedert gisteren zwaar slingeren; de bramraas worden daarom afgenomen.

19 April. Gisteravond zijn de zeilen bijgezet en zeilen we bij den wind, WNW., omdat we, in den noordenwind opstoomende, niet meer dan 4 mijl liepen; op deze wijze zouden we kolen te kort komen. We avanceeren nu wel veel minder, doch de voordeelen zijn: gemakkelijker ligging van het schip, uitsparing van steenkolen, terwijl we ons amuseeren met het zien vangen van zeevogels door de adelborsten.

21 April. Wij verlustigen ons heden in den goeden gang van het schip, nagenoeg recht op S. Fr. aan.

22 April. De gelegenheid is zoo matig; we staan nog niet noordelijk genoeg om San Francisco te beleggen. Dan weer stoomen, dan weer zeilen. Hoe meer we onder de kust komen, des te noordelijker en sterker wordt de wind. De laatste loodjes wegen het zwaarst.

We zagen heden den Oceaan bedekt met millioenen Portugeesche fregatjes (Physalia coerulea), welke soort alhier verschilt van die in den Atlantischen Oceaan.

De weersgesteldheid is heerlijk koel. De middagtemperatuur is 17° C. — Helder weder.

23 April. Harde noordenwind, dubbel gereefde marszeilen. Nog 33 mijl

van S. Fr., doch we liggen er beneden met eene 4 mijls vaart. Het is jammer dat we niet noordelijker staan. De hoop is op het ruimen van den wind, of op stiller worden, in welk laatste geval we kunnen stoomen, waartoe de schoorsteen blijft staan en het water in de ketels heet gehouden wordt. Het schip maakt zeer lastige bewegingen. We zijn het ruwe weder ontwend; echter blijft het helder. Harde wind, doch overigens regelmatig, bestendig. Woelige zee. Stormvogels.

24 April. Er wordt steeds gestoomd, volle kracht, tegen den harden noordenwind in; ten 12u staan we nog 18 mijl van S. Fr. De stroom, of drift, zet ons om de Zuidoost. We avanceeren 3 à 4 mijl in de wacht. Het is frisch koel weder. De zee is veel kalmer.

25 April. Hedenmorgen, einde hondenwacht, werd het vuur van Z. Farellones verkend. De loodsen houden zich schuil achter de Farellones, komen althans op ons schieten niet opdagen. Over de kust hangt een nevel, die op het einde der dagwacht optrekt. Voordat de noordenwind opsteekt, stoomen we de Goudenpoort binnen; het aanloopen van de kust, het binnenkomen van de baai, bij eene heerlijke weersgesteldheid en eene opgewekte stemming aller gemoederen, was zeer aangenaam.

Ten 12 uur komen we vlak voor de stad ten anker; nauwelijks zijn we hier, of de wind begint hevig op te steken, zooals dagelijks, hetgeen het ter reede komen, later op den dag, zeer zou hebben bemoeilijkt.

XIV. VERBLIJF TER REEDE SAN FRANCISCO.

van den 25 April tot den 10 Mei 1875.

Zonder loods, met eene bijzonder schoone gelegenheid door de Goudenpoort de beroemde baai van San Francisco binnenstoomende, werd door ons zelve eene zeer goede ankerplaats gekozen, een kwartieruur roeiens van af de stad, het dichst bij het tweede paalhoofd (hier werf genoemd, omdat in reparatie liggende schepen tegen zulke paalhoofden gemeerd liggen). Evenals op alle vorige pleisterplaatsen werd een bootman met zijne boot gehuurd, om de gewone communicatie met den wal te onderhouden; deze boot voer van den vroegen morgen tot den laten avond heen en weer, steeds aan seinen van de Curaçao gehoor gevende. Hierdoor hadden we gelegenheid ons op ieder uur van den dag naar de stad te begeven, en vandaar naar boord te retourneeren. Ten einde het deserteeren van de matrozen zooveel mogelijk te beletten, wat vooral hier zoo veelvuldig plaats vindt, werd slechts zelden van eigene sloepen gebruik gemaakt, en werd er een nauwkeurig toezicht gehouden op de lieden van de stad, die aan boord kwamen. Dit deserteeren is inzonderheid voor de koopvaardijschepen eene groote plaag; in vroegere jaren werd menig schip verlaten, zoodat de gezagvoerder alleen overbleef. Ronselaars zwerven dag en nacht rondom de schepen. Aan boord van de Curaçao werden de schildwachten, op den bak, aan weerskanten van de brug, in de valreepen en op de campagne, gewapend met scherp, met bevel te vuren op ieder schepeling die trachtte te deserteeren.

Toch ontsnapten er twee matrozen, met behulp van booten van den wal; een dezer werden door de schildwachten kogels achternagezonden, zonder resultaat. Werd eene enkele maal eene met matrozen bemande sloep naar de stad gezonden, dan was de bevelvoerende adelborst met revolver gewapend, ten einde het wegloopen te beletten. Dit was ook vruchteloos, want op zekeren dag deserteerden uit zulk eene sloep drie bootsmansleerlingen, die door ronselaars letterlijk uit de sloep werden geroofd, natuurlijk met hun medewil. Deze drie deserteurs werden echter eenige uren later aan boord teruggebracht door de stedelijke politie, omdat de kommandant dit-

maal 50 dollars op ieder hoofd had gezet. Dit middel bleek afdoende te zijn; 25 dollars bij de beide vorigen waren niet voldoende geweest; voor 50 dollars konden de politieagenten iemand opsporen, uit de handen der ronselaars loskoopen en nog wat voor hunne moeite overhouden. Er kwam daarna van de Curaçao geen geval van desertie meer voor; die plan hadden gehad om weg te loopen, begrepen nu dat zij toch terug gebracht zouden worden en wel op eigene kosten.

Het verblijf te San Francisco gedurende 15 dagen was voor ons allen eene heerlijke verademing, eene heilzame verkwikking na het bezoeken van Chili en Peru en het doortrekken van de tropen; naar lichaam en geest werden we gesterkt om daarna weder met moed onze reis te vervolgen en den Grooten Oceaan over te trekken.

We vonden te San Francisco een heerlijk klimaat, en werden van verschillende zijde hartelijk ontvangen.

De Nederlandsche consul, de heer W. de Fremery, deed alles wat in zijn vermogen was om ons het kortstondig verblijf recht aangenaam te maken en ontzag tijd noch kosten. Vele zijner bloedverwanten en vrienden waren hem daarin behulpzaam.

Het aantal der te San Francisco verblijf houdende Nederlanders wordt op nagenoeg 2000 geraamd. Verreweg het meerendeel dezer is afkomstig uit de lagere klassen der maatschappij, terwijl velen in vroegere en latere jaren door desertie van de schepen hier zijn achtergebleven. Eene dergelijke oorsprong hebben trouwens mede de overige nationaliteiten. Sedert een paar jaar is het voorbeeld der Engelschen, Duitschers, Franschen, Italianen, om zich naar de nationaliteit nader aantesluiten door middel van ondersteuningsgenootschappen, mede gevolgd door de Nederlanders, die een Nederlandsch genootschap hebben gevormd ter onderlinge ondersteuning in ziekten en ongelukken. De president en secretaris van dit genootschap waren ook als genoodigden aanwezig bij een diner, dat de consul aanbood in het „Maison dorée," aan den Etat-major van de Curaçao.

Reeds bij onze aankomst werd ons van verschillende kanten medegedeeld, dat er onder de Nederlanders te San Francisco groote vreugde heerschte over de komst van een vaderlandsch oorlogsschip. Zulks had nog niet plaats gevonden, sedert die stad eenige beteekenis had gekregen, dus in geen 20 jaar. Dagelijks werd dan ook de Curaçao bezocht door hier woonachtige landslieden met hunne vrouwen en kinderen, en bij vele dezer bezoekers was het in houding en gesprekken merkbaar, dat het vaderland hun nog na aan 't harte lag.

Den 1sten Mei, des avonds van 10 tot 11 uur, bij eene heerlijke, zachte weersgesteldheid en nieuwe maan, bood de reede van San Francisco voor de Curaçao een verrassend schouwspel aan. Eene groote raderstoomboot met eene dichte, bonte menschenmassa bedekt, stoomde tusschen de schepen door, beschreef een wijden cirkel om de Curaçao, onder het uitvoeren van krachtige fanfare-muziek en het oplaten van een onnoemelijk aantal vuurpijlen; steeds enger en enger werden de kringen, die het lichtende en luidruchtige vaartuig beschreef om het Nederlandsche oorlogsschip; op korten afstand genaderd werd van de stoomboot een schitterend vuurwerk ontstoken: in groote vurige letters, over een goed deel der baai zigtbaar, stond daar geschreven: „welkom Curaçao;" nadat dit eenigen tijd zichtbaar was geweest, werd het vervangen door eene zee van rood, wit en blauw licht, terwijl uit vele honderden kelen het „Wien Neerlandsch bloed" over de baai van San Francisco klonk.

Nauwlijks was ook dit roerende tooneel verdwenen, of mede de Curaçao was schitterend verlicht door bengaalsch vuur, ontstoken van de nokken van alle raas, terwijl de bemanning als uit eenen mond het „Wilhelmus van Nassauwen" aanhief. Wederom klonk van het stoomschip krachtige muziek, en onder het afsteken van nog menig lichtend en omhooggaand vuurwerk, nam de ovatie der Nederlanders van San Francisco aan de Curaçao een einde.

Het bleek bij deze gelegenheid dat onze landslieden te San Franciso geheel en al doordrongen zijn van den practischen geest der Yankees. De ontwerpers van het plan, om eene serenade aan de Curaçao te brengen, hadden daartoe elegante kaartjes laten drukken met de Nederlandsche en Amerikaansche vlaggen, die als toegangsbewijzen tot de stoomboot, voor een dollar de kaart waren te verkrijgen. Zoo werden de onkosten gemakkelijk goedgemaakt en verdienden de ontwerpers, nu het plan zooveel opgang vond, nog menigen dollar met dit feest.

Den 30 April begaf het grootste deel van den Etat-major met den kommandant aan het hoofd, zich in volle uniform naar de concertzaal Platts Hall, om een concert bij te wonen van Carl Formes, waartoe ons door eene der zangeressen twee loges waren aangeboden, kort na onze aankomst. Deze zangeres, Madame Inez Fabri, wed. Muller, was in vroegere jaren dikwijls te Rotterdam opgetreden, evenals hare jongere medezangeres Anna Elzer. Deze beide zangeressen openden het concert met het Nederlandsche volkslied te zingen, door Carl Formes geaccompagneerd. Reeds twee maanden hadden deze beide Duitsche dames dit lied ingestudeerd, om op deze wijze hare hulde te brengen aan het Nederl. oorlogsschip.

Al spoedig na onze aankomst maakten we kennis met zekeren heer Koopmanschap, die vele honderdduizenden dollars waard was, welke hij grootendeels te danken had aan den invoer van Chineezen in Californië. Het eerste, waarnaar men zich in deze practische stad informeert bij de kennismaking, is, „hoeveel men waard is," dat wil zeggen, hoeveel dollars aan waarde men bezit. Deze rijke heer Koopmanschap introduceerde den geheelen Etat-major in de Union-club, in de Montgomerystreet, een aanzienlijk club-gebouw, met ruime eetzaal, biljartzaal, speelzalen en leeskamer; we maakten een ruim gebruik van deze introductie gedurende ons verblijf; we hadden er ons pied à terre; we vonden er de voornaamste Europeesche nieuwspapieren en tijdschriften. De heer Koopmanschap vertrok den 5 Mei met zijne vrouw naar Europa, en had ik mij voorgesteld in hun gezelschap te reizen, indien Z. Exc. de Minister van Marine mij, tengevolge mijner bevordering tot dirigeerend officier van gezondheid, waarvan ik den 27sten April het telegrafisch bericht van mijne echtgenoote ontving, — naar het vaderland had teruggeroepen; — het ministerieele telegram, den 3den April ontvangen, luidde echter, dat ik bij aankomst te Batavia moest repatrieeren.

Wij bewogen ons dagelijks, van den vroegen morgen tot den laten avond, in de stad, en staken meermalen over naar het aan den overkant gelegene Oakland, met welke plaats de hoofdstad verbonden is door ieder half uur van weerskanten afstekende ferry-boats, zijnde ruime, twee verdiepingen hooge raderbooten, die ieder een tiental met 2 paarden bespannen rijtuigen en stellig meer dan 1500 passagiers kunnen bevatten. Langs het Goat-island loopt de waterweg, en de landingsplaats is het nabij dit eiland gelegene uiteinde van een zeer lang paalhoofd, waarop een spoorweg. Deze weg, zoomede het veer der ferry-boats is de eigendom van de groote St. Paul- en Pacifiek-spoorwegmaatschappij, die derhalve te San Francisco enorm veel te zeggen heeft.

De baai van San Francisco wordt door twee smalle schiereilanden gescheiden van den Grooten Oceaan; deze schiereilanden, een noordelijk en een zuidelijk, hebben tusschen zich de Goudenpoort; de grenspunten dezer korte straat zijn, aan de zeezijde ten Zuiden Punt Lobos, ten Noorden Punt Bonita; aan de baaizijde ten Zuiden Fortpunt, ten Noorden Kalkpunt. — Het zuidelijke schiereiland is aan den noord-oostkant van het uiteinde, over eenige heuvelen, ingenomen door de stad San Francisco, die zich al meer en meer over het geheele schiereiland uitbreidt. Men verzekerde mij dat de stad, thans ongeveer 200.000 zielen tellende, over 10 jaar een half millioen zal bezitten. Van af de reede gezien, heeft San Francisco een indrukwekkend voorkomen; zij ligt aldaar, door den amphitheatersgewijzen bouw, over hare

geheele uitgebreidheid in 't zicht. De stad is alweder door de elkander rechthoekig snijdende straten in quadra's verdeeld, en is het terrein landwaarts in, tot aan het Zuidzeestrand, reeds in quadra's afgeperkt voor de toekomstige uitbreiding. Nagenoeg alle straten, de meest hellende uitgezonderd, bezitten tramwegen, de drukste zelfs dubbele; om de sterke hellingen gemakkelijk te bestijgen, heeft men zelfs als proefneming gebruik gemaakt van een kettingtrein, waarbij de dalende trein den klimmenden trein optrekt; de rondgaande ketting, waaraan de kleine treinen worden gehaakt, loopt in een geul, tusschen de rails.

Het is een vreemd iets, deze wagens, van een eigenaardigen vorm, zich zonder uitwendig zichtbare beweegkracht, te zien voortsnellen opwaarts en nederwaarts.

Het verkeer in de ruim en regelmatig gebouwde stad is enorm druk. Steeds spoedt eene bonte menigte zich voort, hetzij te voet, hetzij in de tramwagens, waarvan de man van zaken van San Francisco de bestemming nauwkeurig kent; hij weet aan vorm, grootte en kleur van de wagens, welke van deze hem dienen kan, en springt hij in en uit; slechts op bepaalde stations staan de tramwagens stil. — Enorme afstanden worden met weinig moeite en geringe kosten afgelegd. Toen ik mij naar het City- en County-Hospitaal begaf, welk gebouw een uur rijdens verwijderd was van onze landingsplaats, kostte mij zulks viermaal vijf Amerikaansche centen voor heen en terug.

De grootste bedrijvigheid heerscht aan den baaikant der stad. Vele Engelsche mijlen is de kade lang, hier en daar wel is waar afgebroken, doch door een groot aantal paalhoofden, werven genoemd, is de aanlegplaats van grootere en kleinere schepen nog zeer vergroot. Al de nasleep van een dagelijks zich nog uitbreidende, reeds verbazend groote scheepvaart vindt men in de buitenste wijken aan den baaikant. Als zeehavenstad is San Francisco zoo gelukkig gelegen als wellicht geene stad der aarde. De jaarlijksche uitvoer bedraagt thans (1875) 70 millioens dollars, de invoer mede zooveel. In verhouding van de grootte der stad is de handel dus enorm. Met dezen belangrijken wereldhandel houdt de industrie dezer merkwaardige stad gelijken tred; men behoeft slechts eenige malen opmerkzaam de voornaamste straten: Montgomery, Market, Kearny, Calefornia, en zoovele andere, te doorwandelen, om te weten wat hier omgaat op het gebied van industrie. Magazijnen, bazars, winkels van de grootste verscheidenheid wedijveren in volledigheid en pracht.

En het merkwaardigste van deze wereldstad is hare prille jeugd!

Het eerste huis werd gebouwd in 1835, en werd de plaats genoemd Yerba

Buena, (goed gras) welke naam nog bewaard wordt door het stadsgedeelte Yerba Buena, waar het nieuwe stadhuis (City-Hall) gebouwd wordt. In 1847 werd de naam veranderd in dien van San Francisco, ter herinnering aan de Franciscaner monniken, die in 1776 hier een zendelingspost hadden gesticht.

In 1846 bedroeg de bevolking 600, die in 't voorjaar van 1848 aangegroeid was tot 1000, toen de goudkoorts uitbrak. Nadat voor een korten tijd de plaats nagenoeg geheel verlaten werd, dewijl ieder naar de mijnen trok, vulde ze zich weldra met gelukzoekers uit alle oorden der wereld, die hier aankwamen en uit de mijnen terugkeerden, zoodat San Francisco van een onbeduidend dorp plotseling eene wereldbekende stad werd. In Mei en Juni 1850 en in dezelfde maanden van het volgende jaar werd telkens de houten stad door vuur vernield, doch daarna verrees van lieverlede de huidige stad; de hoogste heuveltoppen werden afgeplat, de ravijnen werden gevuld, en daardoor werd de voortgang van den bouw der stad mogelijk. Thans nog vervolgt men dezen reuzenarbeid, n.l. het zooveel mogelijk gelijk maken van het terrein; in dezen is men met den huizenbouw zelfs zeer ongeduldig; zoo zagen we in eene der buitenwijken landwaarts een groot houten gebouw verkruien, naar eene stevige houten stelling, uit eene ravijn opgesteld; deze diepte wordt dan weldra opgevuld en het houten gebouw daarna vervangen door eene steviger, uit ijzer en steen opgetrokken.

Het oudere gedeelte van de stad bestaat uit steenen huizen, vele statige gebouwen van vele verdiepingen; in de landwaarts gelegene buitenwijken ontmoet men nog vele houten huizen.

Brand is de gewone plaag van San Francisco, doch neemt deze niet meer die groote proportiën aan als in vroegere jaren, wat het gevolg is eener betere orde, waardoor zich thans eene ongetwijfeld voorbeeldige, stedelijke brandweerinrichting heeft gevestigd.

Deze bezit onder andere tien stoombrandspuiten. De brandweerwacht is dan ook zeer goed ingericht. Daarbij hebben de voornaamste nationaliteiten hunne eigene brandweerinrichtingen, met op militaire wijze ingerichte talrijke brandweer-compagniën. Deze op militaire wijze ingerichte brandweer heeft ongetwijfeld nog een ander doel, n.l. beveiliging en rustbewaring bij oproerige bewegingen van het grauw. Er is n.l. eene kwestie, die sedert geruimen tijd dit deel van Noord-Amerika en inzonderheid San Francisco in spanning houdt, de zoogenaamde Chineesche kwestie. De verbazende immigratie van Chineezen drukt de werkloonen. In 1849 verdiende een goed timmerman 16 dollars per dag, in 1851 10 dollars, in 1853 7 dollars, 1856 zes dollars, en thans 4 dollars. Overige werklieden naar rato. De Chinees, die al spoedig voor alle werk bekwaam wordt en als ambachtsman genoegzaam hetzelfde

werk levert, is met het derde, hoogstens de helft van het loon tevreden. Overal ziet men den Chinees, in de mijnen, aan publieke werken, in de fabrieken, in de huisgezinnen. Doch de blanke werkman verzet zich hiertegen; mishandeling van den Chinees, sluipmoord, brandstichting, als wraak aan den werkgever, zijn aan de orde van den dag. Toch zal deze laaghartige reactie verflauwen naarmate de staat, het openbaar gezag, krachtiger wordt. In den tegenwoordigen toestand zijn evenwel schokken, uitbarstingen, te vreezen.

Veel is er over de Chineesche quaestie geschreven in Amerikaansche en Europeesche geschriften; ze houdt de Amerikaansche staatslieden steeds bezig. Een der pioniers van Californië, Johan S. Hittell, zegt aangaande dit onderwerp:

„De grootste triomf van staatsbeleid is, met succes voor de menschen te zorgen; de grootste van alle misdrijven op staatsburgerlijk gebied is bedreven, door nijvere, bekwame, vreedzame en eerlijke werklieden te verdrijven. Door zulke misslagen hebben Frankrijk en Spanje (tot eigen groot nadeel) Holland en Engeland verrijkt; en wellicht zal Californië op gelijke wijze Oregon of Britsch Columbia verrijken. De Chineezen vormen eene zeer nuttige klasse van bewoners; ze bezitten alle natuurlijke eigenschappen, die noodig zijn om een Staat rijk en gelukkig te maken. Indien de Chineezen verzekerd zijn dat ze hier de vruchten van hunnen arbeid veilig kunnen genieten, dan zal de geest van reactie, die hen bezielt, verdwijnen en ze zullen goede huizen bouwen, hunne vrouwen herwaarts brengen (en dit land als hun tweede vaderland beschouwen)." Hittell had nog kunnen wijzen op het goede voorbeeld van Nederlandsch Oost-Indië.

Het aantal Chineezen te San Francisco is zeer afwisselende. Tien stoombooten van de Pacific Mail Company, samen metende 39.000 ton, voeren meermalen in de maand de werklieden van het Hemelsche Rijk aan. Wekelijks komt en gaat een dezer booten, waaronder wij twee kolossale gevaarten opmerkten, n.l. de City of Peking en de City of Tokio. Deze kunnen 1000 Chineezen tegelijkertijd overvoeren. Ik zag ze arriveeren en in de stad vervoerd worden in groote karren, door paarden getrokken, groote bakken waarin een vijftigtal in blaauwe Chineesche kielen gekleedde staartdragers. De zoogenaamde „Vijf groote kantoren" zorgen voor deze landverhuizers; deze Chineesche maatschappijen zijn de zaakwaarnemers der Chineezen in Californië: zij zorgen dat hunne spaarpenningen naar China worden overgemaakt en dat bij overlijden hunne lijken derwaarts verzonden worden, terwijl iedere werkgever zich bij die kantoren vervoegt om Chineesche werklieden.

De blijvende Chineesche bevolking van San Francisco telt 10 à 12000 zielen en bewoont in het noordwestelijke deel der stad een uitgestrekt ge-

deelte, alwaar men zelden blanken ziet, die zich niet licht in deze wijk wagen.

De handel in edele metalen is te San Francisco van de grootste beteekenis. De aanvoer uit de mijnen van Californië, het vervoer per stoombooten, doch vooral per spoortrein, is enorm. De jaarlijksche productie der Californische mijnen, alwaar 18.000 Chineezen en 12.000 blanken werken, wordt thans geschat op 20 millioen dollars aan goud, 3 millioen aan kwikzilver, 1 millioen aan zilver, 300.000 dollars aan lood, 800.000 dollars aan kool, 100.000 dollars aan borax, 100.000 dollars aan koper, 50.000 dollars aan asphalt, 10.000 dollars aan petroleum. In de laatste 25 jaar wordt de goudproductie in Californië op een milliard dollars gerekend. Deze edele metalen vinden genoegzaam in hunne geheele kwantiteit hun weg over San Francisco, en verspreiden zich van hier over de geheele wereld, na in San Francisco tot staven gesmolten of tot munt geslagen te zijn.

In de Sierra Nevada zijn in het einde van 1874 verwonderlijk rijke zilvermijnen ontdekt, de mijnen Consolidated Virginia, California en Ophir, welke ontdekking alle mijnwerkers van den Pacifiek en de finantiëele kringen van San Francisco in beroering bracht. In de genoemde, aan elkander grenzende mijnen is het zilvererts (zwavel- en chloorzilver) in eene enorme hoeveelheid opgehoopt; de ader, opgesloten tusschen graniet en porfier, heeft eene lengte van 360 meter en eene nog onbekende dikte, doch zeker die van 100 meter te boven gaande. De jaarlijksche opbrengst der Virginia-mijn alleen wordt op ruim 40 millioen dollars geschat, waarvan 60 pct. voor de aandeelhouders. De mijnen, gelegen tusschen het Rotsgebergte en den Pacifiek produceerden in 1874 voor eene totale waarde van 73 millioen dollars aan goud en aan zilver, zijnde de helft van de opbrengst der geheele aarde aan goud en zilver. (M. S. Simonin. Les mines d'or et d'argent aux Etats-unis. Revue des deux mondes, 1875.)

Niet tevergeefs zoekt men hier een muntgebouw. De nieuwe munt van San Francisco, eene inrichting van de Vereenigde Staten, is alleszins bezienswaardig.

Onze geachte consul wist voor den Etat-major van de Curaçao de vergunning te verkrijgen dit indrukwekkende gebouw te bezien. In de munt van San Francisco worden jaarlijks voor 15½ millioen dollars aan goudstukken van 20 d. (dubbele adelaars) geslagen, voor 300.000 d. aan goudstukken van 10, 5 en 2½ dollar, voor 29.000 d. aan zilverstukken van 2½ d., voor 26.000 d. aan kwartdollars, voor 19.000 d. aan dimes (1/10 dollars) en voor 3.600 d. aan halve dimes. Daarenboven worden er thans zoogenaamde

trade-dollars, zilverstukken van een dollar, in groote hoeveelheden geslagen voor den uitvoer naar Japan en China.

Met de grootste belangstelling volgden we in de verschillende kelders en werkzalen de opvolgende bewerking van het goud, van af de groote zaal voor het publiek, alwaar de mijnwerker of zijn opkooper het stofgoud ten verkoop aanbiedt, tot aan de stempeling en randvorming, terwijl een honderdtal dames in de bovenzalen stuk voor stuk door hare handen laten gaan. In alle onderdeelen van de muntfabricage zijn in deze nieuwste en belangrijkste munt der Vereenigde Staten van Noord-Amerika, alle de jongste uitvindingen en verbeteringen, die de Amerikaansche vindingrijkheid kan voortbrengen, in toepassing gebracht; zonder overdrijving kan men zeggen, dat deze munt de grootste en volmaaktste is der geheele wereld. De sierlijke, smaakvolle stijl, waarin het grootsche gebouw is opgetrokken, de hooge, ruime localiteiten, de orde en regelmaat onder het enorm aantal beambten en werklieden, de kolossale massa der edelste grondstoffen, die hier verwerkt worden — ziet, geen wonder dat we uren lang in toenemende opmerkzaamheid verkeerden en zeer voldaan dezen goudtempel verlieten; deze vermaarde stad, die men door de Goudenpoort nadert, mag trotsch zijn op dezen goudtempel.

Eene groote rol vervult te San Francisco de handel in mining-stocks (mijneffecten, eigendomsbewijzen in mijnen). Dagelijks wordt beurs gehouden in de breede California-straat, alwaar ik meermalen getuige was van den grooten toevloed van beursspeculanten, die in het beursgebouw niet allen plaats vinden, en nu in spanning op straat de beursfluctuatiën opvangen, die van mond tot mond gaan. De grootste schurkerijen worden gepleegd, om aandeelen in mijnen, die in de ver verwijderde mijndistricten geëxploiteerd worden of zullen worden, aan den man te brengen; de grootste bedriegerijen, waardoor de koers van slechte stocks wordt opgejaagd, of die van goede stocks wordt gedrukt, worden hier door het publiek bedreven. De speculatie in stocks tyranniseert de geheele bevolking; de kantoorklerk steekt zijne zuinig bespaarde dollars in stocks; de kapitalist van heden is morgen geruïneerd. De speelwoede vindt in de California-straat dagelijks nieuw voedsel, en eischt steeds een groot aantal, niet altoos beklagenswaardige slachtoffers.

Onder de groote geldmannen te San Francisco moeten genoemd worden Ralston en Mackay; de eerste, 20 millioen dollars waard, de oprichter van de Bank van Californië, legde den eersten steen van het Paleis-hotel, dat ruim 7 millioen dollars zal kosten, waarvan Ralston, zooals men zegt, de helft voor zijne rekening heeft genomen. Ralston wordt nog overtroffen door

Mackay, die 75 millioen dollars waard moet zijn. Deze is een der directeuren van de fabuleus rijke zilvermijnen Consolidated Virginia, California en Ophir en heeft onlangs de Bank van Nevada opgericht, ten einde den alles beheerschenden invloed van den zoogenaamden Koning van Californië (Ralston) te fnuiken.

In eene stad, alwaar zulk een toevloed van vreemdelingen plaats vindt, bestaan natuurlijk een aantal logementen, terwijl daarenboven voor mannelijke en vrouwelijke coelibatairs en kleine gezinnen in de kosthuizen overvloedig onderkomen te vinden is. De groote logementen, de Occidental-Cosmopolitan-, Grand-hotels, het Lickhouse, respectievelijk met 400, 450, 300 en 350 logeerkamers, worden alle in de schaduw gesteld door het nog niet geheel voltooide Paleis-hotel, midden in de stad, welk gebouw boven alle gebouwen der stad uitsteekt. Het was het eerste dat onze aandacht trok bij het ter reede komen. Al spoedig moesten we dit kolossale hotel in oogenschouw nemen, en deden het daarna dagelijks; met de grootste voorkomendheid werden we door de bouwlieden toegelaten, en bij het vertrek begiftigd met afbeeldingen van plannen van het voltooide gebouw. Het Paleis-hotel neemt een geheel quadra in, heeft behalve het Sous-terrain, zeven verdiepingen, ieder van 100 dubbelkamers. Van het dak ziet men in de laagte neder op het Grand-hotel, aan den overkant van een der vier straten die het reuzenhotel omgeven. Men vindt hier vijf elevators, vier voor personen en een voor goederen, die door stoom bewogen worden en onmerkbaar tot de hoogste verdieping voeren. Merkwaardig zijn aan dit gebouw, dat huisvesting zal verleenen aan 700 gezinnen, de inrichtingen tot brandblussching en redding. Reeds nu, terwijl het gebouw eerst over eenige maanden gereed zal zijn, zijn alle vertrekken al voor langen tijd verhuurd.

Een ander gebouw, dat mede al spoedig onze aandacht trok, is de algemeene brandkast, zijnde eene groote ruimte met ijzeren wanden, in apartementen verdeeld, waarin particulieren hunne brandkasten kunnen bergen; rondom deze algemeene brandkast is een gewoon huis opgetrokken van ijzer en steen; men was met dit laatste nog niet gereed, en konden we het ijzeren gevaarte daar binnen van af de straat nog waarnemen.

Eene eigenaardige wijze heeft men als veiligheidsmaatregel tegen dieven. De nachtwandelaar ziet vele huizen verlicht; door de spiegelruiten kan men het vertrek of lokaal geheel overzien; de nachtpatrouille kan zich dus ieder oogenblik overtuigen of het daar binnen in orde is. Zulks wordt natuurlijk toegepast op magazijnen van kostbaarheden en op groote kantoren; als ze niet verlicht zijn, weet de politie dat er onraad is; voor ons was het

vreemd, het kantoor of magazijn verlicht te zien, terwijl de eigenaar op grooten afstand zijn verblijf houdt.

Hoewel het te San Fr. zeker niet ontbreekt aan een groot aantal dieven, laat men aan den baaikant, zooals ik tot mijne groote verwondering zag, de opene werkplaatsen, onder anderen der verschillende timmermanswinkels, des nachts onbeheerd. Zoodra in deze fabriekwijk de avondbel luidt, laat ieder werkman alles liggen en verwijdert zich; er blijft geen wacht achter; alles, zelfs de kostbaarste gereedschappen, blijven voor den greep liggen. Des werkmans gereedschap behoort nu eenmaal tot de heilige zaken bij dit wonderlijke volk.

De bevolking van San Francisco kenmerkt zich door vele eigenaardigheden, welke allen gemeen hebben, die in deze stad hun levensonderhoud vinden, van welke nationaliteit ook. Van den vroegen morgen tot den avond is ieder in de weer, van welken rang en stand, zoowel de rijke man, die zijne millioenen wil vermeerderen, als de nieuweling, die door werken rijk wil worden.

Moedeloosheid is onbekend. Ieder zorgt voor zich zelf, doch is steeds bereid anderen bij te staan. De algemeene zucht om vooruit te komen maakt dat er geen eigenlijke dienstbare stand is. Dienstboden zijn schaarsch. De coelibatair moet zijne eigene schoenen poetsen, de pas gehuwde vrouw moet haar eigen pot koken. Dit is vooral oorzaak, dat velen het leven in kosthuizen verkiezen boven eene eigene huishouding, want bij meer gemak komt het goedkooper uit. Van dit alles konden we ons meermalen door eigene aanschouwing overtuigen. De meergegoeden bewonen in den regel villa's, hetzij landwaarts in, in de geprojecteerde buitenwijken, hetzij aan den overkant te Oakland; hier vindt men het huiselijke leven terug. De minder gegoeden, die in de hoofdstad moeten blijven wonen, gebruiken den Zaterdagnamiddag om met vrouw en kinderen in den tram zich zoo ver mogelijk te laten rijden naar de buitenwijken, of verzamelen zich in groote gezelschappen, die zich des Zondags met de ferry-boats naar Oakland en omstreken begeven om den dag in het groen door te brengen.

Zoo zagen we de Woodwards-Garden, eene uitspanningsplaats, een klein uur rijden per tram, gevuld met werklieden, die met vrouw en kinderen zich vermaakten in het ruime park, met dierentuin, aquaria, musea en muziekuitvoeringen. Zoo verbaasden we ons des Zondags over de duizenden en duizenden, die de stoombooten en spoorwagens vulden op weg naar Oakland, Alameda en Brooklyn, en die zich daarna in alle richtingen verspreidden. We waren getuigen van de algemeene vroolijkheid dezer pretmakers, en eveneens van hunne uitgelatenheid bij den terugkeer. Er

werd voor ons veel behendigheid vereischt om telkens plaats te erlangen.

Te Oakland eindigt de Central Pacifiek-spoorweg; doch het eigenlijke eindstation (terminus) bevindt zich te Sacramento. Er bestaan allerlei plannen, om door middel van kostbare overbruggingen, den weg te brengen in San Francisco en alhier het eindstation te verkrijgen; doch meer kans tot slagen heeft het plan, om de Sint Antonie-kreek, ten zuiden dicht bij Oakland, in eene zeehaven te veranderen, waardoor dan te Oakland het eindstation zou komen. Dit plan is aan het Congres der Vereenigde Staten ter goedkeuring aangeboden; de groote zwarigheid is evenwel, de aarzeling der kapitalisten om, zonder de medewerking der spoorwegmaatschappij, dit groote werk te ondernemen. (Hittell)

Het volk in San Francisco voedt zich goed; regel is het dat de werkman driemaal daags warm vleesch eet. Hiertoe bestaat overvloedige gelegenheid door de vele restauraties in den vorm van nette winkels met dubbele, groote toonbanken (barrooms.) Meer dan eens heb ik een zoogenaamd free-lunch gebruikt in zulk een barroom, staande naast en tusschen werklieden: een bord goede soep, eene portie vleesch met aardappelen met een halven liter bier, voor 20 Amerik. centen (f 0.50.) — Deze krachtige voeding maakt het mogelijk dat er zoo krachtig gewerkt wordt. — Doch er wordt ook veel brandy gedronken aan de barrooms; dronkenschap behoort te San Francisco volstrekt niet tot de zeldzaamheden.

Vóór onze komst te San Francisco had ik vernomen dat men niet verzuimen moest het Clifhouse te bezoeken, aan het Zuidzeestrand. Toen we de Goudenpoort naderden bij onze aankomst, merkten we met onze kijkers dit gebouw aan de reusachtige letters „Clifhouse."

Deze reclame treft doel, want alle schepen hebben vóór het binnenkomen te San Francisco, deze uitspanningsplaats opgemerkt. Een onzer vrienden van San Francisco, de heer Mr. Presburg, bracht ons derwaarts in een elegant rijtuig. Reeds de rit van een paar uur naar het Clifhouse is verrukkelijk. De rechte wegen derwaarts zijn de toekomstige straten der geprojecteerde, reeds in kaart gebrachte uitbreiding van San Francisco. De nog hooge heuvelen, sommige tot 600 voet hoog, worden rechts en links gelaten, onderandere de Calvarienbergen, op welker toppen groote kruisen zijn opgericht, die we mede bij het binnenstoomen hadden opgemerkt. Deze heuvelen worden tot begraafplaatsen gebezigd. Halverwegen den afstand tusschen het centrum van de stad en het Clifhouse begint het Goldengate-Park, een rechthoek, lang een uur rijden, breed een klein kwartier; dit reusachtige park, nog in wording verkeerende, waartoe het heuvelachtige terrein zooveel mogelijk moet worden effen gemaakt, belooft veel; het eene einde,

het naast aan de stad, is reeds zoover voltooid, dat men een oordeel kan vellen over het geheel. Eenmaal voltooid zijnde, zal dit ruime lustoord met sierlijke, breede wandel- en rijwegen tusschen de verschillende bosschages, over heuvelen en door dalen, het toevluchtsoord der stedelingen zijn.

Na een allerprettigsten rit arriveerden we dan aan het Zuidzeestrand, dat noordwaarts hoog, rotsachtig oploopt tot aan Lobospunt. Het Clifhouse, een groot, gedeeltelijk steenen, gedeeltelijk houten gebouw, is op dezen hoogen zeekant opgericht; eene zeer spatieuse houten gaanderij ziet uit op den Grooten Oceaan, die den rotsigen voet bespoelt, haast loodrecht onder de gaanderij, 200 à 300 voet diep. Niet ver in zee ziet men een paar rotsen een 25tal voeten boven het water uitsteken, waartegen de deining breekt, en die bij zonneschijn, zooals wij het troffen, bedekt zijn door honderden oude en jonge zeeleeuwen, die zich in de zonnewarmte koesteren, zich drogen, waarbij de vochtige zwarte huid droog en bruin wordt. Het water tusschen de rotsen is in onophoudelijke beweging door gaande en komende seals (zeeleeuwen, robben; de rotsen worden seal-rocks genoemd), die de klippen op- en afklauteren, over elkander heenbuitelen en een vervaarlijk geschreeuw aanheffen. Aan de bezoekers worden goede zeekijkers aangeboden, om dit merkwaardig schouwspel recht goed op te nemen.

Zeer voldaan vertrokken we, na eerst nog eene flinke wandeling op het zuidwaarts zich uitstrekkende lage strand te hebben gemaakt.

Terugrijdende en de stad van de landzijde naderende, werd onze aandacht op nieuw geboeid door de ontelbare windmolens met zonderlinge, radiaire wieken. Aan deze molens zijn hooggeplaatste waterreservoirs verbonden, waarin het welwater uit diepe putten door den molen wordt opgehaald, en van waar het door ijzeren buizen verder geleid wordt, tot verschillende doeleinden, doch voornamelijk om te dienen tot drinkwater en om de wegen en tuinen te besproeien, in welk laatste geval van ijzeren en elastieke buizen een weelderig gebruik gemaakt wordt. In Oakland en omstreken wordt deze wijze van besproeiing algemeen toegepast, en zal het tot stand komen van het Goldengate-Park slechts door deze besproeiing mogelijk worden. De hoeveelheid buizen van caoutchouc, die op deze wijze en tot dit doeleinde gebruikt wordt, is niet te berekenen. En toch kosten deze buizen veel geld en duren niet zoo heel lang. Zoo iets is alleen in het goudland mogelijk. We passeerden op dezen rit het nog onvoltooide nieuwe stadshuis, waaraan reeds $1\frac{1}{2}$ millioen dollars zijn besteed, doch tot welks voltooiing nog minstens evenveel geld noodig is. Men heeft moeite om dit benoodigde geld te krijgen, waardoor de bouw gedurig vertraging ondervindt. Ik vind dit een vreemd verschijnsel. Voor alle soort van ondernemingen is steeds geld in overvloed

voorhanden; de bouwmaatschappijen hebben steeds overvloed van kapitaal — en het gemeentebestuur kan slechts met moeite een stadshuis bouwen, San Francisco waardig.

Een van beiden moet waar zijn, óf de invloed, de macht van het plaatselijk bestuur is zeer gering, óf het bouwplan is niet populair.

Ziekenhuizen. Vele jaren, voordat in deze jeugdige stad, die pas 25 jaar oud is en gedurende de eerste 15 jaar sedert hare wording met vele anomaliën te kampen had — tot de oprichting van een stedelijk ziekenhuis werd besloten, hadden de Fransche ingezetenen reeds in 1851, de Duitsche in 1853, eigene ziekeninrichtingen gebouwd. In 1861 werd het Maria-Hospitaal opgericht onder beheer der Soeurs de Charité en in 1848 stichtte de Italiaansche onderlinge hulpvereeniging een hospitaal. Van 1853 tot 1868 was een marine- en zeemans-hospitaal in gebruik, tot dit doel gebouwd door het gouvernement, ruim genoeg om in de 4 verdiepingen 800 zieken op te nemen.

In 1868 maakte eene aardbeving dit gebouw geheel onbewoonbaar, nadat afgravingen in de onmiddellijke nabijheid de fundamenten reeds nadeel hadden gedaan. De toen aanwezige zieken werden overgebracht naar het asyl voor blinden en doofstommen, dat ingericht werd ter opname van 125 lijders. Dit oude Marine-Hospitaal, een hoog en omvangrijk steenen gebouw, boven den omtrek uitstekende, heeft op een afstand nog een indrukwekkend voorkomen, doch vertoont in de nabijheid eene ruïne. Tot op weinige voeten van de muren zag ik den rotsbodem afgehouwen; wat de aardbeving had verschoond, is door de explosie, door het laten springen van eene rots op de reede, in de nabijheid, verder gescheurd.

De plaats voor een Marine-Hospitaal was dan ook slecht gekozen, of liever, is door den snellen aanwas der stad slecht geworden; deze hoek der stad is het meest gehuld in rook en nevel en de naaste omgeving is ingenomen door fabrieken. Het nieuwe marine- of zeemanshospitaal bevindt zich ver van de stad, noordwestwaarts, niet ver van Fortpunt.

Zilverenpoort noemt men de straat van Carquinez (een diep vaarwater van de baai), nabij welke de stadjes Benicia en Vallejo zijn gelegen, die omstreeks 1850 meenden te kunnen wedijveren met San Francisco, doch den strijd moesten opgeven wegens het breede, modderige strand.

In deze straat bevindt zich, op een afstand van 20 Eng. mijlen ten noordoosten van San Francisco, het Mare Island, alwaar eene Noord-Amerikaansche marinewerf is gevestigd, de eenige aan de Stille Zuidzee. Voor de

Noord-Amerikaansche oorlogsschepen, die zich tusschen Amerika en Azië bevinden, heeft deze marinewerf de grootste beteekenis; echter moet nog veel aan dit etablissement worden ten koste gelegd om aan de verwachtingen te beantwoorden. In Maart 1874 berekenden de ingenieurs de kosten van verbetering voor de 15 eerstvolgende jaren op $10^1/_2$ millioen dollars.

Onze kommandant bracht een bezoek aan het Mare Island; tot mijn leedwezen werd ik verhinderd dat voorbeeld te volgen en was dus niet in de mogelijkheid kennis te maken met het U. S. Navy-hospital op Mare Island. De te San-Francisco station houdende schepen van de N.Amerikaansche zeemacht liggen óf bij Mare Island óf ter reede vóór de stad.

Aan het oostelijke deel der benedenstad, aan de breede Bryantslaan, in eene rustige omgeving, bevindt zich de aanvallige stichting van de in 1851 georganiseerde Societé française de bienfaisance mutuelle; in 1859 opgericht, bestond ze aanvankelijk uit ééne verdieping; tien jaar later werd er eene tweede verdieping bijgevoegd, zoodat er thans plaats is ter opname van 170 lijders. Dit „maison de Santé", 275 voet in 't vierkant, is een steenen gebouw (middengebouw en twee vleugels), naar het westen open en omgeven door een bloemtuin en heesters. De vriendelijke, bejaarde intendant geleidde mij door het groot aantal kleine ziekenzalen en -kamers. Mannelijke en vrouwelijke suppoosten. De leden der vereeniging hebben recht op opname in de grootere zalen, doch betalen een dollar per dag, indien ze eene afzonderlijke kamer verkiezen; de leden, lijdende aan geheime ziekten, betalen in het eerste geval 1, in het tweede geval 2 dollars, met 10 dagen vooruitbetaling. Niet-leden betalen 2 en 3 dollars. Het bestuur der vereeniging beslist over de opname van niet-leden. Het beheer en bestuur geschiedt rechtstreeks door het comité der vereeniging. De geneeskundige visites in het hospitaal, evenals die aan de woningen der leden, die binnen een bepaald terrein gelegen zijn, heeft plaats door twee geneeskundigen, die moeten voorzien zijn van een Fransch diploma; een derde geneesheer is hun toegevoegd, zoowel als remplaçant, als ook als consulteerend geneesheer.

Evenzoo heeft de Duitsche onderlinge liefdadigheidsvereeniging eene eigene ziekeninrichting van 130 bedden, opgericht in 1853 en uitgebreid in 1860 en 1869 door het bijvoegen van vleugels. In 1868 verrees een dergelijk hospitaal door de zorg van de Italiaansche vereeniging, voor 40 zieken, en in 1871 organiseerden de verschillende Engelsche episcopale kerken het hospitaal van St. Lucas. De pas tot stand gekomene Hollandsche vereeniging bezit geene eigene ziekeninrichting, doch zendt hare zieken naar het naastbij gelegene hospitaal.

Het best ingerichte genootschaps-hospitaal is ongetwijfeld het Maria-Hos-

pitaal, met plaats ter opname van ruim 100 zieken, in de uitmuntend geventilleerde ziekenkamers. De Soeurs de Charité voeren hier het bewind en kenmerkt deze ziekeninrichting zich dan ook door eene uitstekende vrouwelijke verpleging.

Deze ziekeninrichtingen hebben alle iets eigenaardigs, wat herinnert aan de nationaliteit der genootschappen, van welke ze de stichtingen zijn. Toch is, met zekere beperking, voor iederen lijder de opname gemakkelijk, zooals vrijgevigheid en onbekrompenheid de kenmerken zijn van den cosmopolitischen burger van San Francisco. Alle deze zusterinrichtingen worden op betrekkelijk geringen afstand van elkander in het oostelijke deel der stad gevonden.

Daarenboven bezit San Francisco nog enkele private ziekeninrichtingen, die bestemd zijn tot opname van zieke en zwangere vrouwen, onder het beheer van damesgenootschappen.

Bij den belangrijken aanwas der bevolking ontstond eindelijk de noodzakelijkheid tot het oprichten van een algemeen stedelijk ziekenhuis. De hospitalen der verschillende nationaliteiten en der bijzondere vereenigingen, zich onafhankelijk van het gemeentebestuur handhavende, konden, hoezeer ook geleid door een vrijgevigen, menschlievenden zin, niet meer voorzien in de gratuïte opname van alle noodlijdende zieken; immers met het meer en meer tot stand komen van een geordenden toestand, vertoonde zich ook het proletariaat. De zorg van gemeentewege voor zieke en gebrekkige armen heeft de oprichting ten gevolge gehad van het stedelijke ziekenhuis, het pokkenhospitaal en het armhuis, welke inrichtingen in het laatste jaar, eindigende 30 Juni 1874, 200,000 dollars hebben gekost; deze inrichtingen staan onder contrôle van den gezondheidsraad.

Het stedelijke ziekenhuis (City-and County-Hospital). In het zuidoosten ver van het centrum der stad, op hoog terrein, aan den voet van een 350 voet hoogen heuvel, ligt de groep van gebouwen, die gezamenlijk de zieken-inrichting uitmaken, binnen eene solide omheining, welke een langwerpig vierkant van 866 voet lang en 482 voet breed (ruim 3 bunders oppervlakte) omsluit.

Voor den vreemdeling is de weg daarheen zeer belangrijk. De tram voert langs de in aanbouw zijnde buitenwijken. Bij ons bezoek was de omtrek van het C. and C. Hospital nog grootendeels onbebouwd. De ligging is gelukkig gekozen, frisch en vrij, ver van het stadsgewoel. De hoofdgebouwen hebben het front naar het westen, aan de Potreolaan, die noordzuid loopt. Volgens een eigenaardig paviljoenstelsel is dit hospitaal gebouwd. Met uitzondering van de keuken en het waschhuis, die geheel van tichel-

steenen zijn opgetrokken, zijn alle gebouwen van hout (redwood) met steenen fundeeringen.

De afzonderlijke gebouwen zijn: die voor de bureaux en voor de eetzalen, ieder drie verdiepingen, in het midden van het blok en tegenover elkander aan de uiteinden van den overdekten gang, 556 voet lang en 18 voet breed; keuken en waschlokaal achter de eetzalen; de kapel ten zuiden van den gang; de portierswoning, de stal, het lijkenhuis, de sectiezaal zijn in den omtrek verspreid, binnen de omheining; en ten laatste zes lange paviljoenen, ieder twee verdiepingen hoog, dus 12 ziekenzalen, ieder van 32 bedden. Deze paviljoenen komen op den middelgang uit en loopen aan weerskanten evenwijdig met de hoofdgebouwen, van deze en onderling 200 voet afstaande. De hoofdgebouwen en de zes paviljoenen zijn met houten koepeldaken bedekt, en heeft het geheel op eenigen afstand een bekoorlijk voorkomen; de hoofdpoort leidt tot een klein maar smaakvol park, vóór de zuilengang, die het middelstuk van het gebouw versiert.

De wachthebbende van de beide adsistent-medici leidde mij op eene zeer voorkomende wijze rond. Had reeds het uitwendige der gebouwen door de goede ligging, den regelmatigen en eenvoudigen, maar toch smaakvollen bouwtrant een gunstigen indruk op mij gemaakt, evenzeer werd ik bij de inwendige bezichtiging der inrichting overtuigd van hare deugdelijkheid. De overvloedige gelegenheid tot luchtverversching der ziekenzalen maakte dat nergens teekenen van overvulling bestonden, niettegenstaande nagenoeg alle bedden bezet waren. Bedfournitures en linnen waren zindelijk. Secreten in goeden staat. Mannelijke verplegers. Afzonderlijke eetzalen voor de boven- en voor de benedenverdieping. De zieken in de verschillende zalen verdeeld naar sexe, ziekteaard en ras. — Op een der grasvelden rondom de gebouwen, binnen de omheining, werden lijders aan besmettelijke ziekten behandeld in tenten. Het kwam mij voor dat zulks meer als maatregel van voorzichtigheid geschiedde voor de verpleegden in de paviljoenzalen, dan wel ten voordeele der lijders in de tenten; immers deze tenten waren klein en met zieken overvuld, terwijl het dubbele tentlinnen en de zorgvuldige sluiting het beoogde doel deden missen. De hooge, ruime keuken was luchtig; de waschinrichting doelmatig, voorzien van stoomkuipen en droogkamer. Voor zoover ik kon nagaan was de voeding uitmuntende; van griesmeelpap werd een ruim gebruik gemaakt. De koele vleeschkamer was ruim voorzien van uitmuntend rundvleesch. De apotheek droeg den stempel van eenvoud, geheel in tegenstelling van de apotheken in de stad, die den veelsoortigsten artsenijschat ten toon stellen, om te kunnen voldoen aan de voorschriften van het groot aantal „post-physicians.”

De geneeskundige en administratieve dienst van het C. and C. Hospital staat onder het bestuur van een geneesheer-directeur, onder verantwoordelijkheid aan den gezondheidsraad; hij wordt geadsisteerd door een administrateur, die den huishoudelijken dienst beheert, en door de behandelende geneesheeren met hunne adsistenten, van welke laatste er twee beurtelings 24 uur de wacht hebben en in het gebouw ieder drie goed gemeubileerde kamers bewonen, onder genot van kost, vuur en licht. De professoren van het Toland medical college en van het medical college of the Pacific zijn onder zekere bepalingen ten behoeve van het klinisch onderwijs aan het C. and C. Hospital verbonden en behooren als zoodanig tot den geneeskundigen staf van deze inrichting. Alle geneeskundigen, die aan dit hospitaal verbonden zijn, moeten voorzien zijn van doctorale diplomata, tenzij ze de bewijzen overleggen van een bepaalden tijd als behandelend geneesheer in eene bekende ziekeninrichting te zijn werkzaam geweest.

Van de 4013 overledenen te San Francisco van 1 Juli 1873 tot 1 Juli 1874, komen er 120 voor het Maria-Hospitaal, 58 voor het Fransche hospitaal, 58 voor het Duitsche, 8 voor het Engelsche, 6 voor het Italiaansche, 43 voor het pokkenhospitaal, 9 voor de kraamhuizen, 22 voor het zeemans-hospitaal, 73 voor het krankzinnigengesticht, 43 voor het armhuis en 275 voor het C. and C. Hospital.

In dit laatste hospitaal werden gedurende dit jaar 3547 lijders behandeld; tevens ontvingen 11201 lijders van buiten gratis geneeskundige hulp en werden 32 kinderen op de kraamzaal in het hospitaal geboren. Onder de 3547 zieken, in dit jaar opgenomen, waren 820 Noord-Amerikanen; 1125 Ieren, 324 Duitschers, 114 Franschen, 57 Zwitsers, 48 Zweden, 43 Noren, 39 Denen, 21 Nederlanders, 10 Belgen en de overigen van alle overige landen der aarde.

Het armhuis is tevens bestemd ter opname der incurabelen, derwaarts geëvacueerd van uit het C. and C. Hospital. Zoo werden van 1 Juli 1873—1 Juli 1874, 59 ongeneeslijken derwaarts gezonden. Een gediplomeerd gegeneesheer is verbonden aan het armhuis. Het is een toevluchtsoord voor noodlijdenden, die hier verplicht worden tot dat werk, waartoe ze in staat zijn. Sedert de opening dezer gemeentelijke stichting, in 1867, tot Juli 1874 hebben 3088 hulpbehoevenden van alle natiën hier een thuis gevonden, dank zij den edelaardigen liefdadigheidszin van de burgers van San Francisco. Het armhuis is in het midden gelegen van het schiereiland, geïsoleerd van de bebouwde gedeelten, op hoog terrein.

Behalve het C. and C. Hospital en het armhuis, bezit de stad nog twee inrichtingen van dien aard, welke gesticht werden tijdens de pokkenepidemiën

van 1848—69 en welke thans bestemd worden, het eene als pokken-hospitaal, het andere als Chineesch hospitaal. Beide staan onder beheer van een gediplomeerd geneeskundige; ze zijn een halve mijl van het C. and C. Hospital verwijderd.

De zorg voor de openbare gezondheid is opgedragen van staatswege aan den gezondheidsraad (Board of health), opgericht ingevolge de wet van 1870, nadat reeds in den loop van 1865 de stedelijke gezondheidscommissie was ingesteld, ten einde eene sterftestatistiek te kunnen opmaken. De gezondheidsraad houdt het toezicht over de stedelijke gezondheidscommissie, over de stedelijke inrichtingen ter verpleging van zieken en noodlijdenden, en maakt een belangrijk deel uit van het stedelijke bestuur, onder den titel van Gezondheidsdepartement. Aan den Board of health zijn de verslagen der hygiënische commissie en der hospitalen gericht. In alles wat hygiënische aangelegenheden en sterftestatistiek betreft, is Dr. Gibbons Jr., onder den titel van Healthofficer de hoofdpersoon. Zijn verslag aan den Board of health over het jaar 1873—74 is in menig opzicht zeer belangrijk en wordt aangevuld door de metereologische waarnemingen van zijn vader, Dr. Gibbons Sr., den onvermoeiden waarnemer, die sedert een kwart eeuw de meteorologie van Californië bestudeert. Aan deze beide geleerden zijn wij onze desbetreffende mededeelingen verschuldigd.

De sterftestatistiek moet in menig opzicht onvolledig blijven, om de volgende redenen: Te San Francisco is de burgerlijke stand niet ingevoerd; zoo is o. a. het aantal doodgeborenen niet bekend; de doodsoorzaken worden door de geneeskundigen op eene wijze aangegeven, die alle waarde van het certificaat voor de statistiek verloren doet gaan. Volgens Dr. Gibbons Jr. „is er „weinig kans om deze hinderpalen te boven te komen, tenzij eene wet paal „en perk stelle aan de pretentiën van onwetende en beginsellooze lieden, „die, zich voor medici uitgevende, op de lichtgeloovigheid van het publiek „speculeeren. Zulk eene wet is noodig voor de juistheid der statistiek, ter „bescherming der geneeskundigen, doch vooral van het algemeen, dat thans „het meest er onder lijdt. Dat de wet bepale wie de geneeskunde mag „uitoefenen, dat er gelegenheid gegeven worde ter verkrijging van deug-„delijke diplomata, en dat aan de gezondheidscommissie de macht gegeven „worde hen te weren, die van zulke documenten niet voorzien zijn; dan „zal er in dezen een heilzame verbetering zijn tot stand gekomen.”

Verrassend was het ons, dat deze woorden konden vloeien uit de pen van een Amerikaan. Toen voor ruim een tiental jaren gearbeid werd aan eene wet op het geneeskundig staatstoezicht in een der staten van de Oude Wereld,

waarvan het volk onder alle volken der aarde bekend staat als bezitter van veel gezond verstand, gingen er stemmen op in de volksvertegenwoordiging om de geneeskundige praktijk geheel vrij te laten, zooals zulks in Amerika plaats vindt.

Die sprekers hebben zekerlijk niet geweten, welke de treurige gevolgen zijn, die de vrijheid ten dezen opzichte in Amerika na zich sleept. De onwetenden zijn de speelbal van gelukzoekers, van eene bende lieden, duizendmaal gevaarlijker voor de beurs en het leven dan de behendigste dieven en de meest doortrapte schurken; de verstandigen erlangen minachting voor de geneeskunde en vertrouwen niemand, zijn dus van geneeskundige hulp verstoken; op de volksgezondheid oefent deze toestand een zeer nadeeligen invloed uit; ziekteprocessen worden óf aan zich zelve overgelaten óf worden misvormd en geven tot het ontstaan van nieuwe, kunstmatige ziekten aanleiding. Erbarmelijk is het te zien, hoe in de Amerikaansche steden de kwakzalverij is georganiseerd! Schaamteloos treedt ze overal met de brutaalste reclame op den voorgrond. Zoowel in de zuidelijke als noordelijke republieken! Eere derhalve den koenen voorstander van de regeling bij de wet van datgene, wat in de eerste plaats in aanmerking komt, als er sprake is van de welvaart van het volk! Eere zij Dr. Gibbons Jr., die begrepen heeft, dat het waken over den gezondheidstoestand tot de eerste plichten behoort van een welingericht Staatsbestuur. Dr. Gibbons Jr.heeft terecht zijne stem laten hooren in een gewichtig officieel rapport, tegen de bestaande orde van zaken. Zwaar zal de strijd zijn tegen het eigenbelang van een troep schurken. Doch ongetwijfeld zal de pers van Californië en San Francisco, die verlicht en onafhankelijk is, de pogingen van mannen als Gibbons ondersteunen.

In ronde cijfers werd het bevolkingscijfer van S. Fr. in Juli 1874 geschat op 200.000, waaronder 15.000 Chineezen. De sterfteverhouding was van Juli '73 tot Juli '74, voor de geheele bevolking 20 per mille, voor de Chineezen 32.1 p. m., voor de overigen 19 p. m. De volgende tabel is belangrijk ter vergelijking.

Jaarlijksche sterfteverhouding op de 1000 inwoners van eenige groote steden der Vereenigde Staten en van het Britsche Rijk.

STEDEN.	1866.	1867.	1868.	1869.	1870.	1871.	1872.	1873.
New-York	33.5	32.3	25.4	29.4	29.3	27.5	32.6	27.9
Philadelphia	24.3	19.8	20.6	20.2	22.7	22.6	26.3	20.3
Brooklyn	27.8	27.8	24.4		24.1	24.7	30	25.2
St. Louis	46.3	30.2	20.6	20.6	21.3	16.8	23	
Chicago	32.2	21.2	23.7	23.2	24.5	21.5	27.6	23.9
Baltimore		24.4			25.9	25.2	25.9	
Boston	22.8			23.3	24.3	22.7	30.5	28.4
Cincinnati	34.9	20.1	24.6	18		21.7	20.5	22.8
New-Orleans		54.3	27.4		36.2	28	30.6	35.8
San Francisco	21	19.2	25.5	23.3	21	17.4	17.5	20.3
Providence R. J.			17.3	18.8	18.3	17.6	21.1	21.9
Het gem. van 14 groote steden					24.6	24.1	26.6	
London					24	24.7	21.4	22.4
Liverpool					31.1	35.1	27	25.9
Glasgow					29.8	32.9	28.4	
Manchester					27.8	31.2	28.5	30.2
Birmingham					21.1	24.9	22.9	24.8
Dublin					24	26.2	28.9	
Leeds					28.2	26.1	27.8	27.5
Sheffield					25.2	28.3	26	
Edinburgh					26.3	26.9	26.4	
Bristol					29.9	23.2	22	
New-Castle					25.4	32.2	26.3	30.3
Het gem. van 21 groote steden					25.8	26.9	24.3	24

Ter onderlinge vergelijking dezer getallen zij men indachtig rekening te houden met den meerderen of minderen toevloed van vreemdelingen en het hiervan afhankelijke geboortecijfer. Zoo zullen de Amerikaansche steden in het algemeen, doch o.a. vooral Chicago en San Francisco, een betrekkelijk gering geboortecijfer aanwijzen. De sterfte onder kinderen toch oefent den grootsten invloed uit op het algemeen sterftecijfer.

De sterfteverhouding leverde in de verschillende wijken van S. Fr. nog al belangrijke verschillen op voor den leeftijd beneden 17 jaar (de Chineezen

buiten gesloten). Zulks varieerde van 20 p. m. tot 63.4 p. m., welke uitkomst aan Dr. Gibbons Jr. gelegenheid gaf de oorzaken op te sporen, nu het feit geconstateerd was.

Omtrent de doodsoorzaken te San Francisco, gedurende eene reeks van jaren, geven de beide volgende tabellen inlichting, de laatste ter vergelijking met andere groote steden van de Vereenigde Staten van Noord-Amerika en van het Britsche Rijk:

Aantal sterfgevallen te San Francisco en hoofdgroepen van doodsoorzaken gedurende een tiental jaren:

Doodsoorzaken.	66-67	67-68	68-69	69-70	70-71	71-72	72-73	73-74	Sterfteverhouding in 1873 percentsgewijs. algemeen.	except Chineezen.	alleen Chineezen.
Zymotische ziekten	534	550	1578	770	625	521	652	922	23	25.4	4.3
Constitutioneele „	457	491	628	617	633	627	672	728	18.1	17.8	21.4
Plaatselijke „	1075	1058	1286	1278	1273	1224	1410	1428	35.6	39.7	4.1
Ontwikkelings „	307	255	421	396	444	330	412	429	10.7	11.7	2.6
Geweldad. dood en verwaarloozing	149	136	147	142	145	137	151	187	4.7	5	2.6
Onbekende oorzak.		87	33	40	94	159	344	319	7.9	0.4	65.0
Totalen	2522	2577	4093	3213	3243	2998	3641	4013			

Percentsgewijze verhouding van sterfgevallen bij de zes hoofdgroepen van doodsoorzaken in eenige groote steden der V. S. en van het Br. R.

	San Francisco 1873—1874	S. Francisco 1873	New-York 1872	Philadelphia 1873	Brooklyn 1873	Chicago 1873	Boston 1873	Cincinnati 1873	New-Orleans 1873	Buffalo 1873	Liverpool 1872	Birmingham 1873	New-Castle 1873
Zymotische ziekten	23	22.6	36.2	18.8	31.8	37.8	31	34.9	32.3	29.1	24.9	26.6	25.8
Constitutioneele „	18.1	17.4	20.2	18.5	17.6	12.8	20.9	14.4	14.4	14-3	16.7	13.5	14.3
Plaatselijke „	35.6	36.2	33.4	41.6	34.9	36.9	32.1	37.3	38.8	35.5	38.9	38.3	40.3
Ontwikkelings „	10.7	10.7	6.2	17.2	12.9	8.6	12	9.3	10.6	10.3	12.9	16.6	14.3
Geweldad. dood en verwaarloozing	4.7	4.2	4.0	3.7	2.7	3.9	3.9	3.4	3.1	3.6	4.3	4.9	4.1
Onbekende oorzak.	7.9	8.9		0.2	0.1		0.1	0.7	0.8	5.2	2.3	0.1	1.0

Men beweert dat in San Francisco opvallend veel rheumatisme en hartziekten voorkomen; hoewel zulks uit mij ten dienste staande bescheiden niet duidelijk blijkt, is deze bewering toch in overeenstemming met de eigendommelijkheid der bevolking. Immers, een groot aantal der bewoners heeft een veelbewogen leven achter zich en leidt hier een rusteloos leven.

Voor de beoordeeling van de meerdere of mindere salubriteit der stad heeft de statistiek eene ondergeschikte waarde, dewijl de bevolking voor een groot gedeelte uit vreemdelingen bestaat.

Klimaat van San Francisco en van Californië. Gedurende ons verblijf verhief de heerschende oostenwind zich regelmatig van 12—5 uur des namiddags; in den avond, nacht en morgen was het steeds aangenaam. Een enkelen dag, den 8 Mei, viel er regen. De hoogste morgentemperatuur, 15° C., werd den 5 en 9 Mei waargenomen; de laagste, 12.5° C., den 28, 30 April en 6 Mei; de hoogste middagtemp., 18° C., den 7 Mei; de laagste, 13.1 C., den 30 April; de hoogste avondtemp., 15.6° C., den 4 Mei; de laagste, 12.5° C., den 29, 30 April en 2 Mei.

Ieder onzer gevoelde den opwekkenden invloed van het frissche, zenuwversterkende klimaat van San Francisco.

Over de op heuvelen gebouwde stad hing 's morgens een droge nevel, waarbij zich in de voormiddaguren de rook voegde van de talrijke fabrieken der benedenstad langs de baai. Zoodra de wind uit den Pacifiek krachtiger werd, scheurde de nevel in kolommen uiteen en werd het hooge en lage land, dat de verschillen deinhammen der van noord tot zuid loopende, lange, smalle baai begrenst, zichtbaar en vertoonde zich de helder blauwe hemel.

Volgens de meteorologische waarnemingen van Dr. H. Gibbons Sr. is te San Francisco Januari de koudste, Augustus de warmste maand; de warmste weersgesteldheid des jaars is gewoonlijk in September, soms in October, omdat alsdan de zeebries afneemt. Het is des avonds zelden warm genoeg om met genoegen buiten te zitten, en 's nachts nooit te warm voor het gebruik van dekens. Zoowel des winters als des zomers draagt ieder lakensche kleederen; de dames ziet men het gansche jaar door met kostbaar bont getooid. In den avond daalt de temperatuur vrij snel, doch het verschil tusschen de avond- en nachttemperatuur is niet groot, (8.10° F.). Gedurende den nacht daalt de temp. slechts weinig, wat niet alleen het geval is bij krachtigen zeewind, die zoowel de warmte over dag, als de nachtelijke koelte tempert, doch mede in de wintermaanden, wanneer de zeewind niet praevaleert.

Ofschoon de dagelijksche veranderingen in de temperatuur der lucht te San Fr. dikwijls zeer aanzienlijk zijn en niet zelden 10° à 12° C. bedragen, bestaat er in de gemiddelde temp. der verschillende maanden slechts een gering verschil; immers Januari, de koudste maand, heeft eene gemiddelde temp. van 9.5° C. en Augustus, de warmste, van 14.5° C.; op een anderen keer steeg de temp. tot 36.2° C., een voor San Fr. ongehoorden warmtegraad, die evenwel in de Sacramento- en San-Joaquim-dalen bijna iederen zomer dikwijls wordt waargenomen.

De temperatuur van het water in de baai is gemiddeld 7° C. en stijgt zelden boven 18° C. Bij een gemiddeld verval van water van ongeveer 2 meter werd door ons tweemaal daags een sterke stroom zeewaarts opgemerkt, tot $3^1/_2$ mijl stijgende, zijnde het water op het einde der eb nagenoeg zoet; de baai, 13 geogr. mijlen lang en 2.9 m. breed, ontvangt het zoete water voornamelijk uit den vereenigden stroom der Sacramento- en San-Joaquim-rivieren, die het noordelijke deel van Californië in deszelfs lengte doorstroomen. Te San Fr. valt gemiddeld jaarlijks 543 m.m. regen, doch bieden de verschillende jaren in deze groote ongelijkheden aan; zoo viel er den 20 Dec. 1860 meer regen dan wel eens den geheelen zomer het geval was. Dit onregelmatige vallen van het hemelwater had voor Californië meer dan eens treurige gevolgen door overstrooming en aanhoudende droogten. Volgens de waarnemingen van Tennent, van af 1849—50 tot aan 1872—73 (24 achtereenvolgende jaren) vielen er in deze jaren aan Eng. duimen regen (1 Eng. duim = 0.0254 meter) 33, 7, 18, 35, 23, 23, 21, 19, 21, 22, 22, 19, 49, 13, 10, 24, 22, 34, 38, 21, 19, 14, 34, 17. Deze hoeveelheden geven geen in 't oog loopend verschil met die te Sacramento. Het regent in Californië in den regel van af het begin van November tot het begin van Juni, het regenseizoen. Wij troffen het dus zeer droog.

De maandelijks gevallene hoeveelheid regen, als gemiddelde over 24 jaar is, in engelsche duimen:

Juni,	Juli,	Aug.,	Sept.,	Oct.,	Nov.,	Dec.,	Jan.,	Febr.,	Maart,	April,	Mei.
0.05,	0.01,	0.02,	0.20,	0.58,	2.87,	6.20,	5.10,	3.80,	3.08,	1.69,	0.59.

droge tijd. (Juni—Sept.) regentijd. (Oct.—Mei)

Zoodra de hoeveelheid regen te Sacramento 30 duim (0.762 meter) overschrijdt, volgen overstroomingen, en minder dan 16 duim (0.4064) veroorzaakt droogte, waarbij de schade natuurlijk afhangt van het meer of min aanhoudend regenachtig of droog zijn.

Door de kloof in het kustgebergte, de Goudenpoort, dringen de hevige, aan de zeekust waaiende winden met eene groote kracht naar binnen, en

hierdoor wordt in hoofdzaak het klimaat der stad beheerscht, die op een afstand van 2 uren gaans van den open Oceaan gebouwd is. Hoe meer de kust genaderd wordt, des te sterker worden de winden, des te dichter de nevels, des te gelijkmatiger evenwel is ook het klimaat het geheele jaar door. Bij de Farellones, eene groep eilanden, 8 à 10 geogr. mijlen ten westen van San Fr. gelegen, bestaat het geheele jaar door eene temperatuur van 6°—8° C.

Oostenwind is te San Fr. genoegzaam onbekend. O. en NO. winden werden slechts 5 dagen waargenomen in een geheel jaar. Van Juni tot October is de wind hoogst zelden buiten het westelijke kwadrant van het kompas. De Z. en ZO. winden, die regen aanbrengen, heerschen slechts in den winter of regentijd (die echter niet met den regentijd der tropen moet worden gelijkgesteld, doch veeleer met een Nederlandschen regenachtigen zomer). De wind is gedurende het geheele jaar des avonds en des morgens betrekkelijk kalm, doch steekt in de zomermaanden des namiddags op. De zeebries is zelden onaangenaam voor 11 à 12 uur en bedaart gewoonlijk met zonsondergang.

Aan den zeekant van Californië waaien bijna het geheele jaar door noordelijke en zuidelijke winden, die in de uren van den namiddag de grootste drukking uitoefenen, doch ook dikwerf met gelijke kracht den geheelen dag aanhouden. Ze zijn oorzaak dat de kuststrekcn veel koeler zijn dan de binnenlandsche, vlakke streken.

In Juli, Augustus en September is de hemel te San Franc. veelal betrokken, wanneer de mist uit den Oceaan aan de kust hangt. Over het geheel is de dampkring van S. Fr. nevelachtig, zonder vochtig te zijn, zeer verschillende van den onbewolkten, zonnigen hemel van het binnenland van Californië. De hemel van S. Fr. is ten opzichte der wolkvorming zeer veranderlijk. Zelden is hij 24 uur achtereen geheel bedekt.

Langs het geheele kustgebied van Californië wordt de hitte der lucht in het zuiden getemperd door de frissche zeewinden.

Bij alle verscheidenheid in de verschillende gedeelten, is het klimaat van Californië bevordelijk voor de gezondheid van den mensch. De gezonde gelaatskleur is regel. Een tal van ziekten, in Europa voorkomende, zijn er onbekend. In het Sacramento- en San-Joachim-dal komt malaria voor. Nergens ter wereld is de bodem zoo omgewoeld, en met water vermengd geworden, als in dit goudland, zonder dat hierdoor het ontstaan van miasmata is bevorderd geworden.

Men heeft het klimaat van Californië vergeleken met dat van Italië; het leidt evenwel niet tot het „dolce far niente” der Italianen, doch heeft op den mensch den zenuwversterkenden, opwekkenden invloed, die tot inge-

spannen arbeid aanspoort. Koele zomer, zachte winter, langzame overgangen van temperatuur, droge lucht en zeldzame stormen en onweders, zijn de algemeene kenmerken van het klimaat van Californië; vooral in San Francisco behooren onweders tot de zeldzame gebeurtenissen. Voor lijders aan borstziekten is San Francisco, wegens de winderigheid en de nevels en de dagelijksche temperatuursschommelingen nadeelig, waarom zulke lijders wel eens op de Sandwich-eilanden hun toevlucht zoeken. Gevoelige en zwakke gestellen gewennen evenwel spoedig aan het klimaat van San Francisco en ondervinden alsdan in den regel verbetering door den opwekkenden invloed van dit klimaat.

Aardbevingen komen in sommige streken van Californië veelvuldig voor, o. a. in San Francisco, doch de schokken zijn in den regel zoo zacht, dat de meeste menschen ze niet waarnemen. Er zijn personen, die jaren lang te San Francisco verblijf hielden, zonder ooit iets van eene aardbeving te hebben ondervonden. Bij den bouw van publieke en hooge gebouwen is men echter steeds op de mogelijkheid eener aardbeving bedacht. Sommige vreesachtige lieden verkiezen daarom een houten huis boven een steenen. De belangrijkste aardbeving, die sedert 1846 te San Francisco is waargenomen, was die van den 21 Oct. 1868, waardoor een dozijn steenen gebouwen vernield werden, o. a. het zeemanshospitaal. Den 26 Maart '72 had eene hevige aardbeving plaats in de Owen-vallei, 275 Eng. mijlen ten ZO. van San Francisco.

Natuurkundige bijzonderheden van Californië. Deze Noord-Amerikaansche Staat strekt zich uit over 9 lengte- en 10 breedtegraden, eene oppervlakte beslaande van 10.000 vierk. geogr. mijlen met 275 mijlen zeekust.

De rotsbodem van C. bestaat voornamelijk uit graniet en leischiefer in de Sierra Nevada, en uit krijtachtigen en tertiairen zandsteen in het kustgebergte en in de valleien.

In den omtrek van de baaien, vooral in die, waarin de gemeenschappelijke stroom der beide groote rivieren zich uitstort, heeft men vele tulelanden (boorden die bij hooge waterstanden onderloopen) en merkte ik in de omstreken van Oakland op, dat de bouwgrond vele voeten diep was. Aderen van goudbevattende kwarts komen in het graniet veelvuldig voor en zijn door verweering de bron van het goud in de placers en in de alluviaalwerken tot gouddelven (zwarte, goudbevattende aarde). Nagenoeg in ieder gedeelte van C. is goud gevonden; de districten, die het rijkst zijn aan dat metaal, beslaan eene oppervlakte van 2500 geogr. mijlen. Californië levert nu jaarlijks voor 50 millioen gulden aan goud; in vroegere jaren veel meer.

Het gouddelven geschiedt in C. op eene groote schaal, door ondernemende maatschappijen, met behulp van hydraulische inrichtingen en sluiswerken. Aanzienlijke rivieren worden in haren loop afgeleid, bergen worden doorboord, heuvelen worden weggespoeld.

Deze Staat bezit rijke en productieve zilver- en kwikzilvermijnen, welke hoog in de bergstreken geexploiteerd worden, kostbare beddingen van borax, zwavel, asphalt, en klei voor vuurvaste steenen, benevens talrijke geneeskrachtige bronnen.

De natuur biedt in Californië de grootste verscheidenheid aan en is rijk aan waarlijk grootsche tafereelen. Het betrekkelijk korte verblijf van de Curaçao ter reede San Francisco liet niet toe, dat de beroemde Yosemitevallei door ons werd bezocht; tot het doen van een uitstapje derwaarts worden eenige dagen vereischt. Aan de westelijke helling van de Sierra Nevada, 30 Eng. mijlen ten westen van de bergtoppen en 140 m. ten oosten van San Francisco, ligt deze merkwaardige vallei, elf mijl lang en een mijl breed, welker bodem 4000 voet verheven is boven de oppervlakte der zee en die door 1300 tot 4600 voet hooge, veelal loodrechte wanden van graniet begrensd is. In deze diepe bergkom stort zich de rivier Merced, die door eene nauwe kloof weder ontsnapt. De natuurtafereelen in deze vallei zijn zoo verheven en zoo schilderachtig, dat hunne weerga ter wereld niet gevonden wordt.

Touristen uit alle streken van Noord-Amerika zijn onuitputtelijk in lof bij de beschrijving van het overschoone der Yosemite-vallei, waarvan het aantrekkelijke gelegen is in het afwisselende dezer, aan rotsen, bosschen, watervallen zoo rijke wildernis, die door hare verborgene ligging eerst sedert betrekkelijk weinige jaren aan de blanken bekend is, terwijl ze vroeger diende tot schuilplaats voor Indiaansche stammen; door een toeval werd de diepe vallei ontdekt.

De Californische Alpen bezitten een honderdtal pieken, hooger dan 10000 voet en zijn in natuurpracht gelijk aan die van Zwitserland, ja overtreffen hierin dit bergland.

Tot de merkwaardigheden van de Californische natuur behooren mede de reuzendennen, die in den omtrek der Yosemite-vallei, vooral in Mariposa, 15 mijl zuidwaarts, gevonden worden, aan de westelijke helling der Sierra Nevada, tusschen 36° 30′ en 38° 30′ N. Br., ter hoogte van 3000 à 5000 voet boven de zee. Deze boom behoort tot het geslacht Cupressus (Linn.), of Sequoia (Endl.), of Wellingtonia (Lindley), wordt gewoonlijk genoemd Sequoia gigantea. Er zijn individuën, die op manshoogte boven den grond 35 voet in middellijn meten en die meer dan 300 voet hoog zijn. Volgens

de jaarringen berekend, moeten deze 2000 jaar oud zijn. Van de grootste boomen zijn de toppen afgebroken door de sneeuw, zoodat men de normale hoogte op 350 voet mag stellen. Het bestaan dezer reuzen in het plantenrijk is mede sedert betrekkelijk korten tijd bekend; de verhalen van jagers betreffende zulke verwonderlijk dikke en hooge boomen werden voor fabels gehouden. Het district alwaar de meeste dezer dennen voorkomen, Grove in Mariposa, is door het Nationale Congres aan de staat Californië afgestaan voor een publiek lustoord.

Planten en dieren hebben vele eigenaardigheden. In geen ander deel der aarde vindt men schooner verzameling van coniferen. De reuzenden, de roodhoutden, de gele den, en de arbor vitae, bereiken alle de hoogte van 300 voet, bij 30, 20, 12 en 8 voet middellijn van den stam.

De grijze beer is het grootste, en sterkste, inheemsche dier; de Californische gier is na den condor der Andes, de grootste vogel van Amerika. Nabij de kusten wemelt de zee van zeeleeuwen, heilbot, tarbot, makreel, haring, sardijnen, anchovis en spiering; in de rivieren (en in de baai van S. Franc.) bevindt zich overvloed van steur en zalm.

De landbouw verkeert in C. onder zeer gunstige omstandigheden, in vergelijking met dien der overige deelen der V. S.

In den winter behoeft de landarbeid nooit stil te staan. Stortregens en hagelbuien bederven het graan niet, noch den hooioogst. Men heeft geene schuren noodig. Nergens in de wereld gedijt de gerst beter. Bodem en klimaat zijn bijzonder geschikt voor tarwe, die droger, blanker en aan gluten rijker is dan eenige soort; nergens hebben we zulke heerlijke scheepsbeschuit gegeten, als die, welke we als scheepsproviand uit San Francisco meenamen. De oogst is gemiddeld grooter dan overal elders, waar niet gemest wordt. De opbrengst van hop is ruim en ze wordt gemakkelijker gedroogd dan in ieder ander land, waar hop geteeld wordt. Nergens, dan hier, ziet men pompoenen, 120 kilo zwaar, beetwortels van 55 kilo, witte rapen van 12 kilo zwaarte, beetwortels van 55 kilo, witte rapen van 12 kilo, uien van 1.5 kilo, Iersche aardappelen van 3.5 kilo, zoete aardappelen van 7 kilo, enz. Sommige kool- en beetwortelsoorten worden blijvende planten, blijven van jaar tot jaar doorgroeien, steeds groenende; evenals vele moeskruiden blijvende planten worden, doordat ze belet worden in 't zaad te schieten.

De overvloed, uitmuntende kwaliteit en verscheidenheid van het fruit, verbaast den vreemdeling, al heeft deze ook de markten bezocht van Londen of New-York, welke steden geheele werelddeelen op contributie stellen. Geene fruitmarkt overtreft die van San Francisco in verscheidenheid, al is het eerst 20 jaar, dat men rechtstreeks uit de oostelijke Staten en uit Europa vrucht-

boomen invoerde. De milde winters zijn oorzaak dat de boomen gedurende 9 à 10 maanden des jaars groeien, waardoor ze spoediger tot vollen wasdom komen en nergens zulk een gezond voorkomen hebben of zoo overvloedig vruchten dragen. Nimmer zag ik zulke prachtige boomgaarden als te Oakland. De pere- en appelboomen, die voor 40 jaar door zendelingen werden geplant, zijn nog volmaakt gezond en zijn er onder deze, die jaarlijks 1000 kilo vruchten opleveren. Appelen en peren schijnen hier hun waar vaderland te hebben teruggevonden. In de appelen worden geene wormen gevonden, in de pruimen en kersen geene wespen, in de tarwe geen korenworm.

Door den overvloedigen aanvoer van fruit en boomvruchten te San Francisco, gedurende nagenoeg het geheele jaar, is een belangrijke tak van industrie ontstaan, n. l. de fabriekmatige inleg van fruit, ooft en vruchtengeleien. Van eene groote verscheidenheid dezer blikken voorzagen we ons bij het aanvaarden van den tocht over den Grooten Oceaan; ze bevielen uitmuntend.

In denzelfden boomgaard, naast de appel, peer en amandel, gedijen de olijf en vijg uitmuntend.

Beter dan menig olijfland aan de Midd. Zee, kan C. olijven voortbrengen, omdat geene onweersbuien met stortregens en hagelslag den oogst vernielen, zooals dikwijls het geval is in Zuid-Europa en Klein-Azië.

De wijnstok produceert in grooter overvloed dan in menig land van Europa; zelden mislukt in C. de oogst, wat in Europa dikwijls het geval is. De opbrengst van ruim elfduizend liter wijn per bunder is in C. even gewoon als die van 4000 à 5000 l. in Frankrijk. In 1870 bedroeg de wijnoogst 3.700.000 gallons, in 1871 4.542.000 gallons. Jaarlijks worden 200.000 flesschen echte sparkling (champagnewijn van Californië) geproduceerd, terwijl de kunst-sparkling (wijn op mechanische wijze met koolzuur overladen, vin gaseux) minstens eene vijfmaal grootere hoeveelheid vertegenwoordigt. Onder de zeer vele soorten roode en witte, adstringeerende en zoete Californië-wijnen hebben wij in de kolossaal groote wijnkelders van Lachman, Marketstreet 413 (alwaar we verbazend groote wijnvaten in lange rijen opmerkten), de heerlijkste wijnen geproefd. Champagne, sparkling, die voor den besten Franschen champagne niet behoeft onder te doen, werd voor 7 doll. het dozijn, 8 doll. op halve flesschen, netjes ingepakt, aan boord geleverd. Goede, roode Zinfindel, in kwaliteit gelijkstaande met goeden, Franschen tafelwijn, werd op fust afgeleverd voor 40 cents Ned. de flesch; in kistjes van 12 flesschen kwam de flesch op 92 cents. In de hotels, in de Unionclub, was het ons niet mogelijk Californië-wijn te bekomen; men schilderde ons dezen wijn als ondrinkbaar af, en moesten we natuurlijk den gebruikten wijn als Franschen wijn en als Franschen champagne betalen, die hier zeer duur zijn, doch wisten zeer goed dat

wij echte Californië-wijnen voor den prijs van Fransche wijnen dronken; zoo kostte in de Unionclub de sparkling, onder den naam van veuve-clignot, een Engelsch pond. Later, in Japan en China, vonden we, gemaskeerd onder Fransche merken, den Californië-wijn terug, en ben ik overtuigd, dat ze te Montevideo en in de Argentijnsche republiek veel gedronken wordt. Toch laat de wijncultuur in de veredeling nog veel te wenschen over, dewijl men te C. nog te veel op vlakken grond, te weinig op heuvelen bouwt, en van het veredelen nog te weinig ervaring heeft; vele mindere soorten bederven het krediet, wat mede lijdt door het aanzetten der wijnen met alcohol. Doch ook in Frankrijk, Duitschland, Spanje en Portugal heeft men wijnsoorten, die ondrinkbaar zijn, zooals wij te Lissabon ondervonden.

De Californische tuinen zullen weldra onder de prachtigste der geheele aarde gerekend worden, prijkende met de keurigste coniferen en de meest verschillende heesters, met de bloemen van den gematigden aardgordel en de weelderige planten uit de keerkringsgewesten. Meermalen maakten we een rit in de omstreken van Oakland, Brooklyn en Berkeley, en waren steeds opgetogen over de heerlijke tuinen, die het onnoemelijke aantal villa's versieren. Heesters, die in New-York klein blijven en slechts met kunsthulp als teedere vreemdelingen voortleven, zijn in San Francisco genaturaliseerd, groeien als boomen op, blijven het geheele jaar door groen en bloeien gedurende de meeste maanden. Van Januari tot December is de rozestruik bedekt met bloemen.

Grasetende huisdieren telen zonder beschutting en bereiken hun vollen wasdom een jaar vroeger dan in de oostelijke Staten. Ze groeien spoediger en blijven van vele ziekten bevrijd, omdat ze kou noch hitte behoeven te verduren. Schapen geven meer wol en kosten veel minder aan onderhoud dan in eenigen Staat ten oosten van het Rotsgebergte. Bijen vermenigvuldigen zich spoediger en maken meer honig dan overal elders. Jaarlijks worden in Italië, Frankrijk, Turkije en China eene groote menigte zijwormen gedood door onweders en stortregens; in de valleien van C. komen nimmer onweders voor en in het seizoen, gedurende hetwelk de zijwormen gevoed worden, regent het niet.

Er zijn echter ook landplagen: droogte, overstrooming en sprinkhanen brengen dikwijls veel nadeel te weeg; menige kudde vee komt, vooral in de zuidelijke districten, door hongersnood om.

Toch blijft Californië het goudland in dubbelen zin, dewijl het goud delft uit de mijnen en goud maakt uit zijne landbouwproducten. Wat hiervan verhaald wordt, is werkelijk niet overdreven. Onze bron, die we meermalen raadpleegden (John S. Hittell. The resources of California. Sixth edition, rewritten. 1875), is volkomen te vertrouwen; wat wij zelve waar-

namen en van anderen, die Californië kennen, mochten vernemen, geeft ons daarenboven recht tot dit vertrouwen.

In verhouding tot al deze natuurlijke rijkdommen neemt de bevolking slechts langzaam toe, met uitzondering van die der hoofdstad. De nog slechts ten deele geordende maatschappij; de onzekerheid van landbezit ten gevolge van een slecht bestuur over de bouw- en mijnstreken door het gouvernement der V. S.; het wisselvallige van den oogst in de drogere streken; het onvoldoende van besproeiende kanalen en beschermende dijken; — dit alles draagt bij, dat de aanwas der bevolking geen gelijken tred houdt met de eischen tot ontwikkeling van de natuurlijke hulpbronnen van den Staat. De bevolking van C. werd in 1874 op 700.000 zielen geraamd. Van deze zijn, in ronde cijfers medegedeeld, ongeveer 400 duizend geboren Noord-Amerikanen, 60 mille Chineezen, 55 m. Ieren, 35 m. Duitschers en Oostenrijkers, 25 m. Engelschen, 15 m. uit Engelsche koloniën, 10 m. Spanjaarden en Spaansche Amerikanen, 10 m. Franschen, 6 m. Italianen, 4 m. Scandinaviërs, 3 m. Portugeezen, 2 m. Russen en Polen, $2^1/_2$ m. Nederlanders, 2 m. Belgen, terwijl Polynesia mede vele duizenden levert. Negers treft men zelden aan. Het aantal Indianen, die langzamerhand meer op veeteelt en landbouw zich beginnen toeteleggen, ook in de mijnen gevonden worden, doch nog steeds voor een gedeelte in de minder toegankelijke gedeelten des lands heen en weer trekken, behooren tot de minst ontwikkelde stammen van Roodhuiden. Wij zochten ze in San Francisco tevergeefs.

Welk eene verscheidenheid van menschenrassen, tot nog toe in tamelijke vrede samenwonende in een betrekkelijk klein terrein! Is er grooter bewijs noodig, naast de verscheidenheid die het planten- en dierenrijk oplevert, dat dit land is een heerlijk land, alwaar plaats is voor ieder? Kan men zich een land denken, waar de cosmopolitische verdraagzaamdheid zich zoozeer ontwikkelen moet? Alleen de strijd om het bestaan, die alles beheerschende natuurwet, heeft de Chineesche quaestie te voorschijn geroepen; doch ook deze quaestie zal binnen de vredeperken gehouden worden, als het Staatsbestuur krachtig is.

Het vrouwelijke gedeelte der bevolking, zelfs de Chineezen niet meegerekend, is in de numerieke minderheid; op 8 mannen vindt men 5 vrouwen. De vroegere Spaansche kolonisten vermengden zich met de Indianen, zooals in de overige Amerikaansche volkplantingen der Spanjaarden steeds het geval was.

Zoodra de bevolking van C. toeneemt in evenredigheid van de eischen tot ontwikkeling van de natuurlijke hulpbronnen van het land, zal de toekomst van dezen Staat groot en roemrijk zijn. Als de hemel, de aarde en de

mensch in dit land blijven wat ze nu zijn, zal C. steeds menschen trekken, doch dit zal veranderen in grooten toevloed, zoodra de droge valleien besproeid worden, de tulelanden door dijken beschermd worden. Dan kan en zal dit land, in stede van 700.000 zielen, eene bevolking voeden van 20 millioen. (Hittell.)

Gedurende ons verblijf ter reede San Franc. werden dagelijks aan de equipage ververschingen verstrekt en werd nog voor 2 dagen meegenomen naar zee. Vleesch, brood en groenten waren van voortreffelijke hoedanigheid. Aan den minderen schepeling werd gelegenheid gegeven zich van al het noodige te voorzien; vele artikelen van kleeding konden in het vaderland niet beter noch billijker in prijs worden gekocht. Het ontbrekende spek en vleesch van de scheepsvictualiën werd aangevuld door blikkenvleesch (kostende 50 cts. het kilo). Toen de consul ons de prijzen der verschillende noodwendigheden voor voeding en kleeding opgaf, waren wij, tot zijne verbazing, zeer tevreden over de billijke prijzen; — wij kwamen van Chili en Peru, de duurste landen der wereld. De tijd is evenwel niet vele jaren achter ons, toen in alles de leefwijze te San Francisco hoogst kostbaar was. Wij betaalden voor versche koemelk 40 cts. Ned. per liter; voor ingedikte melk in blikjes van ongeveer een half kilo, het blikje *f* 1.15; versche eieren *f* 1.00 per dozijn; sinaasappelen *f* 1.50 per dozijn; versch brood 20 cts., hard brood (witte scheepsbeschuit) 25 cts., koffij *f* 1.35, witte suiker 64 cts., gele suiker 48 cts., kaas 90 cts., boter *f* 2.00, alles per kilo; voor een paar sterke, nette heeren-bottines *f* 7.00.

Bij het vertrek naar zee was de bemanning 234 kop sterk. De nadeelige indruk, dien de vaart tusschen de tropen in den Amerikaanschen zoom van den grooten Oceaan op den gezondheidstoestand der bemanning, hoewel dan ook in geringe mate, had uitgeoefend, werd door het 15 daags verblijf ter reede San Francisco niet alleen weggenomen, doch ongetwijfeld werd haar weerstandbiedend vermogen daardoor vergroot. Het lichaam was versterkt, de geest verfrischt, door het vele goede dat we hier ondervonden.

Onder gunstige gegevens alzoo werd de reis vervolgd.

XV. REIS VAN SAN FRANCISCO NAAR YOKOHAMA.

38°—18°—35° N.Br.; 122° W.L. — 140° O.L. Gr.

Van den 18 Mei 1875 tot den 27 Juni 1875.

Van Amerika naar Azie over den Grooten Oceaan!

Vaarwel, schoon Californië! vaarwel jeugdige wereldstad! Vol verwachting waren we bij het binnenstoomen door de Goudenpoort — te spoedig verlaten we u weder, heerlijk San Francisco, met uwe energieke bevolking, uw goddelijk klimaat, uwe edelmoedigheid en uwen voorspoed. Ge hebt ons een beter denkbeeld van de Nieuwe Wereld gegeven, dan we hadden ontvangen in de Zuid-Amerikaansche republieken. Uwe toekomst, land van goud en graan en wijn is grootsch, en gij, jeugdige reuzin, zijt bestemd tot heerscheres over den oosterzoom van den Pacifiek. Vaarwel!

Dat was het Verre Westen, waarvan ons in vroegere en latere dagen verhaald werd.

Doch nog verder westwaarts, naar het Verre Oosten, ligt thans onze weg. Vóór ons de groote Stille Zuidzee, die onmetelijke Oceaan, met zijne onvolledig bekende groepen van eilanden, duizenden in tal.

Vóór ons ligt de weg over dat onmetelijke blauwe water, een weg van 1600 geogr. mijlen, zonder rustplaats. Reeds 4200 zulke mijlen zijn door ons afgelegd, — doch, hoezeer we ook gewoon worden onzen weg te meten bij honderdtallen mijlen — toch blijft het oversteken van dezen Oceaan eene onderneming, die wel geschikt is, om er met zorg over na te denken! Konden we op de breedte van San Francisco en Yokohama dezen oversteek maken, dat zou 400 mijlen gewonnen zijn; doch dat voorrecht is alleen gegeven aan kolossale stoomschepen, zooals de City of Peking, met hun enorm stoomvermogen. Wij moeten tusschen de keerkringen den Noordoostpassaat opzoeken, en vinden op dien langeren weg dan tevens de brandende keerkringszon, die, omdat het zomer is in het Noorderhalfrond, op den middag liefst in top of nagenoeg in top zal staan.

Den tweeden dag na ons vertrek had een droevig ongeluk aan boord plaats. Een jeugdig, flink matroos viel van de voor-marsra op de loopplank aan S. B.

en was oogenblikkelijk dood, in zijn val twee matrozen, die op 't dek stonden, ernstig kneuzende. Een weemoedige ernst bezielde ons allen, toen den volgenden dag het lijk met de voorgeschrevene plechtigheid over boord werd gezet.

Onder de nalatigheden, die door den bevelhebber nimmer werden door de vingers gezien, behoorde het slapen op uitkijk. Het behoud van het schip is afhankelijk van steeds scherp uitkijken, van onophoudelijke waakzaamheid, dag en nacht. Werd de uitkijk op zijn post, hetzij op den boegspriet, hetzij in het voortuig, waar ook, slapende bevonden, dan werd hij aan den lijve gestraft, onherroepelijk. Thans, nu we den Grooten Oceaan zullen bevaren, waarvan ons vaarwater slechts voor een klein gedeelte is in kaart gebracht op eene betrouwbare wijze, terwijl het op de kaart krioelt van klippen, platen en eilanden, daar, waarlangs wij moeten trekken, zoo wordt aan de equipage met den grootsten nadruk door den kommandant verdubbelde opmerkzaamheid aanbevolen, terwijl hij tot zijn leedwezen gedwongen wordt, bij nalatigheid de straf te verdubbelen.

De stemmen, die in de laatste jaren in Nederland zijn opgegaan en zich nog gedurig doen hooren tegen de toepassing van lijfstraffen aan boord van de oorlogsschepen, getuigen, zonder tegenspraak, van goedhartigheid; het onderwerp is belangrijk en wel waard veelzijdig behandeld te worden, waarvoor hier de plaats niet is; het zij mij evenwel geoorloofd, over dit onderwerp alhier eenige opmerkingen te plaatsen. De quaestie is nog niet grondig onderzocht; men heeft geen voldoend onderscheid gemaakt tusschen schepen in vaderlandsche havens en die op den Oceaan. Men heeft in dit laatste geval nog geen aanwendbaar equivalent voorgesteld.

Een oorlogsschip in den Oceaan is eene autocratisch bestuurde Staat in het klein. Zonder orde en tucht beantwoordt het niet aan zijne bestemming en loopt gevaar te gronde te gaan. Ieder, die eenigen tijd met Janmaat onder dezelfde vlag op het blauwe water geleefd heeft, weet dat ze kinderen zijn in verstand en alleen door verstandige en rechtvaardige tuchtmiddelen geregeerd kunnen worden. Ik ken voor bepaalde en herhaalde overtredingen, die bedwongen *moeten* worden, bijv. onachtzaamheid, waardoor het behoud van het schip in de waagschaal gesteld wordt; diefstal, waardoor de onderlinge veiligheid bedreigd wordt; insubordinatie, die door het militaire gezag nimmer door de vingers mag gezien worden; — geen humaner, practisch beter aanwendbaar, in de gevolgen minder nadeelig tuchtmiddel, dan lijfstraffen. Heeft de schuldige de verdiende straf ondergaan, dan gaat hij heen in vrede en wordt weder zonder zweem van afkeer

in den scheepskring, waar hij thuis behoort, opgenomen. Is zulks ook het geval in de burgerlijke samenleving, waar relatief even groote vergrijpen tegen de wetten gestraft worden met opsluiting in een gevangenhuis? Gaat de gestrafte na de herkrijging zijner vrijheid ook heen in vrede, en wordt hij ook weder zonder zweem van afkeer in den maatschappelijken kring, alwaar hij behoort, opgenomen? Is hij, na deze tijdelijke berooving zijner vrijheid, versterkt in zijn voornemen om niet meer te zondigen?

De afschaffer van lijfstraffen bedenke, dat aan boord van het oorlogsschip op het blauwe water, cellulaire gevangenis slechts bij uitzondering kan worden toegepast; provooststraf, als vervangmiddel van lijfstraf, is aldaar niet altijd aanwendbaar, zonder groote stoornis in den geregelden gang; een aanmerkelijk aantal schepelingen zou daardoor aan den dienst onttrokken moeten worden, terwijl deze straf zelve aldaar voor geest en lichaam beide vele nadeelen teweeg brengt, die gemist worden bij de toepassing van lijfstraffen. Een ander geval is het, op eene vaderlandsche reede of haven; dáár zou de lijfstraf vervangen kunnen worden door eenzame opsluiting aan den wal.

Evenwel heeft de humane strekking van den afschaffingsgeest in deze eene weldadige uitwerking. Ieder Nederlandsch officier is te veel doordrongen van den tijdgeest, dan dat hij niet in deze de gulden spreuk der ouden zal in 't oog houden: „fortiter in re, suaviter in modo". Evenmin valt te ontkennen de mogelijkheid, dat plichtsbesef en wilskracht, de gevolgen van werkelijke beschaving, meer en meer zullen doordringen tot die klassen der maatschappij, waaruit Janmaat en zijne gelijken getrokken worden; is dit eenmaal het geval, dan zullen geene zoodanige overtredingen meer plaats vinden, waarvoor nu nog lijfstraf *moet* worden toegepast; dan zullen de lijfstraffen vervallen, zooals ze bij goed samengestelde en goed gedisciplineerde bemanningen, zelfs heden ten dage, minder en minder noodzakelijk worden.

Na te gaan, hoe in deze bij andere zeemogendheden wordt gehandeld, is eene tamelijk onvruchtbare vergelijking; tenzij met veel kennis van zaken en breed opgevat, de maatschappelijke toestand dier natiën worde in het oog gehouden. — De bedenking tegen lijfstraffen, dat aan den kommandant te veel macht gelaten wordt, blijft dezelfde tegen iedere straf, die door hem wordt opgelegd, doch valt geheel weg door de beteekenis van het kommando van een oorlogsschip in volle zee. (*)

(*) Bij de wetten van 14 Nov. 1879, (Staatsbladen n°. 194 en 193) zijn de zoogenoemde lijfstraffen afgeschaft bij de Nederlandsche Marine en vervangen door berisping, arrest, strafdienst, provoostarrest, inhouding van soldij en degradatie, (disciplinaire straffen), terwijl aan het Hoofd van het Dept. van Marine de bevoegdheid is toegekend, om onverbeterlijke schepelingen uit den

Den vijftienden dag werden we vergast op het gezicht van land. Den 25sten Mei was het eiland Mauï van de Sandwichgroep in 't gezicht. We zeilden met eene 9 mijls vaart tusschen dit en het groote Hawaii door, op een paar mijlen afstand van het eerste, dat glooiend oploopende, in het midden zeer hoog is. Hawaii was in wolken gehuld, slechts een oogenblik zagen we de hooge bergruggen met sneeuwvelden — 14.000 voet hoog. Toen de verkenningen plaats vonden, bleek al weder, zooals steeds, dat het bestek juist was. Ten 4 uur waren we door de passage heen, en zagen later nog flauwtjes het meer lage eiland Kadoolawee. De andere eilanden zijn van het oosten naar het westen: Lanaï, Molokaï, Oähu (het meest bevolkte, met de hoofdstad en haven Honoruru) en Kaüaï. Sommigen onzer betreurden het, dat we niet een kijkje namen op het eiland Oähu, wat het geval had moeten zijn, indien we steenkolen hadden noodig gehad. Geene boot, geen levend wezen zagen we bij het doorgaan der Hawaïpassage; met snelheid zeilden we door deze passage en met zonsondergang verdween het land, zooals het zich bij zonsopgang had vertoond: als blauwende strepen aan de kim.

Reeds den 19den Mei waren we binnen de keerkringen; den 27sten Mei werd de parallel bereikt, op welke we ons vele, vele dagen lang in eene westelijke richting zullen voortspoeden. Deze parallel ligt 5 graden binnen den N. keerkring. Het is warm, de thermometer klimt tot 30° C. Tweemaal gaan we onder de zon door en hebben dus afwisselend onze schaduw ten zuiden en ten noorden. Doch de Oostpassaat, vooral als hij in noordoostelijke richting waait, brengt verfrissching aan en bemoedigt het gemoed, steunt het geduld. Zoodra de wind verflaauwt, neemt de hitte toe, en worden des menschen bewegingen langzamer, even als die van het schip.

---

dienst te verwijderen; de straffen voor crimineele vergrijpen zijn als hoofdstraffen: de doodstraf, gevangenisstraf, cassatie en detentie; als bijkomende straffen: eerloosverklaring, vervallenverklaring van den militairen stand, degradatie en vermindering in klasse.

Deze belangrijke wijziging is voorafgegaan door de oprichting van kweekplaatsen voor de Marine, n.l. van opleidingsvaartuigen, alwaar de gezonde jongen wordt gevormd tot bruikbaar oorlogsmatroos, bij wien lijfstraffen als tuchtmiddelen moeten kunnen worden ontbeerd. Sedert deze wet in werking is, worden, meer dan vroeger het geval was, de onverbeterlijke sujetten uit den zeedienst verwijderd.

In de geschiedenis van de Nederlandsche Marine zal de wettelijke afschaffing der lijfstraffen vermeld worden als eene verhevene daad, die der Natie en der Hooge Regeering tot eere strekt. Moge weldra de ervaring leeren dat de juiste tijd daartoe gekozen is, en dat deze gebeurtenis krachtig zal bijdragen tot de verandering der volksopinie. Het „naar het oorlogsschip met den deugniet!" verandere weldra in „de jongen is waard om op 's Lands vloot te dienen."

Lieflijk verlichtte des zeemans vriendin onzen weg gedurende de eerste nachten na het vertrek van Californië. Zoo noode zien we haar telken avond later opkomen, om tevens haar licht te verminderen. Doch geen nood: „het volgende maantje zal ons in 't beloofde land brengen," zoo hooren we den vroolijken matroos uitroepen.

Hoe heerlijk zijn die avonden! Onvergetelijk zijn die kalme uren op de brug doorgebracht! Het lieflijke, doch weemoedige maanlicht maakt plaats voor het verheven, den geest wegsleepende stargeflonker. Het zijn wederom de oude bekenden uit het vaderland, die ons eenzaam pad beschijnen. Hoe kan men toch den sterrenhemel, aan het Zuiderhalfrond zichtbaar, roemen boven dien van het Noorderhalfrond? Met smart zagen we voor eenige maanden de noordster en langzamerhand mede den rondom haar wentelenden kring van sterrebeelden verdwijnen — thans blijft ze weder zichtbaar, die ster der hoop, al is hare hoogte niet aanzienlijk.

Onvergetelijk zijn die uren, in den kalmen avondstond doorgebracht aan het dek, op de kampagne, doch vooral op de brug. De brandende hitte is getemperd, het wachtvolk zingt het hoogste lied, geaccompagneerd door harmonica en fluit; meermalen tot middernacht duurt dit gezang, afgewisseld door grappen. Want gezond zijn ze, die rappe gasten, en opgeruimd blijft hunne stemming. Vroolijk stevenden ze den Atlantischen Oceaan over, zingende trokken ze door straat Magelhaens, zingende ging het langs Amerika's westkust en nog even vroolijk trekken ze over den Pacifiek!

Als hun gezang een einde neemt, worden onze gedachten aangetrokken door de altoos en altoos weder achter ons verdwijnende golven. Is daar geen einde aan die wereldzee? Overal, waarheen het oog blikt, de onmetelijkheid, de oneindigheid! Met hoeveel snelheid we ook voorwaarts stevenen, het gezichtsveld blijft onveranderlijk hetzelfde. Altoos die volmaakte kring, waardoor het blauwe watervlak van het hemelgewelf wordt gescheiden! En in het midden van dien cirkel *wij* in onze kunstige woning, wij, eene maatschappij in 't klein, die allen één doel beoogen: het maken eener behoudene reis. Groot is de verantwoordelijkheid van het hoofd van dezen drijvenden staat, aan wiens wijsheid is overgelaten het kiezen der richting van den weg over dat onmetelijke veld, het besturen der broze kiel, die, heden met zelfvertrouwen de statige golven klievende, morgen wellicht moet worstelen om 't behoud tegen die woedend bruischende en hoog opgezwiepte watergevaarten, die alles in hun wilde vaart medesleepen! In het midden van dien cirkel, zoo ver van de bewoonde aarde, drijft die kleine maatschappij, die met de groote zooveel gemeen heeft en haar in kunstig samenstel en vooral in tegennatuurlijke verhoudingen, zoo verre overtreft. Aan de wijs-

heid van haar hoofd is het overgelaten, het geheel te leiden, in stand te houden. Groot is zijne verantwoordelijkheid! Doch kunt ge u een staatstoestand denken, waarin het eenhoofdige bestuur noodzakelijker is?

Gij, bewoner der vaste aarde, aanschouwt in de zon de bron van warmte en licht, de oorzaak van dag en nacht, de bewerkster der jaargetijden! Doch voor ons is ze de wegwijsster. In onze richting volgen we haren loop. Elken morgen rijst ze achter ons omhoog, elken avond daalt ze vóór ons onder de kim. De elkander controleerende tijdmeters vertellen ons, hoeveel we vorderen op onze reis rondom den aardbol. Want we maken onze dagen langer, dewijl we ons bewegen in dezelfde richting als de schijnbare beweging der zon. Vóórdat wij de koningin des dags zien verschijnen, uren vooraf was ze reeds zichtbaar voor de bewoners van het lieve vaderland — of, wilt ge 't anders: zoodra we den halven omtrek der aarde overschreden hebben, zal onze opkomende zon eerst na vele uren voor het vaderland zichtbaar worden.

Daarom, heden den 4den Juni, Vrijdag, waarop we 180 graden in lengte met Greenwich verschillen, — daarom hebben wij morgen den 6den Juni, Zondag, ten einde vrede te houden met de groote maatschappij, die we zoo vurig hopen terug te zien! Plechtstatig wordt het door den kommandant aan zijne onderhebbenden bekend gemaakt, dat van den kalender zal worden afgeweken, dat de maand Juni van dit jaar voor ons 29 dagen zal hebben, en de eerste week een dag minder zal tellen; dat de naaste dag des Heeren een etmaal zal vervroegen, om Hem ons dankgebed op te dragen! Bereidwillig en onderwijzend verklaart de bevelhebber aan de oningewijden op zijnen bodem, hoe het komt, dat ze een dag minder in hun leven tellen, zonder dat daardoor hun leven één oogenblik wordt verkort.

Den 18den Juni passeeren we wederom den kreeftskeerkring, terwijl de zon ten 12 uur in het toppunt staat. De parallel van 18° 30′ is sedert den 13den Juni verlaten; de poolster staat elken avond hooger; — de zon komt niet meer precies achter ons op, gaat niet meer precies vóór ons onder. Doch de verfrisschende wind, die de zeilen deed zwellen, heeft ons verlaten. Wederom beschijnt de zachte maan ons avondpad, doch ze blijft alweder elken avond langer ten achter.

Spiegelglad is het watervlak, brandend heet de warmte van den dag. Daar ligt ze, de trouwe Curaçao, die zich zoo dapper weerde — machteloos hangen de breede zeilen aan de hooge masten — ze is vermoeid, en blijft op de plaats in rust.

Uit de diepte van het grondelooze, blauwe water schieten opaliseerende stralen stervormig te voorschijn, als de weerglans van het zonlicht uit de diepte.

Moet het zoo blijven? Met de doodsche kalmte, de stilte der oneindigheid rondom ons, zou dat het einde zijn van ons bestaan? Met innige meewarigheid denken we aan onze lotgenooten, op andere plaatsen van de aequatoriaal- en keerkringsstiltegordels, die in dezen machteloozen toestand dagen, ja weken moeten verblijven, ten prooi aan hitte, regen en aan door onlust doodende eentoonigheid!

Den 22sten Juni wordt de schroef in beweging gesteld en is het eene uitkomst dat het schip zich over het spiegelgladde water beweegt.

24 Juni. We vorderen, halve kracht stoomende, 30 mijl in het etmaal. We ontmoeten breede streepen vischkuit — gele verkleuring. — Het blijft zeer warm.

25 Juni. Heden passeeren we het eiland St. Petrus, dat bij den dag gezien wordt, en des avonds verdwijnt: eene hooge rots, met drie heuvelen, bar en dor. Schoone stoomgelegenheid.

26 Juni. De wind wakkert aan en worden de zeilen bijgezet; opgebankte vuren. We zeilen met eene 7 mijls vaart recht op Yokohama aan. Zelfs worden de marszeilen gereefd, doch tegen den avond weer stoomen.

27 Juni. Einde hondenwacht wordt het vuur van Nosima herkend. We passeeren het Vries-eiland. Ten 7 uur zijn we aan den ingang van de baai van Yeddo, alwaar we eene zeer sterke stroomkaveling ontmoeten, door twee elkander hier ontmoetende sterke zeestroomen. Voor en na kalm water. Het is eene heerlijke gelegenheid; zacht, aangenaam weder. We stoomen dicht voorbij het oostelijke land, hoog oploopende tot bergen van 400 voet met zachte glooiingen; alles begroeid en bebouwd en dicht bevolkt. Talrijke visscherspr auwen in de baai. In het westen zien we den vermaarden heiligen berg der Japanneezen, den Foesi-Yama, wiens top nog met sneeuw is bedekt, zijnde een berg van 15,000 voet hoog, met afgeknotten kegel. Kort na den middag komen we ten anker ter reede van Yokohama, te midden van eene menigte oorlogsschepen en koopvaardijschepen.

Zoo hebben we dan op eene zeer voorspoedige wijze den overtocht over den Grooten Oceaan volbracht. Van de talrijke eilanden en banken op de kaarten vermeld, als liggende in onzen weg, hebben we er geene enkele gezien; toch zullen deze eilanden en banken voor een gedeelte bestaan, doch hunne plaatsbepaling is ongetwijfeld foutief. Dit is het juist, wat het varen in zulke wateren zoo zorgwekkende maakt.

Ons leven was in dezen tijd geenszins onaangenaam; we hadden ons voorgesteld, dat de reis over den noordelijken Pacifiek lang zou duren en er op

gerekend, dat het nog kon tegenvallen; we wisten vooraf, dat we in al dien tijd, behalve onzen bodem en wat deze bevat, niets dan lucht en water zouden zien; we beseften het gevaar, dat deze lange, eenzame weg, zonder vluchthaven onder het bereik, voor ons kon opleveren wegens het ongenoegzaam bekende vaarwater. Doch met iederen dag, waarop we een goed aantal mijlen op den weg vorderden, werd het vertrouwen in de toekomst versterkt. De frissche passaatwind temperde de keerkringshitte Er werd niet gestoomd en de zeilen verkoelden het schip, droegen krachtig bij tot verfrissching van den scheepsatmosfeer. De volgende dag geleek in alles op den voorafgaanden, doch de eentoonigheid deerde ons niet: eene geregelde afwisseling van bezigheden, zoowel bij de officieren, als bij de equipage, verbande de verveling. Deze plaag bleef onbekend. De Zondag alleen gaf eenige, doch voldoende afwisseling: de inspectie van het schip door den kommandant, daarop de godsdienstige toespraak, het achterwege blijven van de exercitiën, de vrije tijd voor de equipage, kenmerkten dezen dag; de koks hadden het dan wat drukker, want de hofmeesters brachten extra blikken in de kombuis; in den longroom stond in de voormiddaguren gewoonlijk des Zondags eene extra versnapering gereed ter verfrissching, bijv. eene terrine heerlijke karnemelkspap, of iets dergelijks, en hij, die zich zelven met zijne vrienden eens tracteeren wilde, kocht uit den wijntoko eene flesch champagne (een uitmuntende morgendrank tusschen de tropen op den Pacifiek), waarbij de draaipiano van den eersten officier zich lustig liet hooren. Voor hem, die den band met zijne betrekkingen, ook op den Pacifiek, levendig hield, was de Zondag de geschiktste dag om de correspondentie bij te houden, de indrukken van eene week aan het papier toe te vertrouwen, welk papier ter eeniger tijd, zoo hij hoopte, zijne bestemming zou bereiken. De onderlinge verstandhouding in alle kringen was goed — rustig ging alles in zijn werk; reeds meermalen had men, onder andere te Valparaiso en te San Francisco, opgemerkt dat de officieren van de Curaçao op een vertrouwelijken voet met elkander omgingen.

De onderlinge goede verstandhouding is dan ook een eerst vereischte om het leven aan boord dragelijk te maken. Groote intimiteit is volstrekt niet noodig, zelfs dikwijls gevaarlijk, omdat ook te groote vertrouwelijkheid zoo lichtelijk tot groote verwijdering kan leiden.

Wel is waar zagen we weinig anders dan lucht en water, dan hemel en zee, doch in de heldere nachten bood het uitspansel een prachtig schouwspel aan, dat den waarnemer steeds boeide; als de luchtstrooming weinig snelheid had, en omstreeks het middernachtsuur, of wanneer nog andere, minder bekende omstandigheden er toe bijdroegen om den dampkring den hoog-

sten graad van doorschijnendheid te geven, dan vooral hadden we gelegenheid om de groote verscheidenheid in kleur van de sterren te observeeren, zoowel van de sterren der eerste grootte als van kleinere. Onder de sterrekundige werken, aan boord aanwezig, werd door ons de populaire sterrekunde van den heer Brinkman dikwijls ter hand genomen. De beschouwing van den sterrenhemel met behulp van een doelmatigen kijker, was voor ons dikwijls eene bron van genoegen, die den geest op eene aangename wijze bezig hield, het gemoed tot zachten ernst stemde en eene heilzame afleiding gaf in de eigenaardige beslommeringen van het leven op zee.

En wat inzonderheid ons het leven gedurende dit gedeelte der reis betrekkelijk aangenaam maakte, was de goede gezondheid die ieder genoot, waardoor de geest opgewekt bleef, het gemoed tegen onlust werd bewaard. We hebben het onwaardeerbare voorrecht, dat de bemanning gezond is, zoodat wij te Yokohama arriveeren, zonder een enkelen zieke.

Toen op den verjaardag onzer geliefde Koningin de kommandant eene toespraak richtte tot de geheele bemanning, wees hij o. a. op dit groote voorrecht en was het voor den schrijver dezes eene aangename verrassing, toen de spreker met waardeering gewaagde van de bemoeiingen van den overste Hellema, omtrent alles wat op de gezondheid der bemanning betrekking heeft, hierbij bevelende, dat van deze openlijke hulde aanteekening zou worden gehouden in het scheepsjournaal. Zoo iets moet den officier van gezondheid bij de Nederlandsche Marine goed doen. Het neemt evenwel niet weg, dat niemand meer dan de schrijver dezes overtuigd is, dat de geneesheer alleen, zonder volle medewerking van den kommandant en den eersten officier, zeer weinig ten goede kan doen, en dat ten slotte, voor alles en boven alles, 's Hemels zegen op de reis moet rusten om eene voorspoedige reis te maken: immers zonder geluk vaart niemand wel.

Van de verplaatsing in de lengterichting over den grooten afstand van 100 graden, hebben we geen nadeel ondervonden. Toch zal de verplaatsing over zulk een grooten afstand, in de lengterichting, tusschen de keerkringen, in den regel nadeeliger inwerken op den gezondheidstoestand der scheepsbemanningen, dan eene even lange reis in de richting van den meridiaan, al loopt deze door de tropen, terwijl gene reis een verblijf in de tropen meebrengt van vrij wat langeren duur. Sommige schrijvers beweren, dat de invloed eener verplaatsing in de breedte verschilt van die in de lengte; ik ben van oordeel dat zulks zeer afhankelijk is van den parallel in het laatste geval; dat de meer of min aanhoudende temperatuursverhooging het hoofdmoment is en dat het eentonige afzeilen van één parallel geen voordeel kan opleveren.

XVI. VERBLIJF TE YOKOHAMA.

Van den 27 Juni 1875 tot den 28 Juli 1875.

Gedurende dit verblijf te Yokohama verdwenen de laatste sneeuwvelden op den heiligen berg. Wij zagen dus den Foesi-Yama in het bruine gewaad, en alsdan is het geen beste tijd in dit gedeelte van Japan. Na zoolang de zon in top te hebben gehad, hoopten we in een koeler klimaat te zijn aangekomen, en hadden we ons aangename dagen voorgesteld — doch we hadden gerekend buiten de Japansche zomertemperatuur. Deze was des middags nagenoeg 30° C. en klom in de tweede helft van Juli zelfs tot 31° 5′ C. Deze hitte was soms zeer drukkende, door het groote atmosferische vochtgehalte. Hoewel de ankerplaats van de Curaçao zoover mogelijk uit den wal was, gaf de wind, meestal ZW., weinig verfrissching, dewijl het schip steeds op den wind gezwaaid lag.

Voor zoover de hitte het gedoogde, dus veelal des morgens vroeg en tegen zonsondergang, maakten we korte wandelingen in Yokohama; ook deden we meermalen uitstapjes per spoortrein naar de hoofdstad Tokio. Hier trof ik twee mijner vroegere leerlingen aan, die van 1865 tot 1868 hunne studiën in de geneeskunde grootendeels aan het Marine Hospitaal te Willemsoord hadden voltooid, en die ik thans te Tokio terugvond, den heer Itoo Gempak als lijfarts van den keizer van Japan, en den heer Hayashi Kenkai als Inspecteur van den geneeskundigen dienst bij de Japansche armee, rang kolonel. Deze beide vrienden hebben mij gedurende mijn verblijf te Yokohama en bij mijne bezoeken te Tokio met beleefdheden overladen en mij het verblijf in Japan werkelijk zeer aangenaam gemaakt.

Te Yokohama houdt de Nederlandsche minister-resident nog verblijf, terwijl de vertegenwoordigers der overige vreemde mogendheden te Tokio resideeren. Tevens vonden we te Yokohama een Nederlandsch consulaat, eene hoofdfactorij van de Nederl. Handelsmaatschappij, alsmede enkele Nederlanders, doch de Nederlandsche vlag zochten we tevergeefs op de reede. Deze hebben wij sedert Rio de Janeiro niet gezien, noch op eenige reede, noch in zee.

Aan den westelijken oever van de baai van Yeddo, niet ver van den ingang, ligt aan eene bocht, de zeer belangrijke havenstad Yokohama; de

reede is zeer veilig, ten zuiden beschut wordende door eene uitstekende punt, zijnde deze het uiteinde van een schiereiland, dat aan de westzijde bespoeld wordt door de Mississippi-baai. Dit schiereiland is eene bergachtige strook lands, doch de stad Yokohama is grootendeels uit een moerassigen bodem opgebouwd. Het zuidelijkste gedeelte bevindt zich op hoog terrein, de zoogenoemde Bluff, en houden alhier de meeste Europeanen hun verblijf. Langs de baai bevindt zich eene reeks gebouwen, doch eene eigenlijke kade wordt er gemist. Door uitgebrachte steenen pieren zijn er twee aanlegplaatsen voor inlandsche vaartuigen en sloepen, de zoogenaamde grootere Engelsche, ten noorden, en de kleinere Fransche haven ten zuiden. Aan het noordeinde der stad bevindt zich het station van den spoorweg naar Tokio. Noordwaarts van de bocht der baai, waaraan Yokohama ligt, bevindt zich het Japansche dorp Kanagawa.

Het grootste gedeelte van Yokohama is door Japanneezen bewoond, die, sedert de Europeanen zich hier nestelden, zich mede hier hebben nedergezet, zoodat de vroeger vrij onbeteekenende plaats zich sedert dien tijd tot den huidigen, aanzienlijken omvang heeft ontwikkeld, en als voorhaven van de reusachtige hoofdstad Tokio van het machtige Japansche keizerrijk, ongetwijfeld eene nog grootere uitbreiding tegemoet gaat. Het aantal inwoners zal stellig 60.000 bedragen, waaronder ruim 500 Europeanen en een groot aantal Chineezen. De aanleg der stad is vrij regelmatig; er worden lange, breede straten gevonden, aan weerskanten met Japansche winkels bezet, doch aan indrukwekkende gebouwen is deze nieuwe Japansche stad zeer arm, zooals trouwens de Japansche steden in het algemeen. Sedert de vertegenwoordigers der vreemde mogendheden voor en na naar Tokio verhuisd zijn, zijn hunne villa's of residenties te Yokohama verdwenen. Onze minister-resident houdt nog zijn verblijf in de bijgebouwen, zijnde het hoofdgebouw der Nederlandsche legatie voor een viertal jaren verbrand.

Het aangenaamste gedeelte van Yokohama is de bovenstad of Bluff, alwaar de Europeanen het zich zeer comfortable maken; eene wandeling langs de goed onderhoudene wegen, die bevallig kronkelen en vanwaar men gedurig aardige gezichten heeft op hoogten en laagten, door villa's en tuinen bezet, is wel de vermoeienis waard, die het heuvelachtige terrein veroorzaakt. Er is hier een klein park aangelegd, Bluff-gardens, alwaar een paar maal 's weeks, gedurende ons verblijf, muziekuitvoeringen plaats hadden door het muziekkorps van het ter reede liggende Fransche admiraalsschip Montcalm. Vanaf den Bluff is in den laatsten tijd een weg aangelegd, den „new road", die langs de Mississippi-baai voert en tot een aangenamen rit noopt.

Het gewone vervoermiddel, dat sedert de komst der Amerikanen en Euro-

peanen den draagstoel vervangen heeft in de opene havens, is de Djinrikisjah (menschenkracht), eene Amerikaansche uitvinding, zijnde een licht wagentje op 2 wielen, waarin voor één man ruimte is (een groote kinderwagen) en dat in een raam door een Japanschen koelie getrokken wordt; deze lieden, de vroegere draagkoelies, kenmerken zich door donkerder kleur, leelijke, hoekige vormen, vooral van gelaat, en door zeer ontwikkelde beenen, dikke kuiten. Ze loopen met den djinrikisjah even snel als een paard voor het rijtuig, kunnen het op effen terrein lang volhouden, doch als het eene hoogte opgaat, moet men twee koelies hebben, waarvan er een duwt; groote afstanden worden in dit voertuig afgelegd, en onderneemt men daarmee reizen binnenslands, waarvoor het aantal koelies vermeerderd wordt. Het is werkelijk niet onaangenaam, zich door een koelie op deze wijze te laten rondvoeren; men zit zeer gemakkelijk en heeft een vrij uitzicht; als het regent, kan er eene kap worden opgezet. Het was een vermakelijk schouwspel, toen in de eerste dagen na onze aankomst, een groot gedeelte der equipage, die voor de eerste maal sedert ons vertrek uit Nederland passagierde, ieder in een djinrikisjah gezeten, wel een vijftigtal achter elkander, zingende op matrozenwijze, langs de straten van Yokohama trok. Rijtuigen ziet men dan ook niet veel in Yokohama, evenmin in Tokio. Reeds in de breedere straten van Yokohama is het hardrijden met een rijtuig gevaarlijk, zooveel te meer in de nauwere en met kinderen overvulde straten der hoofdstad; de rijtuigen worden dan ook voorafgegaan door een paar schreeuwende loopers.

Door onzen vriendelijken consul, den heer van Oordt, werden we geïntroduceerd in de „Yokohama united Club", zijnde een aanzienlijk en goed ingericht gebouw aan den waterkant. Hier maakten we al spoedig kennis met de aanwezige Nederlanders, en was het ons rustpunt, wanneer we gingen wandelen. De Duitschers hebben hun afzonderlijk clubgebouw, in het midden der stad gelegen.

De omstreken van Yokohama bieden den vreemdeling in ieder ander jaargetijde dan de beide zomermaanden Juli en Augustus, gelegenheid tot het genieten van veel natuurschoon. In de laatste dagen van ons verblijf te Yokohama inviteerde de heer van Oordt ons tot het doen van uitstapjes naar een' Japanschen tempel in de nabuurschap; de excessieve warmte en daardoor teweeggebrachte ongesteldheid verhinderden mij van de partij te zijn.

Het klimaat van Japan biedt groote verschillen aan, dewijl de eilanden zich uitstrekken over een groot aantal breedtegraden en dewijl het voornaamste eiland Nippon (aan welks zuidelijke deel wij ons bevinden) in zijne lengte een bergketen draagt; in het algemeen kan men zeggen, dat de oostelijke kust van Nippon een eilandenklimaat bezit, terwijl dat der

westelijke kust in veel overeenkomt met het klimaat van het tegenovergelegene vaste land van Azië. Terwijl de zomermaanden in het zuidelijke deel van Japan excessief warm zijn (subtropicale gordel), is de zomer van het noordelijk gelegene Jesso (opene haven Hakodadé) koel te noemen, waarom we dan ook sommige schepen van de Engelsche, Fransche en N.-Amerikaansche eskaders, die te Yokohama lagen, in den loop van Juli zagen vertrekken naar Hakodadé.

Het klimaat van Japan staat in goeden reuk bij de zuidelijke havens van China. Wanneer des zomers te Shanghai en Hongkong de temperatuur stijgt tot eene hoogte, waarbij het leven van zwakke Europeanen ernstig bedreigd wordt, dan is de naaste haven van Japan hun toevlucht. Wanneer voor den rijken bewoner van de zuidelijke Japansche kuststeden de zomerwarmte te drukkende is, dan vlucht hij naar de bergen binnenslands; de geloovige Japannees van de lagere kusten doet eene bedevaart naar den top van den heiligen berg, die alleen in Augustus, wanneer de sneeuw gesmolten is, beklommen wordt; de vermogende Japannees volgt het keizerlijke hof naar de zomerverblijven binnenslands en de welvarende Europeaan voorziet zich van den noodigen pas, om gedurende 1 à 2 maanden het hooge binnenland te doorreizen. Zeer gaarne hadden wij het voorbeeld dezer laatsten gevolgd, doch hiertegen bestonden te vele bezwaren.

In het Amerikaansche hospitaal op den Bluff werden in 1874 de volgende meteorologische waarnemingen gedaan:

Maand.	Temperat. Fahrenh.			Dauwpunt.			Gevallen regen in eng. duim.	
	maxim.	minim.	gemidd.	maxim.	minim.	gemidd.		
Januari	53	28	39	49	17	31.5	1.20	62.89 d. = 1600 mm. N.B. In 1868 viel er 3114 mm. regen. (zie Japan Herald).
Februari	56	28	41	45	19	32	1.58	
Maart	69	34	46	58	23	$38\frac{3}{4}$	7.08	
April	74	40	55.5	63	21	$43\frac{1}{4}$	1.68	
Mei	77	49	62	64	40	54	6.77	
Juni	83	60	72	76	49	64.5	7.04	
Juli	87	67	76	75	61	68.7	8.40	
Augustus	89	65	79	82	55	73	3.91	
September	83	61	71	74	50	64	7.20	
October	72	43	59	64	36	51.7	10.69	
November	65	39	50	60	29	41	1.94	
December	59	32	39	53	27	34	5.20	

Het schijnt dat de zomer van dit jaar tot de zeer warme zomers te Yokohama behoort, zooals de bewoners ons meedeelden; doch vooral voor ons, die de zon zoolang in top boven ons hebben gehad, is de warmte zeer drukkende, veel meer dan voor de bewoners van Yokohama, die sedert de zomerhitte van 1874, 10 maanden lang in een heerlijk klimaat zich hebben kunnen sterken. Inzonderheid voor de leden van den Etat-major van de Curaçao is de warmte zeer hinderlijk : malaise, gebrek aan eetlust, slapeloosheid, komt bij velen onder hen voor. Gedurende den nacht daalt de temperatuur hoogstens 5° F. — We hadden zoo gaarne het voorbeeld van de andere oorlogsschepen willen volgen, door Hakodadé te bezoeken, doch dit was niet volgens de instructie van den kommandant.

Door mij werden de vijf hospitalen van Yokohama bezocht, het General Yokohama Hospital, het Amerikaansche en het Engelsche Marine Hospitaal, het hospitaal voor Inboorlingen en het Lock Hospital.

Op de plaats, alwaar voor weinige jaren het Hollandsche hospitaal stond, op den Bluff, bevindt zich thans het General Yokohama Hospital, met 40 bedden, waarvan ik de helft bezet vond. Vier klassen; 1e klasse, officieren, betaalt 4 dollar per dag; 2e kl., onderofficieren, 3 d. per dag; 3e kl., voor matrozen, $1\frac{1}{2}$ d.; 4e kl., voor Chineezen, 1 d. Het is eenvoudig ingericht, 2 zalen van 10 bedden ieder, de overige kamers voor 2 en 1 bed. Het is goed geventileerd en is er overvloedige gelegenheid tot wandelen voor zieken; ik zag een paar afzonderlijk staande gebouwtjes voor razende zieken; de wanden zijn bekleed met dikke Japansche matten.

Eene commissie bestuurt deze inrichting; het tekort wordt door het stelijke bestuur betaald. Als alle bedden steeds bezet zijn, is er geen tekort. De geneesheer wordt met 100 doll. per maand betaald, en 2 doll. per dag extra, als er pokkenlijders worden opgenomen. Ik vond er een Hollandschen stuurman, aan oogziekte lijdende. In 1874 werden 400 lijders behandeld, waaronder 20 pokkenlijders.

Het Amerikaansche Marine Hospitaal is zeer goed gelegen, op een der hoogste gedeelten van den Bluff. Het is een der aanzienlijkste gebouwen van deze Europeesche wijk: middengebouw van 2 verdiepingen met aangebouwde vleugels van 1 verdieping; het beantwoordt aan de billijke eischen, zoowel van de gezondheidsleer, als van den goeden smaak en den comfort. Aan het hoofdgebouw grenst de goed ingerichte woning van den geneesheer, een officier van gezondheid van de Noord-Amerikaansche Marine, terwijl de tweede geneesheer, mede een officier, in het hoofdgebouw twee ruime vertrekken bewoont; van alle zijden zijn de gebouwen door wandelparken omringd, die uitloopen op eene met hoog opgaand geboomte omringde verhevenheid, van-

waar de lijders een schoon vergezicht genieten over Yokohama, Kanagawa, de bekoorlijke heuvelen en op de reede. Het drinkwater voor de bewoners van den Bluff is afkomstig uit zeer diepe putten, waaruit mede het water voor de reede geleverd wordt. Hoewel de Engelsche oorlogsschepen gedistilleerd water verkozen, zooals ze dit in den vreemde steeds doen, leerde mij echter het physisch-chemisch onderzoek, dat het water van den wal tot de goede soorten van drinkwater behoort, waarmede de jaren lange ervaring van de Bluffbewoners, waaronder vele deskundigen, in overeenstemming is. In dit nette hospitaal zijn ongeveer 30 bedden, benevens eene zaal voor 20 lijders aan besmettelijke ziekten; in 1874 werden 66 lijders van de Amerikaansche oorlogsschepen, 14 van Amerikaansche koopvaardijschepen en 1 Russische zeeofficier behandeld; onder deze 81 lijders kwamen 15 gevallen van syphilis, 13 van buikziekte, 12 van rheumatismus, 10 van longziekte, 2 remitteerende koortsen, als de meest belangrijke voor.

Het Engelsche Marine Hospitaal, gelegen aan het zuidelijke eind der kade, aan den hoek van den Bluff, is zeer frisch gelegen, aan zee, niet hoog; de ziekenzalen, afzonderlijke gebouwen, liggen in het groen verscholen: twee groote zalen, ieder van 20 bedden, verder kleinere met kamers voor onderofficieren en een hooger gelegen paviljoen met kamers voor officieren. Twee officieren van gezondheid besturen deze inrichting.

Sedert de Engelsche, Fransche en N.-Amerikaansche troepen, die ter bezetting van Yokohama als veiligheidsmaatregel, eenige jaren lang op den Bluff verblijf hielden in nu nog aanwezige barakken, vertrokken zijn, wat voor weinige maanden plaats had, bevinden zich in de beide genoemde hospitalen zeer weinige zieken, in vergelijking van vroeger.

Het hospitaal voor Inboorlingen bevindt zich aan den noordhoek der stad, tegen een heuvel, nabij het volkrijkste gedeelte, alwaar het sedert een viertal jaren in eene groote behoefte voorziet.

Een in Yokohama gevestigd geneesheer werd met het bestuur van deze ziekeninrichting belast, nadat hij als nadrukkelijke voorwaarde had gesteld van niet in naam, doch in de daad chef te zijn. In dit op Japansche wijze ingericht gebouw, kunnen ongeveer 100 Japanneezen opgenomen worden, terwijl in een gebouwtje in de nabijheid ruimte is ter opname van een 30tal lijders aan besmettelijke ziekten (pokken); naar het mij voorkwam, leverde dit gebouwtje geene genoegzame waarborgen ter volkomene isoleering. De Europeesche geneesheer ontvangt in een vrij ruim lokaal de loopende zieken, die in het hospitaal verpleegd worden, zoomede de zieken, die uit de stad en omstreken hulp zoeken (polykliniek). Een 12tal leerlingen wonen deze zoogenaamde kliniek bij, waartoe ze met het maken van aanteekeningen

belast worden. Natuurlijk zijn er een paar tolken en schrijvers tegenwoordig, wat alles groote drukte geeft. Ik zag hier een groot aantal zware oogziekten en vele, voor het genezende personeel duistere zenuwziekten. Bij de verpleging worden de zeden en gewoonten der Japanneezen getrouw in het oog gehouden. Op deze wijze kan langzamerhand de Europeesche behandelingswijze van zieken in Japan ingang vinden en de even belachelijke als verkeerde Japansche behandelingswijze verdringen.

Het Lock Hospital (geheim- of gesloten ziekenhuis) bevindt zich noordwaarts van de stad, nabij Kanagawa, tusschen den spoorweg en de baai, en is bestemd ter behandeling en visiteering van publieke vrouwen; het werd in Augustus 1868 voltooid, zijnde dit op aansporing van het Engelsche gouvernement, dat te recht in de behandeling der zieke prostituées en in de inspectie der bordeelen, de krachtigste middelen zag ter beteugeling der syphilis, die in vroegere jaren van de aanwezige oorlogsschepen de vitale kracht zoo aanmerkelijk verzwakte. Het is geheel ingericht op Japansche wijze en wordt beheerd en bestuurd door Japanneezen, onder oppertoezicht van een Engelsch geneesheer, zijnde thans een gepensionneerd dirigeerend officier van gezondheid der Eng. Marine. Twee Japansche geneeskundigen zijn dezen geneesheer bij het onderzoek en de behandeling behulpzaam. De verpleging kwam mij voor zeer goed te zijn; de patienten hadden een gezond voorkomen en was er alles zeer zindelijk. Het onderzoek heeft plaats op eene decente, regelmatige en volledige wijze, waartoe lokaliteit en hulpmiddelen alleszins voldoende zijn.

De wijk, waarin dit voor de bevolking van Yokohama weldadig werkende hospitaal is gelegen, wordt Yoshiwarra genoemd, en is door grachten omringd, waarvan de toegang onder contrôle der politie staat.

In alle Japansche producten wordt te Yokohama handel gedreven, doch inzonderheid in curio's (lakwerken, snuisterijen), in zijde en in thee. Het flaneeren in de Japansche straten, gezeten in een djinrikisjah, gedurig uit- en instappende om een kijkje te nemen in de meest opvallende van het oneindig aantal winkels en winkeltjes, is voor eene enkele maal niet onaangenaam. — In het Europeesche gedeelte van de benedenstad, alwaar tevens de logementen gevonden worden, vindt men enkele verkoophuizen van Japansche artikelen, door Europeanen gehouden; in deze winkels vindt men alle Japansche zaken bijeen, terwijl in de genoemde Japansche winkels gewoonlijk één artikel verkocht wordt.

Nabij de landingsplaats de stad ingaande, werd ons reukorgaan geprikkeld door een sterken theegeur; eene der nabijzijnde schuren binnentredende, zag ik hier in een honderdtal vijzelvormige steenen ovens de thee roosteren,

terwijl in eene andere afdeeling van de schuur de Chineezen bezig waren de nog heete thee in kisten te pakken. Nauwelijks had ik het een en ander vluchtig overzien, of een Chinees beduidde mij op eene zeer duidelijke wijze dat ik mij verwijderen moest.

Onder de verschillende artikelen die in de Japansche winkels mijne aandacht trokken, was het vooral, in een winkel, eene collectie van vogels. Enorm groot was de collectie prachtige faisanten en overgroot de verscheidenheid van zangvogels.

In het midden der stad, parallel met den waterkant, loopt recht noordwaarts de zeer lange en zeer breede hoofdstraat, die voert tot het flinke, door een groot plein omgevene stationsgebouw. In de hooge, ruime achtergaanderij en in de wachtkamers was het omstreeks den tijd van het vertrek der treinen vol Japanneezen. Het verkeer tusschen Yokohama en Tokio, met een vijftal tusschengelegene stations, is zeer druk. Gaarne mocht ik hier, in de luchtige binnenplaats van het hoofdgebouw, plaats nemen op de banken, om de Japanneezen op reis te observeeren. — Meestal was ik in gezelschap van mijne Japansche vrienden, die mij op vele bijzonderheden opmerkzaam maakten, en mijne vele vragen beantwoordden.

Tokio (Yeddo). In een uur tijds brengt de spoortrein den reiziger aan het oosteinde van de hoofdstad. De weg loopt grootendeels door lage rijstvelden; Tokio naderende, wordt het terrein heuvelachtig en zijn hier inhakkingen voor den weg. De Amerikanen hebben dezen spoorweg voor korten tijd aangelegd en daarna, onder nog al bezwarende voorwaarden en hoogen prijs, aan het Japansche gouvernement verkocht. Onder andere moet Japan aan den directeur en de commissarissen der maatschappij, die den weg gelegd heeft, gedurende vele jaren lang het tractement uitbetalen, wat ze hadden; aan den vroegeren directeur 3000 dollars per maand. Zoo is mij verteld en wees men mij den ex-directeur, die te Yokohama een deftig leven leidt. Men zegt dan ook dat de rails van dezen spoorweg wel van zilver hadden kunnen zijn, zoo duur is de weg. De wagens zijn volgens het Amerikaansche systeem ingericht en van klein model. — Van tijd tot tijd heeft men uitzicht op de baai van Yeddo, en landwaarts ziet men een hoog, boschrijk terrein; de rijstvelden, die we doortrokken, waren bezet met landlieden. Nu en dan passeerden we een Japansch dorp; halverwegen trokken we over een riviertje. Dicht bij de hoofdstad hadden we ruim uitzicht over de baai, zagen de reeks van kleine eilanden, alle forten, die de stad beschermen. Groote, diepgaande schepen kunnen niet zoover ten anker komen. — In de nabijheid van Tokio werd ik opmerkzaam gemaakt op de uitgestrekte bui-

tenverblijven der Japansche aristocraten, sommige met steenen gebouwen, de meeste echter van Japansche huizen voorzien.

Het stationsgebouw van Simbasi ligt aan den baaikant, op opgehoogd terrein, in den noordoosthoek van de stad. Mijne Japansche vrienden, die mij hadden afgehaald van Yokohama, geleidden mij, ieder in een djinrikisjah gezeten, langs eene breede, nieuwe straat met steenen huizen en Europeesche bouworde, de Rivolistraat, naar het Seïjoking-hotel, nabij de groote nieuwe Marineschool, altijd nog aan den baaikant; hier gebruikten we het tiffin. Dit logement is half Europeesch, half Japansch. Ik ontmoette alhier twee oude bekenden, thans hooggeplaatste officieren bij de Japansche marine, den schout-bij-nacht Akamasz en den kolonel Sawa, die vroeger een tijd lang in Nederland vertoefd hadden. — Van het Seïjoking-hotel begaven we ons naar Handsoogomonsotto, ongeveer midden in de stad, nabij het keizerlijke park, op eene hoogte, alwaar we het militaire hospitaal (van het Jap. gouv.) bezochten; hier ontmoette ik Dr. Beukema, als consulteerende arts verbonden aan dit hospitaal. De rit dien we gemaakt hadden, steeds in vollen draf, was wel een half uur lang, eerst langs breedere en nauwere Japansche straten, dan weder langs opene pleinen, alwaar ik barakken opmerkte, de kazernes der Japansche soldaten; we reden langs een gedeelte van de gracht die het keizerlijke park omringt. Het verdere gedeelte van dezen warmen dag werd besteed met een bezoek aan den Boedhistentempel (Siba) van den 2^{en}, 6^{en}, 12^{en} en 14^{en} taikoon, gelegen in het oostelijke deel van de stad, aan den grens, waarvan de toegang zich bevindt in eene breede laan met hooge iepen en beuken. Een bonze geleidde ons (ik was vergezeld door den heer Hayashi, die zelf dezen tempel nog niet gezien had) langs eene woeste plek gronds, door hoog geboomte omringd (alwaar vroeger het paleis van den taikoon stond, dat voor weinige jaren verbrand is), naar de voorgebouwen van den tempel, langs eene drievoudige rij groote, steenen lantaarnzuilen; eindelijk kwamen we aan den eigenlijken tempel, die door een houten gebouw, ter beschutting tegen regen en zon, is omgeven. Van steen, koper en kostbaar hout is dit gedenkteeken van Japansche kunst opgetrokken; met kostbare matten is de vloer bedekt, terwijl de wanden van boven prijken met beeldhouwwerk in reliëf, zwaar verguld, voorstellende gewassen, viervoetige dieren, vogels, kruipende dieren en visschen, waarvan volgens den bonze van ieder een honderdtal waren afgebeeld.

Wij werden opmerkzaam gemaakt op teekens aan de vloerbedekking, te kennen gevende hoever de hovelingen, hoever de vrouwen en familieleden van den taikoon mochten komen, nog slechts een 10-tal jaren geleden, terwijl de taikoon zelf alleen het recht had het allerheiligste te betreden,

n.l. eene nis met altaar en het beeld van Boudha bevattende. Thans is het ieder geoorloofd dezen 200-jarigen tempel, den bijzonderen tempel der taikoons, te bezichtigen; wij werden alleen verzocht, aan den drempel de schoenen uit te trekken. De doodsche stilte, die hier heerschte, de historische herinnering, zulk eene groote omkeering — geen wonder dat ik de zichtbare aandoening van mijn Japanschen vriend deelde. — Achter den tempel bevindt zich, omgeven door een vierkant, hoog, koperen hekwerk, de grafkelder van eenige taikoons, met een groot koperen monument. De poort, waardoor men gaat, nadat men eenige koperen trappen beklommen heeft, is, even als de kolossale deur, van massief koper met massief gouden ornamenten. In de naaste omgeving stonden eenige lantaarnzuilen, mede van massief koper. Het geheel getuigde van goeden smaak en is het bewijs van de groote macht en rijkdommen der vroegere taikoons (rijksbestierders).

Een paar dagen later stonden mijne vrienden mij weder op te wachten, ditmaal aan het stationsgebouw te Tokio. Mijn bezoek gold thans vooral de Marineschool en genoot ik de eer toegelaten te worden tot het huisgezin mijner vrienden, zoodat ik de woning en de huishouding van den deftigen Japannees in oogenschouw kon nemen. Is zulk eene woning aan eene straat gelegen, dan komt men door eene steenen poort tot eene binnenplaats en van hier tot eene reeks van voorvertrekken, waarachter zich het werkelijke verblijf van vrouwen en kinderen bevindt. Eene dergelijke inrichting wordt mede in de groote steden van Spaansch Amerika aangetroffen. Een tuin met miniatuurgewassen, vele bloemen, een stroomend watertje en een goudvischvijver mag bij de woning van den Japanschen aristocraat niet ontbreken. In de woning van den Inspecteur-Generaal van den geneeskundigen dienst, Maas Motto, werd ik mede toegelaten, dezen verdienstelijken man een bezoek brengende. Hier kon ik mij niet voorstellen nog in Tokio te zijn; aan den grooten tuin grensden rijstvelden en was de geheele omgeving landelijk. Zelfs deze aanzienlijke woningen waren grootendeels van hout opgetrokken, doch de dakbedekking is bij vele van koperen bladen. De inwendige verdeeling heeft plaats door verschuifbare, houten beschotten, terwijl tusschen de kamers en buitenwanden gangen open gelaten worden. De ramen, in overvloed aangebracht, worden door glazen zoowel als door dunne luiken gesloten, zoodat men tegen hooge en lage temperatuur beschut is.

De bezoeken, die ik aflegde ten huize van voorname Japanneezen, hebben mij geleerd dat deze heeren, hoewel de Europeesche kleeding en Europeesche gebruiken buitenshuis aangenomen hebbende, en, voor zooverre ze in Europa korteren of langeren tijd vertoefden, vele oud-Japansche begrippen hebbende laten varen, toch in hun gezin de Japansche zeden en gewoonten nog getrouw

bewaren. De Japansche vrouw uit den hoogeren stand waagt het nog niet om zich in kleederdracht te veranderen, doch de kinderen worden volgens de Parijsche modeplaten gekleed, tot aanschaffing van welke kleederen in de vele winkels van Tokio en Yokohama overvloedige gelegenheid is. Mevrouw Beukema vertelde mij, dat onlangs een paar Japansche dames zich in Europeesche kleeding vertoond hadden, wat echter algemeene afkeuring had opgewekt. De keizer van Japan vertoont zich óf in uniform, nagenoeg Fransche tenue, óf in Europeesche kleeding, doch de keizerin is steeds in nationale kleeding. Bij mijn bezoek ten huize van een mijner vrienden, vertoonde de dame des huizes zich in een bevallig, slepend, kostbaar, wit zijden kleed, waarbij het samengestelde kapsel, uit eigen haar, een goed geheel maakte.

Aan de Marineschool wordt aan een paar honderd knapen onderwijs gegeven door Engelsche zeeofficieren en Japansche leeraars, terwijl ze bestuurd en beheerd wordt door Japansche zeeofficieren. Het onderwijs is gedeeltelijk voorbereidend, gedeeltelijk applicatief, tot aan het examen voor adelborst voor de Japansche Marine. Het gebouw met twee vleugels en drie verdiepingen, is zeer ruim, doch kenmerkt zich in alles door grooten eenvoud; het is gelegen aan den waterkant en omgeven door eene uitgestrekte ruimte; een nabij gelegen oud-model oorlogsscheepje, brik, doet dienst voor instructievaartuig. Voor de behandeling van het geschut, evenals voor alle overige vakken van onderwijs, zooals zulks aan een marine-instituut gegeven kan worden, zijn de leermiddelen overvloedig aanwezig. Onder de leerlingen bevinden zich twee keizerlijke prinsjes, van welke ik den jongste, ongeveer 10 jaar oud, in een afzonderlijk vertrek zag onderwezen worden door zijn gouverneur, een Europeaan in burgerkleeding.

Dezen dag bracht ik andermaal een bezoek aan het groot militair hospitaal te Handsoogomonsotto, welke inrichting der vermelding wel waard is. Ze beslaat een uitgestrekt terrein, dat voor slechts weinige jaren nog bezet werd door de hofhouding van een der vele Japansche Daimios. Gelegen te midden eener stille omgeving, op eene hoogte en eene aanmerkelijke ruimte beslaande, is hierdoor reeds voldaan aan drie belangrijke voorwaarden tot den hospitaalbouw: isolement, hoog terrein, verspreiding. De omheining binnentredende, wekt al aanstonds het nette hoofdgebouw de aandacht, alwaar de vele bureaux, apotheek, keuken en magazijn zich bevinden; aan dit gebouw grenst een uitgestrekt park, waarin op tamelijk onregelmatige wijze vijftien gebouwen verspreid zijn, ieder twee ziekenzalen bevattende, iedere zaal van 20 bedden, met de noodige aanhangsels voor secreten, badkamer en werkvertrek voor de verplegers. De ziekenzaal is ruim, uitmuntend geventileerd, in het midden van eene kachel voorzien, waarom een steenen

mantel tot aan het dak reikt. De gebouwen staan alle in de lengterichting van het oosten naar het westen, aan de noord- en zuidzijde van een groot aantal glazen vensters voorzien, aan de zuidzijde door een afdak tegen de zon beschut. Alle gebouwen zijn van hout, eenvoudig en doelmatig. De zalen zijn van houten kribben voorzien met eenvoudige en doelmatige bedfournitures, op Europeesche of liever Amerikaansche wijze. Den Japanschen soldaat wordt dus in zijne gewoonte veel geweld aangedaan. Evenzoo zijn de kazernes op Fransche leest geschoeid. Tusschen de gebouwen bevinden zich wandelpaden, zijnde ieder gebouw door bosschages en bloemperken omgeven. Overal ontmoet men de grootste netheid en zindelijkheid. Ongetwijfeld maakt dit hospitaal, opgericht volgens het verspreide paviljoenstelsel, naar Amerikaansche modellen, ingericht volgens de eischen van doelmatigheid en zuinigheid, en geheel beantwoordende aan de hygiënische richting van den nieuweren tijd, ten volle aanspraak op onze bewondering, wanneer we bedenken, dat nog voor weinige jaren een toestand in Japan bestond, die met dien der middeleeuwen in Europa kan worden vergeleken. De energie van Maas Motto, ter zijde gestaan door den ijverigen en verstandigen Hayashi, heeft der Japansche regeering vertrouwen ingeboezemd. De invloed van onzen Nederlandschen collega, Dr. Beukema, is mede aan vele goede zaken in dit hospitaal zichtbaar. Genoemde hoofden van den Japanschen militairen geneeskundigen dienst hebben, toen het Japansche leger op Franschen voet werd ingericht, en dus ook in dien dienst de intendance het hoogste woord zoude spreken, hun invloed zoozeer doen gelden, dat zoowel de administratieve als de geneeskundige dienst onder het bestuur staat van officieren van gezondheid, en het verplegende personeel, op militaire wijze ingedeeld, onder hun bevel staat.

Onder de Japansche soldaten komt veelvuldig beri-beri voor, vooral in de hoofdstad, alwaar ze in barakken gehuisvest zijn, zoomede onder de bewoners van Yokohama en Nangasaki. De Japansche soldaat wordt in de op Fransche wijze ingerichte kazernes aan eene leefwijze onderworpen, die hem ondragelijk wordt en begint het heimwee hem te kwellen, dat alle factoren van de bloedsvorming aantast en tot verlammingen en waterzucht voert. Voor mij staat het vast, dat de verwijderde oorzaak van deze, als beri-beri aangeduide ziekte, in de volksvoeding moet gezocht worden, die onvoldoende is, zoodra er meer arbeid moet worden verricht. De mindere man in Japan, vooral ten platten lande, heeft weinige behoeften en kan met weinig arbeid volstaan om in deze te voorzien; hij leidt een plantenleven; door de aanraking met Europeanen en Amerikanen, dus in de grootere kuststeden, de opene havens, nemen de behoeften voor ieder Japannees toe. Dat de geka-

zerneerde soldaat beter gespijzigd wordt dan de landbouwende stand, waaruit hij grootendeels getrokken wordt, is nog geen bewijs dat bij hem de bloedsvorming even goed plaats vindt als bij zijnen gelijke, van wien weinig gevergd wordt en die, tevreden en gelukkig bij minder dierlijk voedsel, beter tiert. Het eenige afdoende geneesmiddel in het genoemde hospitaal is dan ook: den wegkwijnenden soldaat naar zijn dorp terug te zenden.

Den 16den Juli mij voor de derde maal naar de hoofdstad begevende, was zulks om te voldoen aan eene vereerende uitnoodiging van mijne vrienden Itoo en Hayashi, die van den keizer van Japan de toestemming hadden erlangd om mij, hun vroegeren leermeester, in des keizers tuin en op des keizers kosten, een diner aan te bieden.

Des morgens ten 9 ure te Tokio arriveerende, werd ik aan het station door mijne vrienden afgehaald in een hofrijtuig, en begaven we ons al aanstonds naar den keizerlijken (Fouki-Age) tuin in het midden van de stad. Omgeven door eene breede gracht en hooge wallen en muren, is dit uitgestrekte park, met hoogopgaand geboomte, bamboesbosschen, rotsen en watervallen, een lustoord, alwaar we een drietal uren met het grootste genoegen doorbrachten. Bij de schoonste partijen bevinden zich lusthuisjes van kostbare houtsoorten samengesteld. In twee dezer stonden voor ons eenvoudige ververschingen gereed. Het was brandend heet, 93° F. temperatuur, doch met genoegen wandelden we rond. Het keizerlijke kasteel beslaat een gedeelte van den tuin en is geïsoleerd door een diepen ravijn, waarover eene ruim 200 meter lange brug, hangende in twee bundels ijzeren touwen, die aan weerskanten over twee hooge steenen kolommen loopen. — Deze keizerlijke tuin was heden voor het publiek geopend, dat wil zeggen, aan de lagere beambten van het gouvernement was een zeker getal permissie-biljetten verstrekt. Daardoor was ik in de gelegenheid om de Japanneezen gade te slaan. Ze hadden een feestdag en met vrouw en kinderen, in gezelschap van ouden van dagen, verlustigden ze zich in de schoone natuur, zooals de prachtige, vorstelijke tuin hun zulks aanbood. — Van af dezen keizerlijken tuin reden we naar de woning van den heer Itoo, alwaar ons een uitmuntend collation wachtte. Hier ontmoette ik den vader van den heer Hayashi, thans rustend hofarts, die vijf-en-twintig jaren lang Hollandsche, geneeskundige werken in het Japansch vertaald heeft, doch zelf het Hollandsch niet spreekt, noch verstaat zooals het gesproken wordt. Tevens trof ik hier een lijder aan, patient van Itoo, omtrent wien mijn raad werd ingewonnen; deze lijder, de heer Naonobou Sameshima, buitengewoon gezant en gevolmachtigd minister van den keizer van Japan, eerst te Londen, daarna te Parijs en wegens eene borstziekte gerepatrieerd, sprak vloeiend Engelsch en Fransch. Bij

mijn vertrek van Yokohama zond deze Excellentie mij tot aandenken een paar kostbare Japansche doozen, die den heer van Oordt, welke in zulke zaken handelt, 400 dollars (*f* 1000) waard waren; ik behield ze echter.

De heer Itoo bewoont, even als de heeren Hayashi en Maas Motto, een zeer comfortabel ingericht huis met fraaien tuin. Naast zijne woning heeft hij een gebouw met een zestal kamers en opereerkamer, ter behandeling van oogzieken en verpleging van geopereerden; hij heeft zich uitmuntend als oogarts geïnstalleerd en heeft eene drukke praktijk in de hooge Japansche kringen, waartoe zijne betrekking van lijfarts der keizerlijke familie en zijne opleiding in Europa hem den weg gebaand hebben. — Hierna reed ik, in gezelschap van de H. H. Hayashi, vader en zoon, en Itoo, in een gesloten hofrijtuig, bij eene temperatuur van 93° F., om ons te begeven naar Asakousa, een uur lang door een der volkrijkste gedeelten van de stad, altijd door vrij breede doch drukke en volle straten, meestal winkels; de beide loopers, steeds voor de paarden uit dravende, waarschuwden de kinderen door hun gillend geschreeuw. We trokken over eene der vier bruggen, die over de rivier (Tonjak) liggen, welke breede, zacht vloeiende stroom de stad in twee ongelijke deelen deelt; het kleinere deel ligt westwaarts, aan den linker oever van de rivier; boven Tokio stroomt het water in deze rivier zeer sterk, doch het tallooze aantal grachten, die de stad doorsnijden, ontvangen hun water uit de rivier, waardoor de stroom grootendeels afgeleid wordt; de strooming door de zoogenoemde grachten, waaraan de achtererven der huizen grenzen, beteekent niet veel; voor beschoeiing der wallen wordt geene zorg gedragen, zoodat deze grachten eigenlijk vuile moddersiooten zijn. De benedenste brug over de rivier is zeer lang en heeft men van hier een schoon gezicht over de baai en over een groot deel van den baaikant der stad. Het sprookje luidt, dat alle wegen van Nipon door Tokio heen, op deze brug samenkomen, wat eene ongerijmdheid is. — Eindelijk kwamen we te Asakousa, zijnde eene plek nabij de rivier, alwaar een groote, hooge tempel zich bevindt, aan den Sinto-godsdienst gewijd, alwaar een spatieuse bloementuin, waarin eene permanente bloemententoonstelling, en alwaar we tenten en kramen zagen opgeslagen: eene volledige kermis, met eene haast ondoordringbare volksmenigte. We beklommen de vele trappen om een kort bezoek in den tempel af te leggen, alwaar ik den met latten bedekten offerbak zag, waarin de geloovige Japannees zijne koperstukken werpt; tevens merkte ik een grooten spiegel op, waarin de offeraar zich beziet. Ter zijde van eene ruimte voor den tempel bevinden zich lantaarnzuilen en opene paardenstallen, in een van welke het witte, heilige paard zijn verblijf houdt. We namen een kijkje in een gebouwtje, alwaar een Japannees, vroeger

amanuensis van den een of anderen Europeeschen natuurkundige, proeven vertoonde met galvanische en magnetische werktuigen. Mede waagden we ons eenige oogenblikken in eene groote, cirkelvormige, houten tent, waarbinnen een duizendtal neergehurkte Japanneezen in alle aandacht verzonken waren bij de beschouwing van de kunsten met groote tollen, door een paar goochelaars uitgevoerd op eene verhevenheid. Het was hier om te stikken, zoo benauwd en zoo heet. Na ons in den heerlijken bloementuin weder wat verfrischt te hebben, alwaar Japansche meisjes ons thee aanboden, vertrokken we van het woelige Asakousa en begaven ons naar den keizerlijken zeetuin, den tuin van Ohama, aan de baai gelegen, niet ver van de Marineschool. Hier was het heerlijk koel tusschen de vijvers en onder de boomen; in een der tuinhuizen was gelegenheid zich te verfrisschen. In dezen vorstelijken zeetuin ontmoetten we een groot gezelschap zeeofficieren, waaronder de kommandant en 1e officier van de Curaçao. De Minister van Marine van Japan had n. l. alle kommandanten en 1e officiers van alle ter reede Yokohama aanwezige oorlogsschepen op een diner genoodigd, dat mede in dezen tuin gegeven werd. — Mijne vrienden geleidden mij naar een paviljoen, alwaar ik drie Japansche hofdoctoren ontmoette, de H. H. Itoo Seitei (schoonbroeder van Itoo Gempak), Uwaza Sun en Aakenanti Siousin; de eerste sprak wat Engelsch, de laatsten alleen Japansch, en waren deze beiden zeer bevriend geweest met Dr. Bauduin, Hollandsch geneesheer, vroeger in Japan.

We begaven ons gezamenlijk (het was 5 uur in den namiddag) naar een ander paviljoen, alwaar een keurig diner gereed stond, dat mijne oud-leerlingen uit naam van den Mikado mij aanboden, en waartoe ook de oude heer Hayashi en de genoemde drie hofdocters waren genoodigd. Itoo vertelde mij, dat hij met Hayashi den volgenden dag hun vorst voor deze liberaliteit zou gaan bedanken. — We zaten tot acht uur aan tafel, onder zeer gezelligen kout. Er heerschte een aangename, vertrouwelijke toon. Ik had aan weerszijden een goeden tolk aan de H. H. Itoo en Hayashi. Allen hadden we eenige genoegelijke uurtjes. Na het diner, dat niets te wenschen overliet, zijnde bezorgd door een Franschen kok, waarbij de bediening uitmuntende was, begaven we ons weder naar het eerste paviljoen, en gebruikten hier een glas Chartreux, onder het rooken eener fijne manilla. Er werd besloten naar het stationsgebouw te wandelen; het rijtuig werd weggezonden, het gezelschap scheidde zich, waarbij de H. H. Itoo en Hayashi mij vergezelden; deze H. H. hadden mij nog veel te vertellen omtrent hunne praktijk.

Een groot deel van Tokio is door mij doorkruist geworden, de platte grond van deze reuzenstad is in mijn bezit, en het is mij daardoor gelukt mij eene voorstelling van Tokio te maken. Het westelijke deel, aan weers-

kanten van de rivier, is dicht bevolkt, doch het overige gedeelte, landwaarts, gelijkt op een conglomeraat van dorpen. Het terrein, door de stad ingenomen, is heuvelachtig; de omstreken moeten zeer schoon zijn. Het aantal huizen wordt op 300,000 begroot, dat der menschen op 1¾ millioen. — Bij mijn kortstondig, hoewel herhaald bezoek, bleek mij weinig van den invloed der Europeanen en Amerikanen. Alles wat ik zag was nog geheel en al Japansch, (uitgezonderd het stationsgebouw, de Marineschool, een enkel hotel), hetgeen mijne Japansche vrienden bevestigden.

Gedurende ons verblijf ter reede Yokohama had de Curaçao het zeer druk met salueeren, vooral in den eersten tijd. Den dag na onze aankomst werden door ons 100 saluutschoten gedaan, aan de Japansche vlag en aan de verschillende vlagofficieren en hooge autoriteiten. Gedurig viel er een saluut op de reede, tengevolge der officieele bezoeken, die de verschillende vlagofficieren elkander brachten. Onder de verschillende oorlogsschepen (Fransche, Engelsche, Russische, Noord-Amerikaansche, waarbij zich in Juli de Duitsche Hertha en een Italiaansch oorlogsschip voegden) maakten de Japansche oorlogsschepen een goed figuur, vooral hun gepantserd admiraalsschip, dat geheel volgens de eischen des tijds is ingericht.

Er was onlangs sprake van een oorlog tusschen China en Japan, over de oude quaestie Formoza. Dewijl Japan in 't bezit is van eene zeemacht en van een gepantserd fregat, terwijl China slechts ouderwetsche oorlogsjonken heeft, was China zeer toegeeflijk ditmaal en werd het uitbreken van den oorlog verhoed.

Het Duitsche oorlogsschip Hertha, dat wij te Rio de Janeiro hadden ontmoet, was oostwaarts getrokken en kwam nu uit den Philippijnschen archipel, alwaar het schip 3 maanden had doorgebracht. Het Italiaansche schip was mede van eene lange reis gekomen en deelde de kommandant van dit vaartuig ons mee dat hij, evenals zijne geheele equipage, haast uitgeput was van vermoeienis en hier kwam uitrusten. Van alle de oorlogsschepen, ruim een dozijn, die we hier aantroffen, had er geen eene grootere reis achter zich dan de Curaçao, en deze kwam zonder zieken aan, met eene frissche, gezonde equipage.

We zagen gedurig groote mailbooten komen en gaan, die, varende in de lijnen tusschen China en Californië, Yokohama aandoen. Tevens bevonden zich alhier groote stoomschepen van de Japansche Mitzi-bietsie maatschappij, die eene geregelde vaart onderhouden tusschen Yokohama, Osaka, Nagasaki en Shanghai. Op een dezer schepen, de vroegere Stella van de P. and O. Company, thans Hakketakkemaroo genaamd, was een Hollander, kapt. Eckstrand, gezagvoerder, die, met vrouw en dochter op den Bluff woonachtig, ons vele beleefd-

heden bewees; we ontmoetten dezen landsman later nog te Nagasaki en te Shanghai.

Volgens eene nadere instructie van den minister van Marine, kort na onze aankomst te Yokoh., door den kommandant ontvangen, werd de reisroute naar Batavia nader omschreven; na eene maand verblijf te Yokohama moet de Curaçao over Nagasaki zich begeven naar Shanghai en Manilla, en van hier naar Batavia.

Den 28sten Juli vertrokken we derhalve van de reede van Yokohama. Tot aan het laatste oogenblik waren onze vrienden aan boord, en het was nabij middernacht toen de laatste vertrok en wij de reede verlieten.

XVII. REIS VAN YOKOHAMA NAAR SHANGAI MET VERBLIJF VAN TWEE DAGEN TE HIOGO (1 en 2 Aug.) EN VAN DRIE DAGEN TE NAGASAKI (5, 6, 7 Aug.).

35° 30′ N.Br. en 139° 40′ O.L. tot 31° 30′ N.Br. en 121° 15′ O.L.

Van den 28sten Juli tot den 10den Aug. 1875.

Deze afstand, 293 geogr. mijlen, werd stoomende afgelegd. In den ochtend van den 29sten Juli buiten de golf van Yeddo komende, stoomden we tusschen Vrieseiland en de kust van Idsu; er stond een harde zuidwestenwind en hadden wij den Zwarten stroom (Kuro Sewo) tegen, die echter onder deze kust van Nipon niet sterk is. Hoewel het in de opene zee frisscher is dan in de baai van Yeddo, blijft het zeer warm. — De harde zuidwestenwind was oorzaak dat we eerst den 31sten Juli in het Ku-Channel kwamen.

31 Juli. We kwamen heden namiddag van 2½ ure tot 6½ ure ten anker in de baai van Atano-Ura (Uro no Uchi), 12 mijl zuidwaarts van Hiogo (Kobé). De boorden van dit baaitje, aan de kust van Nipon, nabij den oostelijken ingang tot de Japansche binnenzee (Seto Uchi) zijn dicht bevolkt en dicht begroeid, met oploopende, groene heuvelen binnenwaarts. We gingen een uurtje aan den wal, om het dorp, dat we opgemerkt hadden, te bezien; de geheele bevolking van het baaitje vierde feest; we zagen kramen en eene harddraverij van paarden, evenals eene boerenkermis in Vriesland. Des avonds vervolgden we onzen weg.

1 Aug. Met het aanbreken van den dag kwamen we ten anker te Hiogo (Kobé). Allerschilderachtigst doet deze plaats zich voor. In een halven cirkel rondom ons, op den achtergrond bergen van 1 à 2000 voet hoog, op den voorgrond de Europeesche nederzetting (Kobé), vermengd met Japansche dorpen (Hiogo); hier en daar vlakke landtongen. Oostwaarts ligt de groote stad Osaka, waarheen de spoortrein in een uur tijds den reiziger brengt. Osaka ligt ook aan de kust. De binnenzee van Japan ligt tusschen de eilanden Nipon ten noorden en Sikok en Kiusiu ten zuiden, en begint

oostwaarts eigenlijk bij de straat van Akashi no Seto, niet ver ten westen van Hiogo. Gister hebben wij gestoomd, ook tusschen land aan weerskanten, en passeerden we heden nacht straat Isumi.

We bleven te Hiogo nagenoeg twee dagen, welken tijd ik mij ten nutte maakte met wandelingen. Zulk een lief, schilderachtig oord heb ik op de geheele reis nog niet ontmoet. De djinrikisjah maakte het ons alweder zeer gemakkelijk. We bezochten den vermaarden waterval van Hiogo, aan den voet van het gebergte, een uurtje rijdens. Een paar heerlijke uurtjes brachten we hier door, na het eenigszins vermoeiende klimmen; doch de moeite werd rijkelijk beloond. De vallende waterstroom is niet breed, de valhoogte niet aanmerkelijk, doch de door steile wanden begrensde ruimte, waartoe de zon niet doordringt, de waterkom die het vallende water opvangt, het ruime en nette theehuis alwaar aardige japansche meisjes den bezoeker thee en gebak aanbieden, terwijl men zich onder een afdak vermaakt met het zien naar den waterval, waardoor men bespat wordt, — dit alles is voor den bezoeker zeer aantrekkelijk, en met tegenzin verwijdert men zich. Een anderen keer strekten we onze wandeling uit naar een nabijgelegen Boedhatempel, omgeven door een bosch van hoogopgaand geboomte met wandelpaden tusschen de boomen, en hier en daar vijvers met plompen.

Osaka met de havenstad Hiogo behooren tot de voor het verkeer met vreemdelingen opengestelde plaatsen van Japan. Er bestaat vooral handel in zijde, doch was deze handel tijdens ons bezoek zeer gedrukt.

3 Aug. Gisteravond vertrokken we van Kobé en passeerden hedennacht straat Akashi no Seto. We zijn in de bekoorlijke Japansche binnenzee. De vaart in deze eilandenzee is niet zonder gevaar, wegens de stroomen die er loopen; doch onze bekwame loods Oliver Smith boezemt vertrouwen in.

Ik was den geheelen dag op het dek; het is jammer een enkel oogenblik het prachtige gezicht te missen, want overschoon is de vaart op de spiegelgladde binnenzee, langs honderden en honderden eilanden en eilandjes, te midden van taallooze prauwtjes, in gezelschap van ons achteroploopende stoombooten, waaronder de Hertha.

In de verte, rechts en links, het hooge land met de bergtoppen, van Nipon, Sikok en Kiusiu. Gedurig aardige valleitjes met groote dorpen, steden en kasteelen van vroegere daimio's; gedurig groenende eilandjes met vuurtorens. De warmte is dragelijk; tot mijne verwondering vind ik de temperatuur alhier lager dan in de baai van Yeddo; de oorzaak van dit verschil is mij onbekend; Tokio ligt $1\frac{1}{2}$ graad noordelijker dan Hiogo. Met eene zevenmijls vaart stoomden we steeds door, geleid door onzen ervaren loods, een noorman van geboorte, Amerikaansche burger, thans inwoner van Kobé,

die op 12jarigen leeftijd door zijn vader was naar zee gejaagd, en hier thans een zeer geachte man en gezochte loods is.

De Japansche binnenzee, tusschen de Japansche eilanden, levert wel een groot contrast op met de straat van Magelhaens, voor den zeevaarder, die beide deze vermaarde zeestraten bevaart. Beide vaarwaters boeien in hoogen graad, wekken eene groote belangstelling, blijven steeds in de herinnering, omdat ze zooveel schoons te zien geven. Doch van hoe verschillenden aard is niet dit schoone! Bij het milde klimaat van de Seto Uchi is alles in den omtrek liefelijk, groenende, schilderachtig, vol leven en beweging, tot vroolijkheid opwekkende, men zou haast zeggen paradijsachtig! Daar, in het ijzige zuiden, is de omgeving van het gevaarlijke vaarwater majestueus, verheven; de natuur vertoont zich grootsch doch vreugdeloos.

4 Aug. 's Morgens 9 uur stoomden we door straat Simoneseki, den westelijken ingang der binnenzee, welke passage in waarheid gezegd kan worden zeer schilderachtig te zijn; een nauw vaarwater met sterken stroom, tusschen hoog oploopend, groenend en boschrijk land, langs volkrijke steden. Wij namen het terrein goed op, alwaar voor 11 jaar het Ned. oorlogsschip Medusa door de Japansche forten zoo verraderlijk beschoten, doch daarna zoo glorieus gewroken werd.

„Om voldoening te eischen voor verschillende feiten, laatstelijk wegens het vermoorden van den Engelschman Richardson in Sept. 1862 door de Japanneezen (in 1860 waren mede twee Nederlandsche gezagvoerders als slachtoffers van den volkshaat gevallen), bevonden zich in de Japansche wateren Engelsche en Fransche oorlogsschepen, alsmede het Nederlandsche oorlogsschip Medusa. De tegenwoordigheid dezer vreemde oorlogsschepen verbitterde o. a. den machtigen Prins van Negato, wiens gebied grensde aan de straat van Simoneseki, door welke hij den gehaten vreemdeling gedurig zag passeeren. Ongehinderd liet hij de Medusa in Juni nog doorvaren, toen de kapitein-luitenant ter zee de Casembroot zich hiermede naar Nagasaki begaf, om den heer van Polsbroek af te halen. Doch toen, vier weken later, de Medusa langs denzelfden weg terugkeerde, werd van den wal gevuurd en zag de Casembroot zich genoodzaakt den doortocht te forceeren, ten koste van vier dooden en zeven gekwetsten. Den 28 Augustus 1864 verlieten vier Nederlandsche bodems (Metalen Kruis, Djambi, Amsterdam en Medusa) onder bevel van den kapitein ter zee de Man, negen Engelsche schepen onder den admiraal Kuper, drie Fransche schepen onder den schout-bij-nacht Juarez, en eene gehuurde stoomboot onder Noord-Amerikaansche vlag, de reede van Yokohama, om den Prins van Negato te tuchtigen en tot andere gedachten te brengen, hetgeen den 5 en 6 September door een

betrekkelijk kort gevecht gelukte, waarbij op de gezamenlijke schepen 12 personen gedood en 33 personen gekwetst werden. (Backer Dirks. Geschiedenis van het Ned. zeewezen.)"

De vaart was daarna langs de westkust van Kiusiu, het gebied van den vorst van Fizen, veelal door eilanden heen, honderden in aantal, waaronder van tijd tot tijd haast ontoegankelijke rotsen werden opgemerkt, op wier toppen dikwijls vuurtorens. In den avond genoten we een zonderling schouwspel: de kim was geheel in het rond geïllumineerd door duizenden lichtjes, afkomstig van visschersvaartuigen, die met brandend hout de visschen lokken. In ieder schuitje 1 à 2 lichten. Hun getal was niet te tellen; een kring van lichten, mijlen ver; weldra doorbraken we dezen kring en zagen eindelijk slechts eene vurige streep aan de kim achter ons. Voor mij was dit schouwspel een zichtbaar bewijs van den rijkdom aan visch van de zee, die de Japansche kusten bespoelt en van de groote beteekenis der vischvangst voor Japan; visch is voor den Japannees, wat vleesch is voor den Amerikaan.

5 Aug. Heden morgen 8 uur lieten we het anker vallen in de overschoone, eer nauwe dan ruime, doch betrekkelijk lange baai van Nagasaki, op korten afstand van deze belangrijke handelsstad, alwaar de Nederlanders sedert 1641, ruim twee eeuwen lang, met uitsluiting van alle overige vreemdelingen, handel hebben gedreven. Aan den ingang van de baai passeerden we links het eilandje Sirocima, het tooneel van den grooten christenmoord omstreeks het jaar 1640, waarbij de Hollanders eene dubbelzinnige rol speelden. (De Japansche christenen waren katholieken!)

De Curaçao nam te Nagasaki kolen in, wat op eene eigenaardige wijze plaats had. Een 40tal Japanneezen, mannen, vrouwen, kinderen, staan van uit de prauw, in den valreep, op de loopplank en in het tusschendeks, naast elkander en wippen elkander mandjes in de handen, waarin 2 à 3 kilo steenkolen, en doen dit, op de maat zingende, zoo snel, dat in één dag de kolenruimen, die tot op $\frac{1}{3}$ ledig waren, werden gevuld. Dit werk geleek op het verwerken van een hoopje suiker door eene mierenkolonie.

Allerbekoorlijkst ligt Nagasaki achter aan den linkerkant van de baai, die een viertal riviertjes opneemt. Van weerskanten hoog land, groene, tot boven begroeide en bebouwde bergen met zacht glooiende toppen, van omstreeks 1000 à 1200 voet hoogte. Van uit de stad Nagasaki waagden we eene wandeling langs de hooge heuvelen, die de stad van de landzijde insluiten, zoodat zij in eene komvormige vallei ligt. De heer Flowers, een bejaard Engelsch koopman en waarnemend Hollandsch consul, was onze gids; hoewel we onze wandeling eerst des namiddags ten 6 uur begonnen, was toen de luchttemperatuur nog 30° C., zoodat we doornat van zweet en halfdood

van vermoeienis boven op de heuvelen aankwamen, langs dikwerf steile bergpaden. Doch niet alleen het sterk hellende terrein en de hitte van de atmosfeer plaagde ons; doch vooral werden we gekweld door den ondragelijken stank, veroorzaakt door de menigte verzamelplaatsen van menschelijke uitwerpselen; overal waar de Japannees het land bebouwt, gebruikt hij deze meststof; dit hadden we reeds te Uro no Uchi opgemerkt. In den regel zijn de groote steden van Japan gezond te noemen; typhus heerscht er niet. De oorzaak ligt voor de hand. Men behoeft slechts de schilderachtige omgeving van de dicht bevolkte stad Nagasaki te bezoeken; opgetogen over de tot boven bebouwde groenende bergen en heuvelen, begint men de wandeling, om welhaast vol afschuw terug te keeren. Wat het zintuig des gezichts ook geniete — des te meer wordt dat van den reuk beleedigd. De excreta humana worden zorgvuldig vergaard en voor den landbouw gebezigd — en verpesten de steden en dorpen niet, kwellen alleen den tourist. Deze gewent er evenwel allengs aan, want de heer Flowers, die elken dag met zijne honden over de heuvelen trekt, stak den draak met onze teergevoeligheid.

Het eilandje Decima (cima beteedent in het Japanneesch „eiland") heeft den vorm eener D, met de bolle zijde naar den waterkant, aan de rechte zijde door eene gracht gescheiden van den wal, en hiermede ruim twee eeuwen lang verbonden geweest door eene zorgvuldig bewaakte brug. Op dit eilandje, geheel bezet door een twintigtal gebouwen (huizen met tuintjes, pakhuizen, een hospitaaltje en kantoren) werden de Hollandsche kooplieden opgesloten en scherp bewaakt door de wantrouwende Japanneesche ambtenaren, ruim 2 eeuwen lang! Hunne eenigste afwisseling was de jaarlijksche komst van een of twee schepen van Batavia, en de jaarlijksche reis naar het hof van den taikoon te Tokio!

Sedert de openstelling van Nagasaki voor vreemdelingen, in 1858, is Decima met eene tweede brug verbonden aan den wal, zoodat men thans het eilandje niet spoedig opmerkt. De schoone kade vóór de Japansche stad is met gebouwen, veelal in Zwitserschen trant, bezet, zijnde grootendeels magazijnen en kantoren. De gegoede vreemdelingen hebben hunne woonhuizen, villa's met Japansch voorkomen, aan den voet der heuvelen, op eenigen afstand van den waterkant. Aan de overzijde bevinden zich enkele fabrieken, met de hulp van vreemdelingen door Japanneezen gedreven. De gebouwen op Decima zijn vreeselijk geteisterd door een typhoon, ongeveer een jaar geleden; de meeste zijn daardoor nog ongebruikt, enkele liggen nog in puin, waardoor de geheele wijk een verlaten aanzien heeft. De Hollandsche doctor, Japansch ambtenaar, Dr. van Leeuwen, bewoont nog het oude huis; ik trof alhier Dr. Geerts aan, die van zijne vacantie gebruik

maakt om zijne vrienden te bezoeken. Dr. Geerts is mede in Japanschen dienst, als directeur eener natuurkundige school te Miako, de oude keizersstad op Nipon, en houdt zich thans veel bezig met mineralogische studien van Japan. Vooral op geneeskundig terrein worden nog Nederlanders in Japanschen staatsdienst gevonden. De Japansche regeering, in alles de Europeesche beschaving willende invoeren, bezigt Engelsche zeeofficieren ter hervorming der zeemacht, Fransche officieren ter hervorming van het leger, Duitsche geleerden ter bevordering van wetenschappen, Italianen ter ontwikkeling van muzikale vermogens — slechts hier en daar ontmoet men nog een Nederlandschen geneesheer.

De Nederlandsche handelsmaatschappij heeft hier een kantoor met een agent. Nagasaki is de groote markt van Japansch porselein, waarvan de handelsmaatschappij alhier een pakhuis heeft. Tijdens ons bezoek was de agent druk bezig met de verzending van groote hoeveelheden Japansch goudgeld; de handel in goud richt zich natuurlijk naar den koers. We maakten een toertje per djinrikisjah langs de goed onderhoudene, nette straten van de Japansche stad en bezochten onder andere ook magazijnen van porselein. In een oogenschijnlijk licht gebouwd houten gebouw lag deze zware waar vijf verdiepingen hoog opgestapeld; zoodat ik niet zonder schroom de smalle ladders beklom.

De oude Japansche munt, den zilveren itzeboe, den gouden kobang, ziet men niet meer. De moderne Japansche munt is het goudstuk van 4 yen (een yen = een dollar, ongeveer ƒ2.50), de zilveren yen, de halve yen, de kwart yen, stukjes van 1/10 yen; de Japansche koperen cent = 2 1/2 holl. cent; de tempo, koperen, ovale stukken met een vierkant gat. Engelsch en Fransch goudgeld, Noord- en Zuid-Amerikaansche goudstukken en zilverstukken van een en van een halven dollar, zijn met weinig verlies in Japan gangbaar. Wij voorzagen ons te Nagasaki van Mexikaansche solairmatten, n. l. zulke matten, die door de Chineezen met een stempel van inkt zijn gemerkt, ten bewijze dat ze echt zijn en het volle gewicht hebben. Alleen deze matten (dollars) zijn te Shanghai zonder verlies gangbaar, even als te Hong Kong en Singapore.

Evenmin als te Yokohama en te Tokio troffen we te Nagasaki veel vruchten aan; die er nog waren, pruimen, meloenen, perziken, sinaasappels, waren te vroeg geplukt. Aardappelen vonden wij zeer goed.

De ververschingen, die gedurende de eerste en de laatste week, en verder volgens tarief, te Yokohama aan de equipage werden verstrekt, waren redelijk, groenten goed doch het rundvleesch was niet uitstekende. De victualie werd te Yokohama aangevuld met rijst en gort, die, mits goed gezuiverd zijnde, van goede kwaliteit waren. Japan produceert de beste rijst der

wereld, doch deze kregen we slechts als monsters te zien, de zoogenaamde daimiorijst. Tot regel was aangenomen aan boord van de Curaçao, om steeds de beste kwaliteit te kiezen; doch daimiorijst kon niet geleverd worden, omdat de leverancier daartoe geen tijd had; hij gaf voor dat deze rijst korrel voor korrel moet worden uitgezocht.

Sedert eenige jaren worden in de voornaamste havens van China en Japan meteorologische waarnemingen genomen, die opgenomen worden in de Japan Herald en de Asiatic royal-society annals; deze geschriften waren echter niet steeds onder mijn bereik.

Met het verlaten van Nagasaki neemt ons bezoek aan het keizerrijk Japan een einde. Met belangstelling en sympathie zullen we, in het vaderland teruggekeerd, de geschiedenis van dezen merkwaardigen Staat, de lotgevallen van het Japansche volk, volgen.

Onze beste wenschen voor het welzijn van Japan laten we achter, met de hoop dat de Japanneezen de noodige energie bezitten om het moeilijke tijdperk te doorworstelen, waarin ze zich bevinden.

Na eene eeuwenlange, diepe vrede, in nagenoeg volstrekte afzondering, is er voor Japan plotseling een nieuwe toestand aangebroken. Door de stoomvaart werd het verafgelegene, geheimzinnige eilandenrijk beter toegankelijk; Noord-Amerika en de Europeesche zeemogendheden hebben met militair geweld zich een toegang verschaft, daartoe gedrongen door redenen van humaniteit, doch vooral ook door mercantile belangen; de aanraking met den vreemdeling gaf den aanstoot tot eene reeks van binnenlandsche onlusten, dewijl de zoolang onder het olichargisch despotisme verdrukte geest van vooruitgang in den vreemdeling hulp meende te zien opdagen. Deze binnenlandsche beroeringen eindigden met de herstelling der keizerlijke dynastie en de openstelling van eenige voorname havensteden; er ontstond eene buitenlandsche politiek, die zich ten doel stelt, eene aan de grootte van het Rijk passende plaats in te nemen onder de beschaafde volkeren, zich met deze op voet van gelijkheid te stellen.

Nu was het een gouden tijd voor den vreemdeling. De uiterlijke teekenen der beschaafde volkeren werden nu gretig door het Japansche gouvernement overgenomen; dure zaken werden den Japanneezen door den vreemdeling geleverd, die in hunne handen tamelijk inproductief bleven, en langzamerhand het gouvernement met een onrustbarenden schuldenlast helpen bezwaren.

Immers, hoewel de natuurlijke hulpbronnen des lands vele zijn, is de groote massa der bewoners geheel ontbloot van kapitaal; een eigenlijke middelstand bestaat er nog niet; de behoeften voor het volk zijn weinige; de

geringe Japannees heeft zoo weinig noodig om te leven, en het is hem ingeschapen om niet meer te werken dan noodig is, om zich de weinige en daarbij goedkoope levensbehoeften te verschaffen. Om de hulpbronnen van een land te vermeerderen, moeten de behoeften van de bewoners toenemen; daartoe zijn werkkrachten en kapitaal noodig. De stoffelijke welvaart van de groote massa der Japanneezen en hunne intellectueele ontwikkeling zijn gering. Van waar wil het Japansche gouvernement werkkracht en kapitaal nu anders verkrijgen dan van den vreemdeling? Doch wanneer de natie niet tevens tot welvaart en ontwikkeling komt, zal deze hulp op den duur den Staat verarmen en tot een staatsbankroet leiden. De invoer overtrof voor vier jaar den uitvoer met 30 millioen yen; sedert is de verhouding gunstiger geworden, doch bedroeg de invoer in 1874 nog 13 mill. yen meer dan de uitvoer. Het goud en zilver stroomt dan ook het land uit; in de zes eerste maanden van 1875 zijn bijna 9½ millioen yen aan gouden en zilveren munten uitgevoerd, slechts 100.000 yen ingevoerd; het geld wordt dus zeer schaarsch in Japan, in welk gebrek men voorziet door papierengeld, waaraan de Japannees sedert onheuglijke tijden gewoon is, doch waarmee hij in het verkeer met den vreemdeling bedrogen uitkomt; de prachtige munt te Osaka, die onvoltooid gebleven is, hoewel 1 mill. y. aan den bouw besteed zijn, is ingericht voor eene fabriek van papieren geld! Uit gebrek aan specie verdwijnt de eene bankinrichting na de andere.

Sedert korten tijd schijnt het Japansche gouvernement tot het inzicht te komen, dat de ingeslagene weg niet de ware is. Aan het volksonderwijs wordt nu veel zorg besteed. De leverancier uit den vreemde maakt meer en meer plaats voor den onderwijzer uit den vreemde. Het is zekerlijk een uitstekend, ja onontbeerlijk middel om eindelijk het beoogde doel te bereiken. Doch het eene doen en het andere niet nalaten. Ook de bronnen van welvaart, wel aanwezig doch verstopt, openen en ruimer doen vloeien, vooral door het middel waardoor ontginning steeds wordt voorafgegaan, n.l. door communicatiewegen, want, — en dit is voor den toestand van het oude Japan zoo juist kenmerkende als een land van rust en isolement, — de wegen zijn in het binnenland in een hoogst primitieven toestand, veelal slechts voetpaden; hierdoor geene mogelijkheid tot afvoer van producten, welke afvoer in het oude Japan trouwens ook niet noodig was. Indien het vooruitstrevende gouvernement van het hedendaagsche Japan begonnen was met zijne voornaamste zorg te wijden aan binnenlandsche communicatiewegen, dan had het wijzer gehandeld, dan door inproductieve en fabuleus dure spoorweglijntjes te laten leggen, om van andere zaken maar te zwijgen.

Daarom, Japan verkeert in eene moeilijke periode. Moge het gouverne-

ment, door schade reeds geleerd, inzien, waarin het, bij al den goeden wil, gedwaald heeft; moge het nimmer vergeten, dat volksontwikkeling met volkswelvaart hand aan hand moet gaan en slechts langzaam tot stand kan komen; waarin dus niet met jaren doch met generaties gerekend moet worden; moge de Japansche regeering daartoe de noodige kracht en stabiliteit bezitten, want ze zal nog menigen schok van binnen en van buiten hebben te verduren, voor dat de Japansche natie zich als gelijke kan doen gelden bij de beschaafde volkeren van Europa en Amerika.

Den 8 Augustus, 's morgens ten 6 uur, verlieten we Nagasaki. Buiten de baai was het frisch en tegen den avond werden de zeilen bijgezet; 7 à 8 mijls vaart, met opgebankte vuren. Vaarwel Japan! na een verblijf van zes weken aan uwe stranden! Ze hebben niet de eer mij te bevallen; althans niet, wanneer de Foesi-Yama bruin is.

10 Aug. In drie dagen maakten we, grootendeels stoomende, den overtocht van uit de schoone baai van Nagasaki, langs de Zadeleilanden, naar den mond van den grootsten stroom van Azie, de Yang-tze-Kiang, of blauwe rivier; we ankerden hier in de nabijheid van het vuurschip; van het vasteland was niets te zien, in de verte zagen we nog de toppen der Zadeleilanden. In den voormiddag van dezen dag, in volle zee, hadden we eene sterke verkleuring van het water waargenomen, over eene groote uitgestrektheid, veroorzaakt door celaardige lichaampjes, die op en nabij de oppervlakte drijven; hiernaar wordt de zee tusschen Japan en China de Gele zee genoemd. Nog mijlen ver in zee, van af de beide mondingen van de Yang-tze-Kiang, heeft het water eene vuil-grauwe kleur en is brak.

XVIII. VERBLIJF NABIJ EN TE SHANGHAI.

(Op de rivieren Yang-tze-Kiang en Woosung.)

Van den 10 tot den 24 Augustus 1875.

In den vroegen morgen van den 11 Augustus werd het anker gelicht en stoomden we den wijden mond op van den zuidelijken zeearm van den reuzenstroom, wiens oorsprong gedeeltelijk in Thibet ligt, en die zich van het westen naar het oosten door geheel China heen een weg baant ter lengte van 670 geogr. mijlen; de eerste helft door bergachtige landen, later door vlakke streken terwijl hij alsdan voor groote schepen bevaarbaar is. De troebele, vuil gele, zeewaarts rollende golven klievende, stoomde de Curaçao langs den lagen rechter oever en kwam deze met een vuurtoren en karig geboomte weldra in 't zicht.

Na weinige uren kwamen we weder ten anker, thans nabij de inmonding van de rivier Woosung in de Yang-tze-Kiang, niet ver van het groote Chineesche dorp Woosung; hier lagen twee groote Chineesche oorlogsjonken, ieder gewapend met een achttal kanonnen op zeer primitieve affuiten, en bemand met eene betrekkelijk zeer talrijke equipage. Van deze oorlogsschepen van het Hemelsche Rijk werd door de Curaçao geene de minste notitie genomen. Volgens de seinen aan den hoogen seinpaal (semaphore), die aan den linkeroever van de Woosung, op eenigen afstand van de binnenbank in de rivier is opgericht, en welke seinen op den afstand, waarop we ons bevonden, met den kijker werden waargenomen, stond er voor de Curaçao geen water genoeg op de bank en moesten we daartoe nog eenige uren wachten. Onze loods voor Shanghai was reeds te Nagasaki aan boord gekomen. Ten 5 uur des namiddags, bij klimmend water, stoomden we de Woosung op, over de bank heen. De boorden van deze rivier, zoo breed als de Maas voor Rotterdam, herinneren aan een Hollandsch landschap. Vanaf de campagne van de Curaçao ziet men over de lage rivierdijken de weilanden met roodbonte runderen, hier en daar eene landhoeve met laag geboomte, misschien wel knotwilgen, een enkel dorpje aan eene opvaart van de rivier.

Op korten afstand van de Europeesche nederzettingen, komen we in de rivier des avonds ten 7 uur ten anker.

12 Aug. Heden morgen ten 8 ure bevinden we ons voor het Engelsche settlement, gemeerd aan eene groote boei; de rivier is hier niet zeer breed. In onze nabijheid liggen twee Engelsche oorlogsschepen alsmede een Fransch en een Amerikaansch. De rivier opwaarts ziet men eene tallooze menigte grootere en kleinere Chineesche vaartuigen, die voor de Chineesche stad Shanghai liggen. Deze stad, van nagenoeg cirkelronden vorm, door een hoogen muur omgeven, ligt aan den linker oever, grenst onmiddellijk, stroomafwaarts, aan het Fransche gedeelte, waarop de Engelsche en Amerikaansche gedeelten volgen, welke drie nederzettingen samen eene groote stad vormen, met groote, indrukwekkende gebouwen aan den rivierkant en achter deze een groot aantal rechthoekige straten met grootere en kleinere gebouwen en huizen, voor een groot deel door Chineezen bewoond.

De rivier, tot aan het einde van het Engelsche deel noordwaarts loopende, buigt zich hier oostwaarts; nabij dezen hoek ligt de Curaçao. Op de rivier krioelt het van eigenaardige, kleine, bont gekleurde bootjes, met boogvormige overdekking voor den passagier, en met een wrikkenden Chinees. Van af het schip ziet het er aan den wal zeer netjes uit. Aan de kade liggen groote stoomschepen te lossen en te laden, waaronder de ons bekende Hakketakkemaroo. De Fransche mailbooten liggen midden in de rivier. Aan den wal ziet men veel passage, voetgangers, rijtuigen, djinrikisjah's. In de verte, in den hoek tusschen het Engelsche en Amerikaansche gedeelte, zie ik met den kijker een vrij groot park. Aan boord komen, in het gevolg met den Ned. consul Heijden, eenige Hollandsche jongelieden, alhier aan handelskantoren werkzaam; ze verheugden zich weder landgenooten te zien.

Shanghai, de oude Chineesche stad met 100,000 inwoners, met de drie genoemde nederzettingen, bevatte voor 8 jaren eene gezamenlijke bevolking van 300,000 zielen, waaronder 5 à 6000 vreemdelingen, Europeanen en Amerikanen.

De naam Shanghai beteekent: „aan zee"; hoewel thans 6 à 7 geogr. mijlen binnenslands, aan de Woosung of Wham-pu (Wampoa) gelegen, vermelden oude Chineesche annalen, dat deze zeer oude stad eenmaal lag aan het zeestrand. Allengs kwam de alluviale aanwas tot stand, nog heden ten dage waarneembaar aan de vorming van banken en eilanden, onder bereik van de delta van de Yang-tze-Kiang. — Het gedeelte van China, tusschen den benedenloop van de groote oostwaarts loopende stroomen, is laag en vlak, zijnde een alluviaalbodem, is bij uitstek rijk aan rivieren en meren en aan meerder of minder uitgebreide overstroomingen blootgesteld, waardoor voortdurende ontwikkeling van moerasdampen, groote vochtigheid en

in den regel weinig wind. Door deze omstandigheden gaat het groote voordeel van gelegen te zijn in de gematigde luchtstreek, grootendeels verloren.

Toen het aantal Europeanen nog gering was, en deze tot de vermogende klasse behoorden, uitmuntend woonden, was Shanghai niet als ongezond bekend; doch met den snellen aanwas van het Europeesche en Noord-Amerikaansche element veranderde zulks, en wordt Shanghai thans voor ongezond gehouden. Snelle temperatuursveranderingen komen hier meer voor dan op eenige andere plaats van deze kusten. De jaarlijksche thermometerstand wisselt van 25° F. tot 96° F., en in de lente en herfst is een verschil van 20 à 30 graden F. niet ongewoon. De gemiddelde, jaarlijksche thermometerstand is 62.5° F., de gemiddelde hoeveelheid regen 1270 m.m.

De invloed van den Zuidwest- of Zomermousson is te Shanghai nauwelijks waarneembaar, hoewel in dit jaargetijde zuidelijke winden voorheerschen. Gedurende herfst, winter en lente heerschen noordoostelijke winden, van Januari tot April met veel regen en mist gepaard gaande. Echter zijn de wintermaanden vrij gezond en bij droogte zeer aangenaam. In December en Januari sneeuwt het gewoonlijk; men kan zelfs op het ijs der binnenwateren schaatsenrijden. April en Mei zijn schoone maanden met warme dagen en koele nachten. In de vier volgende maanden heeft de Europeaan veel te verduren. Augustus is eene bij uitstek heete maand. Meermalen werd 100° F. in de schaduw waargenomen. Bij ons verblijf op de rivier was de heetste tijd achter den rug, en toch bedroeg van den 10—18 Aug. de middagtemperatuur 31° à 32 C., maximum 32.5° C., minimum 30.6° bij oostelijke winden. Van den 18—23 Aug. was de temperatuur, na hevige regenbuien bij noordwestelijke winden (toen er, zooals wij later vernamen, in de Gele Zee een geweldige typhoon heerschte), aanmerkelijk lager, maximum 29.5° C., minimum 24.4° C., 's middags, terwijl het nachtelijke verschil aanmerkelijk grooter was en de vochtigheid op het dek sterk was toegenomen. Volgens de weerkundige onderzoekingen te Shanghai van 1848—1854 (China Sea-Directory en Treaty Ports) was de temperatnur als volgt.

Temperatuur te Shanghai (Fahrenheit):

MAAND.	Maximum bij dag.	Minimum bij nacht.	Gemiddeld (C. S. Dir.)	Gemiddeld (Tr. Ports.)
Januari	67	18	41	40.3
Februari	65	19	42	42.5
Maart	75	28	50	50.3
April	79	33	59	58.9
Mei	87	37	69	69.5
Juni	99	58	76	76.5
Juli	100	64	85	83.6
Augustus	100	63	84	83.7
September	92	51	77	76.4
October	90	37	67	67.1
November	80	25	56	55.5
December	77	19	46	47.

Shanghai heeft den naam van vele voorwaarden tot ziekworden voor den Europeaan op te leveren. Gelegen aan den zeekant van eene uitgestrekte vlakte met alluviaalbodem, veelvuldigen rijstbouw en tallooze stroomen, rivieren, kreken en kanalen, gaat men van de veronderstelling uit, dat moerasziekten niet zullen ontbreken. Toch kan, mijns inziens, de vorming van moerasgif in deze landen niet groot zijn. Hoe dicht ook het net van waterwegen zij, hoe veelvuldig zoowel stroombedverbreeding als meervorming ook voorkomen, — de voortdurende beweging van de ontzaglijke watermassa's zeewaarts (zonder hierin door inpoldering in het groot belemmerd te worden, zooals in ons gezegend vaderland), sluit de vorming van waterpoelen en moerassen, waarin het water stagneert en tot rottingsproducten leidt, genoegzaam buiten. Hoe waterrijk dit uitgestrekte lage land ook zij, het wordt vrij volledig gedraineerd. — Het voortdurend aanwezig zijn van moerasgif in de atmosfeer zou tot moerasziekten leiden. — In de verslagen der havengeneesheeren wordt hiervan geene bijzondere melding gemaakt. Miltziekten komen weinig voor. De heer Groeneveld, die als Chineesche tolk bij de Nederlandsche legatie hier geruimen tijd verbleef, deelde mij mede, dat de belangrijke verbouw van Amerikaansch (?) katoen in de laatste jaren, in de plaats van rijst, in den naasten omtrek van Shanghai op de

gezondheid, der Europeanen en Amerikanen althans, gunstig heeft ingewerkt, dewijl op zekere tijden des jaars, als de rijstvelden werden droog gelegd, vroeger veel koorts voorkwam, wat thans niet meer het geval is.

Het drinkwater is, zegt men, te Shanghai zeer slecht. De nederzettingen der vreemdelingen liggen beneden de Chineesche stad, terwijl boven aan den Woosung en zijne kreken een groot aantal vlekken en dorpen gelegen zijn. Het rivierwater is dan ook zonder eenigen twijfel zeer onzuiver, rijk bedeeld met organische stoffen en producten van dierlijke en plantaardige ontbinding. Sedert vele jaren is hierop de aandacht gevestigd en is ieder op zijne hoede; de meest gewone zuiveringsmiddelen zijn: laten bezinken, volledig, en daarna het heldere water door Engelsche filters gieten, dit laatste alleen bij welgestelde blanken. Sommigen bezigen ook nog aluin, doch het juiste gebruik van dit middel is bij de meesten onbekend en wordt daardoor niet ten onrechte verdacht gemaakt, zoodat wij als aanbevelingsmiddel voor het water van eene der zuiveringsfabrieken zagen vermeld, dat geen aluin gebezigd werd. Het water, van een paar zuiveringsinrichtingen afkomstig, is door ons geschikt geoordeeld om er eenmaal het waterruim mede te vullen. Van een goeden, frisschen smaak zijnde, kan het, wanneer voor en na gedistilleerd water, of water boven verdenking verheven, gedronken wordt, geen nadeel geven.

Sedert de aandacht van het publiek op het drinkwater gevestigd is, en er dus maatregelen tot zuivering genomen zijn, moet de gezondheidstoestand der blanke bevolking zijn verbeterd. Omtrent dien der gele populatie ontbreken alle gegevens.

De leefwijze der Europeanen in de handelssteden van China en Japan laat overigens veel te wenschen over. Onmatigheid in het gebruik van alcoholica, van drinkbaars in het algemeen, ongeregelde levenswijze, te rijkelijke en te samengestelde spijzen, daarbij het misbruik dat bij dranken gemaakt wordt van ijs, waardoor de maag te zeer wordt afgekoeld, — dit alles leidt in de eerste plaats tot primaire aandoeningen der eerste wegen, daarna tot slepende ziekten van den spijsverteringstoestel en eindelijk tot ondermijning van het gestel; vandaar dat onder de voorkomende ziekten rheumatismus en dysenterie eene groote plaats bekleeden.

Hierbij vergete men niet, dat bij velen der zich aan deze kusten nederzettende blanken, het lichaam reeds veel geleden heeft: het cosmopilitisme wordt niet verkregen, dan na eene groote reeks van somatische en psychische perturbatiën.

Shanghai is verder blootgesteld aan besmetting van elders. Hierop wijst

zeer terecht Dr. Jamieson en beweert deze, dat de quarantainemaatregelen in alle gestrengheid dienen te worden toegepast. Doch Shanghai is het groote emporium van den wereldhandel in thee en zijde. — Het woord quarantaine alleen zou den handelsprins, en deze zijn hier vele, doen rillen, want zijn theeklipper en zijne stoomboot zouden aan banden gelegd worden.

De voornaamste hospitalen te Shanghai zijn: het Shanghai General Hospital, het Gutzlaff Hospital, het American Mission Hospital en het Chinese Hospital.

Het was mij evenwel niet gegund een dezer te bezoeken: toen ik mij den 16 Aug. 's morgens ten $5\frac{1}{2}$ ure naar den wal begaf, om het Chineesche Hospitaal, achter het Engelsche settlement te gaan zien, en dit na lang zoeken, in eene djinrikisjah, eindelijk vond, overkwam mij alhier een deerlijk ongeluk. Ik stond op het erf van den geneesheer-directeur, Dr. Johnston; er was nog niemand bij de hand, behalve eenige Chineezen, die bezig waren paarden te roskammen. Een der Chineezen naderende, om hem mijn kaartje voor Dr. Johnston te overhandigen, ontving ik van een paard een hoefslag tegen den binnenkant van de rechterknie. Ik spoedde mij naar boord terug om mijne knie te verzorgen, die sterk opzwol; nauwelijks kon ik mijn hut bereiken. Dit ongeval was niet alleen eene groote teleurstelling, omdat ik nu voor een zekeren tijd aan mijne hut en het schip gekluisterd was, doch vervulde mij met groote bezorgdheid, dewijl ik geenszins gerust was omtrent den gunstigen afloop dezer zeer belangrijke beleediging; sedert de aankomst in Japan had ik veel last van de hitte gehad, vooral in Nagasaki, en vertrouwde ik dus mijne constitutie niet. Terstond liet ik mij een gipsverband aanleggen, vanaf den voet, tot op het bekken, welk verband uitmuntend lag, zoodat het de bewondering wekte van Dr. Johnston, die mij nog denzelfden dag bezocht en mij voorstelde bij hem te komen logeeren, voor welk vriendelijk aanbod ik evenwel meende te moeten bedanken; eveneens kreeg ik eene dringende uitnoodiging van den heer Ferguson, Ned. Consul-generaal, om in het Engelsche club-gebouw te komen, alwaar ZEd. eene ruime kamer voor mij had besteld. Voor mij was echter rust, voor de knie absolute rust, in de eerste dagen boven alles noodig. Na een paar dagen van pijn, koorts en gemoedsonrust, ging het gelukkig beter, zoodat ik, steeds in het gipsverband, met behulp van krukken mij weer verplaatsen kon, toen de Curaçao zich gereed maakte om Shanghai te verlaten. In het laatst van Augustus kon ik mij, met behulp van een stok, de knie nog in een gipskoker, over het dek bewegen, ja, ging zelfs te Hong Kong aan wal. Eerst bij mijne aankomst te

Marseille, dus 12 weken na de beleediging, was het laatste spoor dezer verdwenen.

Door mijn gedwongen verblijf aan boord, was ik verder verstoken van de kennisneming van vele merkwaardigheden die de vermaarde stad Shanghai oplevert.

In den nacht van 17—18 Aug. viel een onzer matrozen, Biljart, over boord en verdronk, gedurende den vloedstroom, dus stroomopwaarts. Er werd spoedig daarna eene sloep afgezonden in de richting der Chineesche stad, die echter onverrichter zake terugkwam. In den namiddag van den 20 Aug. kwam het lijk aan de oppervlakte te voorschijn, nabij de plaats van verdrinken. Den volgenden dag werd het begraven op het Engelsch kerkhof, tegenover het Eng. settlement.

Den 21 Aug. werd ons aan boord bezorgd per stoomboot van Yokohama, een der beide aldaar gedeserteerde matrozen. Een Japansch politieagent bracht hem. De gemaakte onkosten komen voor rekening van den delinquent, die te Batavia verder zijne straf zal moeten ondergaan. De equipage is alzoo sedert ons vertrek uit Nederland, met 7 man verminderd: 1 gestorven, 3 gedeserteerd te San Fr., 1 doodgevallen, 1 gedeserteerd te Yokoh., 1 verdronken te Shanghai.

22 Aug. Hedenmorgen ten 3 uur zouden we vertrekken, nadat we reeds eergisteren van onze plaats verdreven zijn door eene Engelsche mailboot, die aan de boei moest meren, waaraan wij lagen; de Curaçao zakte toen de rivier af tot beneden het Amerikaansche settlement, wat voor hen, die in de Engelsche of Fransche stad nog moesten zijn, lastig was.

Ten 2 uur, dus een getij later, vertrokken we met vloedstroom en kwamen ten 4½ uur over de binnenbank. Nauwelijks in den Yang-tze-kiang ons bevindende, ankerden we ten 6 uur weder in de nabijheid van den vuurtoren, omdat het buiig was en de weersgesteldheid volgens den loods niet te vertrouwen was.

Aug. 24. In den vroegen morgen, ten 4 uur, stoomden we verder. Bij het vuurschip werd de loods door eene boot van boord gehaald. We hadden nog een kustloods aan boord, voor het geval dat we aan de Chineesche kust eene ankerplaats moesten opzoeken.

Te Shanghai werden dagelijks aan de equipage ververschingen verstrekt. Deze waren van eene uitstekende hoedanigheid. Best rundvleesch, goede groenten, peulen, uien, heerlijke perziken, harde en zachte, welke laatste van eene ongewone grootte. Pisang en ananas werden uit het zuiden aangevoerd. Versche koemelk was uitmuntend. De levensmiddelen zijn hier betrekkelijk niet duur. Zoo betaalden we voor versch rundvleesch, per kilo,

25 cent Nederl.; voor versch tarwebrood, per kilo, 25 c.; eieren, per stuk, 2 c.; perziken, per stuk, 8 c.; voor de melk moesten we echter 58 c. per liter betalen.

Engelsche, Fransche, Noord- en Zuid-Amerikaansche munten, gouden en zilveren, zelfs pasmunt zijn hier gangbaar. Chineesche koperen duiten met gaatjes aan rissen geregen. Chineesch goud- en zilvergeld heb ik niet gezien. De rekening heeft plaats bij taels, die aan koers onderhevig is.

Te Shanghai werd het passagieren toegestaan aan de onderofficieren, rang sergeant. De gezondheidstoestand der equipage bleef goed. Er werd zooveel mogelijk op het warmste gedeelte van den dag rust gegeven aan de equipage en werden er dubbele tenten gespannen over het dek.

XIX. REIS VAN SHANGHAI NAAR MANILLA, VIA HONG KONG.

31°30′ N.Br. en 121°15′ O.L. tot 14°36′ N.Br. en 120°56′ O.L.

Van den 24 Aug.—6 September (29 en 30 Aug. te Hong Kong).

Dit traject van 453 geogr. mijlen werd door de Curaçao in elf dagen afgelegd.

Den 24 Augustus reeds vroegtijdig buiten den zuidermond van den Yangtze-Kiang komende, stelden we koers tusschen de Saddle- en de Parker-eilanden, liepen tusschen Video en de Viergezusters door en verkenden ons voor den nacht aan de Hieshan-eilanden. De stroom was in ons voordeel, zoodat we hedenavond een goed eind ver waren. Het was heerlijk weder. De zee was des nachts sterk lichtende. Den 25 Augustus liepen we dicht beoosten het eiland Pek-ki-shan; in den voormiddag werden de zeilen bijgezet, komende de wind van achteren; in den avond ging de schoorsteen neer en werd het grootzeil bijgezet: 7 mijls vaart; voor den nacht kwamen de Zevenstereilanden in het zicht en later het vuur van Whitedogs. Den 26 Aug. zeilden we met eene prachtige gelegenheid straat Formosa in, liepen dicht langs het Ochseneiland en verkenden ons vóór den nacht aan de Brothers (eiland). Dezen avond verminderde de wind zeer in kracht en waren we des nachts weder onder stoom.

Den 27 Aug. passeerden we eene vloot van Chineesche visschersvaartuigen, tegen den middag stoomden we op een afstand van een paar mijlen langs de Lamoeh-eilanden. We kregen het weder zeer warm aan boord, bij het in den wind op stoomen; de middagtemperatnur steeg gaandeweg. Als er weinig wind was, steeg de warmte in het achterste gedeelte van het schip, omdat de uit de machinekamer en kombuis komende heete lucht hierheen gevoerd werd; dewijl over het voor- en achterschip tenten gespannen waren voegde zich bij deze heete lucht de menschenlucht uit het tusschendeks, die mede door den zachten windstroom naar achteren werd gedreven. In het voorschip, in den ziekenboeg, was het dus onder deze omstandigheden het aangenaamst.

Met het aanbreken van den dag, op den 28 Augustus, verkenden we ons

aan Chilas-point, liepen ten 1 uur namidd. Pedro-Blanco en ten 7½ uur 's avonds het licht van den zuidoostpunt van Hong Kong, (Cape d'Aguilar-light) in het zicht. Daar de lucht zeer buiig was, werd het bedoelde licht gedurende den nacht in eene bepaalde peiling gehouden en stoomden we eerst den volgenden ochtend (29 Aug.) door de Fathong channel en de Lyemoon pass naar de reede van Hong Kong. Het voorkomen van deze kust en van de eilanden is woest; hoekige bergen, vrij steil uit zee oprijzende.

Hong Kong is het grootste der vele eilanden, welke aan den mond van de Cantonrivier gevonden worden. Het vaarwater tusschen deze, naar de reede voor de stad Victoria is schilderachtig. Hong Kong, 7 geogr. mijlen in omtrek, 2½ m. lang en 2 m. breed, is eene Engelsche bezitting, behoorende aan de Engelsche kroon. Het bestaat uit granietrotsen, die heuvelvormig oprijzen, de hoogste, Victoriapunt, ter hoogte van 1825 voet; in de tusschenglooiingen is eenige vegetatie zichtbaar. Aan de noordzijde ligt de schoone stad Victoria, met hare trotsche gebouwen, terrasgewijze aan den voet van de Victoria-piek aangelegd; voor de stad bevindt zich de veilige reede van Hong Kong, van alle zijden door een bergachtig terrein ingesloten, als eene binnenzee. Jaarlijks komen alhier 25.000 schepen van verschillende grootte, samen met ruim 3 millioen tonnen inhoud. Hong Kong is in weinige jaren eene der grootste zeehavens der geheele wereld geworden, vooral omdat het eene vrijhaven is. Op de buitenreede zagen wij een drietal oude Engelsche driedekkers liggen, van de grootste soort, die als kazerneschip en magazijnen dienst doen.

Volgens den Chronicle & Directory for China, Japan and the Philippines, 1875, was de temperatuur van Hong Kong (gelegen even binnen den Noorderkeerkring, op 22°30′ N.Br. en 144° O.L.):

Januari	1873 max.	76 F.	min. 49 F.	Januari	1874 max.	67.5	min. 46
Februari	„	74	54	Februari	„	68	52
Maart	„	75.5	54	Maart	„	71.5	53
April	„	81	56	April	„	76	60
Mei	„	86	70	Mei	„	82.5	68
Juni	„	91	71	Juni	„	86.5	76
Juli	„	91	76	Juli	„	87	79
Augustus	„	86.5	77	Augustus	„	87	77
September	„	90	76	September	„	87.5	76
October	„	83	68	October	„	85	62
November	„	76	65	November	„	75.5	49
December	„	75	56	December	„	70.5	55

Het natte jaargetij begint in Mei en eindigt in 't begin van Augustus; alsdan valt er veel regen, die tot stortvloeden aanleiding geeft, waardoor dikwijls waterreservoirs bersten en in de stad veel schade wordt aangericht. In het bovenste deel van de stad zijn nl. groote bassins gemetseld, waarin het van de piek afkomende regenwater wordt geleid en bewaard om in tijden van droogte, als de private regenbakken ledig zijn, te dienen. Men tracht in de toekomst de genoemde stortvloeden te matigen door den aanplant van geboomte en streng verbod van hakken.

Dr. Seemann (Flora Hongkongensis) zegt omtrent het klimaat: de temperatuur is even veranderlijk als de vochtigheid, terwijl de brandende hitte der keerkringszon door de kilte van een woedenden Chineeschen typhoon wordt afgewisseld.

In den regel is het verschil in temperatuur bij dag en bij nacht 10° F. In den winter, van Dec.—Februari, daalt de thermometer slechts zeer zelden tot het vriespunt. Het is eene eigenaardigheid van den Hongkongschen winter, dat na dagen van tropische hitte, snerpende noordelijke winden het gebruik van vuurhaarden noodzakelijk maken, gelijk deze in de vaderlandsche huizen gevonden worden.

Voor den Europeaan kan het verblijf in Victoria niet gezond zijn. De verkwikkende zeebries kan deze stad niet bereiken. In de morgenuren wordt de stad, gedurende het geheele jaar, zeer dikwijls in wolken gehuld, die van af den top der piek afdalen, tot dat de zon de dampen opruimt. De reede van Hong Kong verkeert onder gunstiger omstandigheden dan de stad Victoria, door de meerdere luchtstrooming en daardoor iets lagere temperatuur, terwijl de van de bergen afdalende wolken het watervlak niet bereiken. De naburige, een weinig noordelijker gelegene havens van Swatow en Amoy, toegankelijk zijnde voor de zeebries, zijn als gezond bekend.

Europeanen, die voor korten tijd zich te Batavia bevonden en thans te Hong Kong verblijf hielden, verzekerden mij dat de warmte in eerstgenoemde plaats minder ondragelijk is. De Europeaan beweegt zich hier weinig; steeds staat de draagstoel gereed om hem te verplaatsen, zooals in de groote zeesteden van Japan en te Shanghai de djinrikisjah. De woning van den Hongkongschen koopman, ze moge dan vorstelijk zijn in ruimte en inrichting, kan niet zoo aangenaam zijn als de meer bescheidene, doch onder lommerig geboomte verscholene villa van den Hollander in de bovenwijken van Batavia. Te Hong Kong, evenmin als te Shanghai en in Japan, heerscht die huiselijke comfort, waaraan de Nederlander en de Engelschman in hun vaderland gewoon zijn: de vrouw de huizes ontbreekt veelal in de Chineesche en Japansche handelssteden.

Aan het oosteinde van Victoria bevindt zich eene komvormige vallei, aan de noordzijde open. Hier, waar een riviertje stroomt en boomgewas gevonden wordt, zou de Hollander eene stad gebouwd hebben, doch de Engelschen verkozen daartoe den voet van den berg; Europeanen, die in deze vallei vroeger hunne woningen hadden, hebben moeten verhuizen, wegens koortsen; aan de zuidzijde zagen we een Chineesch dorpje, waardoor het kreekje stroomt; aan de westzijde bevinden zich de verschillende begraafplaatsen, terwijl een uitgestrekt grasveld voor wedrennen wordt gebezigd. Tegen den avond laten de kooplieden zich hierheen dragen om een half uurtje op effen terrein te wandelen; de weg herwaarts van uit de stad, waartoe in de rotsen belangrijke uithakkingen zijn gemaakt, is zeer schilderachtig, en vond ik den tocht in een gemakkelijken draagstoel, voor en achter een Chinees, eenige draagstoelen naast elkander, terwijl een paar Chineezen op den terugtocht met toortsen vooruitgingen, eigenaardig fantastisch.

Hong Kong, Victoria met de op het eiland verspreide Chineesche dorpjes, bevat thans 125,000 menschen, waaronder 2 à 3000 Europeanen en blanke Amerikanen.

De Curaçao bleef twee dagen ter reede Hong Kong, om kolen in te nemen. Den tweeden dag waagde ik het aan den wal te gaan; met behulp van een stok kon ik weder zoo wat loopen. De heer R. Buschmann, chef van een aanzienlijk handelshuis en Nederlandsch consul, bewees ons gastvrijheid dezen dag. Hier maakten we kennis met den heer Groeneveld, welke voor de expeditie te Atjeh alhier Chineesche koelies werft en bij den heer Buschmann logeert. Onder geleide van den heer Groeneveld en veelal gezeten in een gemakkelijken draagstoel, doorkruiste ik de stad. De voornaamste straat, Queens road, is bijna geheel ingenomen door Chineesche magazijnen en winkels. Alles wat China produceert en de nijvere Chinees vervaardigt, is hier te koop. De Chinees verdringt te Hong Kong meer en meer den blanke in den kleinhandel. Doch ook op den groothandel legt hij zich met succes toe.

Amphitheatersgewijze zijn de straten boven elkander gelegen; de wegen zijn zoo aangelegd, dat door paarden getrokkene rijtuigen gemakkelijk overal kunnen komen. In het bovenste gedeelte der stad bevindt zich een groot park, een groote bloemtuin, met veel zorg en moeite aangelegd en keurig onderhouden. Het was hier heerlijk en genoot ik een zeer schilderachtig gezicht op de stad en reede beneden mij; in de verte het hooge land, en begluurde ik met den kijker het wachthuis en den seinpost op de piek. In eene oostelijke richting de benedenstad weder bereikende, passeerden we een groot plein, alwaar een 500tal Engelsche soldaten, in een net, wit

tenue, bezig waren met exerceeren. We namen nog een kijkje in het nieuwe stadshuis (Cityhall), een grootsch gebouw in bevalligen bouwtrant opgetrokken; in eene der groote zalen bevindt zich eene reeds vrij rijke verzameling van naturaliën en allerlei Chineesche merkwaardigheden.

Voordat de Engelschen in bezit waren van Hong Kong, was dit eiland de woonplaats van een paar duizend Chineesche zeeroovers en schurken, zooals nu nog overal langs deze rotsige kust, met eilanden rijkelijk voorzien, zeerooverij veelvuldig voorkomt, zelfs onder de oogen van Europeesche oorlogsschepen. Het gelukte langzamerhand aan de krachtige Engelsche politie Hong Kong van dit geboefte te zuiveren, hoewel roof en moord nog niet tot de zeldzaamheden behooren. In de naburige Portugeesche bezitting Macao is het niet zoo veilig als op Hong Kong.

Tusschen Hong Kong, Canton en Macao bestaat eene nagenoeg dagelijksche communicatie met stoombooten, doch voor ons was er geen denken aan deze steden te bezoeken.

Even als Shanghai de plaats is, alwaar de naar Japan en Amerika verhuizende Chineezen worden ingescheept, zoo trekken van uit Hong Kong de zonen van het Hemelsche Rijk westwaarts, naar den Indischen Archipel en naar Engelsch Indië. De geaardheid der zoogenaamde Canton-Chineezen is eene andere dan die der noordelijke provinciën. Ze staan in niet zoo goeden reuk en zijn bekend als bedriegelijk en wraakzuchtig.

Den 31 Augustus, 's morgens ten 8 uur, werd de reis voortgezet. Achtereenvolgens verdwenen de vorstelijke verblijven van Hong Kongs kooplieden, de prachtige stad, de Victoria-piek, de rotsige eilanden en de hooge kust van het vasteland van Azië uit het zicht. Zoodra we in zee waren werd het weder al ruwer en ruwer. De barometer daalde tot 752^{mm}, de wind draaide sterk en was het zeer waarschijnlijk, dat we ons bevonden aan de grens van een geduchten storm (typhoon), die in de Chineesche zee woedde. Het ruwe weder hield nog den volgenden dag aan, zoodat we nog van geluk konden spreken, dat we 4 mijl per wacht, in den wind op, vorderden.

5 September. Het is met de vaart van het schip tot dusver nog al voorspoedig gegaan; steeds stoomen met volle kracht, veelal vlak in den wind, meestal buiig weder, regen; steeds warm. Het waren zeer onaangename dagen door de benauwende warmte.

6 September. Bij het aanbreken van den dag werd het land verkend en passeerden we eenige uren later het eiland Correggio, in den ingang van de schoone baai van Manilla gelegen, met een vuurtoren en seinpost op den top.

Weldra kregen we de uitstekende landtong in 't zicht, kenbaar aan de masten van een groot schip, een Spaansch oorlogsschip dat te Cavite lag;

we stopten een oogenblik in de nabijheid van dit admiraalsschip, alwaar ik mij aan boord begaf om te informeeren naar de wijze om practica (vrije gemeenschap met den wal) te verkrijgen, en waar we moesten ankeren. De kommandant ontving mij zeer vriendelijk en gaf mij de noodige informatiën, ingevolge waarvan de Curaçao nog een uurtje stoomde en omstreeks den middag het anker liet vallen op de reede van Manilla. Hier lagen we op grooten afstand van de stad; de meeste koopvaardijschepen lagen nader; we vonden alhier geen enkel oorlogsschip. Weldra kwam een luitenant van den havenkapitein aan boord met de toestemming tot vrije gemeenschap met den wal.

XX. VERBLIJF TE MANILLA.

14° 36′ N.Br. en 120° 56′ O.L.

Van den 6 tot den 12 September 1877.

Op een afstand van 3 à 4 Eng. mijlen, ongeveer ten zuiden van den mond der rivier Paesig, ankerde de Curaçao in $6^1/_2$ vadem. De reede is bij storm niet zeer veilig, waarom oorlogsschepen gewoonlijk onder Cavite, 3 geogr. mijlen zuidwaarts, ankeren. Met den kijker kan ik aan den witten vuurtoren en aan het in- en uitgaan van sloepen en weinig diepgang hebbende schepen den mond van den Paesig herkennen, die Binondo scheidt van de oude Spaansche, door wallen en muren omringde, zoogenaamde militaire stad Manilla, die aan den linkeroever ligt. De stad is rechts en links langs den oever der baai begrensd door zoo ver als ik kan zien zich uitstrekkende lage en kleine woningen, als van inlandsche dorpen, met riet bedekt. De stad is, vooral aan het groote aantal kerken en torens en kloosterachtige gebouwen, van af het schip gezien, kenbaar.

De hoofdstad der Philippijnsche eilanden is gelegen aan de baai van Manilla, aan de oostkust van het noordelijk gelegene, groote eiland Luzon. Deze prachtige baai, overal ankergrond hebbende, is zoo groot, dat alle oorlogsvloten der aarde daarin tegelijkertijd kunnen ankeren. Van de reede van Manilla kunnen slechts de bergtoppen aan den overkant der baai gezien worden. De rivier Paesig voert noordoostwaarts tot de vermaarde Laguna, het groote zoetwatermeer.

Over de stad heen, die in eene vlakte gelegen is, verrijzen in het Z.O. en N.W. de blauwe bergen van San Mateo.

De bevolking van de omwalde stad Manilla en het tienmaal grootere Binondo, samen ongeveer 200.000 zielen bedragende, bestaat uit Tagalen, Chineezen, Mestiezen, Spanjaarden en blanke vreemdelingen. De nog grootendeels onbekende bergachtige binnenlanden van Luzon worden mede bewoond door de afstammelingen van de oorspronkelijke bewoners, de Negritos en de Hygrotes (volgens den Oostenrijkschen natuuronderzoeker Dr. Körbel) van welke op de Papoeërs gelijkende wilden nog weinig bekend is. De

Tagalen vormen de groote meerderheid der aan Spanje onderworpene bevolking van de Philippijnsche eilanden; ze behooren tot het Maleische ras en spreken eene taal, die met het Maleisch groote verwantschap heeft. Alle Tagalen zijn christenen en leven onder het bestuur hunner „padras", rustig in de dorpen.

De Chineezen, de nakomelingen van Chineezen en Tagalen en die van Spanjaarden en Tagalen, zijn zeer menigvuldig, vooral in de hoofdstad. Hoe geheel anders is de verhouding van de Spanjaarden tot de inheemsche bevolking van Luzon als van de Nederlanders tot de inlanders op Java. Te Manilla dezelfde taal (Spaansch), dezelfde godsdienst. De Spanjaard heeft beide aan de Tagalen opgedrongen. Het gekruist ras schijnt alhier meer levensvatbaarheid te bezitten dan op Java. De Spanjaard is voor eene blijvende kolonisatie in de tropen geschikter, misschien omdat er nog Phoenicisch en Moorsch (Afrikaansch) bloed in zijne aderen stroomt. De Spanjaarden noemen zich te Manilla „Hyos del pais"; het repatriëeren ligt niet in hun verschiet.

De Philippijnsche eilanden bloeien niet, wegens den vorm van bestuur, het ultra-monopoliestelsel, de wanbetalingen van het gouvernement te Madrid. En toch is de bodem op de meeste plaatsen verbazend vruchtbaar, de hulpbronnen des lands zijn zeer vele, de bevolking is grootendeels goedaardig.

Deze belangrijke archipel, zich uitstrekkende ongeveer van 5° tot 18° N.Br. en van 120° tot 127°. O.L.Gr., staat onder souvereiniteit van Spanje. Magelhaens en na hem (de beroemde zeevaarder liet in 1521 op een dezer eilanden, Zeboe, het leven, bij gelegenheid van een gevecht met inboorlingen) Legaspi veroverden voor de koningen van Spanje deze in het Verre Oosten gelegene landen, die reeds vele jaren vóór de komst der Spanjaarden aan de Portugeezen bekend waren, welke er handel dreven. Het is vrij zeker, dat in de negende eeuw Mahomedaansche stammen van Maleisch ras zich op de kusten van de Philippijnsche eilanden hebben nedergezet, waarbij de inboorlingen naar de bergachtige binnenlanden verdrongen werden. Na de komst der Europeanen werd de Mahomedaansche godsdienst door den christelijken verdrongen en was de groote ijver der Spaansche geestelijke orden een machtige hulp voor de uitbreiding en instandhouding van het Spaansche gezag. Er bestaan echter nog onafhankelijke stammen, die den Koran behouden hebben, terwijl in de binnenlanden een groot aantal stammen hunne onafhankelijkheid handhaven. De jongste Spaansche schrijvers, zoowel als de officieele opgaven, geven aan dat op Luzon en verder op Mindanao en de Visaya-groep ruim 7 millioen inwoners onder Spaansch gezag staan. Doch dit gezag laat veel te wenschen over, als noodwendig gevolg van de ge-

brekkige kennis aangaande de binnenlanden. Reeds drie en een halve eeuw heerschen hier de Spanjaarden en nog zijn met de maagdelijke bosschen bedekte berglanden voor hen zoo goed als ontoegankelijk, zelfs het binnenland van Luzon, op betrekkelijk geringen afstand van de hoofdstad; nog steeds moeten gedurig expeditiën naar de verschillende eilanden afgezonden worden om opstanden te bedwingen.

Zoolang de westkust van Centraal- en Zuid-Amerika aan het gezag van Spanje onderworpen was, bestond er een uitgebreide handel tusschen Manilla en vele steden van dit gedeelte van Amerika, voornamelijk Acapulco en Payta. Reeds in het laatst der 16de eeuw trokken jaarlijks vele groote galjoenen met kostbare ladingen gevuld en met een groot aantal kooplieden, zeelieden en soldaten bemand, van uit Manilla naar Acapulco, later naar Payta, en terug, hadden steeds langdurige reizen, waren soms langer dan een jaar onderweg van Manilla naar Payta. Als er geene groote tegenspoeden waren, trok Spanje groote voordeelen van dezen handel, doch de wonderlijke en onhandelbare, doch steeds eene kostbare lading bevattende galjoenen werden meermalen geroofd door kaperschepen, die geregeld jacht op hen maakten; vooral de Engelschen legden zich toe op deze jacht. Met het eindigen van het Spaansch gezag in Amerika eindigde ook deze handel van Manilla op Amerika.

Manilla, nl. Luzon, is zeer onderhevig aan aardbevingen. De treurigste overleveringen en herinneringen bestaan van die van 1601, 30 Nov. 1610, 30 Nov. 1645, 20 Aug. 1658, 1675, 1699, 1796, 1824, 1852, en 1863, van welke laatste ik nog de overblijfselen zag in enorme ruïnes van kerkgebouwen in en nabij de stad.

De warmte was ons hier vrij dragelijk, hoewel de middagtemperatuur constant boven 30° C. was; doch de warmteproductie in het schip heeft tijdelijk opgehouden, en bij zonsondergang brengen onweersbuien en regenbuien verkoeling aan; boven Cavite en Manilla pakken de donkere wolken, van het gebergte afkomende, zich samen en onder geweldige donderslagen begint het te regenen, bij tusschenpoozen, tot aan zonsopkomst, echte tropische regens, alsof het van den hemel wordt gegoten. Alsdan is het onder de regententen zeer benauwd. Daarbij wordt het hem die aan boord blijft, over dag zeer onaangenaam gemaakt door het zeer langzame kolenladen, waardoor gedurende drie dagen het geheele schip met fijne kolenstof was vervuld.

De kentering van den Noordoostmousson in den Zuidwestmousson, die in Mei of Juni plaats vindt, gaat gepaard met hevige stormen (colla's genoemd); evenzoo bij de kentering van den Zuidwest- in den Noordoost-

mousson, in September of October, doch zijn alsdan de stormen heviger, (draaistormen, typhoons) en verspreiden deze verschrikkelijke orkanen overal schrik en verwoesting. Algemeen werd te Manilla op den 12 September een dergelijke orkaan verwacht. Toen wij in den avond van dezen dag ons op ruim 20 geogr. mijlen afstand van Luzon bevonden, en ons verheugden in het droge, heldere weder, zagen we in de richting van de baai van Manilla uren achtereen weerlicht.

De volgende gemiddelden zijn volgens waarnemingen te Santa Anna (Manilla) gedurende 5 jaar genomen (van 1865—1869).

Maand.	Barometer.	Thermometer C.	Gevallen regen.
Januari	757.19 m. m.	26.39°	24.20 m. m.
Februari	56.78	27.02	13.46
Maart	56.58	28.6	14.56
April	55.30	30.1	16.46
Mei	51.5	29.25	110.30
Juni	53.95	27.85	243.08
Juli	53.50	27.38	255.08
Augustus	53.7	27.95	281.22
September	52.7	27.48	723.42
October	54.78	28.1	236.90
November	55.75	26.83	143.97
December	56.37	26.33	11.47

2074.84 m.m.
in 1867 viel er 3072.80 m.m

December—April zijn de droge maanden, op het einde van welke de velden eene grijze kleur erlangen, de plantenwereld een treurig voorkomen heeft, en in de onderste luchtlagen voortdurend veel fijn stof wordt zwevende gehouden. In de overige maanden regent het veel, dikwijls (Juli) 14 dagen lang zonder ophouden; de rivieren (de Paesig) zwellen, de lage boorden der baai worden overstroomd] en de dorpen der Tagalen staan in den omtrek van Manilla in een moeras. In de nabijheid van deze stad konden wij ons, bij een rit, dien we in een net rijtuig maakten, van den overvloed van water overtuigen. Ternauwernood hadden wij gelegenheid eenige uren rond te rijden; de regenbuien namen het aangename weg, en de van af de bergen langs den oever der baai samenpakkende wolkgevaarten dreven ons tot spoed, om aan boord te komen. De gezondheidstoestand te Manilla en in de voorsteden kan niet gunstig zijn: in den bouw van de oude stad en van de voorsteden; in den veeltijds als een moeras zich voordoenden bodem; in de met stof overvulde atmosfeer; in de voeding der lagere volksklassen, zijn de voorwaarden aanwezig voor een ongunstigen gezondheidstoestand.

Op onze vraag naar den gezondheidstoestand der stedelingen werd door een welgestelden Engelschman geantwoord: „zeer wel, nimmer was ik, of een der leden van mijn gezin ziek"; en toch hadden wij te Shanghai en te Hong Kong vernomen, dat onlangs de cholera vrij hevig te Manilla geheerscht had. De gezondheidspas, die ons alhier werd uitgereikt, was schoon — en toch deelde de admiraal aan onzen kommandant mede, dat er gevallen van gele koorts waren waargenomen. De zaak is mijns inziens deze: het gouvernement is doorgaans met den gezondheidstoestand onbekend; er bestaat geene burgerlijke stand, geene sterftestatistiek; men is niet in de mogelijkheid, te weten, wat er van de zaak aan is. Alleen als er wat meer menschen sterven dan gewoonlijk, vooral van de welgestelde klassen, dan wordt de alarmtrom geroerd en moet het gouvernement ook wel officieel den minder gunstigen toestand erkennen.

Aan weerskanten van den Paesig bevinden zich de groote (gouvernements) sigarenfabrieken, eene te Binondo, niet ver van de groote brug over de rivier en eene westwaarts van de militaire stad. Wij brachten een bezoek in de eerste en kwamen op onzen rijtoer de werkvrouwen der tweede tegen, bij het uitgaan der fabriek; op den retour kwamen we ook de werkvrouwen der eerste tegen, met wie we in de fabriek reeds kennis gemaakt hadden. De geheele weg, dien we bereden, was dus bedekt met duizenden rookende Tagalerinnen, veelal jeugdige niet-schoonen, doch de meeste konden zich beroemen op prachtig haar, bij sommige tot aan de kuiten afhangende. Het bezoek in de fabriek loonde de moeite. Het gebouw is zeer eenvoudig; een halfsteenen hoofdgebouw met de bureaux der ambtenaren, waarachter een tiental groote loodsen met een paar kleinere voor drogerij en pakkerij. In ieder der groote loodsen zaten gemiddeld 800 vrouwen, aan lage tafels op banken, in orde gehouden door opzichteressen. Op enkele ambtenaren na was het een vrouwelijk personeel. De hooge atmosferische temperatuur, de sterke tabakslucht, de emanatie van zulk eene talrijke verzameling vrouwen, doch vooral het bekloppen der dekbladeren met gladde keisteenen, dus het oorverdoovend geklop met 800 steenen — maakte het ons onmogelijk om langer dan eenige minuten in een paar dezer zalen te blijven. In de droogkamer lagen de sigaren, in kringsgewijze stapels van 10.000 ieder, te drogen; we telden er meër dan 250 zulke stapels. Van de prima cortados tot de kleinste met punten, merkten we minstens tien soorten op. In het expeditie-lokaal werden de droge sigaren gesorteerd, in de bekende kistjes van 250 à 500 stuks gepakt en met het jaartal van fabricatie voorzien, en deze kistjes weder in groote kisten van 10.000 stuks gepakt, welke we door koelies de fabriek zagen uitdragen naar de gouvernements-pakhuizen of recht-

streeks naar de verkoophuizen; de prijs der sigaren varieerde van 9 tot 40 dollars de duizend stuks. De andere fabriek werkt met 7000 vrouwen; ik meen dat er slechts twee fabrieken te Manilla zijn en dat die te Cavite niet meer bestaan. Een groot deel der gemaakte sigaren worden door de bewoners der Philippijnsche eilanden geconsumeerd; het was een voor ons zeer curieus gezicht, op den weg die duizenden vrouwen te ontmoeten, ieder met eene kolossale sigaar in den mond.

In de militaire stad brachten we een bezoek aan de Franciskaner kloosterkerk; in een langen hoogen gang kwamen we de monniken tegen, die een omgang hielden; de prior had de beleefdheid ons rond te leiden; een andere gang was geheel behangen met kolossale schilderijen, door de inlanders, Tagalen, geschilderd, veelal de Japansche martelaren tot onderwerp hebbende; ook zagen we twee voorstellingen van zeegevechten tusschen de Spanjaarden en de „heredos Hollandesos", alwaar deze dapper vuurden, doch natuurlijk bezweken voor de Spanjaarden, die slechts het kruis omhoog hielden. Nimmer zag ik zulk grotesque-naïf zoogenaamd schilderwerk.

De militaire stad en Binondo verschillen aanmerkelijk. In de nauwe straten van statige huizen en bij de vele kerken en paleizen der eerste was het kil en doodsch, zoodat we blij waren de goed onderhoudene poorten weder achter ons te hebben.

In Binondo was alles drukte en beweging; hier voeren de vreemde kooplieden en de Chineezen het hoogste woord.

Tusschen de baai en de militaire stad, en hare vestingwerken aan den waterkant, langs de kade aan den linker rivieroever, die zich ver in de baai verlengt (even als de kade van den anderen oever), bevindt zich het Patio, de wandelplaats van den beau-monde. Wij bezochten dit Patio, zijnde een grindweg, omzoomd door grasperken. Elegante equipages met schoone Spaansche dames vertoonen zich gewoonlijk alhier tegen zonsondergang. Wij troffen het Patio ledig.

Het Nederlandsche consulaat was deerlijk in de war. De consul bevond zich op Java, onderhands den heer F. H. Hens als zijn opvolger achterlatende. Deze heer was geassocieerd met den heer Eduard Boustead Jr., chef van een Engelsch handelshuis, welke ons ter tiffin noodigde, van welke beleefdheid wij een dankbaar gebruik maakten.

Tot de meestal ruime, luchtige woonkamers, zooals in de woning van den heer Boustead, heeft het zonlicht toegang door middel van vierkante, halfdoorschijnende, parelmoeraardige, dunne, vlakke stukken schelp, ter grootte van een vierkanten decimeter en kleiner; deze stukken schelp zijn gevat in hout en vervangen het vensterglas. Daardoor heerscht op het midden

van den dag, bij geslotene vensters, een zacht licht in de vertrekken en wordt de zonnewarmte grootendeels buitengesloten; misschien is het gebruik van schelp, in plaats van glas, wel noodzakelijk geworden door de veelvuldige aardbevingen; men vindt deze vensterruiten zeer algemeen in Manilla.

Het regenachtige weder lokte niet uit tot een herhaald bezoek van den wal, waartoe we uren lang in de sloep moesten doorbrengen. Ons verblijf was daarenboven te kort om er aan te denken het zoetwatermeer, eenige uren stoomens in geschikte booten rivieropwaarts, te bezoeken. Aan de boorden van dit ondiepe meer, Laguna, moet de tropische plantengroei zich in al hare weelderigheid voordoen.

Onze equipage bleef voortdurend gezond; alhier werd dagelijks ververscheiding verschaft, welke van zeer goede kwaliteit was; den eersten dag werd eene koe aan boord genomen en geslacht, doch werd deze proefneming te kostbaar bevonden. Voor de equipage was, evenals te Shanghai en Hong Kong, overvloedige gelegenheid tot het koopen van vruchten, die, hier vooral pisang en manga, van zeer goede kwaliteit waren. Voor versch vleesch werd door ons betaald *f* 1,25, voor versch tarwebrood *f* 0,55, voor Normandische boter in groote blikken *f* 3,45, voor kaas *f* 2,27, alles per kilo. Manilla is dus, even als Callao de Lima en Rio de Janeiro, eene dure plaats voor den zeevaarder, die zich moet voorzien van de dagelijksche benoodigdheden en vooral wanneer hij voor de reis victualie noodig heeft. Te Rio de Janeiro moesten we voor boter en kaas nog meer betalen (*f* 3.80 en *f* 3,30) doch was aldaar versch vleesch betrekkelijk goedkoop (*f* 0.63[5]).

Eigenaardig is de kleeding der Tagalen en der Mestiezen; ze dragen een net gestroken hemd over alles heen; de vrouwen korte jakjes, waarin de grootste luxe heerscht.

We waren niet in de gelegenheid hanengevechten bij te wonen, noch eendenkweekerijen te zien, beide tot de merkwaardigheden van Manilla behoorende.

XX. REIS VAN MANILLA NAAR BATAVIA.

14° 36′ N.Br. en 120° 56′ O.L. tot 6° 3′ Z.Br. en 106° 50′ O.L.

Van den 12 September 1875 tot den 3 Oct. 1875 met verblijf van 3 dagen te Singapore, 25—28 Sept. 1875.

Deze trek, groot 512 geogr. mijlen, werd geheel afgestoomd, uitgezonderd op den 17 en 18 September.

Den 12 September vertrokken we van de reede van Manilla bij eene heerlijke weersgesteldheid des morgens ten 7 uur. Het waren onaangename dagen, die wij op deze reede hebben doorgebracht, veroorzaakt grootendeels door de ellendige wijze van kolen overnemen, hoofdzakelijk het gevolg van de vele heilige dagen, te Manilla gevierd wordende door niet te werken. Het duurde hier buitengewoon lang, doch steeds is het kolen overnemen eene plaag voor onze oorlogsstoomschepen; op de mailbooten merkt men van dit kolen overnemen niets. Het ademen in eene lucht, met fijn kolenstof bedeeld, is uiterst nadeelig voor de longen. In het onvermijdelijke moet men zich schikken, doch ook alleen in het in waarheid onvermijdelijke, vooral wanneer het groote belangen geldt.

15 Sept. Tot nu toe was de stoomgelegenheid uitmuntend en hebben we ruim het ¼ deel van den afstand van Manilla—Batavia afgelegd; doch heden morgen hebben we een stevigen ZW. wind tegen, met woelige zee en moeten we ons met 5 mijl tevreden stellen per wacht.

16 Sept. Het gaat slecht met de gelegenheid. We maakten 10 mijl in het afgeloopene etmaal. Stroom en wind zijn tegen. De ZW. wind blaast hard. We zeilen, scherp bij den wind, tegen den avond, met opgebankte vuren, om kolen te sparen, dewijl we toch haast niet vorderen.

17 Sept. Stroom en wind fel tegen, regen op den koop toe.

18 Sept. In den vroegen morgen wordt land gezien; het is kaap Varela aan de kust van Cochin-China. Nog steeds de wind tegen. We liggen west voor, doch gaan met S.B. valreep vooruit om de noord. Na den middag

neemt de wind in kracht af, wordt de schroef weder in beweging gesteld en stoomen we om de zuid.

20 Sept. Hedenmorgen zagen we Poelo Sapatoe (schoeneiland, naar den vorm). Dit eiland wordt beschouwd als de westelijke grens van het gebied der draaistormen. Wij hebben, zooals bij de middagbestekken blijkt, steeds veel stroom tegen in noordoostelijke richting.

Het stoomen in den wind op is oorzaak dat we het in het achterschip dikwijls ondragelijk warm en benauwd hebben. We ondervinden thans, bij het aanhoudende stoomen, het nadeel van de stoomwerktuigen. De tenten kunnen niet gemist worden en alle lucht, uit het tusschendeks, uit de kombuis, doch vooral uit de machinekamer strijkt over het dek en door den voorlongroom naar achteren en maakt de luchtverversching alhier zeer bezwaarlijk; men wordt er dag en nacht gekweld door de, met allerlei emanatiën bedeelde en daardoor benauwende, warme lucht. En deze kwelling had nog grooter kunnen zijn, indien we niet reeds voor vele maanden de ruimlucht uit onze hutten hadden geweerd. Immers, al spoedig na ons vertrek van Europa, hadden we, vooral na het stoomen en bij eenige overhelling van het schip, veel last van ruimstank, die langs de inhouten zich een weg baande in de hutten, vooral door middel van de kokers in de patrijspoortjes, door welke, bij geslotene poortjes, zoowel de lucht van buiten als uit het ruim in de hutten gevoerd werd. Deze ruimstank is een mengsel van koolwaterstoffen en vluchtige vetzuren en heeft blijkbaar geen anderen oorsprong dan het tusschen de ballastschuitjes aanwezige, met vetten vermengde, ruimwater. De genoemde kokers in de patrijspooortjes werden dus gesloten (om den vijand te weren werd de vriend mede buiten gesloten) en alle naden in de hutten zorgvuldig dicht gemaakt, terwijl steeds veel moeite besteed werd om den tunnel en de ruimte onder de machinekamer zoo droog mogelijk te houden. Daardoor hadden wij geen last meer van den ruimstank, voor zoo vele schepen eene groote plaag.

De benauwende warmte is haast onuitstaanbaar voor de bewoners van den voorlongroom; dit lokaal, eigenlijk eene ruimte, alwaar allerlei toegangen samenkomen, is onder de bovengenoemde omstandigheden bijna onbewoonbaar; doch onze adelborsten weten zich te schikken; ze storen zich weinig aan deze wereldsche onbehoorlijkheden, wetende dat ze in eene periode van hunne carrière verkeeren, die ieder zeeofficier moet doorworstelen.

De middagtemperatuur is vrij constant 30° C.; op de vuurplaatsen, bij de ketels, varieert de temperatuur van 40° C. tot 44° C.; die van de machinekamer is constant 38° C. De ziekenboeg is het aangenaamste gedeelte van het schip, door de flinke ventilatie, die ook in het tusschen-

deks goed is. De gezondheidstoestand der equipage blijft goed; machinisten en stokers houden zich uitmuntend; hun wordt op 't hart gedrukt zeer voorzichtig te zijn met drinken; er wordt hun een extra rantsoen koffie verstrekt.

Wanneer in de tropen aanhoudend gestoomd wordt, is men aan boord van de stoomschepen, zoowel in de koopvaardij- en pakketvaart, als van de oorlogsmarine, gewoon, zoogenaamde inlandsche stokers te nemen, nl. menschen, die in de tropen hun vaderland hebben (Chineezen, Maleiers, Javanen, Singaleezen, Fellah's, enz.), en die met minder bezwaar de, voor Europeanen te aanhoudend hooge temperatuur kunnen verdragen. De hulp van inlandsche stokers werd evenwel aan boord van de Curaçao niet verlangd, noch door den kommandant en eersten officier, noch door den chef der machinekamer, nadat door den officier van gezondheid verklaard was, dat er vertrouwd mocht worden op de gezondheid der stokers, en op de goede ventilatie der vuurplaatsen en op andere gezondheidsmaatregelen. Dit vertrouwen is niet beschaamd geworden, en zijn wij verschoond gebleven van de tegenwoordigheid van een dozijn Chineezen, die anders van af Shanghai tot Batavia de reis hadden moeten medemaken.

Dewijl de voorraad steenkolen ons niet meer te Batavia kan brengen, besloot de kommandant Singapore aan te doen.

22 Sept. Het gaat stadig aan vooruit; gistermiddag stonden we nog ruim 100 geogr. mijlen van Singapore, doch heden hebben we weder een sterken wind tegen.

24 Sept. Deze dag werd grootendeels besteed met het schieten met het geschut naar de schijf; deze was vervaardigd van vier ledige zoutvleeschvaten, door een stevig houten kruis verbonden, in 't midden waarvan een mastje was opgericht, met eene vlag; van dit mastje waren vier driehoekige zeiltjes gespannen naar de vier hoeken van het kruis, zoodat het geheel zich van alle kanten onder denzelfden vorm voordeed. Het ging nog al met moeite gepaard om dezen toestel over boord te zetten. Op verschillende afstanden werd nu rondom de schijf gestoomd. Na ruim 100 schoten was de schijf vernield, en vervolgden we onzen tocht.

Tegen den avond stoomde de Fransche mailboot Amazone ons achterop, terwijl we dicht onder de kust van Malakka waren; we volgden een tijd lang het spoor van deze mailboot, doch toen deze eene vreemde richting nam, werd de vaart van de Curaçao verminderd en werd er behoedzaam om de zuid afgehouden, vooral omdat het vuur van Horsburgh, dat volgens 't bestek in 't zicht moest komen, zich niet vertoonde.

25 Sept. We verkenden ons op de dagwacht aan de bergen van Bienton

en Malakka, en zagen we weldra dezelfde mailboot van gisteravond ons weder achterop stoomen; deze had dus gedurende den nacht eveneens voorzichtigheid gebruikt.

Singapore naderende passeerden ons twee Hollandsche stoombooten, de eene met troepen van Atjeh, de andere zijnde de mailboot van Batavia met passagiers voor de Fransche mailboot Amazone, die ons gepasseerd was. Voor het eerst sedert Rio de Janeiro zagen we weder op zee de vaderlandsche vlag. In den namiddag, ten 6 uur, liet de Curaçao het anker vallen ter reede van Singapore; de officier van piket kwam van den wal terug met eene Rotterdammer Courant, maileditie van den 27 Augustus.

26 Sept. Een regenachtige Zondag. Een druilige dag aan boord, met neergeslagene regententen; we liggen, ouder gewoonte (heilzaam doch lastig), zeer ver van den wal en is het sloepjesvaren bij tropische regens niet uitlokkend.

Den volgenden morgen ten 8 uur lagen we gemeerd aan de kolenwerf, eene flinke kade bij New-Harbour, dat zich een uur gaans ten zuiden van de stad bevindt. Er zijn hier twee werven met groote kaden, door een baaitje gescheiden. Het oostelijkste is de kolenwerf, alwaar we achter een paar groote mailbooten lagen. Hier namen we 120.000 kilo steenkolen over in 4 uur tijds — de Engelschen zijn vlugger dan de Spanjaarden te Manilla. Doch alhier gaat het kolenladen bijzonder vlug in zijn werk, wat dan ook daardoor bevorderd wordt, dat het schip met de plank aan den wal ligt. Voor de kade bevinden zich groote, eenvoudige loodsen met eene ontzaglijke hoeveelheid kolen. Voor een klein gedeelte staan deze in manden gepakt gereed. De koelies krijgen voor iedere mand, die ze aan boord brengen, terstond hunne duiten ($7^1/_2$ cts Holl. ieder van de twee) en krijgen dus, hoe harder ze loopen, des te meer duiten. Door dit middel is de contrôle op de koelies zeer eenvoudig en wordt er veel werk gedaan in weinig tijd.

Zoodra lag de Curaçao niet aan den wal, of ik stapte van boord. Sedert ons vertrek uit de haven van 't Nieuwediep had het schip niet aan den wal gemeerd gelegen.

De wandeling van af New-Harbour naar de stad, een klein uur ver, verkoos ik boven het rijden, waartoe overvloedige gelegenheid bestond. Hoewel ik nog niet best ter been was en de tropische warmte in de voormiddaguren sterk klom, beviel deze wandeling, onder het lommer van hooge boomen en langs een kronkelenden weg met vele schoone gezichtspunten, zeer goed. Weldra kwam ik in de Chineesche, Singaleesche en Maleische buitenwijken van Singapore en bereikte daarop spoedig het plein, de Esplanade, een uitgebreid grasperk, waaromheen aan de landzijde de episcopale

kerk, het museum van Raffles, een tal van logementen en vele handelskantoren zijn gebouwd. In het uitmuntend ingerichte, luchtige hotel de l'Europe rustte ik uit, gebruikte eenige verfrissching en bracht een bezoek aan den Holl. vice-consul Meijer, die alhier kamers heeft. Met dezen heer reed ik naar zijn kantoor, daar hij aan een groot handelshuis verbonden is. Terugwandelende, na nog een omweg door een gedeelte van de stad te hebben gemaakt, kwam ik omstreeks den middag aan boord terug, zeer voldaan over het uitstapje. Voor iemand, die eenige dagen veel hitte en benauwdheid in de Chineesche zee heeft uitgestaan, is het een waar genot een paar uur onder lommerig geboomte te wandelen, al is het ook bij eene tropische warmte.

Singapore is de hoofdstad van de Engelsche nederzettingen aan de straat van Malakka (Strait-Settlements), het rustpunt tusschen Amerika, Europa en Voor-Indie, ten westen; Nederlandsch Oost-Indië en Australië, ten zuiden en van Cochin-China, China, Japan en Californië, ten oosten. Aan de zuidpunt van het schiereiland Malakka zich bevindende, ligt de stad evenwel niet op het vasteland doch op een eilandje, even rotsig en bergachtig als Malakka en Sumatra's noordkant; het eiland van Singapore is door eene nauwe straat van Malakka gescheiden en heeft ten zuiden van zich de eilandengroep, die de Nederlandsche residentie Riouw uitmaken, hiervan gescheiden door de straat van Singapore. Ten oosten ligt het rijk van Siak op Sumatra met de Brouwerseilanden, tusschen welke en Singapore zich de nauwe ingang tot de straat van Malakka bevindt.

Singapore heeft omstreeks 200.000 inwoners, van welke verreweg het grootste gedeelte Chineezen, die nergens zooveel bedrijvigheid aan den dag leggen als hier. Evenals te Hong Kong is dit nijvere volk alhier bevrijd van het despotisme der mandarijnen en kan zich in alle richtingen, in elken tak van industrie en handel, vrij bewegen; Singapore heeft dan ook geheel het voorkomen van eene welvarende, Chineesche stad; onder Britsch bestuur ontstond ze en kwam spoedig tot grooten bloei. Singaleezen, Maleiers, Hindoes, Arabieren, Armeniërs vindt men hier bij vele duizendtallen. Europeanen en Amerikanen eveneens. Op de reede van Singapore vindt men alle vlaggen der wereld. Singapore is een groot station voor den wereldhandel, eene der vermaardste vrijhavens, het groote emporium van China.

De opening van het Suez-kanaal heeft tot den voorspoed van Singapore veel bijgedragen. Veel voordeel trekt Singapore uit den oorlog van Nederland met Atjeh: de Nederlandsche oorlogsschepen laden hier dikwijls kolen en ondergaan te New-Harbour de belangrijke reparatiën, terwijl ze zich op het eilandje Pinang, stad Georgetown, in straat Malakka, eveneens tot de

Strait-Settlements behoorende, van ververschingen voorzien. Te Singapore hebben de mailbooten der Messageries maritimes (Fransche) en der P. and O. company (Engelsche) tusschen Europa en China een hoofdstation. De Fransche mailbooten wachten hier tot 2 etmalen op de mailboot van Batavia. Marseille en Shanghai zijn de eindstations dezer booten. Te Shanghai sluiten de mailbooten op Yokohama, te Ceylon die van Bombay, Madras en Calcutta, te Aden die van Mauritius aan de hoofdlijn.

De Curacao stoomde na kolen te hebben ingenomen weder naar de reede van Singapore, verliet deze den volgenden dag, 28 September, 's morgens ten 5 ure, om thans regelrecht koers te zetten naar Batavia.

De vaart tusschen de eilanden van den Riouw- en Linga-archipel is werkelijk zeer schilderachtig. Des avonds waren we buiten straat Riouw.

29 Sept. We stoomen tusschen straat Riouw en straat Banka, langs de Zeveneilanden. Hedenmorgen ten 3 uur passeerden we voor de derde maal gedurende onze reis de linie. Heden avond ankeren we aan den noordelijken ingang van straat Banka.

30 Sept. Wind en stroom tegen. We passeeren den vuurtoren van Muntok en ankeren 's avonds onder Poelo-Nangka.

1 Oct. We komen heden straat Banka ten einde, waren den geheelen dag niet ver van Sumatra's kust; ten 3 uur passeeren we het vuurschip van de Lucipara. Het zeewater is zeer vuil door een geelachtig drijfsel, dat in breede strepen zich rechts en links uitstrekt, waarschijnlijk afkomstig van de rivieren van Sumatra.

2 Oct. Tegen den avond komen we ten anker bij de Duizendeilanden.

3 Oct. Door de Duizendeilanden stoomende, zien we hier eene groote stoomboot, de Neva, zijnde de mailboot van Singapore op Batavia, bij een der eilanden op 't strand zitten. Dit ongeval gebeurde voor een paar maanden.

Heden, ten 12 uur des middags, laat de Curaçao het anker vallen in de nabijheid van het wachtschip Zeeland, ter reede Batavia, na eene reis van 356 dagen, waarvan 242 dagen in zee, waarbij een weg is afgelegd van 7018 geographische mijlen.

Men scheen ons te Batavia niet meer te verwachten; reeds maanden lang had men uitgezien naar de komst van de Curaçao; men was het wachten moe geworden, geene rekening houdende met den duur van ons verblijf in Japan en onze route langs China en de Philippijnsche eilanden. Toen we nu eindelijk kwamen opdagen en wel rakelings langs den spiegel van het Admiraalschip stoomden om ten anker te komen, zagen we alle ramen van den longroom van dit groote schip bezet met bekende gezichten; menige groet werd gewisseld tusschen de campagne van de Curaçao en den longroom van

de Zeeland. Weldra zouden we elkander veel te vragen, veel te vertellen hebben. Onze gemoedsstemming was eene opgewekte, dankbare: we hadden eene behoudene reis gemaakt, het doel der reis was bereikt. Wel is waar werd dit dankbare gevoel bij de meesten onzer getemperd door het vooruitzicht van eerst over een drie- of viertal jaren te mogen repatrieeren en in dien tijd veel te zullen ondervinden naar lichaam en geest, wat minder gewenscht wordt, — doch de groote reis is achter den rug.

Weldra was ik op weg naar Weltevreden; een onzer officieren, die reeds eenige dagen aan hevige koortsen leed, in het Hospitaal bezorgende; hier vond ik een groot aantal officieren van gezondheid en heerschte overal in het gebouw eene groote drukte; mij ontbrak de gelegenheid de kennismaking te vernieuwen met deze belangrijke ziekeninrichting, die ik voor vele jaren zoo dikwijls en dagen achtereen bezocht. Voor hem, die in onze Oost-Indië als geneesheer zal optreden, bestaat er geene betere gelegenheid om spoedig ingewijd te worden in den aard en de behandelingswijze der tropische ziekten, dan gedurende eenige weken in dit groote hospitaal werkzaam te zijn.

Al spoedig was ik in het bezit van den dienstbrief, waarbij ik bestemd werd om terstond te repatrieeren, wegens overcompleet in mijn rang. De eerste gelegenheid daartoe bestond per Fransche mail.

XXI. REIS VAN BATAVIA NAAR NEDERLAND,

aan boord van de Anadyr, boot van de Messageries maritimes.

Van den 7 Oct. 1875 tot 8 Nov 1875.

Reeds den 7 October, den vierden dag na aankomst van de Curaçao ter reede Batavia, bevond ik mij des morgens ruim 7 uur aan boord van de stoomboot Banda, van de Nederlandsche Oost-Indische stoomvaartmaatschappij, die bestemd was om de Fransche mail en de reizigers voor de Fransche mailboot, naar Singapore te brengen.

Terwijl de Banda de reede verliet, onderging de Curaçao de inspectie van Z. E. den Vice-Admiraal. Niet zonder aandoening had ik den vorigen dag mijne tochtgenooten vaarwel gezegd; hoe gaarne had ik niet aanboord van den trouwen bodem de reis rondom de wereld voortgezet, indien zulks de bestemming van de Curaçao ware geweest; hoe gaarne had ik gezien, dat de wenschen der meesten, even als ik te mogen terugkeeren naar het vaderland, na zulk een langdurigen en moeitevollen tocht, thans mede vervuld hadden mogen worden — doch de Curaçao behoorde nu tot het Oost-Indische eskader, om eerst eene reis naar Bangkok (Siam) te doen en daarna in O. Indië te blijven, misschien voor goed; terwijl de Etat-major, gedurende de reis naar Siam nog grootendeels bijeenblijvende, spoedig daarna over onzen geheelen archipel zich zal verspreiden, even als de equipage, om eerst na een verblijf van minstens drie jaar in deze gewesten, naar het vaderland terugtekeeren. Slechts een zestal schepelingen, die ik wegens hun lichaamstoestand voor het verblijf in O. I. had afgekeurd, zullen spoedig huiswaarts keeren, met eene der stoombooten van de Maatschappij Nederland.

Weldra was de reede van Batavia uit het zicht; 's middags ten 4 uur was de snelle boot bij het noordelijkste der Duizendeilanden, den Noordwachter, alwaar de Curaçao van 2—3 Oct. geankerd had. Dit eilandje is voorzien van een vuurtoren. De groep van kleine eilanden, waaraan men den naam van Duizendeilanden gegeven heeft, draagt dezen naam niet ten onrechte. Hun aantal is zeer groot. De meeste dezer vlakke eilandjes zijn

sterk begroeid met geboomte; sommige zijn rotsig; — tusschen deze eilandjes zijn vele banken en is alhier het vaarwater niet zonder gevaar; doch de vaart is er zeer schilderachtig.

9 Oct. Na dacht en nacht doorgestoomd te hebben met eene 10 mijls vaart, soms sneller, arriveerden we hedenmiddag ten 5 uur aan het oostelijke hoofd van New-Harbour te Singapore. Ik pakte mijne bagage in een wagen, en reed er mede, rondom het baaitje dat de beide havenhoofden, of liever kaden, scheidt, naar het westelijke hoofd, alwaar de Curaçao den 27 September lag. Hier vond ik de prachtige mailboot Anadyr, eene der nieuwste, grootste en het best ingerichte booten van de Messageries maritimes, aan boord van welke ik de reis naar Marseille zou doen. Het was te laat geworden om nog een bezoek te Singapore afteleggen, waartoe ik trouwens ook te vermoeid was. In den laten avond kwamen uit de stad de medereizigers aan boord, die voor het grootste gedeelte vanaf Shanghai, Hong Kong en Saigoon met de Anadyr waren gekomen, terwijl het gezelschap Nederlanders vergroot werd door twee officieren van de Nederlandsche oorlogsschepen, gestationneerd in de wateren van Atjeh.

10 Oct. Ten 6 uur in den morgen vertrekt de Anadyr. Het weder is regenachtig, wat ons echter niet belet om op het ruime achterdek het schoone gezicht te genieten bij het ingaan van straat Malakka; van alle kanten hoog land met overvloedige vegetatie en drukke scheepvaart in deze passage.

Ieder onzer houdt zich op dezen dag bezig met het reisgezelschap te monsteren. De meesten zijn elkander reeds bekend; zij, die te Singapore aan boord kwamen, hebben weldra met de eersten kennis gemaakt. Sommigen, op vormen gesteld, verzoeken den kommandant van de Anadyr, om de kennismaking te bemiddelen. Het gaat hiermeê evenwel aan boord van eene mailboot, zooals overal waar reizigers eenigen tijd zamenzijn; vrijheid en ongedwongenheid maken den grondslag uit van het gezellig verkeer.

11 Oct. We stoomen onder de kust van Malakka met eene ruim 12 mijls vaart; met den kijker is de stad Malakka te kennen aan eene reeks koepelvormige witte gebouwen; hedenavond ontmoeten we de Fransche mailboot uit Europa: er worden wederkeerig seinen gewisseld, door blikvuren en vuurpijlen.

12 Oct. In den voormiddag passeeren we Atjeh met den Goudberg en de eilanden Way en Bras, op welk laatste eiland de witte, zuilvormige vuurtoren, die als eene witte kolom tegen den groenen berg uitkomt. De stichting van dit kustlicht was een moeielijk werk, doch zal door den zeevaarder als eene groote weldaad gewaardeerd worden.

De Anadyr bevalt ons uitmuntend. Eene groote hut, in de salon, deel

ik met den Heer B.; we hebben ruimte in overvloed en kunnen zonder bezwaar een paar koffers in de hut plaatsen. De salon is ruim, hoog, netjes; het aantal passagiers 1e kl. is niet groot, een dertigtal. Het dek is lang en breed, overdekt door eene dubbele tent. Ieder passagier heeft een gemakkelijken stoel, gewoonlijk rottingstoel (mailboot-model), meegebracht, die op het dek geplaatst wordt. Hier gezeten is het uitzicht op het watervlak onbelemmerd. Wil men eene wandeling doen van achteren naar voren, daartoe is het dek breed en lang genoeg. De passagiers der 3e klasse hebben een eenvoudig ingericht verblijf in het tusschendeks, voor in 't schip; de passagiers der 4e kl. zijn zoogenaamde dekpassagiers, Arabieren, Singaleezen en een enkele Chinees, die voor Ceylon en Aden bestemd zijn.

De kommandant, de Butler, is een in dienst der Messageries grijs geworden gezagvoerder; de scheepsofficieren hebben hun eigen verblijf en tafel. De kommandant en de commissaire, mail-agent, presideeren de tafels der passagiers 1e klasse. Op de brug mogen alleen de scheepsofficieren komen; de passagiers mogen zich met de navigatie niet bemoeien, ze kunnen geene inzage krijgen in de kaarten; des middags wordt de plaats, waar het schip zich bevindt, en de afgelegde afstand sedert den vorigen dag aan hen bekend gemaakt. Op den ruimen bak, het gedeelte opperdek bij den voorsteven, mogen de passagiers alleen komen, als het schip in volle zee is. Onder den bak bevinden zich de stallen en kooien voor het slachtvee en gevogelte, eene ware menagerie: prachtige Chineesche ossen, een twintigtal; eene groote kudde schapen en varkens, ganzen en eenden, kalkoenen en faisanten — alles voor de tafels der passagiers. Het behoort tot onze dagelijksche uitspanningen, een bezoek te brengen aan deze menagerie; terwijl men voor de hokken staat, heeft men tevens gelegenheid achterwaarts de dekpassagiers gade te slaan, de Arabieren en Singaleezen, die verwonderlijk goed zich weten te schikken in de hun toegewezene, zeer beperkte ruimte. Er bevindt zich aan boord een ruime ijskelder, zoodat er steeds versche visch is. Alle dranken worden door ijs afgekoeld. Eten en drinken is alhier voor de passagiers de voornaamste bezigheid: vijfmaal wordt de bel geluid: des morgens ten 6 uur voor koffie of chocolade met Amerikaansche beschuitjes, ten 9½ uur dejeuner-dinatoire; ten 12 uur bouillon, wijn en vruchten, ten 5 uur diner: soep, tal van vleeschgerechten en groenten, met dessert; even als ten 9½, wijn en bier à discretion; des avonds ten 8 uur thee; en later grog, bier, ijs, naar believen. Fransche hofmeester met de noodige bedienden aan tafel en voor de hutten, vrouwelijke bedienden voor de dameshutten. Chineesche bedienden voor het grove werk. Er zijn twee reeksen tafels in de groote salon; bij het dejeuner en diner scheiden zich

de passagiers naar de nationaliteit; zoo zitten de Engelschen bijeen, evenzoo de Franschen en de Nederlanders (7 heeren en eene dame); de kinderen hebben eene afzonderlijke tafel in de zoogenaamde batterij. Mijn hutgenoot is een vrolijke man, een aangenaam gezelschap. Twintig jaar was hij onafgebroken op Java, alwaar hij fortuin gemaakt heeft; hij onderneemt de reis om een bezoek te brengen aan zijn bejaarden vader. Een der dapperste officieren van het Nederlandsch-Indische leger, een aangename reisgenoot, wist ons meermalen te boeien door zijne verhalen uit den Atjeh-oorlog; altijd goed gehumeurd en spraakzaam, bracht hij veel bij tot de gezelligheid, en gaarne plaatsten we onze stoelen in zijne nabijheid. Een paar vertegenwoordigers van den handelsstand uit Ned.-Oost-Indie brachten eene zeer gewaardeerde afwisseling in de gesprekken; een hunner is met zijn geheele gezin op reis getrokken naar Europa, om aldaar in een mild klimaat voor zich en zijne echtgenoote verbetering te zoeken in den gezondheidstoestand, die door een langdurig verblijf in de tropen veel geleden had.

Babbelen, lezen, wandelen op het dek; eten, drinken in de salon; slapen in de hut, is dus het dagelijksche werk der passagiers. Enkelen spelen 's avonds whist in de salon of spelen in de speelkamer op 't dek tot 's avonds laat, om hoog geld en stapels goud. Tegen den middag is er beurs, dan worden de nummers bij opbod verkocht, die ieder heeft gekregen in de loterij om 't bestek, zijnde het nummer berekend naar het vermoedelijke aantal Engelsche mijlen, dat het schip in 24 uur heeft afgelegd, met eene speelruimte al naar het aantal deelnemers. Als bijv. het vermoedelijke aantal mijlen 300 bedraagt, worden er nummers gemaakt van n°. 250 tot n°. 340, bij 90 deelnemers, die in 't blinde ieder een nummer trekken, voor een inleg. Deze nummers worden bij opbod verkocht: beursspel; de nummers naast aan het cijfer van 't vermoedelijke aantal afgelegde mijlen zijn natuurlijk het gewildst. De houder van het nummer, dat gelijk is aan het cijfer van den afstand, wint den pot, zijnde het totaal der inleggelden, verhoogd met 50 pct. van de verkoopgelden. Menigmaal bedroeg de pot 300 gulden. Tegen den middag was het dus eene vermakelijke drukte op het dek.

13 Oct. We hebben een vrij sterken wind tegen. Het weder is buiig, daardoor nog al frisch.

Op deze wijze eene zeereis te maken is spelevaren, in vergelijking met de reis, die ik aan boord van de Curaçao gemaakt heb. Zulk een kolos, als de Anadyr, is vrij onafhankelijk van weer en wind en van de gesteldheid der zee. Duizende paardekrachten bezitten de machines, die dit gevaarte met zulk eene snelheid vooruitstuwen. Ontzaggelijk is dan ook het kolenverbruik.

Malabaarsche, Singaleesche en Chineesche stokers zijn in de machinekamer en op de vuurplaatsen aan 't werk. Doch hiertoe dringen de passagiers niet door. Het bovenste gedeelte der machinekamer, in 't tusschendeks zich bevindende en door glazen beschotten omringd, mogen ze op een afstand bezien. Op den bak bevindt zich een eigenaardig stoomwerktuig voor 't anker lichten, en bij ieder der drie masten worden mede op 't dek stoommachines gevonden om trossen te verwerken en bij 't lossen en laden dienst te doen. Alle deze hulpmachines erlangen den stoom uit de groote ketels. De equipage van de Anadyr (officieren, matrozen, stokers, bedienden), bedraagt bij de 150 kop. Zonder hulpstoommachines zou dit getal veel te klein zijn.

16 Oct. We verkenden gisteravond de kust van Ceylon en hielden in den nacht, met het vuur van Point de Galle in 't zicht, op- en neer, kwamen hedenmorgen voor Point de Galle ten anker, wat mij voorkomt een vrij gevaarlijk werk te zijn; de kom voor de stad is niet groot en de toegang tot deze wordt zeer bemoeilijkt door eene dubbele reeks reven en klippen, waarom dan ook een loods het schip op de ankerplaats brengt. Slechts enkele uren blijft de boot alhier liggen, doch geschiedt er in dien korten tijd zeer veel: laden van kolen, lossen van thee, innemen van lading; een 12tal passagiers komen hier aan boord, onder anderen eene dame uit Engeland, die even naar haar land terugkeert om hare kinderen te halen. Ze was voor 14 dagen hier gekomen met haar man; een bloedverwant zou met de kinderen nareizen, doch werd ziek, meldde zulks per telegram, waarom het vrouwtje niet aarzelt terug te keeren. Te Singapore kwam een Engelsch koopman aan boord, die met vrouw en dochter reeds uit China de reis aan boord van de Anadyr had meegemaakt, doch te Singapore de dames moest achterlaten, omdat deze nog wat wilden blijven — met eene volgende boot wel zouden nareizen.

Dergelijke menschen te ontmoeten (en op iedere mailboot maken ze een groot deel van het reisgezelschap uit), die steeds over een groot deel der aarde heen en weder trekken, is gewoonlijk niet onaangenaam en steeds leerzaam. Moedig en vertrouwende op de soliditeit van ieder vervoermiddel, hetzij te land, hetzij te water, achten deze wereldburgers geene afstanden te groot en weten zij het zich overal gemakkelijk te maken; vooral de Engelsche en Duitsche kooplieden gevoelen zich tehuis, wanneer ze op reis zijn. Voor hen, die alles nemen zooals het werkelijk is, is eene reis, hoe lang ook, geene gebeurtenis in hun leven, doch een deel van hun leven.

Gedurende de weinige uren van ons verblijf te Point de Galle begaven sommige passagiers zich aan den wal, om een rit te doen. Het debarqueeren

in zeer incomfortable cano's, alsmede het regenachtige weder, schrikte mij en vele anderen af. Wij hielden ons uren lang bezig met het bespieden door den kijker, van den aan palmbosschen overrijken oever van het schoone baaitje. Het stadje biedt weinig bijzonders aan. Men wees ons nog een gebouw, vanwaar in de vorige eeuw de Hollandsche vlag moet gewapperd hebben. „Taprobane, wat zijt ge schoon" kwam mij gedurig voor den geest. Binnenslands verheft het terrein zich weldra, en is het geheele eiland zeer hoog; de Adamspiek 7000 voet hoog, is op verren afstand van uit zee te zien.

Bedenkende, welk een heerlijk eiland we hier voor ons zien, komen we in verzoeking om de Anadyr te laten vertrekken en met de volgende Fransche mailboot de reis naar Europa te vervolgen, teneinde in de gelegenheid te zijn, vele merkwaardigheden en schoonheden van de bakermat van het menschdom (volgens de Hindoes) in oogenschouw te nemen. Voor den Nederlander is Ceylon eene herinnering aan vroegere grootheid; omstreeks het jaar 1560 vestigden de Portugeezen hier factorijen, doch werden in 1638 verdreven door de Nederlanders (Gouverneur-Generaal Antonie van Diemen), die Ceylon tot in de laatste jaren der vorige eeuw in bezit hadden en op hunne beurt door de Engelschen werden vervangen; bij de vrede van Amiens in 1802 werden wel de veroverde koloniën, doch niet Ceylon teruggegeven. Thans is dit schoone land, ruim 1100 vierk. mijlen groot, met 2 millioen inwoners, een belangrijk deel van Engelsch Indië; het produceert koffie, rijst, kostbare houtsoorten en vele specerijen, vooral kaneel.

Een drom van lastige Singaleezen bestormde het schip, allerlei snuisterijen te koop aanbiedende, valsch goud en gekleurd glas voor echt uitventende. Menigeen werd het slachtoffer dezer bedriegerijen. Het was eene onaangename drukte aan boord, doch die aan den wal gaat ontsnapt evenmin aan dezen overlast.

Hedenavond ten 5 uur weder onder stoom; gelukkig kan de koers worden genomen rechtaan op Aden, wat in een ander jaargetij, als de Zuidwest-mousson heerscht, niet mogelijk is; alsdan moet eerst om de zuid worden gekoersd en de weg worden genomen door eene der passages van de Malediven, welke vaarwaters niet ongevaarlijk zijn; de reis wordt daardoor een paar dagen langer.

20 Oct. Prachtige gelegenheid. Spiegelglad zeevlak, geene de minste wind op zee. En als ik mij tegen den avond op den bak begeef, moet ik de pet met stormbanden bevestigen, zoo veel tocht veroorzaakt de snel vooruitstevenende Anadyr. We maken heden een etmaal van 80 geographische mijlen of $106^2/_3$ uur gaans, ($4^1/_6$ in een uur.) Het liefst plaats ik mijn stoel geheel achter op 't dek, vanwaar men het breede, schuimende spoor achter

het schip gadeslaat. Welk een genot, die snelle vaart van het schip te ervaren!

Op geregelde tijden komen de loggers de passagiers in hunne rustige beschouwing van het oceaanvlak storen; in grooten getale, soms telde ik er een dozijn, loopen matrozen met veel gedruisch naar achteren, kunnen daarbij niet nalaten in onzachte aanraking te komen met uitstekende heeren- en damesvoeten, terwijl ze zeer omslachtig in hun werk zijn, veel tijd noodig hebben om de loglijn binnen te halen. Op de vraag van een bejaard heer, „hoeveel vaart?" antwoordt een scheepsjongen met een ernstig gezicht „vijf-en twintig".

22 Oct. Hedenmiddag komen aan stuurboord tafelvormige eilanden in het zicht, de Socotra-groep, en des namiddags vertoont zich aan bakboord hoog land, zijnde de Afrikaansche kust, kaap Guardafui.

24 Oct. Gisteravond vrij laat kwam de Anadyr te Aden. We liggen hier in eene van alle kanten ingeslotene kom. De wal is een en al rots, alles graniet. De havenstad is niet groot. De gebouwen hebben alle het oostersche, kubusaardige voorkomen. De stad Aden ligt hooger, een half uur rijden van de baai, van het schip af niet te zien, aan gene zijde van den nabijzijnden bergrug.

De havenstad heeft eene groote beteekenis voor de mailbooten. Er ligt een groote voorraad kolen, onder den blooten hemel. Van af het schip ziet men de Arabische koelies, alle in grijs-witte, lange kleederen. Rondom het schip is het een geschreeuw van belang, van de zwemmende bedelaars, even als te Singapore. Houd een zilverstuk, hoe grooter hoe beter, in de hand; een twintig paar oogen zijn er op gevestigd; werp het muntstuk over boord en men ziet een oogenblik 20 paar beenen in de lucht en daarna een poosje niets meer. Na eene minuut hoogstens komt een der aartsduikers, snuivende als een rob, met het muntstuk in den mond, boven water, werpt dit in zijne holle plank, alias miniatuurkano en ziet of het spel niet op nieuw beginnen zal Er worden struisvogelvellen en -vederen te koop geboden, zoomede vellen met lange zwarte haren, als opossumvellen.

Het voordeel onzer snelle reis gaat verloren, dewijl we moeten wachten op de mailboot van Mauritius.

Uiterst onbehagelijk is het voorkomen van Aden. Alles steenrots, geen enkel groen punt, geen enkele boom. De menschen drinken gedistilleerd water, waartoe twee groote fabrieken aanwezig zijn. Het moet alhier, op ruim 12° NBr., steeds brandend heet zijn.

Ik word door eene ontsteking aan de dij verhinderd aan den wal te gaan. De meeste mijner medereizigers kwamen zeer voldaan van hun uitstapje naar

de stad Aden terug en waren opgetogen over de kolossale werken die de Engelschen hier hebben aangelegd: deze hebben tunnels in de rotsen gehouwen om wegen te maken, forten van grooten omvang in de rotsen aangelegd, die de baai van Aden bestrijken; ze hebben kolossale waterbekkens in de bergen geformeerd om al het regenwater op te vangen, als het eens om de vier à vijf jaar regent. Deze regenbakken kunnen 20.000 kub. meter water bevatten, doch zijn nog niet gevuld geweest. In de stad ligt een Engelsch garnizoen, overigens is de geheele bevolking Arabisch. De haven of baai is zeer versterkt. Er moeten hier 3000 man Engelsche troepen liggen, waarvan detachementen elkander aflossen in het fort te Perim. — Het klimaat is bij uitstek droog, de lucht is in de stad zeer zuiver en moet het er zeer gezond zijn.

Het hoogste punt dezer kust is Djebel-Samsah of het graf van Caïn, volgens de volkslegende.

In de nabijheid van Aden, aan den ingang der Roode Zee ligt de Arabische stad Mokka, beroemd door de markt van de Mokka- of Arabische koffie; de Mokkaboontjes zijn klein en geel; ze zijn zeer gewaardeerd en worden op de booten der Messageries maritimes gebruikt. Wij althans dronken heerlijke Mokkakoffie.

25 Oct. Hedennamiddag 2 uur arriveert de mailboot van Mauritius en brengt een groot aantal passagiers voor de Anadyr; onder deze de bisschop van Mauritius en zijn vicaris. Deze kerkvoogd was vele jaren lang te Mauritius en is nu op reis naar Martinique, hoopt echter een jaar in Frankrijk te vertoeven alvorens zijne nieuwe standplaats te betrekken. De beide heeren hebben eene hut naast de onze.

Een onzer medereizigers, een Fransch officier van gezondheid, tot herstel van gezondheid repatrieerende, moest, ingevolge eene administratieve formaliteit, zijn weg nemen over Mauritius; ten einde deze, voor hem zeer bedenkelijke en zoo hij zei, geheel onnoodige heen- en terugreis te vermijden, verzocht en verkreeg hij van mij eene geneeskundige verklaring, waarop hij gerust de reis vervolgt aanboord van de Anadyr.

Onze consul, een oude kennis, vroeger offficier van de Ned. marine, vereert mij met een bezoek. Tevens Fransche consul zijnde, wordt hij met veel onderscheiding behandeld door de officieren der beide mailbooten. Aan den wal merk ik eene menigte met vlaggen versierde paaltjes op; op mijne vraag, wat dit beteekent, antwoordt mij onze consul, dat dit toebereidselen zijn ter ontvangst van den Eng. kroonprins, en dat men hem, den Ned. consul, opgedragen heeft alsdan eene aanspraak te houden. Eenige uren daarna, in den laten avond, verlaat de Anadyr de reede.

26 Oct. We loopen met eene 12 à 13 mijls snelheid de Roode Zee in. Hedenmorgen passeerden we de straat van Babel-Mandeb, met den Engelschen vuurtoren en het fort Perim op de Afrikaansche kust. Dit fort bestrijkt de nauwe passage volkomen. Aan den overkant, aan de Arabische kust, vindt men de bouwvallen van eene Fransche stichting. Welk een woest voorkomen heeft alhier Arabië: die vier evenwijdig loopende bergketens met uitgerafelde bergspitsen, alles woest en kaal — welk eene woestenij! Nimmer zag ik zulk een land — de dorre zandkust boven Callao is, hierbij vergeleken, nog aangenaam. En de Afrikaansche kust is niet veel beter. Armzalige woningen ziet men aan den voet van het fort Perim.

28 Oct. Heden passeer ik, op deze mijne reis rondom de aarde, voor de zesde maal den Noorderkeerkring.

We hebben thans de hitte van de Roode Zee achter den rug. Gister was de temperatuur 32° C.

We zijn dus alweder niet ongelukkig. De heete dagen in de Roode Zee zijn een schrikbeeld voor vele passagiers aan boord van de mailbooten, niet alleen voor hen, die naar de Indiën vertrekken, doch ook voor velen, die vandaar terugkeeren. Het is waar, dat soms op de mailbooten, gedurende het traject door dit gedeelte der Roode Zee, sterfgevallen voorkomen, die aan den invloed der hooge luchttemperatuur moeten worden toegeschreven, doch waarschijnlijk waren deze menschen reeds uitgeput door ziekten; men kan voor waarheid aannemen, dat het gevaar van een paar dagen in deze heete parage door te brengen aan boord van eene snel vooruitstevenende en daardoor veel luchtstrooming teweegbrengende stoomboot, overdreven is voorgesteld. Menschen met een ziekelijk, zwak gestel zullen echter voorzichtig doen, door de reis door de Roode Zee te maken, als de dagen in Europa kort zijn. Hoe op de verschillende mailbooten de stokers het maken in het traject door de Roode Zee is mij onbekend. Misschien maken de verslagen der Messageries maritimes of der P. and O. Company hiervan melding.

29 Oct. In den vroegen morgen ontmoetten we twee Engelsche stoombooten, de Serapis en hare tender, de Osborne; op de grootste bevindt zich de kroonprins van Engeland, met een groot gevolg eene reis ondernemende naar Engelsch Indië. De reisgenooten van dezen vorst zijn te benijden; ze hebben het vooruitzicht onder de gunstigste omstandigheden al het merkwaardige te zien, wat het uitgestrekte Britsch-Indische keizerrijk bevat en zekerlijk zoo goed mogelijk zal tentoonspreiden bij het bezoek van den toekomstigen keizer. In het gevolg van den vorst bevindt zich Dr. W. H. Russel, correspondent van de Times, wat voor de beminnaars van reisbeschrijvingen veel belooft. Gedurig ontmoeten we in de Roode Zee stoombooten van verschillende vlag

en grootte, tegenliggers en meeliggers; deze laatste loopen we spoedig op en verliezen we spoedig uit 't zicht en zijn dan alweder voor de heeren spelers het middel voor een beursspel, voor weddingschappen, binnen hoeveel minuten we vlak naast het schip zijn, dat wordt ingehaald.

We bevinden ons in de golf van Suez; hedenmorgen vroeg was de berg Sinaï te zien, en passeeren we op den laten avond en in den nacht een aantal rotsige eilanden en wel zeer nabij; door de vele reven en klippen is het vaarwater alhier zeer gevaarlijk en vereischt veel oplettendheid; de vele vuurtorens maken dezen weg des nachts even veilig als bij dag; n. l. voor den zorgvuldigen, oplettenden en ervaren zeeman, want de kaarten zijn uitmuntend; eene kleine onachtzaamheid, eene geringe afwijking van den juisten weg, zou de oorzaak kunnen zijn van onzen ondergang; dit bedenkende, kon ik eene huivering niet bedwingen, toen we in 't holle van den nacht gedurig en plotseling donkere massa's voorbijsnelden.

30 Oct. Ten 11 uur in den voormiddag laat de Anadyr het anker vallen ter reede Suez, welke plaats zich op den afstand waarop wij ons bevinden, zeer onaanzienlijk voordoet, gelegen aan een laag strand dat in het noordwesten en westen door het hooge land der Afrikaansche kust begrensd wordt. Evenzoo stuit het oog ten zuidoosten op de Arabische bergen; in deze richting ziet men niet ver van het strand eenig groen, waaronder de bronnen van Mozes zich moeten bevinden.

Suez was ongetwijfeld voor vele eeuwen (men zegt dat de Romeinen het gesticht hebben), toen de scheepvaart in de Roode Zee nog vrij levendig was en het handelsverkeer van uit Egypte deze richting nam, eene belangrijke stad. Daarna, tot omstreeks 1830, was het een armoedig dorp van visschers, die steeds gebrek leden aan drinkwater, dat duur verkocht werd aan de bronnen van Mozes. Nadat de Engelsche officieren Waghorn en Chesney sedert jaren den kortsten weg hadden aangewezen naar Indië (ze vervoerden langs Alexandrië, Caïro, Suez en door de Roode Zee de brievenpakketten) ontstond in 1837 de P. and O. Company, en nam Suez weder toe in bloei, vooral toen in 1857 de spoorweg van Alexandrië naar Caïro verlengd werd tot aan Suez. Nu werd deze stad, waar ieder dorst leed, op eene meer volledige wijze van drinkwater voorzien, dat echter nog veel geld kostte. Toen het met kameelen van Caïro moest aangevoerd worden, betaalde de P. en O. Company jaarlijks te Suez voor drinkwater 1.200.000 francs. Zes jaar later, 20 Dec. 1863, telegrafeert de Ned. Consul-generaal Ruyssenaers naar Parijs, dat de Nijl zich te Suez in de Roode Zee uitstort. Thans kunnen de bewoners der stad, waar ieder steeds dorst leed, zich naar hartelust te goed

doen. Den 16 April 1865 komen de eerste vaartuigen rechtstreeks van Port-Saïd over Ismaïlia door het zoetwaterkanaal te Suez aan, en wordt deze waterweg geëxploiteerd tot aan de voltooiing van het maritieme kanaal van Port-Saïd naar Suez. Het geïsoleerde en vergetene Suez, door eene uitgestrekte woestijn omgeven, is eene wereldvermaarde zeehaven geworden, gelegen aan de uitwatering van den Nijl in de Roode Zee.

We zien meer oostwaarts, nabij den ingang van het Suez-kanaal den spoorweg zich verlengen tot aan de hier gelegene dokken. Ook de mailbootmaatschappijen hebben alhier hare reparatie-werven. Na de voltooiing van het Suez-kanaal is de bloei van Suez verminderd; het vertier met Caïro (thans over Ismaïlia) is afgenomen; het drukke verkeer tusschen Europa en Indië passeert langs Suez. Als een der beide einden van het kanaal is Suez echter steeds van gewicht.

Na twee uur vertoevens ter reede, laten we Suez links liggen en stoomen het kanaal in; de zeehoofden van dezen ingang maken weinig indruk.

Het Suez-kanaal. Met groote belangstelling moet ieder, die voor de eerste maal in het Suez-kanaal zich bevindt, vervuld zijn omtrent alles, wat betreft dit wereldberoemd kanaal, waardoor Ferdinand de Lesseps zijn naam heeft vereeuwigd. Aan Napoleon I komt de eer toe, den eersten stoot te hebben gegeven aan de voorbereidende onderzoekingen. Den 26 Dec. 1798 kwam Napoleon te Suez aan (men wijst den reiziger het huis, alwaar de veldheer zijn intrek nam) en onderzocht vanhier zelf het omliggende terrein, eene commissie benoemende om hem voortelichten omtrent het plan der doorgraving van de landengte. Deze commissie, waarvan Lepère het hoofd was, bracht 39 maanden, dikwijls met groot levensgevaar, in de woestijn door, en rapporteerde aan Napoleon, dat het mogelijk was, een kanaal te graven van Suez naar Pelusium. Napoleon meende dat dit werk zijne krachten te boven ging, doch dat het eenmaal door het Turksche rijk zou tot stand kunnen komen. Het rapport van Lepère deed in 1831 bij F. de Lesseps, toen consul-leerling te Tunis, het denkbeeld ontstaan, dat weldra voor hem levensdoel werd, n.l. zich toe te wijden aan de doorgraving der landengte. Toen zijn vriend Mohammed-Saïd in 1854 onderkoning van Egypte werd en met zijn plan zeer ingenomen was, kwam er uitzicht op verwezenlijking. Aan het groote verschil in hoogte van de Middellandsche en Roode Zeeën, door alle eeuwen als waarheid aangenomen, zelfs door Lepère, geloofde de Lesseps niet. In 1854 stelde de Lesseps aan Mohammed-Saïd eene memorie ter hand over de doorgraving der landengte, opgemaakt met behulp van de Egyptische ingenieurs Linant-Bey en Mougel-Bey, waarop de

onderkoning hem concessie gaf voor de doorgraving en hem machtigde eene maatschappij op te richten onder den naam van „Compagnie universelle du canal maritime de Suez," met de Lesseps tot directeur. Door de bemoeiingen van de Lesseps constitueerde zich in het laatst van 1855 eene internationale commissie, om hem voor te lichten; deze commissie, waarin voor Nederland de ingenieur van den waterstaat Conrad zitting had, keurde het plan goed, met de raming der kosten van 200 millioen francs. Nu brak voor de Lesseps de moeielijke tijd aan: wie zou het gelooven, de Engelsche regeering, met name Lord Palmerston, bestreed de mogelijkheid van uitvoering en het nut der doorgraving! Tien jaren lang heeft Engelands regeering de Compagnie universelle du c. m. de S. gedwarsboomd, eerst door openlijk verzet, later door bedekte diplomatieke handelingen, door bedreigingen aan den onderkoning van Egypte, door haast ondenkbare middelen (in 1859 waren Engelsche handlangers in de landengte bezig om de Fellah's met stokslagen te beletten aan het kanaal te werken, waarop de Lesseps 2000 werklieden wapende). In dit tijdperk vertoonde de Leseps zijne bekwaamheid en tact. Hij wist de Porte op zijne hand te krijgen; hij deed in 1857 eene merkwaardige reis door de ten opzichte zijner zaak invloedrijkste steden van Europa; niet zooals Peter van Amiëns, die ruim 7½ eeuw vroeger Europa doortrok om de volkeren optewekken tot het ten strijde trekken tegen de volkeren van het oosten, doch om de volkeren van het westelijk Europa belangstelling in te boezemen voor een reuzenwerk, waardoor de volkeren van het Verre Oosten met hen nauw verbonden zouden worden. En dat deze prediking van de Lesseps geene prediking was in de woestijn, werd bewezen door het feit, dat op het einde van 1858, weinige dagen na de opening der insehrijving, deze volteekend werd; het kapitaal van 200 millioen francs was voor de Comp. univ. beschikbaar.

Den 25 April 1859 werd de eerste spade in den grond gestoken voor het groote werk, ter plaatse waar spoedig Port-Saïd zou verrijzen. Met eene keurbende van ingenieurs en ambtenaren trok de groote man aan 't werk; de Lesseps wist wat hij wilde; in alles had hij voorzien; op alles was hij bedacht. Dr. Aubert-Roche was werkzaam als directeur van den geneeskundigen dienst. De bevolking der aangrenzende streken was met het werk zeer ingenomen; Egyptenaren (Fellah's), Arabieren en Syriërs stroomden van alle kanten als werklieden toe; ze werden goed behandeld, goed betaald. Welk eene werkzaamheid spreidde de Lesseps ten toon! Gedurig te Parijs vergaderingen van de aandeelhouders presideeren, om den invloed van Palmerston te fnuiken; het groote werk verdeelen en aan bekwame handen toevertrouwen; aan politieke en technische hinderpalen het hoofd bieden — doch hij ging

met vasten tred voorwaarts. In 1860 nam de Compagnie, op gezach van den onderkoning, bezit van de landengte, richtte in de lijn tusschen Port-Saïd en Suez een groot aantal posten op, vanwaar de verschillende gedeelten der doorgraving, nagenoeg gelijktijdig, een aanvang namen. In 1861 werden de wateren van den Nijl bij El-Guisr gebracht. In Febr. 1862 was het zoetwaterkanaal gereed tot Timsah. Den 13 Januari 1863 sterft Mohammed-Saïd te Caïro en wordt opgevolgd door Ismaïl-Pacha, die de doorgraving eveneens met hart en ziel bevordert. In dit jaar is de woestijn der landengte met 35000 menschen, waaronder 1500 Europeanen, bevolkt, alle in dienst van de Compagnie, onder het opperbestuur van de Lesseps. Medio 1864 bepaalde Napoleon III, als scheidsrechter daartoe geroepen, dat het zoetwaterkanaal in eigendom zou overgaan aan Egypte, zoomede het terrein van de Compagnie, die in toto 84 millioen francs schadevergoeding ontvangt. Hiermede was voor goed de tegenstand der Engelsche regeering gebroken, zoodat in April 1865 Engelands ambassadeur, sir H. Bulwer, bij zijn tweede bezoek aan het kanaal, openlijk de bekeering van Engeland bekent.

Reeds het volgende jaar trekt de Abyssinische expeditie groot voordeel uit het reeds in exploitatie zijnde kanaal (gedeeltelijk nog zoetwaterkanaal). In Juli 1868 heeft de vaart reeds geregeld plaats tusschen de beide zeeën, vanaf Ismaïlia tot aan Suez langs het zoetwaterkanaal. Den 10 Maart 1869 storten de wateren der Middellandsche zee en den 16 Aug. van dat jaar die der Roode Zee zich uit in de Bittere Meren.

Eindelijk telegrafeert de Lesseps, den 28 Sept. 1869, naar Parijs, dat hij in den tijd van 15 uur van Port-Saïd gestoomd is door het maritieme kanaal naar Suez. Welk een zalig gevoel van voldoening moet den man bezield hebben gedurende dezen tocht!

Doch wij willen onzen tocht aan boord van de Anadyr vervolgen door de landengte van Suez, tusschen twee werelddeelen, langs een vaarwater, waarvan de geschiedenis, zooals Olivier Rit (Histoire de l'Isthme de Suez, 2e Ed. 1869) en Fontane en Riou (le canal maritime de Suez illustré, 1869) deze ons meedeelen, zoozeer ieder geboeid heeft. Met klimmende belangstelling beschouwen wij het kanaal, zooals het zich voor ons opent, Azië ter rechter, Afrika ter linker zijde.

Bij Suez loopt het kanaal nog een vijftal kilometers door de lagunen van Suez, waarna het uitzicht aan beide zijden door hooge zandwallen wordt beperkt; aan gene zijde van den Afrikaanschen wal bevinden zich op korten afstand van elkander, en in gelijke richting loopende als het maritieme kanaal, de spoorweg en het zoetwaterkanaal. De afstanden in het Suez-kanaal worden gerekend bij kilometers; Suez ligt op 160 k.m. Op 140 k.m. be-

vinden we ons te Chalouf-el-Tarraba, een zandrug, alwaar men bij de doorgraving stootte op een rotsachtigen ondergrond, die door Piemonteesche mijnwerkers in 1866 werd uitgehouwen; 25.000 knb. meter rotsblokken moesten verwijderd worden. Over dezen rotsbodem trokken, ongeveer 15 eeuwen voor onze jaartelling, de Israëlieten door de Roode Zee, die toen verder noordwaarts de landengte binnendrong en op de hoogte van Chalouf vrij smal was. Van Rhamses (Exod. I : 11), midden in het grasrijke landschap Gosen, duurde de tocht naar Béelséphon, alwaar ze de zeestraat overtrokken, drie dagen, en van hier naar Klysma, de bronnen van Mozes, mede drie dagen; vanaf Rhamses trokken de Israëlieten langs den westelijken oever der zee, later Bittere Meren (Exod. 15 : 23).

Het zoetwaterkanaal loopt op de hoogte van Chalouf in de bedding van het oude kanaal der Pharao's of van Darius, dat gegraven werd nadat de nauwe gemeenschap tusschen de Roode Zee en de golf van Heroopolite door verzanding gesloten werd. Deze golf, vroeger het noordelijke uiteinde der Roode Zee, liep bij hooge vloeden eerst nog wel eens vol doch droogde later op, is nu bekend onder den naam van Bittere Meren.

We zijn nu aangekomen in de Bittere Meren, die zich van k. m. 134 tot k.m. 96 uitstrekken; van het bassin der vroegere golf van Heroopolite heeft de Compagnie univ. du c. de S. uitstekend partij getrokken; het bassin was evenwel niet overal diep genoeg, zoodat in het midden eene geul tot op 8 m. onder het oppervlak der zee moest worden uitgebaggerd. Deze geul is ons vaarwater, op eene soliede wijze afgebakend van het ondiepe water. Van af ons vrij hoog gezichtspunt zien we over het meer aan weerskanten de zandwoestijn; hier en daar steekt nog een tak uit boven de oppervlakte van het meer, als overblijfselen van de bosschen van Tamarix, die in het bassin gevonden werden. Het moet een indrukwekkend gezicht geweest zijn, toen men deze uitgestrekte kom vulde met het water der beide zeeën. Het was toen feest voor de Lesseps met zijne vrienden, waartoe een aantal hooge gasten waren uitgenoodigd, hetgeen trouwens steeds het geval was, als er door het tot stand komen van een belangrijk deel van het groote werk, eene nieuwe triumf behaald was.

We waren spoedig de Bittere Meren doorgestoomd, want het is geoorloofd alhier met volle kracht te stoomen. Tusschen de wallen mag de snelheid der stoomschepen niet grooter zijn dan 6 mijlen. De vaart door de Meren was aangenaam, doch hierna waren we weder ingesloten tusschen hooge zandwallen; het terrein is alhier (Serapeum, alwaar de ruïnes van een tempel, aan Serapis gewijd, gevonden werden) ongeveer 7 meter boven de oppervlakte der zee. Bij k.m. 90 snijdt men den zandrug. Hier ongeveer moet

onder het zond bedolven zijn de oude stad Heroopolis (Pithom, Exod. 1 : 11), liggende aan de vroegere golf van Heroopolite. Tusschen deze vroegere noordpunt der Roode Zee en de steden Mansoura (vroeger Tanis) en Zagazig (Bubastis) strekte het landschap Gosen zich uit, ten tijde der Israëlieten rijkelijk besproeid door de oostelijke nitwateringen van den Nijl en daardoor uitermate vruchtbaar, doch thans grootendeels eene zandwoestijn. Aan den westkant van Serapeum zijn nog gedeelten gevonden van de bedding van het kanaal van Darius.

Weldra bereiken we het punt genaamd Toussoum (k.m. 85) en staakt de Anadyr plotseling de vaart: we mogen niet verder; het is 6 uur en van 's avonds 6 uur tot den volgenden morgen 6 uur moeten alle vaartuigen blijven waar ze zich bevinden, als veiligheidsmaatregel. We liggen hier tusschen zeer hooge wallen; het beklimmen dezer is nog al lastig, zou door den kommandant der Anadyr ook niet worden toegestaan. Wij zitten gezellig in groepen onder de tent en wordt er veel gesproken over dit belangrijk gedeelte van de reis. De doorgraving van het gedeelte der landengte, waar we ons thans bevinden, tusschen het meer Timsah en de Bittere Meren, welk terrein gewoonlijk Serapeum wordt genoemd, is op eene zeer ingenieuse wijze voleindigd, evenals in het hoog terrein ten noorden van het meer Timsah. Nadat n.l. eene geul gegraven was, breed en diep genoeg voor een baggermolen, werd het water van den Nijl in deze geul geleid en werden de menschenhanden door stoomkracht vervangen. Te Toussoum werd bij het graven veel fossielhout gevonden.

31 October. De Anadyr vervolgt ten 6 uur haren tocht; een uur later worden we bevrijd van de hooge wallen en stoomen door het meer Timsah of krokodillenmeer, zien in het noordwesten de stad Ismaïlia, vlak vooruit. Halverwege het meer maakt het nauwkeurig afgebakende vaarwater een hoek en hebben wij den ingang van het kanaal ten noordoosten voor ons, alwaar het terrein vrij hoog is.

Het meer Timsah werd in overoude tijden gevormd door eene afwatering van den Nijl in het hier aanwezige bassin. Toen de oostelijke delta-armen minder beteekenis kregen, hetzij door afdammingen, hetzij door verzanding, droogde ook het meer uit. Reeds Rhamses III zoude hierin hebben willen voorzien, doch het is ontwijfelbaar, dat koning Necho omstreeks 600 v. C. aanving een kanaal te graven, dat ten doel had dit gedeelte van Egypte te besproeien; hij groef dit kanaal van af Bubastis (het hedendaagsche Zagazig) tot aan Heroopolis, volgens Plinius lang 92 k.m.; er stierven volgens Herodotus 120.000 menschen bij het graven. Het kanaal van Darius werd mede verlengd tot het meer van Timsah, zoodat er in deze oude tijden wer-

kelijk eene verbinding bestond tusschen de Middellandsche en Roode zeeën, door bemiddeling van den Nijl. Kort na het begin onzer jaartelling ver. dwenen deze gemeenschapskanalen tusschen de beide zeeën.

Gelegen in het midden van de landengte, was het meer Timsah voor de Lesseps eene geschikte basis voor de verschillende operaties. Aan den noordoostelijken oever verrees eene stad, de stad Timsah, in 1863 herdoopt in Ismaïlia. Het zoetwaterkanaal werd in het begin van 1861 tot aan den drempel van El-Guisr gebracht en bereikte een jaar later de stad Timsah, was in het einde van 1863 te Suez. Wegens het verschil in hoogte van den Nijl en de Roode Zee, zijn er in het zoetwaterkanaal een aantal sluizen. In het Suez-kanaal zijn geene sluizen. De waterreservoirs, die in dit kanaal worden gevonden, maken den invloed van eb en vloed bijna tot nul.

Het voorkomen van Ismaïlia is beter van dat van Suez; er is in de verte groen waarneembaar; het paleis van den onderkoning, het groote huis van de Lesseps, nog andere huizen, de stationsgebouwen, zijn te onderscheiden. Er worden ook moestuinen gevonden, althans wordt eene geringe hoeveelheid vruchten, salade en radijs aan boord van de Anadyr gebracht. In deze, voor weinige jaren zeer bedrijvige stad, moet het thans treurig gesteld zijn; een groot aantal huizen staan ledig. Het glanspunt in de geschiedenis van Ismaïlia is de inwijding van het Suez-kanaal, toen van alle kanten der beschaafde wereld alhier schepen vol bezoekers, waaronder vele vorstelijke personen, aankwamen, die dagen lang als gasten van den Egyptischen vorst feest vierden. De Nederlandsche marine werd hierbij waardig vertegenwoordigd door drie oorlogsbodems, de Wassenaar, de Curaçao en de Valk. De Curaçao, het schip dat ik voor 4 weken verliet, behoorde toen tot onze vloot in Oost-Indië, doch werd van af Batavia gezonden om het Suez-kanaal te helpen inwijden, kwam ter bestemder tijd te Suez, stoomde statig door het kanaal tot aan Port-Saïd, en keerde na eenige dagen naar Java terug. De Wassenaar bleef voorzichtigheidshalve, wegens den diepgang, te Port-Saïd, doch de Valk nam een werkdadig deel aan de feestelijkheden te Ismaïlia, in de tweede helft van November 1869. Het meer Timsah en de Bittere Meren boden een vroolijk schouwspel aan, door de menigte schepen die zich hier bewogen; alle beschaafde volkeren waren vertegenwoordigd; nooit zag men zoovele verschillende vlaggen bijeen. Op de Bittere Meren wedijverden de het snelst stoomende booten met elkander in snelheid, waarbij de Valk, het jacht van den Koning der Nederlanden, eene goede figuur maakte.

De verwachting van de Lesseps aangaande Ismaïlia, dat het eene groote stad zou worden, een centrum van den Egyptischen handel, wordt nog niet verwezenlijkt. Ismaïlia is eene stad, plotseling in het aanzijn geroepen door

de doorgraving van de landengte, doch die met de voltooiing van het Suez-kanaal niet tot verdere ontwikkeling zal komen.

Aan den noordoosthoek van het meer Timsah (ons vaarwater in dit meer is niet veel langer dan 5 k.m.) stoomen we het kanaal weder in; hier bevindt zich aan den hoogen hoek (Afrikaansche zijde) het zomerpaleis van den Khedive, mede zichtbaar in verval. Van hier genoot deze vorst en met hem menige gast, een prachtig vergezicht over het schoone meer en de van drie zijden in volle werking verkeerende doorgraving. In dit Chalet ontving de souverein van Egypte gedurende drie weken, als gast de keizerin van Frankrijk, toen deze op het einde van 1869 de feestelijke opening van het Suez-kanaal met hare tegenwoordigheid vereerde. Aan den oostkant van het meer Timsah bevindt zich op den hoogen oever een oude put, bij welken, volgens de overlevering, de ontmoeting moet hebben plaats gehad tusschen Jacob en Jozef, toen deze laatste zijn vader te gemoet reisde. (Genesis 46 : 29).

Wederom is de Anadyr tusschen de hooge wallen in beweging en moet zeer behoedzaam voorwaarts stevenen, want het kanaal is thans zeer nauw, vooral bij den drempel van El Guisr (k.m. 70); hier is eene **S** vormige kromming, waardoor het besturen van het stoomschip eene zeer moeielijke taak wordt. El Guisr is het hoogste terrein, gem. 17 m, dat de Compagnie univ. moest doorgraven; het hoogste punt is de Djebel-Mariam, hoog 25 m. In 1862 waren op het terrein El Guisr 20000 Fellah's aan het werk, en in 1865 moesten nog 9 millioen kub. m. grond uitgebaggerd worden.

Na het terrein met de hooge wallen van El Guisr gepasseerd te zijn, komen we op het gebied van de zoutwatermeeren; eerst het meer Ballah, dat grootendeels is uitgedroogd. Bij het graven stootte men hier op een harden ondergrond, grootendeels uit gips bestaande. Het kanaal is hier breeder en zijn de zandwallen niet hoog, zoodat we weder den omtrek kunnen opnemen: eene heuvelachtige zandwoestijn. We ontmoeten op deze hoogte drie groote Turksche stoomschepen, waarvan een vol bedevaartgangers uit Klein-Azië en Syrië; van af de hooge Anadyr hebben we gelegenheid het dek van dit transportschip gade te slaan, alwaar van voren naar achteren de bonte menschenmassa zich verdringt, terwijl de boot zelve van buiten met menschelijke uitwerpselen is bezoedeld, zoodat onze reukorganen zeer beleedigd worden. Zulke booten vol pelgrims zijn ware pestholen.

Ten einde het elkander passeeren van groote stoombooten mogelijk te maken in de nauwere gedeelten van het kanaal, zijn op geregelde afstanden verbreedingen in het kanaal aangebracht. We zijn nu te Kantara, een voornaam werkstation tijdens de doorgraving. Hier snijdt het kanaal den beroemden karavanenweg van Egypte naar Syrië en werden alhier in overoude

tijden vele en goede putten gevonden. Kantara is 45 kilometer van Port-Saïd verwijderd. We zien alhier eenige wachterswoningen, zooals er langs het geheele kanaal op bepaalde afstanden gevonden worden; het zijn vrij eenzame verblijven, alwaar Europeesche werklieden met vrouw en kinderen in kalmte over den drukken tijd kunnen nadenken toen ze medehielpen aan de voltooiing van het kanaal, dat hen nu blijft voeden.

Van af Kantara tot aan Suez is het kanaal lijnrecht en bedraagt dit gedeelte nagenoeg het vierde van het geheel. Het loopt tot aan Port-Saïd door het meer Menzaleh, eene groote zoutwaterlagune, die langs de kust tot aan Damiette zich uitstrekt en tot welke de zee op verschillende punten toegang heeft, zooals mede de Nijl op verschillende plaatsen, vooral bij overstrooming, zich in deze ontlast. Langs de geheele kust van den Nijl-delta worden zulke lagunen aangetroffen. Over bet geheel is het meer Menzaleh zeer ondiep, en kennen alleen de bewoners der visschersdorpen, aan de oevers en op de eilanden dezer plassen, het vaarwater voor hunne schuiten. Deze visschers en hunne vaartuigen hebben, even als de kameelvoerders, bij het graven van het kanaal en bij de werken te Port-Saïd, groote diensten bewezen door den aanvoer van zoetwater uit de naaste uitwateringen van den Nijl (Damiette). In 1859 werden 2000 kameelen maanden lang daartoe gebezigd. Toen het zoetwaterkanaal tot aan El Guisr gebracht was, werd eene waterleiding van ijzeren buizen gemaakt en werden op de werkplaatsen van af Ismaïlia tot aan Port Saïd fonteinen van zoet water opgericht.

Doch laten we onze reis vervolgen. Wij treffen het bij het bevaren van het Suez-kanaal uitmuntend met den wind: deze laat ons met rust. Wind, uit welken hoek ook waaiende, voert alras over het kanaal het fijne zand, dat het dek der mailbooten bedekt en de tenten doet neerbuigen. Een zandstorm moet verschrikkelijk zijn; tusschen de hooge wallen is men dan nog eenigszins beschut. In dit rechte deel, dat voor ons ligt, is de vaart alweder vrij eentoonig; links, aan den Afrikaanschen kant, is alles water, met hier en daar eene zandplaat, waarop duizenden watervogels (o. a. Flamingo's). Aan den Aziatischen kant, alwaar het zoutwater is weggevloeid of opgedroogd, de onafzienbare zandvlakte, die zich verlengt in de vlakte van Pelusium. We passeeren een enorm grooten baggermolen met een drietal stoommachines; van af het dek van den grooten bak verheft zich een hoog gevaarte, als eene brug, waarlangs de opgebaggerde grond, slik of zand, over een hoogen dijk kan gevoerd worden; slechts een klein personeel bedient zulk een werktuig, waarvan in de laatste 4 jaar der doorgraving een honderdtal gebezigd werden, dikwijls gelijktijdig. Vooral van 1866 tot 1868 waren deze machineriën in vollen gang, die maandelijks 10000 ton kolen ver-

bruikten. Een baggermolen van de nieuwste constructie met hoogen en langen glijbrug verplaatste per uur 300 kub. meter specie van uit den bodem van het kanaal tot over een zandwal van eenige meters hoogte. Hierdoor is het mogelijk geworden het reuzenwerk in 10 jaar met betrekkelijk weinig arbeiders te voltooien en is het eenigszins te verklaren, dat onder den invloed van Lord Palmerston nog aan alles getwijfeld werd, toen reeds belangrijke gedeelten tot uitvoering waren gekomen.

In den namiddag, omstreeks 2 uur, kunnen we aan de masten der schepen Port-Saïd onderscheiden, recht vooruit. In het oosten dwaalt onze blik over de onafzienbare, grijze zandvlakte van Pelusium, en ontwaren we in het noordoosten eene verhevenheid, de ruïnen van het eenmaal zoo belangrijke Avaris, later Pelusium, dat voor 40 eeuwen, gelegen aan den oostelijken en toen voornaamsten mond van den Nijl, als de sleutel van Beneden-Egypte werd beschouwd. Deze ruïnen hebben eene groote historische beteekenis. De Hyksos hadden hier hunne versterkte legerplaats, waaruit ze omstreeks 16 eeuwen voor Chr. verdreven werden door Thoetmosis. Ongeveer 11 eeuwen later had de bloedige slag plaats tusschen de Egyptenaren onder Psammenitos en de Persen onder Cambyses, waarna Persië twee eeuwen lang over Egypte heerschte. Te Pelusium werd in het jaar 48 voor onze jaartelling Pompeius de Groote door den volkstribuun Lucius Septimius verraderlijk doorstoken. Nabij deze ruïnen ligt aan het strand het Arabische dorp Tineh.

Een uur later ligt de Anadyr gemeerd in het koopvaardijdok te Port-Saïd en begeef ik mij in een Arabisch sloepje naar het bijna voltooide etablissement van Prins Hendrik, gelegen aan het dok Cherif. Dit etablissement is wel een der belangrijkste, althans der hoogste gebouwen van Port-Saïd; de Nederlandsche vlag, boven op het gebouw, hadden wij reeds op grooten afstand onderscheiden.

Port-Saïd is eene belangrijke havenstad. Reeds vijf jaar nadat het werk der doorgraving een aanvang had genomen, was het de belangrijkste haven van Syrië en Egypte. Het voorkomen is aanzienlijk. Gelegen aan den Afrikaanschen kant van het kanaal, dat alhier zeer breed en van een drietal groote dokken en goede kaden voorzien is, strekt de stad zich rondom deze dokken en langs de zee uit. Het terrein is belangrijk moeten worden opgehoogd om beschermd te zijn tegen de hooge waterstanden. Onbegrijpelijk veel is in 15 jaar alhier tot stand gekomen: de lage, smalle strook zeestrand, dat de Middellandsche zee scheidt van de lagune, waar alleen struisvogels gevonden werden, is in weinige jaren vervormd tot eene groote, veilige zeehaven, tevens toegang tot de Roode Zee; eene bloeiende stad met eene

nijvere bevolking, uit Aziaten, Afrikanen en Europeanen samengesteld, is hier verrezen!

De weininige uren, die de Anadyr te Port-Saïd vertoefde, bracht ik grootendeels door bij den vriendelijken directeur van het etablissement Prins Hendrik, zoodat mij de gelegenheid ontbrak nader kennis te maken met de stad. Ten 8 uur des avonds werd de reis vervolgd; het was te donker om de vermaarde havenhoofden te zien, het oostelijke lang 1900 m., het westelijke lang 2500 m., eene ruime voorhaven vormende, waarin twee rijen drijvende vuurbakens van verschillende kleur in den donker het vaarwater aanwijzen. Voor de havenhoofden zijn 25.000 betonblokken, van 20 ton ieder, gebezigd geworden, tot eene gezamenlijke massa van 250000 kub. meter. Aan den voet van het westelijke havenhoofd verheft zich een 55 meter hooge vuurtoren met electrisch licht, dat 20 Eng. mijlen (36 kilometer) van in zee zichtbaar is. De draaiende kegels van electrisch licht treffen het oppervlak der zee onder een scherpen hoek, waardoor men reeds ver in zee moet zijn om het volle licht te zien; wij zagen de lichtkegels, met de punt naar Port-Saïd gericht, over het in duisternis gehulde oppervlak der zee zich bewegen en ons naderen, totdat we gedurende een oogenblik verlicht werden. Op grooteren afstand wordt het vuur gezien als een om de drie seconden flikkerend licht. De vuren van Damiette, Burlos en Rosette verschillen natuurlijk genoegzaam van dat van Port-Saïd, waardoor de mond van het Suez-kanaal in den nacht, althans voor mailbooten, steeds toegankelijk is.

1 November. Heerlijk frisch weder, zoo weldadig voor zoo velen onder de passagiers, die door een langer of korter verblijf in de Indiën en aan de Chineesche kusten veel geleden hebben.

2 November. Aan stuurboord zien we een tijdlang in de verte het groote eiland Candia. Terwijl we over de verschansing heen naar dit bij name zoo bekende eiland turen en ongetwijfeld bij velen onzer herinneringen uit de catechisatie verlevendigd worden, onderhoudt onze hoogeerwaardige medereiziger, de vriendelijke bisschop van Martinique, ons op eene boeiende wijze over de reizen van Sint-Paulus.

3 Nov. Gisteren en heden ruw, stormachtig weder met holle, korte zee We passeeren eene bark, die voor gereefde marszeilen bijligt en kunnen daarbij een gevoel van medelijden niet onderdrukken: wij loopen in den stormwind op, niettegenstaande de vrij holle zee, met eene 10 mijls vaart; kunnen rustig dineeren zonder dat de als voorzorg op tafel liggende stormlatten behoeven dienst te doen. Welk een genot, met zulk een flink, groot,

nieuw, sterk, snel stoomend schip eene zeereis te doen; het is eene pleizierreis in 't groot; van verveling geen spraak, noch van ontbering.

4 Nov. In den vroegen morgen bevinden we ons in straat Messina; de voet van den Aetna en een deel van zijn besneeuwden top is te zien. Messina en het tegenover gelegene Reggio worden opgemerkt. We passeeren de draaikolken Scylla en Charybdis. Vier uur lang waren we in de straat; ten 10 uur stoomen we door den vrij nauwen, noordelijken toegang, met eene groote snelheid, 14 mijls vaart en zeker 4 mijl stroom in 't voordeel. De vaart door straat Messina is zeer schilderachtig: effen water, zacht klimaat, aan weerskanten steil uit zee oprijzend, hoog land met eene menigte steden en dorpen aan zee. Een prachtig panorama. Het is voldoende den kijker steeds in dezelfde richting te houden; door de snelle vaart van het schip passeert het landschap de revue; jammer dat men niet aan beide kanten te te gelijk kan zien: we zouden den kommandant haast verzoeken nu en dan een poosje te stoppen.

Ten 11 uur passeeren we den vulkaan Stromboli, een rookend eiland; aan de noordzijde zien we een visschersdorp. We bevinden ons in de Tyrrheensche zee en hebben weldra de Liparische eilandengroep achter ons.

In den regel vernemen op eene mailboot de passagiers der 1e kl. weinig van het minder aangename, dat aan boord voorvalt. Soms zijn er nieuwsgierigen onder hen, die door contact met de scheepsofficieren iets kunnen te weten komen van wat er voorvalt. Zoo vernemen we, terwijl we aan tafel zitten, dat er op dit oogenblik het lijk van een passagier 2e kl. wordt over boord gezet, die 's morgens dood in zijne hut was gevonden (zelfmoord door revolverschot); de ongelukkige was te Aden aan boord gekomen; er werd gezegd, dat hij, als scheepsgezagvoerder, door eigen schuld zijn schip verloren had en zich daarvoor te Napels moest verantwoorden.

Voor het eerst zagen we heden op het dek een paar medereizigers, die zich van af Shanghai niet hadden laten zien, n.l. een sterrekundige die gedurende zeven jaar als directeur van de sterrenwacht te Peking was werkzaam geweest en door de zwaarmoedigheid zijner vrouw gedwongen werd naar Europa terug te keeren. De ongelukkige astronoom, zekerlijk niet de geschiktste persoon om eene zwaarmoedige op te beuren, meende zijne vrouw geen oogenblik te mogen verlaten, bleef met haar anderhalve maand lang in eene hut en heeft thans plan vanaf Napels met de patient te land de reis te vervolgen.

Ten 9 uur in den avond komen we ter reede Napels; een kring van lichten (de zeekant van Napels) omgeeft ons; tegen den prachtigen sterrenhemel teekent zich de Vesuvius af met zijn pluim van rook. Weldra worden

we belegerd door een vlotilje van booten, waarvan er ééne een troep muzikanten bevat, die ter zijde van het schip Italiaansche operetten uitvoert en met behulp van eene omgekeerde, geopende paraplui en hierin eene brandende lantaarn, een rijken oogst van ropyen, shillings en francs verzamelt. Later in den avond mogen de muzikanten met de kooplieden aan boord komen en nu heeft men op het dek van de Anadyr in een oogwenk eene volledige kermis: muzikanten, venters van curiositeiten, koopzieke passagiers en luidruchtige, dansende matrozen. Niet onaardig, dit spectakel op een afstand gade te slaan. Voor de passagiers, die met de Anadyr de reis zullen vervolgen, is er geen tijd om de stad Napels te bezoeken. Een drietal Hollanders verlieten de Anadyr, om over Italië de reis voort te zetten. De Anadyr verlaat 's nachts ten 1 uur de reede van Napels.

5 Nov. De kust van Italië, Elba, Monte Christo, komen achtervolgens in 't zicht en stoomen we verder langs den noordkant van Corsica.

6 Nov. Guur, mistig weder. De hooge, rotsige, onregelmatige kust van Frankrijk is in nevelen gehuld.

Ten 1 uur des namiddags heeft de Anadyr hare reis op eene zeer voorspoedige wijze volbracht.

Ten 3 uur 45 min. vertrekken we per couriertrein naar Parijs. Mijn hutgenoot is tot aan 's Gravenhage weder mijn trouwe reisgenoot. In een gemakkelijken slaap-coupé zien we van Frankrijk, dat we met de grootste snelheid doortrekken, weinig anders dan den Rhône, en den volgenden morgen bij maanlicht het Yonne-dal, komen 's morgens ten 7 uur 30 min. te Parijs. Des namiddags wordt de reis voortgezet, we overnachten te Brussel, en had ik den 8 November het onwaardeerbare voorrecht, van de reis rondom de wereld gezond in mijn gezin terug te keeren.

REISROUTE.

Datum.	Stoom of Zeil.	Breedte.	Lengte Gr.	Therm. Celsius.	Barom. m. m.	Afgel. in geog. m.	Bijzonderheden.
1874.		Noord.	Oost.				
13 Oct.	S	51° 18′ 35″	1° 49′	16.6	763.6	38½	
			West.				
14 "	"	50 6 30	1 48	16	60	16½	
15 "	"	50 8	5 1			30½	ten 11 uur te Falmouth.
18 "	"	50 2	4 54 50″	16	63	3	ten 10 uur naar zee.
19 "	"	48 34	5 53	15	64	23¾	de voorsteng breekt.
20 "	"	48 10 30	6 32	15	75.1	9	
21 "	"	46 13	8 8 18	15	68	32¾	
22 "	"	44 39	9 15	15	67.1	27¼	
23 "	"	42 46	11 21	17	69.7	36½	mist, wandelende mistkolommen,
24 "	Z	42 9	11 6	18	69	9½	zagen een prachtigen maanboog, (re-
25 "	"	42 16	10 42	17.2	67.2	5	genboog door maanlicht).
26 "	"	42 1 30	10 5	19	69.9	6¾	
27 "	"	41 28 48	9 43	17	70	9¼	
28 "	S	40 11 30	9 58 10	17	68.5	19½	
29 "	"	38 42	9 5	19	66	27	ten 12 uur te Lissabon.
17 Nov.	"	38 33	9 25			5	naar zee.
18 "	Z	36 42 20	12 23 30	17	73.3	44	
19 "	"	35 30	15 3	18	72.1	41	
20 "	"	33 50	16 25	18.5	68.5	24¼	
21 "	"	32 54	17 55	19	66 5	23½	
22 "	"	30 16 6	18 42 30	20	66.4	40¾	
23 "	"	27 19	20 10	22	66.5	48	
24 "	"	24 23 30	21 41	22	66	48½	
25 "	"	21 31 48	23 23	24	66	49	
26 "	"	18 36	25 9	22.5	65.5	50¾	
27 "	"	15 47	26 40	25	67.3	47	
28 "	"	13 17 18	26 32	26	66.2	37½	
29 "	"	11 30	26 43	25.5	65.7	27	
30 "	"	9 19	26 35 30	27.5	65.2	32¾	
1 Dec.	S	8 1	26 32	27	65	19½	
2 "	"	6 12	25 43	26.6	64.5	29½	
3 "	"	4 56	24 38	27	63.5	26¾	
4 "	"	3 8 36	23 42	27	65	30	
5 "	"	1 39 48	24 35	26.5	66	25¾	

Datum.	Stoom of Zeil.	Breedte.	Lengte Gr.	Therm. Celsius.	Barom. m. m.	Afgel. in geog. m.	Bijzonderheden.
1874.		Zuid.	West.				
6 Dec.	Z	4′ 32″	26° 29′	27	764.5	37¾	
7 〃	〃	1° 39 30	27 51 30″	26.6	66	32	
8 〃	〃	3 24 24	29 40	27 5	65.8	38	
9 〃	〃	5 37 30	30 45	27	63	36¾	
10 〃	〃	8 17 11	31 28	27	64.4	41¼	
11 〃	〃	11 4 31	32 7 7	27	64.6	43¼	
12 〃	〃	14 4 30	33 14	26.5	64.5	48	
13 〃	〃	16 58 12	34 27	26.5	62	47	gegist bestek
14 〃	〃	17 48 18	34 30 30	26	63.4	13¾	id.
15 〃	〃	18 32 52	35 43 12	22	64.3	20	id.
16 〃	〃	20 29 10	38 6 36	22	65.5	39¼	
17 〃	S	22 23 52	40 25	23	64	45	
18 〃	〃	22 54 42	43 9			34	3 uur te Rio de Janeiro.
27 〃	Z	24 17 12	43 8 36	23	65	20¾	26 Dec. naar zee.
28 〃	〃	25 34 42	44 34	23	69	22¾	gegist bestek.
29 〃	〃	28 23 48	45 13 1	22	68.4	41¾	
30 〃	〃	31 26 13	46 43	22	69	50	
31 〃	〃	33 32 48	49 56 12	22.5	67.3	51¾	
1875.							
1 Jan.	〃	34 29 18	51 45	21.5	57.6	26¾	
2 〃	〃	35 12 15	52 37 30	17.5	53.4	15¼	
3 〃	〃	35 10 5	54 43	19.5	58.9	19¾	
4 〃	S	34 53 18	56 14 48			18½	
9 〃	〃	35 11	55 27			9½	
10 〃	〃	37 4 20	54 55 30	21.5	58.7	29¼	zeer vochtige atmosfeer.
11 〃	Z	38 3 40	53 44 18	20.5	64	20½	
12 〃	〃	39 30	55 40	17	62.3	30½	
13 〃	〃	40 56 51	57 33	19.5	59.1	30½	
14 〃	〃	41 49 33	59 11 42	19	58.8	22¾	
15 〃	〃	42 20 40	59 39 30	18	62	9½	
16 〃	〃	43 20 10	61 44	17.5	59.5	27¼	
17 〃	〃	44 30 30	62 25	18	58	18¼	
18 〃	〃	45 50 13	61 43 30	15	58.6	21¼	
19 〃	〃	46 30 4	63 5 30	15.5	59.7	17	
20 〃	〃	48 9 40	63 23 9	16	57.4	25	gegist bestek.
21 〃	〃	48 57 28	66 17 30	17.5	44.4	31	van 23 Jan. tot 1 Feb. in de
22 〃	S	50 49 6	67 32 30	14.5	45	27¼	80 mijlen lange straat Magelhaens,
23 〃	〃	52 23	68 29	11.5	36.7	34	waarin we gedurende 7 dagen op
24 〃	〃	53 10	70 52 30	11.5	41.5	27½	vier plaatsen ankerden.
26 〃	〃	53 51	71 7	8	50	12	rondden den 27 Jan. kaap Froward.
27 〃	〃	53 13	73 18	10	46	25	verloren den 30 Jan. twee zware ankers.
1 Feb.	〃	52 42	74 32	12	55.9	13½	gegist bestek.
2 〃	Z	53 21 30	77 11 36	9	45.8	26	idem. Storm N.
3 〃	S	54 6	77 46	10	47.8	12½	's avonds 6 uur 54° 13′ Z. Br.
4 〃	Z	53 47	78 33	9	44,5	8½	gegist bestek. Storm. W.

Datum.	Stoom of Zeil.	Breedte.	Lengte Gr.	Therm. Celsius.	Barom. m. m.	Afgel. in geog. m.	Bijzonderheden.
1875.		Zuid.	West.				
5 Feb.	S	52° 0′ 45″	77°48′18″	9	758.7	27	
6 〃	〃	51 10	79 40	11	65.	23½	
7 〃	Z	50 9	80 55 30	12	57.3	17¼	hevig slingeren.
8 〃	〃	48 7 25	79 24 24	10	59.5	33½	
9 〃	〃	46 17 36	79 8 42	12	63.2	27½	storm W.
10 〃	〃	43 32 6	79 49	14	68.8	41¾	
11 〃	〃	41 7	80 17 6	12.5	68.2	36¾	
12 〃	〃	38 7	78 27	18	62.4	49¾	
13 〃	〃	36 1	76 20 3	18	62.6	40¾	
14 〃	S	34 58	73 41	18	66.5	37	
15 〃	〃	33 3	71 37			39	ter reede Valparaiso.
27 〃	〃	32 39 45	72 1 42	18	67	6	naar zee.
28 〃	Z	30 22 5	74 38	19	66.9	48	
1 Maart	〃	28 24 17	75 5 30	21	67.9	30	
2 〃	〃	26 0 19	75 56	20	68	37¾	
3 〃	〃	24 14 15	76 6 30	21	67.6	26½	
4 〃	〃	22 57 33	76 21	22	69.3	19½	vischachtige geur van het zeewater.
5 〃	〃	20 35 14	76 41 18	22	67.5	36	zeer vochtige atmosfeer.
6 〃	〃	18 7 42	76 54	25	64.9	37	
7 〃	〃	15 42	77 7 12	26	63.8	36¼	
8 〃	〃	13 54	77 25	23	62.8	27½	
9 〃	S	12 3 9	77 9 20	24	64.5	29	ter reede Callao de Lima.
18 〃	〃	11 49	77 48 30	22	64.3	12½	naar zee.
19 〃	Z	11 11	80 18	26	65	37¾	
20 〃	〃	11 5	82 54	26	65	38¼	
21 〃	〃	10 57 20	85 8	27	66.1	33	
22 〃	〃	10 26	88 11 18	28	6	46	
23 〃	〃	10 9 54	91 19	26	6.3	46¼	
24 〃	〃	9 26	94 9	27	6.6	43¼	
25 〃	〃	8 5	97 7 30	26	6.5	48¾	
26 〃	〃	6 43 30	100 9	26	5.5	49¾	
27 〃	〃	5 18 40	103 6	26	4.7	49	
28 〃	〃	3 49 52	105 54 6	26	4,6	47¾	gegist bestek.
29 〃	〃	2 31 36	106 28	23	3.5	20½	id.
30 〃	〃	0 38 12	108 22 24	27	3.6	40½	id
		Noord.					
31 〃	S	0 14 50	108 51 6	27	4.6	14	hevige regen.
1 April	〃	3 8 18	108 53	27	5	43½	
2 〃	〃	5 8 26	109 27 36	27	5.3	31¼	
3 〃	Z	7 13 30	109 28 36	28.5	3.6	31¼	
4 〃	〃	9 9 26	110 9 12	28	3.4	30¾	
5 〃	〃	10 13 17	111 13	29	4	22½	
6 〃	〃	11 51	112 49	28	3.5	34½	
7 〃	〃	13 15 42	115 7	26	6 .	39¼	
8 〃	〃	14 37 19	117 15	25	5.8	35½	

Datum.	Stoom of zeil.	Breedte.	Lengte Gr.	Therm. Celsius.	Barom. m. m.	Afgel. in geog. m.	Bijzonderheden.
1875.		Noord.	West.				
9 April	Z	15° 50′ 56″	119° 40′	22	767.3	39¾	
10 〃	〃	17 12 20	121 26	22.5	7.6	33	
11 〃	〃	18 52	123 30	20	7.9	38¼	
12 〃	〃	19 32 36	125 22 42″	21	7	28	
13 〃	〃	19 55 18	125 43	21.5	5.3	7¼	
14 〃	S	22 15 4	126 4 30	20.5	6 4	35¼	
15 〃	〃	24 35 33	125 54	21	9.9	35¼	spiegelgladde zee; drijfhout.
16 〃	〃	26 32	126 52	21	71.9	32¼	
17 〃	〃	28 39 38	127 13	20	74	32½	
18 〃	〃	30 37 36	126 48 36	17	74.2	29¾	
19 〃	〃	31 31 30	128 5	18	72.5	21½	
20 〃	Z	32 10 36	128 41	17	69.9	12¼	
21 〃	〃	33 58 18	128 14	18	68.6	27½	
22 〃	〃	35 14 18	126 30	17	74.4	28¾	
23 〃	S	35 52 44	124 16	14	70.9	29	
24 〃	Z	36 38	122 54	15	63.4	20¼	
25 〃	S	37 40	122 30			24	ter reede San Francisco.
10 Mei	S	37 18 42	123 7 2	14	70.4	10	naar zee.
11 〃	〃	34 53	126 35	16	73	55¼	
12 〃	Z	33 5 30	128 49	18	72	39¼	
13 〃	〃	32 14 5	129 39	19	68	16½	
14 〃	S	30 22	130 6 6	20	68	28½	
15 〃	Z	28 22 20	131 54	20	72	38½	
16 〃	〃	26 53 20	134 2 6	20	73.3	35¾	
17 〃	〃	25 23 30	136 17	20	71.7	37½	
18 〃	〃	24 20 18	138 41 5	22	71 3	36	
19 〃	〃	23 6 52	141 5 2	22	70 5	37½	
20 〃	〃	22 52 51	143 30 30	21.5	71.7	33½	
21 〃	〃	22 33 24	146 3 3	24	71	35½	
22 〃	〃	22 27 25	149 3	23	70.5	41½	
23 〃	〃	22 22 2	151 18	24	70.5	30¼	
24 〃	〃	22 15 30	153 49	23	70.9	35	
25 〃	〃	20 33 58	155 57	24	69.6	39¼	passeerden de Sandwich-eilanden.
26 〃	〃	19 28 5	159 8 7	25	68.8	48¼	
27 〃	〃	18 39 12	161	25	68.4	29½	
28 〃	〃	〃 41	163 42	25.5	68	38¼	
29 〃	〃	〃 35 4	166 7	25.5	67.2	34¼	
30 〃	〃	〃 34 6	168 14 7	26.5	68	30¼	
31 〃	〃	〃 36 1	169 37 5	27	68.2	19¾	
1 Juni	〃	〃 5 3	171 36 5	25.5	67.2	29¼	
2 〃	〃	〃 31	174 17	26	67.3	38½	
3 〃	〃	〃 32 18	176 54	25	67.1	37¼	
4 〃	〃	〃 13 1	179 25 8	26.5	67.3	36½	van Wester- op Oosterlengte.
5 〃							de 5 Juni, Saterdag, wordt voor niet gerekend; bestaat voor ons niet.

Datum.	Stoom of Zeil.	Breedte.	Lengte Gr.	Therm. Celsius.	Barom. m. m.	Afgel. in geog. m.	Bijzonderheden.
1875.		Noord.	Oost.				
6 Juni	Z	18° 33′ 2″	177°41′ 8″	26	768	41½	
7 〃	〃	18 42	174 42	26.2	67.2	42¾	
8 〃	〃	19 12 5	i71 47	26	68.2	42¼	
9 〃	〃	18 42 9	169 7 5	26.7	67 9	38½	
10 〃	〃	18 48	166 30	27.5	66.6	37½	
11 〃	〃	18 48 9	164 38	27	65.6	26¾	verkleuring van de zee: mindere
12 〃	〃	18 22 9	162 56	26.8	65.8	25	diepte.
13 〃	〃	19 13 3	160 52 5	27.2	65.6	31¾	
14 〃	〃	19 50 50	159 2	27	66	27½	
15 〃	〃	20 41 17	157 15	27	66.2	28	
16 〃	〃	21 38 9	155 35	27	67.5	27¼	
17 〃	〃	22 33 55	153 34	27.5	69.9	31	
18 〃	〃	23 23 21	152 9	28	70	22¾	
19 〃	〃	24 4 35	150 25	28	70.1	26	
20 〃	〃	25 35 33	148 25	27.5	69	35¼	
21 〃	〃	26 17 4	147 3	27.5	68.7	21¼	
22 〃	S	27 1 44	145 58	28.5	68.9	18	
23 〃	〃	27 54 53	143 42	27.5	67.3	32¾	
24 〃	〃	29 2 8	141 48	27	66.5	30¼	
25 〃	〃	30 49 8	140 40	27	66.7	30½	
26 〃	〃	33 26 40	140 25	25.5	63.4	39½	
27 〃	〃	35 30	139 40	28	65	32	's middags te Yokohama.
29 Juli	〃	34 40	139	27	59.3	20	's nachts naar zee.
30 〃	〃	34 12 46	137 26	28	58.6	20	
31 〃	〃	33 49 43	134 56 44	29.5	59	36½	
1 Aug.	〃	34 40	135 12			14	's morgens te Kobé (Hiogo).
2 〃	〃	In de Seto Uchi.					's avonds vertrokken.
3 〃	〃	Doorstoomden deze binnenzee,				90	
4 〃	〃	zee, lang 64 g.m., in 36 uur.					's morgens Simoneseki.
5 〃	〃	32 44 48	129 52				
8 〃	〃	82 31 24	129 12	28.5	57.8	8	
9 〃	〃	31 34 8	126 14	29	59.5	40	
10 〃	〃	31 4 7	123 14	30	61.2	39	's avonds ten anker bij 't vuurschip.
11 〃	〃	Yang-tze-Kiang en Woosung.				26	
12 〃	〃	31 30	121 15				te Shanghai.
21 〃	〃	Woosung					vertrek.
22 〃	〃	id.				24	
23 〃	〃	Yang-tze-Kiang.					
24 〃	〃	30 40	122 31	26	62.3		's morgens naar zee.
25 〃	Z	27 35 8	121 33 42	23.8	62	48	
26 〃	〃	24 54 8	119 26 3	26	58.8	50	
27 〃	〃	23 11	117 21	28	59.2	38½	
28 〃	〃	22 26	115 15	30	58.8	31½	
29 〃	〃	22 30	114			20	voorm. te Victoria (Hong Kong).
31 〃	〃	22 1 4	114 22 54	27	57.8	4	ruwe weersgesteldheid.

Datum.	Stoom of Zeil.	Breedte.	Lengte Gr.	Therm. Celsius.	Barom. m. m.	Afgel. in geog. m.	Bijzonderheden.
1875.		Noord.	Oost.				
31 Aug.					752		's avonds lage barom.
1 Sept.	S	20° 27′ 40″	114°22′24″	29	58.9	$23\frac{1}{4}$	
2 〃	〃	18 46 48	114 16 8	29	62	$25\frac{1}{4}$	
3 〃	〃	16 40 9	114 21 7	30	61.9	$31\frac{1}{4}$	
4 〃	〃	14 56 9	116	30.5	61.7	35	's namidd. ter reede Manilla.
5 〃	〃	14 17 4	118 31	29	61.9	$37\frac{3}{4}$	's morgens naar zee.
6 〃	〃	14 36 12	120 56 36			35	
12 〃	〃	voor de baai	van Manilla			$9\frac{1}{2}$	
13 〃	〃	13 42 8	117 49	29	61	$39\frac{1}{2}$	
14 〃	〃	13 32 36	115 7 30	28	59.6	$39\frac{1}{4}$	
15 „	〃	12 31 4	112 45	25.5	58	38	
16 〃	〃	12 4 7	112 15	28	59.6	10	
17 〃	Z	12 47 5	111 35 5	28	60.7	$14\frac{1}{4}$	
18 〃	〃	12 53 8	109 57 3	29	62	20	
19 〃	S	10 46	109 50	27.5	63.4	32	
20 〃	〃	9 17	108 34 36	28.5	63.1	$28\frac{3}{4}$	
21 〃	〃	7 39 7	107 4 5	29	64.5	$32\frac{3}{4}$	
22 〃	〃	5 54 2	106 18	26.5	64.4	$28\frac{1}{2}$	
23 〃	〃	4 4 12	105 31 30	28.5	64.3	$29\frac{3}{4}$	
24 〃	〃	2 15 3	104 42	27.5	64.1	30	
25 〃	〃	1 16 18	103 50 30	27.	64	20	's namidd. reede Singapore.
28 〃	〃	45	104 30	28	64	15	's voormidd. naar zee.
		Zuid.				25	
29 〃	〃	ankerden 's avonds noorder-ingang straat Banka.					
30 〃	〃	ank. 's av. onder Nangka-eil.				} 55	
1 Oct.	〃	pass. s'n. Lucipara-vuurschip.					
2 〃	〃	4 41	106 34	29	63.5	22	
3 〃	〃	reede Batavia.				23	Bij aankomst te Batavia 7018 g.m. afgelegd.
7 〃	〃	voorm. vertrek.				} 140	Aan boord stooms. Banda gezagv. van Loenen.
8 〃	〃	passeerden straat Banka.					
		Noord.					
9 〃	〃	1 16	103 50				New-Harbour te Singapore.
10 〃	〃	1 35	102 57			$13\frac{3}{4}$	's morgens aan boord Anadyr.
11 〃	〃	4 36	98 52			$75\frac{1}{2}$	straat Malakka.
12 〃	〃	6 3	94 12			74	
13 〃	〃	6 5	89 37	29		$68\frac{3}{4}$	
14 〃	〃	6 2	86 5	26		$53\frac{3}{4}$	
15 〃	〃	5 58	82 10	29		$58\frac{3}{4}$	
16 〃	〃	Point de Galle (Ceylon).		26		$30\frac{1}{4}$	
17 〃	〃	6 54	76 46	28.2		$52\frac{1}{2}$	
18 〃	〃	7 58	72 5 30	29 5		$71\frac{1}{4}$	
19 〃	〃	8 50	67 13 20	28		$73\frac{1}{2}$	
20 〃	〃	9 51 5	62 27 5	27.5		$72\frac{1}{2}$	
21 〃	〃	10 52	57 10	27		80	

Datum.	Stoom of Zeil.	Breedte.	Lengte Gr.	Therm. Celsius.	Barom. m. m.	Afgel. in geogr. m.	Bijzonderheden.
1875.		Noord.	Oost.				
22 Oct.	〃	11° 57′	51° 56′	26.5		$73\frac{1}{2}$	
23 〃	S	12 24	47 10	28		$75\frac{1}{4}$	's avonds 10 uur te Aden.
24 〃	〃	Aden.				$35\frac{1}{4}$	25 Oct. 's avonds vertrek.
26 〃		13 35	43	30.5		$40\frac{1}{2}$	
27 〃	〃	17 38	40 22	32		$72\frac{3}{4}$	
28 〃	〃	22	37 50	30		$74\frac{3}{4}$	
29 〃	〃	26 8	35 5	27.5		72	
30 〃	〃	Suez.		22.5	's m.	67	
31 〃	〃	Port-Saïd.		29		22	
1 Nov.	〃	32 45	29 15	23		$45\frac{1}{4}$	
2 〃	〃	34 43	23 58	21		$72\frac{1}{4}$	
3 〃	〃	36 20	19 24	18		$60\frac{1}{4}$	passeerden Candia.
4 〃	〃	39 6	15 11	16		$70\frac{3}{4}$	stormachtig.
5 〃	〃	41 52	11 34	15		$35\frac{1}{2}$	straat Messina. Napels.
6 〃	〃	Marseille.				77	
7 〃	〃	Parijs.					
8 〃	〃	Rotterdam.				180	
		Helder.					
					Totaal	8956	